॥भा॰द॰उ॰॥
॥२३॥

व्यूषतुः द्वारकायाः सकाशादन्यत्र पलायितौ प्रयोजकौ मणिहरणे शतधन्वनः प्रवर्तकौ तत्राक्रूरः कृष्णानुमतेनैव गतः कृतवर्म्मा
नुगन्तव्य तयान्तं प्राकट्यनयाऽरिष्टो पेति तग्गम्यते कथमन्यथा सर्वेश्वरवंचनं तयोः संभवतीति ३० तदेव दारिष्टान्याहादिपतिसप्ताख्यया
मणिहरणे अक्रूरेणक्लिष्टो देहिकैर्महाध्वरैर्जजमाने निवसतिपुनः श्रीकृष्णेनैव प्रेषितोऽक्रूर इति कर्त्तृकर्मजयति जनेसत्यमाना
दीनामप्यविस्मारोजनसंग्रहायाक्रूरमाहूयसान्त्वयेत्तं श्रीकृष्णः प्राह इदंचभगवन्मतं संगोपयकेचनस्पष्टयोन्यत्कारणमक्रूरानय

॥अक्रूरः कृतवर्म्मा च श्रुत्वा शतधनोर्वधं व्यूषतुर्भयसंविग्नौ द्वारकायाः प्रयोजकौ ३०॥
॥अक्रूरे प्रोषितेऽरिष्टान्यासन्वै द्वारकौकसां शारीरा मानसास्तापा मुहुर्दैविकभौतिकाः ३१॥
३ वक्ष्याज्जनुः ॥इत्यंगोपदिशंत्येके विस्मृत्य प्रागुदाहृतं मुनिवासनिवासे किं घटेतारिष्टदर्शनं ३३॥
॥ततो महृष्य हरिर्वै द्वा उग्रसेन पुरोगमान् कस्मादिहारिष्टान्यासन्नुच्यतामक्रूरेणनः ३२

नेवर्णयंति तद्यथाश्रुतं दूषयतु मनुवदति अक्रूरे प्रोषित इति ३१ दूषयति इत्यादि हेअंग हेभारत श्रीकृष्णमाहात्म्यं विस्मृ ॥श्रीकृष्णः॥
त्येति तदेवाह मुनिवासनिवास इति मुनीनां निवासो यस्मिन्स मुनिवासः श्रीकृष्ण तस्यनिवासे सति अक्रूरापगममात्रेणारिष्ट ॥२३॥
दर्शनं किंघटेततदिष्टं विनानंघटेत्यर्थः ३१ श्रीकृष्णः

एतद्योजनमात्रं गामित्वा नैततः । पदगां तु नरयाने तत्र पतितः तं हयं विसृज्य २० अपचिनोत्स्मगयामास २१ अक्रूरे मणिरस्तीति सर्वज्ञेन तया विदि
त्वापि तमवंचनाय न यथाकृतवानिति भावः २२ अन्वेषमन्विष्य २३ सर्वज्ञस्यैवं विचेष्टितं न हंचनायेति मत्वा गूढमन्युराहास्म हमिति २४

॥ मिथिलाया उपवने विसृज्य पतितं हयं । पद्भ्यामधावत्संक्रुद्धः कृष्णोप्यन्वद्रवद्रुषा २० । पदातेर्भगवांस्त ॥
॥ स्य पदातिस्तिग्मनेमिना । चक्रेण शिर उत्कृत्य वाससोर्व्यचिनोन्मणिं । २१ अलब्धमणिरागत्य कृष्ण आ ॥
॥ हाग्रजांतिकं । वृथा हतः शतधनुः मणिस्तत्र न विद्यते २२ ततआह बलो नूनं स मणिः शतधन्वि ॥
॥ ना । कस्मिंश्चित्पुरुषे न्यस्तस्तमन्वेष पुरं व्रज २३ अहं विदेहमिच्छामि द्रष्टुं प्रियतमं मम । इत्युक्त्वा मिथि ॥
॥ लां राजन्विवेश यदुनंदनः २४ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय मैथिलः प्रीतमानसः । अर्हयामास विधिवदर्ह ॥
॥ णीयं समर्हणैः २५ उवास तस्यां कतिचिन्मिथिलायां समा विभुः मानितः प्रीतियुक्तेन जनकेन म ॥
॥ हात्मना २६ ततोशिक्षद्गदां काले धार्तराष्ट्रः सुयोधनः । केशवो द्वारकामेत्य निधनं शतधन्वनः २७ ॥
॥ अप्राप्तिं च मणेः प्राह प्रियायाः प्रियकृद्विभुः । ततः स कारयामास क्रिया बंधोर्हतस्य वै । साकं सुहृद्भिः ॥
। भगवान्या याः स्युः सांपरायिकाः । २८ ॥

कतिचित्समाः संवत्सरान् । प्रासंगिकमाह । तत इति २६ सत्पत्नामामप्यवंचयदिति सूचयन्नाह । केशव इति २७ बंधोः सत्राजितः सांपरा ॥
॥ इयिकाः पारलौकिकाः मृतकस्य याः क्रियाः कारयामास इति २८

जग्मिवान् जगामेत्यर्थः ६ हेलनं प्रतिकूलं वृजिनमपराधं ११ प्रपीतो मत्तः १३ शपन्न इत्याद्या संख्याका हूतं पुगात् १३ नोदमहस्रो वेकमेव ननत्विमिस्य

॥ मो॰ ९॰ ३॰ ॥ २२ ॥

॥ एवं विन्दन्मतिला स्यांसन्नाजितमसनमः शपानमवधीद्धोमात्स पापः स्त्री राजीवितः ५ स्त्रीणां विक्रोशमानानां ॥
॥ एवं विन्दन्मतिलास्यांस न्नाजितमसतमः शपानमवधीद्धोमात्स पापः स्त्री राजीवितः ५ स्त्रीणां विक्रोशमानानां ॥

॥ एवं चिन्वन्मतिलास्यां सत्राजितमसत्तमः शयानमवधीन्मोहात्स पापः स्त्रीराजीवितः ५ स्त्रीणां विक्रोशमानानां ॥
॥ क्रंदतीनामनाथवत् हत्वा पशून् शौनिकवत् मणिमादाय जग्मिवान् ६ सत्यभामा च पितरं हतं वीक्ष्य ॥
॥ शुचार्पिता व्यलपत्तात तातेति हा हतास्मीति मुह्यती ७ तैलद्रोण्यां मृतं प्रास्य जगाम गजसाह्वयं कृष्णायवि ॥
॥ दितार्थाय तत्राचख्यौ पितुर्वधं ८ तदाकर्ण्येश्वरौ राजन्ननुसृत्य नृलोकतां अहोनः परमं कष्टमित्यश्रा ॥
॥ ताववि लेपतुः ९ आगत्य भगवांस्तस्मात्सभार्यः साग्रजः पुरं शतधन्वानमारेभे हंतुं हर्तुं मणिं ततः १० सोपि कृ ॥
॥ तोद्यमं ज्ञात्वा भीतः प्राणपरीप्सया साहाय्ये कृतवर्माणमयाचत सचाब्रवीत ११ नाहमीश्वरयोः कुर्यां हेलनं ॥
॥ रामकृष्णयोः कोनु क्षेमाय कल्पेत तयोर्वृजिनमाचरन् १२ कंसः सहानुगोऽपीतो यद्द्वेषाज्जितः श्रिया जरा ॥
॥ संधः सप्तदशसंयुगाद्विरथो गतः १३ प्रत्याख्यातः सचाक्रूरं पार्ष्णिग्राहमयाचत सोप्याह को विरु ॥
॥ ध्येत विद्वानीश्वरयोर्बलं १४ य इदं लीलया विश्वं सृजत्यवति हंति च चेष्टां विश्वसृजो ॥
॥ यस्य न विदुर्मोहिता जया १५ यः सप्तहायनः शैलमुत्पाट्यैकेन पाणिना दधार लीलया बाल उच्छिलीं ॥
॥ ध्रंयथार्भकः १६ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाद्भुतकर्मणे अनंतायादिभूताय कूटस्थायात्मने नमः १७ प्रत्याख्या ॥
॥ तः सतेनापि शतधन्वा महामणिं तस्मिन्न्यस्याश्वमारुह्य शतयोजनगं ययौ गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्द ॥
॥ नौ अन्वीयातां महावेगैरश्वैः राजन् गुरुद्रुहं १८ मिथिलायामुपवने ॥
जिवेत्याह य इदमिति अजया मायया मोहिता अजयेति संधिरार्षः १५ छत्रं पर्याप्ति सत्पानि पुक्रोते तस्मिन् क्रूरे मणिं न्यस्य ययौ अपलायत १८
॥ गुरुः श्वशुरं तस्मिं हंतारं १८ श्रीगोपालजीसहाय

प्रत्याख्यातः सचाकृ
ष्णपालिं सृगाहमजाच
न सोपायहकोविद
ध्येत विज्ञानीमर
योर्वलं २४

सहायार्थे ४

हेये ४

॥ स्त्रीसक्त ॥
॥ २२ ॥

बहुभिः कृतवर्म्मादिभिः ॥४४ मणिं न प्रतीच्छामः न स्वीकुर्म्मः देवभक्तस्य सूर्य्यभक्तस्येति । वयं तु तत्फलभागिन इति तत्र वा पुत्रत्वाभावादीयं धनमस्माकमेतिगू
ढोभिप्रायः ४६ इति दशमे टीकायां षट्पंचाशत्तमः ॥ ५६ ॥ सप्तपंचाशत्तमे तु पुनः शतधन्ववधे प्राप्तेऽक्रूरयशोमार्ष्टिः सस्तौ क्रूरा हता मणेः १
अक्रूरहरौ दृष्टमणेः पात्रमथाच्युतः उपा स्यत मेकांते तत्र मोगान् जाहूयं २ सत्राजितः श्रीहस्तात् गफलव्यक्तीकर्त्तुमाह विज्ञातार्थोपी

॥ एवं व्यवसितो बुद्ध्या सत्राजित्स्वसुतां शुभां ॥ मणिं च स्वयमुद्यम्य कृष्णायोपजहार ह ॥४४ तां सत्यभामां भगवानुपयेमे
पथार ॥ विधिः ॥ बहुभिर्याचितां शीलरूपौदार्य्यगुणान्वितां ॥४५ भगवानाह न मणिं प्रतीच्छामो वयं नृप ॥ तवास्तां ॥
॥ देवभक्तस्य वयं च फलभागिनः ॥४६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे स्यमंतकाहरणे षट्पंचाशत्तमो
॥ ऽध्यायः ॥५६॥ श्रीशुक उवाच ॥ विज्ञातार्थोपि भगवान् दग्धानाकर्ण्य पांडवान् ॥ कुंतीं च कुल्यकरणे सहरामो ययौ ॥
॥ कुरून् ॥१ भीष्मं कृपं स विदुरं गांधारीं द्रोणमेव च ॥ तुल्यदुःखौ च संगम्य हा कष्टमिति होचतुः ॥२ लब्ध्वैतदंतरं रा ॥
॥ जन् शतधन्वानमूचतुः ॥ अक्रूरकृतवर्माणौ मणिः कस्मान्न गृह्यते ॥३ योस्मभ्यं प्रतिश्रुत्य कन्यारत्नं विगर्ह्य नः ॥
कृष्णायादान्न सत्राजित्कस्माद्भ्रातरमन्वियात् ॥४ श्रीहस्तः ॥

ति पांडवा बिलद्वारेण जतुगृहान्निर्गता इत्येवं विज्ञातार्थोपि येन सः कुंतीं च दग्धामाकर्ण्य कुल्यकरणे कुलोचितं संव्यवहारार्थं ईप्रेषां तदेवाह
दुःखाभावात् भीष्मादिभिः संगम्येत्युक्तं न तु जीवं सत्राजित्कथं हा स्पतीति मणिं तत्रोचतुः योस्मभ्यं इति भ्रातरं प्रसेनं मृतं कस्मान्नान्वियात्
नानुगच्छेत् म्रियतामित्यर्थः ४ श्रीहस्तः

भक्तजनत्रयाणां पत्रुक्ति वृंदावनजनापतथात यद्यावृष्ण्यादिभिः आपत्सु दुःखवत्... भगवत्तैवत्तया पूरणात् स्वस्य...

तद्यातान् २ सेन २ स्यमंतं प्रगमत् ३

समर्पितानासमर्पयामास ३३ श्रीकृष्णप्रश्नपे चंद्रभागानाम दुर्गो ममजन् ३६ सचकृष्णस्तेषां प्रादुर्वभूव प्रसव इति पाठे प्रसव इंद्रियाणि तेषां प्रेष्
इत्यर्थः कदा देव्या उपस्थानार्थं प्रतिश्रा हिस्रा इत्यादि श्रीशः कृष्णं दृश्य येति तथा सहैव ३७ यदि लोके जनाः कथंचित्स्मृतं वंधुं पुनरागतमुपल
भेते तेन दृष्टुपलभ्य सर्वे जातमहोत्सवाः आसन्निति ३८ पाप्मना अपराधेनानुतप्यमानः ४० अघं दोषं आत्मनो रजः मलं अपराधं इति ४२

	इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां जांबवतीं मुदा । अर्हणार्थं समणिना कृष्णायोपजहार ह ३३ अदृष्ट्वा निर्गमं शौरेः प्र	
	विष्टस्य विलं जनाः । प्रतीक्ष्य द्वादशाहानि दुःखिताः स्वपुरं ययुः ३४ निशम्य देवकी देवी रुक्मिण्यानकदुंदुभिः	
	सुहृदो ज्ञातयोऽशोचन् विलात्कृष्णमनिर्गमं ३५ सत्राजितं शपंतस्ते दुःखिता द्वारकौकसः । उपतस्थुर्म	
	हामायां दुर्गां कृष्णोपलब्धये ३६ तेषां तु देव्युपस्थानात्प्रत्यादिष्टाशिषा स ह । प्रादुर्बभूव सिद्धार्थः सदारो हर्ष	
	यन् हरिः ३७ उपलभ्य हृषीकेशं मृतं पुनरिवागतं । सह पत्न्या मणिग्रीवं सर्वे जातमहोत्सवाः ३८ सत्रा	
	जितं समाहूय सभायां राजसन्निधौ । प्राप्तिं चाख्याय भगवान् मणिं तस्मै न्यवेदयत् ३९ स चातिव्रीडितो र	
	त्नं गृहीत्वा वाङ्मुखस्ततः । अनुतप्यमानो भवनमगमत्स्वेन पाप्मना ४० सोऽनुध्यायंस्तदेवाघं बलवद्वि	
	ग्रहाकुलः । कथं मृजाम्यात्मरजः प्रसीदेद्वाच्युतः कथं ४१ किं कृत्वा साधु मह्यं स्यान्न शपेद्वा जनो यथा अ	
	दीर्घदर्शनं क्षुद्रं मूढं द्रविणलोलुपं ४२ दास्ये दुहितरं तस्मै स्त्रीरत्नं रत्नमेव च । उपायोऽयं समीचीनस्तस्य शां || श्रीकृष्ण २
	तिर्न चान्यथा ४३ श्रीशुकः	

किं कृत्वा कस्मिन् कृते इत्यर्थः साधु मह्यं स्यात् अदीर्घदर्शनं अविचारकरं मां क्षुद्रं कृपणं मूढं मंदमतिं ४२ एवं ध्यायन् उपायं निश्चिनोति || श्रीकृष्णः ||
|| दास्ये इति स्त्रीरत्नं दुहितरं तावद्दास्यामि तदनंतरं पारिवर्हत्वेन रत्नमपि दास्यामीति ४३ श्रीशुकाय || || २१ ||

३१

ऋक्षराजो लोके कोवायं मत्तो बलीयानिति विस्मितः सन् वैष्णवमाह जाने इति सर्वभूतानां यः प्राणस्तत्र यत्तेजः सहो बलं च इंद्रियदेहस्य देहबलानि तत्सर्वं त्वमित्य
हं जाने कथं तथा त्वमतः आह विष्णुमिति २४ पुराणत्वे हेतुः त्वं हीति स्रष्टा निमित्तं यच्च सत् उपादानं स्वतः पुराणः प्रभविष्णुत्वे हेतुः काल इति अधी
श्वरत्वे परमात्मा एवेत्याह ईशपदं इति न च तटस्थ इत्याह आत्मनामात्मेति २५ यतः एवं अतः त्वं अतो मे इष्टदेवं रघुनाथ एव त्वमित्याह यस्येति
ईषदुत्कलितः उद्दीपितो यो रोषस्तेन ये कटाक्षमोक्षास्तैः क्षुभिताः नक्रा ग्राहास्तिमिंगिला महामत्स्याश्च यस्मिन् सोऽब्धिर्वर्त्मादिशत् दत्तवान्

१ जांबवानुवाच ॥ ॥ जाने त्वां सर्वभूतानां प्राण ओजः सहो बलं विष्णुं पुराणपुरुषं प्रभविष्णुमधीश्वरं २४ त्वं हि विश्वसृजां
॥ स्रष्टा सृष्टानामपि यच्च सत् कालः कलयतामीशः पर आत्मा तथात्मनां २५ यस्येषदुत्कलितरोष ॥
॥ कटाक्षमोक्षैर्वर्त्मादिशत् क्षुभितनक्रतिमिंगिलोऽब्धिः सेतुः कृतः स्वयश उज्ज्वलिता च लंका रक्षः ॥
॥ शिरांसि भुवि पेतुरिषुक्षतानि २६ इति विज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः व्याजहार महाराज भ ॥
॥ गवान् देवकीसुतः २७ अभिमृश्यारविंदाक्षः पाणिना शंकरेण तं कृपया परया भक्तं प्रेमगंभीरया गि ॥
॥ रा २८ मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते बिलं मिथ्याभिशापं प्रमृजन्नात्मनो मणिनामुना ३२

तथापि यस्मिन् येन त्वया स्वयशः एव सेतुः कृतः उज्वलिता च दग्धा यस्येषुभिः क्षतानि छिन्नानि रक्षसो दशग्रीवस्य शिरांसि भुवि पेतुः स
एव त्वमिति जाने इति विज्ञातं विज्ञानं येन तं विज्ञानशब्देन गुणसाधनः कर्मसाधनो वा ऋक्षराजं प्रति उक्तवान् २८ वयं हि इह बिलं
द्वारं प्राप्ताः तत्र मिथ्याभिशापममुना मणिना प्रमृजन् प्रमार्ष्टुं महं मंतव्यं बिलमिह प्राप्ता इत्यर्थः ३१ समणिना समर्पयामास ३२ ऋक्षराज

मा॰ ६७॰
॥२०॥

स्त पं१ ता घा तै र

आछिद्य आरुह्य गृहीता ३१ अजयन् उपायं अवोचन् ३२ क्रव्यार्थी आमिषार्थे ३३ अष्टविंशाहं अष्टविंशति अहानि यस्मिन् तत्र अष्टविंशत्यहं
विंशति शतेति तिष्ठोपस्थार्थः वज्रस्य निष्पेषो निर्घातः तद्वत्परुषैः निःष्ठुरैः ३४ आरुलस्य मुष्टीनां विनिपातैः [illegible] विनिष्पिष्टानि वि

पं२

॥प्रसेनं सहयं हत्वा मणिमाच्छिद्य केशरी। गिरिं विशन् जांबवता निहतो मणिमिच्छता ॥२४॥ सोपि चक्रे कुमार॥
॥स्य मणिं क्रीडनकं बिले। अपश्यन् भ्रातरं भ्राता सत्राजित्पर्यतप्यत ॥२५॥ प्रायः कृष्णेन निहतो मणिग्रीवो व॥
॥नं गतः। भ्राता ममेति तच्छ्रुत्वा कर्णे कर्णेऽजपन् जनाः ॥२६॥ भगवांस्तदुपश्रुत्य दुर्यशो लिप्तमात्मनि। मार्ष्टुं प्र॥
॥सेनपदवीमन्वपद्यत नागरैः ॥२७॥ हतं प्रसेनमश्वं च वीक्ष्य केशरिणा वने। तं चाद्रिपृष्ठे निहतमृक्षेण ददृ॥
॥शुर्जनाः ॥२८॥ ऋक्षराजबिलं भीमं अंधेन तमसावृतं। एको विवेश भगवानवस्थाप्य बहिः प्रजाः ॥२९॥ तत्र॥
॥दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं बालक्रीडनकं कृतं। हर्तुं कृतमतिस्तस्मिन्नवतस्थेऽर्भकांतिके ॥३०॥ तमपूर्वं नरं दृष्ट्वा धात्री चु॥
॥क्रोश भीतवत्। तच्छ्रुत्वाभ्यद्रवत्क्रुद्धो जांबवान्बलिनां वरः ॥३१॥ स वै भगवता तेन युयुधे स्वामिनात्मनः॥
॥पुरुषं प्राकृतं मत्वा कुपितो नानुभाववित् ॥३२॥ द्वंद्वयुद्धं सुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः। आयुधाश्मद्रुमैर्दो॥
॥र्भिः क्रव्यार्थे श्येनयोरिव ॥३३॥ आसीत्तदष्टविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः। वज्रनिष्पेषपरुषैरविश्रममहर्नि॥
॥शं ॥३४॥ कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टांगोरुबंधनः। क्षीणसत्त्वः स्विन्नगात्रस्तमाहातीव विस्मितः ॥३५॥ आ॥

स्विन्नैः

आरु सं॰
॥२०॥

ग्लायानि अंगानि ऊरूणि बंधनानि सं[illegible]नि यस्य सः ३५ आ गोपाल दामोदर माधवेति आगोपीनाथायनमः आ

धिष्मानाः

नयेदघट२

दीव्यते क्रीडते । सूर्योयमिति संकिता : संतः कथयामासुरिति ॥ ५ ॥ सूर्यं नमस्कारार्थं आगतं कल्पयित्वोद्दिष्ट भक्तीनां संबोधनानि नारायणेत्यादिनि ॥ ६ ॥
गभस्तिचक्रेण रश्मिजालेन मुष्णन् प्रतिघ्नन् तिग्मास्तीक्ष्णाः गावो रस्मयो यस्य सः ॥ ७ ॥ [illegible] मानमित्याहुः । नन्विति नन्वन्विच्छंति मृगयंते गूढं जं यदु
र्षः ॥ ८ ॥ बालानामज्ञानानां वचनं ज्वलन् विद्योतमानः कृतानि कौतुकेन उत्सवेन मंगलानि यस्मिन् तत् ॥ १० ॥ विप्रैः कृता आरप्रभाणां च चतुर्भिर्व्रीहि

॥ तं विलोक्य जना दूरात्तेजसा मुष्टदृष्टयः दीव्यतेक्षैर्भगवते शशंसुः सूर्यसंकिताः ॥ ५ ॥ नारायण नमस्तेस्तु शं॥
॥ खचक्रगदाधर दामोदरारविंदाक्ष गोविंद यदुनंदन ॥ ६ ॥ एष आयाति सविता त्वां दिदृक्षुर्जगत्पते मुष्णन्॥
॥ गभस्तिचक्रेण नृणां चक्षूंषि तिग्मगुः ॥ ७ ॥ नन्वन्विच्छंति ते मार्गं त्रिलोक्यां विबुधर्षभाः ज्ञात्वाद्य गूढं॥
॥ यदुषु द्रष्टुं त्वां यात्यजः प्रभो ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ निशम्य बालवचनं प्रहस्यांबुजलोचनः प्राह नासौ॥
॥ रविर्देवः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ॥ ९ ॥ सत्राजित्स्वगृहं श्रीमत्कृतकौतुकमंगलं प्रविश्य देवसदने म॥
॥ णिं विप्रैर्निवेशयत् ॥ १० ॥ दिने दिने स्वर्णभारानष्टौ संसृजति प्रभो दुर्भिक्षमार्यरिष्टानि सर्पाधिव्याधयो॥
॥ शुभाः ॥ ११ ॥ न संति मायिनस्तत्र यत्रास्तेभ्यर्चितो मणिः स याचितो मणिं क्वापि यदुराजाय शौरिणा ॥ १२ ॥
॥ नैवार्थकामुकः प्रादाद्याञ्चाभंगमतर्कयन् तमेकदा मणिं कंठे प्रतिमुच्य महाप्रभं ॥ १३ ॥ प्रसेनो ह॥
॥ यमारुह्य मृगयां व्यचरद्वने ॥ श्लो ॥

भिः । शुं जैगुञ्जा न पंच पणं पणान् अष्टौ धरणं अष्टौ कर्षं तांश्चतुरः पलं तुलां पलशतं प्राहुः भारः स्याद्विंशतिस्तुला इति भारान्नाम प्रकालम्
शुभ अरिष्टमभद्रं अशुभाः दुःखहेतवः ॥ ११ ॥ क्वापि कदाचित् अनेन भगवत्समर्थत्वयं अग्रतो जिनः ॥ १२ ॥ सर्वा निष्टनिवर्तकमपि अनिष्ट हे
तुरेव मन्यतीति सूचितं तदेव दर्शयितुमाह तमेकदेति प्रतिमुच्य बध्वा प्रसेनः सत्राजिद्भ्राता ॥ श्री

लोकस्य दर्पिनयिवे २

मा० टी० ५०॥ ॥२९॥

ऋतिसौंदर्येण प्रद्युम्ननवर्णयति यमितिपितं श्रीकृष्णलक्षणसदृशैरूपे प्रद्युम्ने निजईश्वरश्रीकृष्णाय अयं इति भावो भावनायाः संततालंम्मातरः क्वचित्पुत्रत्वेन क्वचिद्विलासरूपेण भावः सतोऽयं ममजन्य इति यद्दृशन तत्तु चित्रं कुतः तस्मिन् रमायाः यमाणत्वेन चक्षोनकर्तृत्वे विषये सति सुहानामिंद्रियाणं तस्मिन् किंच रमास्पदश्रीकृष्णलक्षणस्य विंबं मूर्तिस्तस्य विंबे प्रतिबिंबे स्मररूपं स्वस्पनार्योभेजुरिति ४१ इति दशमे पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥

॥५५॥ षट्पंचाशत्तमे मिथ्याभियोगेन मणिमाहरत् कन्यां जांबवतः प्राप कृष्णः सत्राजितस्तथा ॥१॥ इत्यादिकामनसोऽस्य निष्कामत्वं निर्णीतं वर्णयति सूर्यस्य

॥ यं वै मुहुः पितृसरूपनिजेशभावास्तन्मातरो यदभजन् रहरूढभावाः चित्रं न तत्खलु रमास्पदबिंबबिंबे कामे स्मरेऽक्षविषये किमुतान्यनार्यः ४१ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥ श्रीशुक उवाच॥ सत्राजितः स्वतनयां कृष्णाय कृतकिल्बिषः स्यमंतकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवान् ॥१०॥

॥ राजोवाच॥ सत्राजितः किमकरोद्ब्रह्मन्कृष्णस्य किल्बिषं स्यमंतकः कुतस्तस्य कस्माद्दत्ता सुता हरेः ॥२॥ श्रीशुक उवाच॥ आसीत्सत्राजितः सूर्यो भक्तस्य परमः सखा प्रीतस्तस्मै मणिं प्रादात्सूर्यस्तुष्टः स्यमंतकं ॥३॥ स

॥ तं बिभ्रन्मणिं कंठे भ्राजमानो यथा रविः प्रविष्टो द्वारकां राजंस्तेजसा नोपलक्षितः ॥४॥ श्रीकृष्णायनमः॥

५२

नर्थतामाहस्यमंतकहरणेत्यादिना ॥ सत्यभामाजांबवत्योर्विवाहः प्रस्तावाय स्यमंतकाख्यानमाह सत्राजित इति स्वकार्यांतः कश्चित्तत्कारणतो ऽन्यथानुसारेण द्रष्टव्यः कृतकिल्बिषः कृतापराधस्तद्धूतं तत्परमेवाचष्ट मंत्र स्यामणिना सह प्रदादिति ॥ भक्तस्य सत्राजितः सूर्यः सखाप्याशालेका सीदित्यर्थः तस्य न तु वस्तु मणिं स्यमंतकं नाम प्रादात् प्रीतः स्निग्धः नोपलक्षितः सत्राजितो सावित्य विज्ञातः ४ श्रीगोपाल गोपीनाथ गोविंद

स्वेनो १

मा० टी० १०

कदाचेपथुरूर्वं
कृष्ण २

२ काभेध्धोरंधिः

दंतवक्त्रधोनुगम २
स्य २

श्रीकृष्णः
॥२९॥

श्री

नीलाम्बुवक्त्रायैलकालपेवालयलैः क्रीतालजिताः २९ इषद्वैलतत्पेन श्रीरुक्मिणीस्तवधार्य्यसख्ीरत्नं मेष्टाराति स्नत्साहितं सुतं स्म रत्याह
कोन्वयमिति पुत्रष स्त्रेष्ट। एतेन तुल्यं वयोरूपं चय सस्मवे हिति तेस पुत्रत्वं संभावयन्त्याह कथं त्वेति सरवेति देवकीवसुदेवाभ्यां सह रु
॥ स्वसं कृतमुखाम्भोजे नीलवक्राल कारि लिः कृसंमत्वा स्त्रियो क्रीता निलिल्युस्तत्र तत्र ह २८ श्रवधार्य्य शनैरीषद्वैल
तत्पेन योषितः उपजग्मुः प्रमुदिताः सख्ीरत्नं सुविस्मिताः ३१ अथ तत्रासिताया गीवैहर्म्यविलम्बमाषिणी स्मरं
तीत्स्वसुतं नष्टं स्नेहस्नुतपयोधरा ३१ कोन्वयं नरवैदूर्य्यः कस्य वा कमलेक्षणः धृतः कया वा जठरे केयं लब्धा
त्वनेन वा ३२ मम चाप्यात्मजो नष्टो नीतो यः सूतिकागृहात् एतत्तुल्यवयोरूपो यदि जीवति कुत्रचित् ३३
कथं त्वनेन संप्राप्तं सारूप्यं शार्ङ्गधन्विनः आकृत्यावयवैर्गत्या स्वरहासावलोकनैः ३४ स एव वा भवेन्नूनं
यो मे गर्भे धृतो र्भकः अमुष्मिन्प्रीतिरधिका वामः स्फुरति मे भुजः ३५ एवं मीमांसमानायां वैदर्भ्यां देव
कीसुतः देवक्यानकदुन्दुभ्यामुत्तमश्लोक आगमत् ३६ विज्ञातार्थोपि भगवांस्तूष्णीमास जनार्दनः नारदो
ऽकथयत्सर्वं शंबराहरणादिकं ३७ तच्छ्रुत्वा महदाश्चर्यं कृष्णान्तःपुरयोषितः अभ्यनन्दन्बहूनब्दान्नष्टम
तमिवागतं ३८ देवकी वसुदेवश्च कृष्णरामौ तथा स्त्रियः दंपती तौ परिष्वज्य रुक्मिणी च ययुर्मुदं ३९
नष्टं प्रद्युम्नमायातमाकर्ण्य द्वारकौकसः अहो मृत इवायातो बालो दिष्ट्येति हाब्रुवन् ४० अरुस्स

स्मत्र तत्र समागत इत्यर्थः ३८ देवक्यानकदुन्दुभ्यां देवक्यानकदुन्दुभिभ्यां सहेत्यर्थः ४० अरोधावल्लभो ययति स्त्री गोपीनाथायत्नः

वैष्णवींविद्यां

॥भा॰ द॰ ७॰॥ न्नात्रविलंबः कार्यइत्याह। परिशोचतितेइतितिकुररीपक्षिणी। महामायांवैष्णवींविद्यां। अधिक्षिप्तः कोपितः। वज्रनिष्पेषोनिर्घातोयथानिष्ठुरस्तथा
॥२८॥ नादोनवतितथाभूतंनादंव्यनदत्। सामान्यविशेषतयाप्याख्यापकत्वमोहनं पाकं पचतीतिवत्। अतिनिष्ठुरंनादमकरोदित्यर्थः वैहा ॥श्री॰ २०॥

॥परिशोचतितेमाताकुररीवगतप्रजा। पुत्रस्नेहाकुलादीनाविवत्सागौरिवातुरा॥१६॥प्रभाष्यैवंददौविद्यांप्रद्युम्नायम॥
॥हात्मने। मायावतीमहामायांसर्वमायाविनाशिनीं॥१७॥सचशंबरमभ्येत्यसंयुगायसमाह्वयत्। अविषह्यैस्तमाक्षे॥
॥पैःक्षिपन्संजनयन्कलिं॥१८॥सोधिक्षिप्तोदुर्वचोभिःपदाहतइवोरगः। निश्चक्रामगदापाणिरमर्षात्ताम्रलोचनः॥१९॥
॥गदामाविध्यतरसाप्रद्युम्नायमहात्मने। प्रक्षिप्यव्यनदन्नादंवज्रनिष्पेषनिष्ठुरं॥२०॥तामापतंतींभगवान्प्रद्यु॥ ॥भि २॥
॥म्नोगदयागदां। अपास्यशत्रवेक्रुद्धःप्राहिणोत्स्वगदांनृप॥२१॥सचमायांसमाश्रित्यदैतेयींमयदर्शितां। मुमुचेस्त्र॥ ॥२४५॥
॥मयंवर्षंकार्ष्णौवैहायसोसुरः॥२२॥बाध्यमानोस्त्रवर्षेणरौक्मिणेयोमहारथः। सत्वात्मिकांमहाविद्यांसर्वमा॥
॥योपमर्दिनीं॥२३॥ततोगौह्यकगांधर्वपैशाचोरगराक्षसीः। प्रायुंक्तशतशोदैत्यःकार्ष्णिर्व्यधमयत्सताः॥२४॥नि॥
॥शातमसिमुद्यम्यसकिरीटंसकुंडलं। शंबरस्यशिरःकायात्ताम्रश्मश्र्वोजसाहरत्॥२५॥आकीर्यमाणोदिवि॥
॥जैःस्तुवद्भिःकुसुमोत्करैः। भार्ययांबरचारिण्यापुरंनीतोविहायसा॥२६॥अंतःपुरवरंराजन्ललनाशतसंकु॥
॥लं। विवेशपत्न्यागगनाद्विद्युतेवबलाहकः॥२७॥तंदृष्ट्वाजलदश्यामंपीतकौशेयवाससं। प्रलंबबाहुंताम्रा॥
॥क्षंसुस्मितंरुचिराननं॥२८॥श्रीकृष्णायनमः॥ ॥श्रीकृष्ण:॥

॥१८॥

यसः आकाशेस्थितः। सत्वात्मिकांसत्वगुणमयीं। प्रायुंक्तेत्यनंतरेणानुषंगः। तामायांव्यधमयत्। व्यधनाशयत्। नाधारिणिस्म। भूरिणियस्मिन्नततः
॥ओजसाबलेन। विहायसाआकाशमार्गेण। विद्युता[illegible]हवबलाहकोमेघोस्त्वं॥२८॥

इह्मोनिद्दिष्टो विष्णुपुराणे ... जातमात्रं ... प्रद्युम्नं ... तिष्ठ ... वाना ... नरः

२ ... मशत्रुः शंबरस्तेनात्मनः शत्रुं विदित्वा समुद्रे प्रास्य गृहमागादिति । निर्जगार गिलितवानित्यर्थः । स्वधितिना शस्त्रिकया अवद्यन् अवधानयन्तो दिष्टवंतः । नरकस्मोयं तव भर्तेति उत्पत्तिं च शम्बरस्य गृहे उत्पन्न इति । यशस्विनी पतिव्रता । भर्तुर्देहप्राप्तिं प्रतीक्षमाणा । तं शिशुं कामदेवं बुद्ध्वा वि

॥ तं शंबरः कामरूपी हृत्वा तोकमनिर्दशं ॥ स विदित्वात्मनः शत्रुं प्रास्योदन्वत्यगाद्गृहं ॥ ४ ॥ तं निर्जगार बलवान् मीनः सोप्य॥
॥ परैः सह ॥ वृतो जालेन महता गृहीतो मत्स्यजीविभिः ॥ ५ ॥ तं शंबराय कैवर्ता उपाजह्रुरुपायनं ॥ सूदा महानसं नीत्वावद्यन्॥
॥ स्वधितिनाद्भुतं ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा तदुदरे बालं मायावत्यै न्यवेदयन् ॥ नारदोकथयत्सर्वं तस्याः शंकितचेतसः ॥ ७ ॥ बालस्य तत्त्वमुत्प॥
॥ त्तिं मत्स्योदरनिवेशनं ॥ सा च कामस्य वै पत्नी रतिर्नाम यशस्विनी ॥ ८ ॥ पत्युर्निर्दग्धदेहस्य देहोत्पत्तिं प्रतीक्षती ॥ निरूपि॥
॥ ता शंबरेण सा सूपौदनसाधने ॥ ९ ॥ कामदेवं शिशुं बुद्ध्वा चक्रे स्नेहं तदार्भके ॥ नातिदीर्घेण कालेन स कार्ष्णी रूढ॥
॥ यौवनः ॥ १० ॥ जनयामास नारीणां वीक्षंतीनां च विभ्रमं ॥ सा तं पतिं पद्मदलायतेक्षणं प्रलंबबाहुं नरलोक॥
॥ सुंदरं ॥ सव्रीडहासोत्तभितभ्रुवेक्षती प्रीत्योपतस्थे रतिरंग सौरतैः ॥ ११ ॥ तामाह भगवान्कार्ष्णिर्मातस्ते मतिरन्य॥
॥ था ॥ मातृभावमतिक्रम्य वर्तसे कामिनी यथा ॥ १२ ॥ रतिरुवाच ॥ भवान्नारायणसुतः शंबरेण हृतो गृहात् ॥ अ॥
॥ हं तेधिकृता पत्नी रतिः कामो भवान्प्रभो ॥ १३ ॥ एष त्वानिर्दशं सिंधावक्षिपच्छंबरोसुरः ॥ मत्स्योग्रसीत्तदुदरादि॥
॥ ह प्राप्तो भवान्प्रभो ॥ १४ ॥ तमिमं जहि दुर्धर्षं दुर्जयं शत्रुमात्मनः ॥ मायाशतविदं तं च मायाभिर्मोहनादिभिः ॥ १५ ॥

भ्रमं तं मोहं भ्रूगे हे राजन् सौरतैर्भावैः उपतस्थे भजत । अधिकृता अधिकारतः प्राप्ताहं ते पत्नी रतिर्हि प्रभो भवान् कामः दुर्जयत्वे हेतुः
मायाशतविदमिति कथं तर्हि हंतव्य इत्याह मयाभिरिति ॥ १५ ॥

... अधिकारतः प्राप्ता ... अहं ते पत्नी रतिः ... हे प्रभो भवान् कामः ?

॥भा॰स्कं॰१०॥
॥७॥

उच्छ्रसितैः ३ उत्तंभितैः इंद्रकेतुभिः ध्वजविशेषैः ४ रूपक्लृप्तानि मंगलानि स्त्रीजांकुरपुष्पप्रकारादीनि तैः ॥ बभौ शोभते स्म ॥ ५५ ॥ आहूतानां प्रेष्ठानां भूभुजां गजैः ॥ परामृ
ष्टा ३ छिन्नाः रंभापूगाः कदलीक्रमुकाः तैरुपशोभिता ॥ यद्वा तैर्द्वारगजैः ॥ परामृष्टा संस्पृष्टा ॥ रंभापूगास्तैरुपशोभिता ॥ संभ्रमात् हर्षोत्सुक्यात् ॥ परिधाव
तां बंधूनां मध्ये मिथः समेत्य मुमुदिरे प्रापु ॥ इति दशमे चतुःपंचाशत्तमोध्यायः ॥५४॥ पंचपंचाशत्तमे तु प्रद्युम्नो जनिरूच्यते ॥ संबरेणाहृतः सोथ

॥सा वृष्णिपुर्युत्तंभि[illegible]तेंद्रकेतुभिर्विचित्रमाल्यांबररत्नतोरणैः ॥ बभौ प्रतिद्वार्युपक्लृप्तमंगलैरापूर्णकुंभागु॥
॥रु धूपदीपकैः ॥५७॥ सिक्तमार्गा मदच्युद्भिराहूतप्रेष्ठभूभुजां ॥ गजैर्द्वाःसु परामृष्टरंभापूगोपशोभिता ॥५८॥ कुरु॥
॥संजयकैकेयविदर्भयदुकुंतयः ॥ मिथो मुमुदिरे तस्मिन्संभ्रमात्परिधावतां ॥५९॥ रुक्मिण्या हरणं श्रुत्वा गीयमा॥
॥नं ततस्ततः ॥ राजानो राजकन्याश्च बभूवुर्भृशविस्मिताः ॥६०॥ द्वारकायामभूद्राजन्महामोदः पुरौकसां ॥ रु॥
॥क्मिण्या रमयोपेतं दृष्ट्वा कृष्णं श्रियः पतिं ॥६१॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दसमस्कंधे रुक्मिण्युद्वाहो नाम चतु॥
॥पंचाशत्तमोध्याय ॥५४॥ श्रीशुक उवाच ॥ कामस्तु वासुदेवांशो दग्धः प्राग्रुद्रमन्युना ॥ देहोपपत्तये भूयस्त॥
॥मेव प्रत्यपद्यत ॥१॥ स एव जातो वैदर्भ्यां कृष्णवीर्यसमुद्भवः ॥ प्रद्युम्न इति विख्यातः सर्वतोनवमः पितुः ॥२॥ स्त्री॥

५ यादवास्त्वग्रसेनाद्याः नंदनंदनश्च नंदगोपादिका से के तथा नपद्धा तत्र देवे इनं
दगोपादयो गोपाः ६ गोपद्वैः समागताः [illegible]

हत्वा तं कांतया गमनं ॥ प्रद्युम्नो हानिलात्मारौ ॥ संबरो हरणोदिना ॥ कुटुंबिनाम पश्यादि स्मृतेर्दुःखमभूद्भयन २ जांबवत्यादिविवाहेनः ॥ प्रागेव प्रद्यु
म्नेन ततो विवाह ॥ ततः शंबरागारात् ॥ प्रद्युम्नप्रत्यागमनं ॥ अतः पूर्वं कथनं प्रस्तावेपि ॥ प्रथमं प्रद्युम्नस्य जातमात्रस्य ॥ शंबरेण हरणं निरूप्यते ॥ प्रत्या
गमनं चो ३ तत्कालेपि कथायाः पर्यवसानाय ॥ अत्र श्लोकं प्राकृ ॥ इति वासुदेवांशो धिष्ठितं चित्तं प्रभवत्वात्काम इति वासुदेवांशस्तथापि हेतुत्वाच्च देहोपपत्तये देहे ॥ प्रा॥

॥श्रीरामः॥
॥७॥

देहस्यैव यथा भावो देव नात्मनो हेयोपि इत्युक्तं जन्मादीनां देहधर्मत्वमाह जन्मादयस्त्विति कथं तर्हि जातो हं बद्धो हमिति आत्मनि जन्मा
दि प्रतीतिः देहजन्मादिनैव इति सदृष्टांतमाह कलानामिवेति इन्दोः कलानामेव जन्मादयो न त्विंदोः यथा न दृश्यते तथा च कलानाशादेव कु
हू मावास्याइं दुक्षय उच्यते तद्वद्देहस्यात्मनो देहनाशादेव मृतिर्व्यवहारः ननु सर्पेण नत्वात्मनो देहादिसंबंधाभावे कथं भोक्तृभोग्य प्रतीतिरि
त्याशंक्य स्वप्नदृष्टांतेन समर्थयति यथा शयान इति आत्मानं भोक्तारं विषयान् भोग्यान् फलं भोगं असत्यप्यर्थे अनुभुंक्ते तथाप्यबु

॥जन्मादयस्तु देहस्य विक्रिया नात्मनः क्वचित् कलानामिव नैवेंदोर्मृतिर्ह्यस्य कुहूरिव ४८ यथा शयान॥
॥आत्मानं विषयान् फलमेव च अनुभुंक्ते प्यसत्यर्थे तथाप्नोत्यबुधो भवं ४९ तस्मादज्ञानजं शोकमात्म॥
॥शोषविमोहनं तत्वज्ञानेन निर्हृत्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ५० श्रीशुक उवाच॥ एवं भगवता तन्वी रामे॥
॥ण प्रतिबोधिता वैमनस्यं परित्यज्य मनो [illegible] बुद्ध्या समादधे ५१ प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विड्भिर्हत॥
॥बलप्रभः स्मरन्विरूपकरणं वितथात्ममनोरथः ५२ चक्रे भोजकटं नाम निवासाय महत्पुरं अह॥
॥त्वा दुर्मतिं कृष्णमप्रत्यूह्य यवीयसीं ५३ कुंडिनं न प्रवेक्ष्यामीत्युक्त्वा तत्रावसद्रुषा भगवान्भीष्मकसु॥
॥तामेवं निर्जित्य भूमिपान् ५४ पुरमानीय विधिवदुपयेमे कुरूद्वह तदा महोत्सवो नॄणां यदुपुर्यां गृ॥
॥हे गृहे अभूदनन्यभावानां कृष्णे यदुपतौ नृप ५५ नरा नार्यश्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुंडलाः पारिबह॥
॥मुपाजह्रुर्वरयोश्चित्रवाससोः ५६ श्री गोपालजी शरणं॥

४८
धः संसारमाप्नोति इति आत्मानं शोषयति विमोहयति चेति तथा तं तत्वज्ञानेन निरस्य स्वस्था भव समादधे समाहितमकरोत् ५०
तत्क्षिणमेवकिंचित्प्रतिपन्नो पि नो आत्मानं निरस्तं इति सेहेति अदर्शयन्नाह प्राणावशेष इति अहत्वा प्रत्यूह्य अनुकूल्य मितिम्रितिवाक्ये वोर्थः अप्रत्यूह्य
अनानीय यवीयसीं स्वसारं यत्र विरूपितस्तत्रैवावसत् चक्रे भोजकटं नाम महत्पुरं तत्रावसत् पारिबर्हं वरवध्वोर्देयमुपस्करं ५६ श्री

४ श्री ४४१२

ना॰ह॰७॰ कुतः इत्यत आह । आत्ममोह इति । देह एवात्मा इति मानिनां अयमेव मोहः । तर्हि कः परमोर्थः । तत्र परमोर्थमाह । एक एवेति परः शुद्धः ज्योतिरग्निः यथैकोप्यनेकेषु काष्ठेषु भिन्न इव प्रतीयते नभो यथा घटादिषु अभिन्नमपि भिन्नमिव प्रतीयते तथात्मा इति । कुतः । तर्हि भिन्नत्वं शरीरवदात्मानां एकं शुद्धं प्रतीयत इत्यत आह देह इति । अस्मादिभूतं प्राणेंद्रियाणि तैरध्यात्मिकं गुणात्मा देहो । आदि देहवत्तं गुणात्मकः । आत्मा देहोपाधिना भिन्नोपि प्रतीयते । ननु सर्वस्य तत एव देहिनां देहाभिमानिनं संसारयेति ननु देहसंबंधेनापि संसारो नास्ति आत्मनः । अन्यत्वं गतमेवेत्यत आह नात्मन इति । हे असति अन्येन अध्यिभूतादिना आत्मनः संयोगवियोगो न स्तः । कुतः । असतः असत्त्वात् अन्यस्य असत्त्वात् । कुतो असत्त्वं तत आह तद्धेतुत्वादिति तस्मादन्यस्य भूतेंद्रियादेः प्रसिद्धेः प्रकाशस्य तद्धेतुत्वात् । न तु देहवैरादिभिस्तेषां इंद्रि

॥ आत्ममोहो नृणामेवं कल्पते देवमायया । सुहृद्दुर्हृदुदासीन इति देहात्ममानिनां ॥४४॥ एक एव ॥
॥ परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनां । नानेव गृह्यते मूढैर्यथा ज्योतिर्यथा नभः ॥४५॥ देहस्त्वाद्यंतवानेष ॥
॥ इह प्राणगुणात्मकः । आत्मन्यविद्यया क्लृप्तः संसारयति देहिनं ॥४६॥ नात्मनोन्येन संयोगो वियोग ॥
॥ श्चासतः सति । तद्धेतुत्वात्तत्प्रसिद्धेर्दृग्रूपाभ्यां यथा रवेः ॥४७॥ श्रीः हरिः ॥

तेषां देवानां प्रसिद्धिः

न्यादिभूतानां प्रतीतिप्रसिद्धिः । न तत्प्रतीत्या चैतन्यस्य प्रसिद्धिर्नात्मन इत्यत आह । दृग्रूपाभ्यां यथा रवेः । यथा प्रकाश्यप्रकाशकत्वेन वर्तमानयोरपि चक्षूरूपयो रवेः सकाशात्प्रसिद्धिः । द्वयोरपि तैजसत्वात् न तु रवेः स्वतः । तथा भूतेंद्रियादीनां परस्परं प्रसिद्धानामपि चैतन्याधीन एव प्रकाशः । न तत्कार्यत्वात् तद्व्यतिरेकेण असत्त्वं चेत्सर्वेषां तथा च दृश्यं वस्तु ते दीपवत्तत्स्वरूपं ज्योतिरेव । एष एव च एवं धीः । केवलमात्रात्ति आत्मस्वरूपं आह । तेनेति यथा रवेः प्रसिद्धाभ्यां एव दृग्रूपाभ्यां परस्परं प्रसिद्धिर्यथा न तद्वदिति ॥४७॥ श्री गोपालकृष्णः हयः स्रीहनोरमाधवे

॥१४॥

तं॰४ श्रीः ५

॥श्रीकृष्णः॥
॥१६॥

तस्यं श्मश्रुकेशसहितानि स्थाने स्थाने प्रवृशिष्टानि श्मश्रूणि केशाश्च यथा न वंति तथा तेनैवासिना प्रवपन्मुंडयन् । विरूपयन् । विरूपमकरोत् तथा
भूतं हतप्रायमित्युत्तरवोक्त्यप्यनुपगाः । रुक्मिणीं सांत्वयति । मैवास्मानिति । पुनः कृष्णमाह । यातेन बंधुरिति । पुनर्देवीं प्रत्याह । क्षत्रियाणामिति
येन धर्मेण भ्रात्रापि भ्रातरं हन्यात् । ततस्तस्मात् घोरतमस्त्विति हा हतः । धर्मस्य स्वतस्त्वकोऽस्माकमपराध इति भावः । पुनस्तां संप्रत्याह
राज्यस्येति । श्रीमदांधाः क्षिपंति तिरस्कुर्वंति । तथाप्यस्माकमेनृद्गनुधूर्ममिति भावः । पुनः देवीं प्रत्याह तवेयमिति सर्वभूतेषु दुर्हृदामहि
तानां च भ्रातृणां । यस्त्वया भद्रं मन्यसे दृष्टस्य सिद्धये न वविषमा मत्सरसीवीनाभक्तिकृतः । यतस्त्वं सुहृदां भद्रमज्ञवत् मन्यसे इति । यद्वा सर्वभूते

चैलेन बद्ध्वा तमसाधुकारिणं सश्मश्रुकेशं प्रवपन् व्यरूपयत् । तावन्ममर्दुः परसैन्यमद्भुतं यदुप्रवीरा न-
॥ लिनीं यथा गजाः ३४ कृष्णांतिकमुपव्रज्य ददृशुस्तत्र रुक्मिणं । तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा संकर्षणो विभुः ३५ ॥
॥ विमुच्य बद्धं भगवान् करुणो कृष्णमब्रवीत् । असाध्विदं त्वया कृष्ण कृतमस्मज्जुगुप्सितं ३६ वपनं श्मश्रुके-
॥ शानां वैरूप्यं सुहृदो वधः । मैवास्मान् साध्व्यसूयेथा भ्रातुर्वैरूप्यचिंतया ३७ सुखदुःखदो न चान्योस्ति यतः स्व-
॥ कृतभुक् पुमान् । बंधुर्वधार्हदोषोपि न बंधोर्वधमर्हति ३८ त्याज्यः स्वेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः । क्षत्रि-
॥ याणामयं धर्मः प्रजापतिविनिर्मितः ३९ भ्राताऽपि भ्रातरं हन्याद्येन घोरतमस्ततः । राज्यस्य भूमेर्वित्तस्य ॥
॥ स्त्रियो मानस्य तेजसः । मानिनोऽन्यस्य वा हेतोः श्रीमदांधाः क्षिपंति हि ४० तवेयं विषमा बुद्धिः सर्वभूतेषु दुर्हृदां ॥
॥ यन्मन्यसे सदाभद्रं सुहृदां भद्रमज्ञवत् ४१ श्रीरुक्मः

६१

षु दुर्हृदां मयि शत्रूणां त्वत्सुहृदां भद्रमेवेच्छंस्त्वमंगुडनमभद्रं यन्मन्यसे तवेयं विषमा बुद्धिरिति । अथवा सर्वभूतेषु मध्ये दुर्हृदां शिशुपा-
लादीनां अभद्रं सुहृदां भद्रं च यन्मन्यसे तत् वेयं विषमा बुद्धिः समानभवति । अज्ञवत् अज्ञानामिवा ४१ श्रीगोपालजी सहाय ॥

४।३

नरस्तत: दृ:

२ दि० आ० चाहरे ॥ हे भ्रंसन ।

स्वा२१।२१२ द्रुमस्याद्भुतानेतादिग्भिर्नः पततीति ८

स्वयंवरियुष्यन्नरचतुरः प्रस समाधाने इत्यस्य धातोः कर्त्तरि रिपु प्रत्ययो नांघा ॥ द्विर

॥ना० द० उ०॥ यदूनां कुलपांसनः कुलदूषणः ॥ वत्सुतत्सु यदूनां कुलस्य पते ॥ स्वयंवरियुष्यन्नरचतुरः ॥ सहस्रातवेन ॥ इत्यर्थपरित्रासे ॥ नेकं पितान्वंग्यानियस्मा ॥

॥२५॥ दिवि क्षितं ॥ ध्वांक्षः काकः ॥ सपयोहविर्मुष्णातीति ॥ तद्वत् वत्सुतत्स्तुष्य ध्वांक्षवदि निछेद ॥ सहस्रातवेन ॥ इत्यर्थपरित्रासे नेकं पितान्वंग्यानियस्मा ॥

॥धनुर्विकृष्य सुदृढं जघ्ने कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ आह चात्र क्षणं तिष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥२४॥ कुत्र यासि स्वसारं मे ॥

॥मुषित्वा ध्वांक्षवद्धविः ॥ हरिष्येऽद्य मदं मंद मायिनः कूटयोधिनः ॥२५॥ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुंच दारिकां ॥

॥स्मयन्कृष्णो धनुश्छित्वा षड्भिर्विव्याध रुक्मिणं ॥ अष्टभिश्चतुरो वाहान्द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ सचान्य ॥ शरैः षड्भिः

द्वि२ ॥द्धनुराधाय कृष्णं विव्याध पंचभिः ॥२७॥ तैस्ताडितः शरौघैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः ॥ पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छि ॥

॥नदव्ययः ॥ परिघं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरौ ॥२८॥ यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोच्छिनद्धरिः ॥ ततो र ॥

॥थादवप्लुत्य खड्गपाणिर्जिघांसया ॥ कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धः ॥ पतंग इव पावकं ॥ तस्य चापततः खड्गं तिलशश्चर्म ॥ षड्

श्रि ॥चेषुभिः ॥२९॥ छित्वासिमाददे तिग्मं रुक्मिणं हंतुमच्युतः ॥ दृष्ट्वा भ्रातृवधोद्योगं रुक्मिणी भयविह्वला ॥३०॥

॥पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणं सती ॥ योगेश्वराप्रमेयात्मन्देवदेव जगत्पते ॥३१॥ हंतुं नार्हसि कल्याण ॥

॥भ्रातरं मे महाभुज ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तया परित्रासविकंपितांगया शुचावशुष्यन्मुखरुद्धकंठया ॥३२॥ कातर्य्य ॥

॥विस्रंसितहेममालया गृहीतपादः करुणो न्यवर्त्तत ॥३३॥ श्रीगोपालजी शाहय ॥ श्रीरामोदरमाधवेति ॥

तया शुचा शोकेन अशुष्यन्मुखं यस्यां ॥ रुद्धः कंठो यस्यां तौ च सा च तया कातर्येण चेतःक्षोभेन विस्रंसिता हेममयी माला यस्यास्तया गृहीतौ पादौ ॥ श्रीरुक्मः ॥२५॥

॥यस्य सः ॥३३॥ श्रीकृष्णः

स्वं वा व १२ प्रद्युम्नं ते: २

कुहकोनर्तयतात स्येत्यनयाह दुःखेपीहमानत्वेनयाद संप्रवक्तं दर्शितं फल्गुतंत्रैः २३ अत्राहमेवहष्टांत इत्याह जरासंधं शौरेरिति कृष्ण
हतकाशात् संयुगं परं केवलं स्मृतिमं जिग्येः जितवानहं ॥ रैवमद्दष्टं तयुक्तेन २४ स्वल्पसैन्येः २५ प्रदक्षिणं अनुकुलं स्यात् २६ प्रतिजिग्ये प्रति

॥ यथादारुमयीयोषिन्नृत्यते कुहकेच्छया ॥ एवमीश्वरतंत्रोयमीहते सुखदुःखयोः २२ शौरेः सप्तदशाहं वै ॥
॥ संयुगानि पराजितः ॥ त्रयोविंशतिभिः सैन्यैर्जिग्ये एकमहं परं ॥ २३ ॥ तथाप्यहं न शोचामि न प्रहृष्यामि क ॥ तजून
॥ र्हिचित् ॥ कालेन दैवयुक्तेन जानन् विद्रावितं जगत् २४ अधुनापि वयं सर्वे वीरयूथपयूथपाः ॥ परा ॥
॥ जिताः फल्गुतंत्रैर्यदुभिः कृष्णपालितैः ॥ २५ रिपवो जिग्युरधुना काल आत्मानुसारिणि ॥ तदा वयं ॥
॥ विजेष्यामो यदा कालः प्रदक्षिणः ॥ २६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं प्रबोधितो मित्रैश्चैद्योगात्सानुगः पुरं ह ॥
॥ तशेषाः पुनस्तेपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः ॥ २७ ॥ रुक्मी तु राक्षसोद्वाहं कृष्णद्विडसहन्स्वसुः ॥ पृष्ठतोन्वग ॥
॥ मत्कृष्णमक्षौहिण्या वृतो बली ॥ २८ ॥ रुक्म्यमर्षी सुसंरब्धः शृण्वतां सर्वभूभुजां ॥ प्रतिजज्ञे महाबाहु ॥
॥ र्दंशितः सशरासनः २९ अहत्वा समरे कृष्णमप्रत्यूह्य च रुक्मिणीं ॥ कुंडिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद् ब्रवीमि ॥ दंशितः सो ८
॥ मि वः ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा रथमारुह्य सारथिं प्राह सत्वरः ॥ चोदयाश्वान्यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् ॥ ३१ ॥ अद्या ॥
॥ हं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य सुदुर्मतेः ॥ नेष्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हृता ॥ ३२ ॥ विकत्थमानः कुम ॥ त्या २
॥ तिरीश्वरस्याप्रमाणवित् ॥ रथेनैकेन गोविंदं तिष्ठ तिष्ठेत्यथाह्वयत् ॥ ३३ ॥ श्री ॥

सोऽहृतवान् ॥ तामेवाहं ॥ यवीयसा लघीयसा प्रत्यूह्य पश्चादानीय ॥ ३० ॥ गोपालस्य वेदपालकस्येति वा लब्धो र्थः तथा सुदुर्मतेः इति ॥ शे
॥ न नाग्नर्न्यदहवती दुष्टेव्वपि मतिर्यस्य तस्येति ॥ ३२ ॥ श्रीगोपालजी शरणं ॥ श्रीकृष्णः

हृतं तमवधीयं नातुक्रम ... वदा ... दक्षालेपि ... ५२।१

तां विलोक्य वीरा मुमुहुरिति तृतीयश्लोकेनान्वयः । श्यामां स्वजातलज्जस्कैः कुंतलेभ्यः शंकिते ईक्षणे यस्यास्तां । द्विजा एव कुंदानां कुड्मला
नि मुकुलानि बिंबफलवत् यो धरस्तस्य द्युतिभिः शोणायमाना नीलोहितानि द्विजानि दंतानि यस्यास्तां कुलाशोभा । तया युक्तं नूपुरं सिंजत्सु शब्दायमान
कलानूपुरं च तस्य धाम दीप्तिस्तेन शोभितं शीलमालियस्यास्तेन पदा चलंतीं । न केवलं मुमुहुः पेतुश्चेत्याह यामिति यात्रामिषेण हरये स्वलावण्यं

मि २ ||तांदेवमायामिव वीरमोहिनीं सुमध्यमां कुंडलमंडिताननां स्यामां नितंबार्पितरत्नमेखलां व्यंजत्स्तनीं कुंतल||
	शंकितेक्षणां ५१ सुचिस्मितां विंबफलाधरद्युतिशोणायमानद्विजकुंदकुड्मलां पदा चलंतीं कलहंसगा	
	मिनीं सिंजत्कलानूपुरधामशोभिना ५२ विलोक्य वीरा मुमुहुः समागता यशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः	
	यां वीक्ष्य ते नृपतयस्तदुदारहासव्रीडावलोकहृतचेतस उज्झितास्त्राः ५३ पेतुः क्षितौ गजरथाश्वगता विमूढा	
	यात्राछलेन हरयेर्पयतीं स्वशोभां सैवं शनैश्चलयती चलपद्मकोशौ प्राप्तिं तदा भगवतः प्रसमीक्षमाणा	
	५४ उत्सार्य वामकरजैरलकानपांगैः प्राप्तान्ह्रियैक्षत नृपान्ददृशेच्युतं सा तां राजकन्यां रथमारुरु	
	क्षतीं जहार कृष्णो द्विषतां समीक्षतां ५५ रथं समारोप्य सुपर्णलक्षणं राजन्यचक्रं परिभूय माधवः ततो	
	ततो ययौ रामपुरोगमैः शनैः सृगालमध्यादिव भागहृद्धरिः ५६ तं मानिनः स्वाभिभवं यशःक्षयं परे जरा	
२ वसंत ||संधमुखा न सेहिरे अहो धिगस्मान्यश आत्तधन्वनां गोपैर्हृतं केशरिणां मृगैरिव ५७ || इति श्रीभागव|
|ते महापुराणे दशमस्कंधे रुक्मिण्यपहरणे त्रिपंचाशत्तमोध्यायः ||५३|| श्रीगोपालजी शाह || श्रीराम	

५२

समर्पयंतीं यां वीक्ष्य क्षितौ पेतुः सा तान् प्राप्तान् ह्रियैक्षत नतु तैः । अच्युतं च ददृशे सुतरां अन्वयः चलत्पद्मकोशतुल्यौ चरणौ चालयंती रूप
सृगालमध्ये गृध्रवत् हरिः सिंहः स्वसहमानानां तेषां श्रीकोशमाहा अहो धिगस्मान् यतोस्माकं परो गोपैर्हृतमिति ५७ ||इति दश
||मे टीकायां त्रिपंचाशत्तमः ||५३|| श्री

मि २ ... नपान २
स्वाभिभवं गोपैः हृत्वापरानव

भा॰ द॰ उ॰
२५

चतुः पंचाशत्तमे तु जित्वा राज्ञोऽरिपतृगान् रुक्मिणं च विरूप्याथ पत्न्या प्राप पुरं हरिः १ अहो धिगस्मान् इत्येवं वदंतः सुसंरब्धाः क्रोधा
विष्टाः दंशिताः कृतसन्नाहाः परिक्रांताः परिवृताः अन्वीयुः अन्वधावन् विस्फूर्ज्य टंकारयित्वा परेषां शरासारा एव आसारः तीव्रा वर्षा तेन छन्नं

॥श्रीशुक उवाच॥ इति सर्वे सुसंरब्धा वाहानारुह्य दंशिताः स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रांता अन्वीयुर्धृतकार्मुकाः १
॥तानापतत आलोक्य यादवानीकयूथपाः तस्थुस्तत्संमुखा राजन् विस्फूर्ज्य स्वधनूंषि ते २ अश्वपृ
॥ष्ठे गजस्कंधे रथोपस्थे च कोविदाः मुमुचुः शरवर्षाणि मेघा अद्रिष्वपो यथा ३ पत्युर्बलं शरासारै
॥श्छन्नं वीक्ष्य सुमध्यमा सव्रीडमैक्षत्तद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ४ प्रहस्य भगवानाह मा स्म भै
॥र्वामलोचने विनंक्ष्यत्यधुनैवैतत्तावकैः शात्रवं बलं ५ तेषां तद्विक्रमं वीरा गदसंकर्षणादयः
॥अमृष्यमाणा नाराचैर्जघ्नुर्हयगजान् रथान् ६ पेतुः शिरांसि रथिनामश्विनां गजिनां भुवि स
॥कुंडलकिरीटानि सोष्णीषाणि च कोटिशः ७ हस्ताः सासिगदेष्वासाः करभा ऊरवोऽङ्घ्रयः अश्वा
॥श्वतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसि च ८ हन्यमानबलानीका वृष्णिभिर्जयकांक्षिभिः राजानो विमु
॥खा जग्मुर्जरासंधपुरःसराः ९ शिशुपालं समभ्येत्य हृतदारमिवातुरं नष्टत्विषं गतोत्साहं शुष्य
॥द्वदनमब्रुवन् १० भो भोः पुरुषशार्दूल दौर्मनस्यमिदं त्यज न प्रियाप्रिययो राजन् निष्ठा देहिषु दृश्यते
११

दृष्ट्वा तःमे घा इति ऐतत्तं अयश्यत मा स्म भैः मा भयं कुरु हे वामलोचने वरास्तिनारे तावकैः त्वदीयैः हत्वा शात्रवं बलं स च शेषे विक्रमस्य
तं ६ उष्णीषाणि शिरोवेष्टनस्य वस्त्राणि तत्सहितानि शिरांसि ७ करभा मणिबंधकनिष्ठयोः मध्यं ऊरवो विशेषणानि ८ अमृष्यमाणा हृतदारमिवा
तुरं राजान ऊचुः निष्ठा स्थैर्यं १० आगंगा जारस्माहयः

हस्यासो धनुः ४

श्रीकृष्णः
२४

॥मार्क०॥ ॥१३॥

नस्नागमनं विशिनष्टि द्वयेन पद्मासनमिति ३८ भूमिचमरंगे स्त्रादिराजाघ्निरे स्मेहनावहितां इत्यर्थः वरमुख्यो गणिकोत्तमा उपस्पृश्य आचम्य
४५ प्रवयसो वृद्धा न्नवा न्विता मिति नवस्त्रो पसर्जनत्वं स्त्रीकर्मो चितत्वं ४६ नमस्य इति तस्मिन्नपत्ये देवो द्दिशोयं मंत्रः स्वसंतानयुतां गतोत्रा

॥कन्याबांतः पुरास्त्राणां दृष्टैर्गुप्तां विकालयं पद्मा विनिर्ययौ हृष्टुं नकान्याः पाद्यपल्लवं ३८ सा त्वान ध्यायती॥
॥सम्यक् मुकुंदचरणांबुजं । यन वा कु मातृभिस्ताभिः सर्वाभिः परिवारिता । गृप्ताराजमहैः भूरैः सन्नद्धैरु॥
द्यतायुधैः मृदंगशंखपणवातूर्ये नैर्यश्च जघ्निरे ४० नानोपहारबलिभिर्वारमुख्यैः सहस्रशः स्त्र्यो॥
॥धवस्त्रामररौर्द्विजपान्म स्वलंकृताः ४१ गायंतश्च स्तुवंतश्च गायका वाद्यवादकाः । परिवार्येव धूं जग्मुः॥
॥सूतमागधवंदिनः ४२ आसाद्य देवसदनं धौतपादकरांबुजा । उपस्पृश्य शुचिः शांता प्रविवेश त्रिको॥
॥णिकं ४३ तां वै प्रवयसो बालां विधिस्था विप्रयोषितः । भवानीं वंद्यां च कुर्नवपत्नीभिरन्विता ४४ नम॥
॥स्ये त्वां विकें नीहांतास्व शंतानयुतां शिवां भूयात्पतिर्मे भगवान्कृष्णस्तदनुमोदतां ४५ अद्भिर्गंधाक्षतैर्॥
॥धूपैर्वासःस्रग्माल्यभूषणैः । नानोपहारबलिभिः प्रदीपावलिभिः पृथक् ४६ विप्रस्त्रियः पतिमती॥
॥स्तथा तैः समपूजयत । लवणापूपतांबूलकंठसूत्रफलेक्षुभिः ४७ तस्यै स्त्रियस्ताः प्रददुः शेषां युयुजु॥
आर्तिहृत् ॥राशिषः । ताभ्यो देव्यै नमश्चक्रे शेषां च जगृहे वधूः ४८ मौनव्रतमथ त्यक्त्वा निश्चक्रामांबिकागृहात् । प्र
गृह्यपाणिनान्त्स्पां नमुद्रोपशोभिना ४९ ॥श्रीरुद्रः॥ ॥१३॥
द्विरा हितां आत्माराम इति कर्षवत्पतिर्नैवेति तिचेरतश्चाह तदनुमोदतामिति नवतिः श्रीकृष्ण एव वा सर्वेगोपांधाहिमि त्वेकिसम
पूजयत ४७ तथा विप्रस्त्रियो यतिते ईर्ष्येर्लवणापूपमिश्रसमपूजयदिति शेषं निर्माल्यं मुनि रेतंमोनं न्यासं रवी ४८ श्रीरुद्रः

दी २ ... २१।३३।२ ... ३९।२

तं श्रीकृष्णे सुस्मिन्नकार्ये सर्वस्यापि रामस्यापि अपर्याप्तमिति तदुचितं प्रियमपश्यंती नराकेवलं ननाम पश्चाद् हृदयविस्मर्यः यत्का मम प्रियं येन मे तितो
तावत् सर्वस्व पर्याप्तस्य हं भवंतिकिं पुनर्मयि प्रणतायामिति ततोधिकमन्यत् प्रियं न पश्यंती ननाम तेनैमा हामनतिरिप्यन्वेन श्रीकृष्णस्य वाप
कन्यामुद्वोढुमेवागतः स्यादिति वरोचिते न विधिना समपूजयदिति सूचितं यथायथावर्तं समेतानां राज्ञां मध्ये वीर्याद्यनतिक्रमेणतं सम
र्हितवानित्यर्थः ३१ ॥ श्रीकृष्णे नाविकर्मसूचकं जनानुरागं ३२ दर्शयति श्रीकृष्णमागतमिति त्रिभिः अस्यैव नकिंतु वा र्हसेव श्रसा

॥ तमागतं समाज्ञाय वैदर्भी हृष्टमानसा । न पश्यंती ब्राह्मणाय प्रियमन्यन्ननाम सा ३० प्राप्तौ श्रुत्वा स्वदुहि ॥
॥ तुरुद्वाहप्रेक्षणोत्सुकौ । अभ्ययात्तूर्यघोषेण रामकृष्णौ समर्हणैः ३१ मधुपर्कमुपानीय वासांसि विर ॥
॥ जांसि सः उपायनान्यभीष्टानि विधिवत्समपूजयत् ३२ तयोर्निवेशनं श्रीमदुपकल्प्य महामतिः ॥
॥ ससैन्ययोः सानुगयोरातिथ्यं विदधे यथा ३३ एवं राज्ञां समेतानां यथावीर्यं यथावयः यथावित्तं स ॥
॥ र्वैः कामैः समर्हयत् ३४ कृष्णमागतमाकर्ण्य विदर्भपुरवासिनः आगत्य नेत्रांजलिभिः पपुस्तन्मुख ॥
॥ पंकजं ३५ अस्यैव भार्या भवितुं रुक्मिण्यर्हति नापरा असावप्यनवद्यात्मा भैष्म्याः समुचितः पतिः ॥
॥ ३६ किंचित्सुचरितं यन्नस्तेन तुष्टस्त्रिलोककृत् अनुगृह्णातु गृह्णातु वैदर्भ्याः पाणिमच्युतः ३७ एवं प्रे ॥
॥ मकलावद्धा वदंति स्म पुरौकसः ३७ श्रीकृष्णः ॥

वेव भैष्म्याः एव समुचित एवेति वध्ववधारणानि तत्रैकस्मिन् व्यतिरेक प्रदर्शनमुपलक्षणार्थं नापरेति नच वाक्यमेदहोषग्रन्थद्यवि
धेर्हिन्ने हेन विभिन्नानामेवावाक्यानां सहप्रयोगात् गृहं तामाद्धि इत्यादि स्वयं मेवानुगृह्णति हर्शतिगृह्णातु त्विति ३७ श्रीकृष्णः ॥

विवाहः १ वद्धी २ २२ २५

॥भा॰टी॰३०॥ २२ त्रियमाणा विलम्बमाना येन तं नरितं अपराधसो मे इत्यागणयाः जुगुप्सितं धार्ष्ट्य मयी ति तां कथं नायाति हि हन्त तोद्यम इत्यपराधमर्षः आहो ता

वन्न कृतोद्यमत्वात् तं कुविप्रं प्रस्थापितवान् प्रस्थानावसरे च किंचिन्नमयि जुगुप्सितं मत्वा प्रत्याचष्टस्यतः सोपि द्विजो नूनं नायातीति यद्वान

तो लिंगितोपि श्रीकृष्णो मद्दैववैगुण्यात् कुतश्चित्प्रतिबंधनो न वेत्ति नाह दुर्भगायाः इति कालेऽक्षाने धनापि गोविंदागमनकाल इति महाँ किं चिह भा॰२

भा॰४ मालज्जिता सती चिंतालस्ये लोचने निमीलितवती अर्थः प्रियभाषिणः प्रियसूचकाः अंतःपुरोपवनं प्राप्तेन श्रीकृष्णेन विनिर्दिष्टः प्राप्तं मां कथ

॥अहो त्रियामांतरित उद्वाहो मेऽल्पराधसः नागच्छत्यरविंदाक्षो नाहं वेद्म्यत्र कारणं २२ सोपि नावर्त्ततेद्यापि॥

॥मत्संदेशहरो द्विजः। अपि मय्यनवद्यात्मा दृष्ट्वा किंचिज्जुगुप्सितं २३ मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोद्य॥

॥मः। दुर्भगाया न मे धाता नानुकूलो महेश्वरः २४ देवी वा विमुखी गौरी रुद्राणी गिरिजा सती। एवं चिंतयती॥

॥बाला गोविंदहृतमानसा २५ न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे चाश्रुकलाकुले। एवं वध्वाः प्रतीक्षंत्या गोविंदाग॥

॥मनं नृप २६ वाम ऊरुर्भुजो नेत्रमस्फुरन्प्रियभाषिणः। अथ कृष्णविनिर्दिष्टः स एव द्विजसत्तमः २७॥

॥अंतःपुरचरीं देवीं राजपुत्रीं ददर्श ह। सा तं प्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिं सती २८ आलक्ष्य लक्षणाभि॥

॥ज्ञा समपृच्छच्छुचिस्मिता। तस्या आवेदयत्प्राप्तं शशंस यदुनंदनं उक्तं च सत्यवचनमात्मोपनयनं प्र॥

शशंस ॥ति॥ ३०॥ श्री॥

लक्षणानि २ २८॥

येत्याशिष्टः नव्यग्रा आत्मनो देहस्य गतिर्यस्य तं दूतस्य लक्षणानि तत्तत्कार्यस्य चकमभिजानतीति तया तस्यैवं प्राप्तं यदुनंदनमावेदितवान् तं च वश ॥श्रीरुक्म॰॥

शं सख्यात्मोपनयनं प्रतिश्रुत्य आत्मानात्स्वयं श्रीकृष्णस्यागमनं प्रीतिमतेन द्विजेन सत्यं वचनं चोक्तमिति आत्मनः प्राणेश्वरस्येत्येवा यद्वा आत्म ॥२२॥

नस्तयाउनयनं प्रती श्रीकृष्णेन यदुक्तं सत्यवचनं तामानयिष्य इत्यादि तच्च शशंस त्र्ववर्ता पारस्पर्थः २८ श्रीगोपालजी शाहः॥

भो॰२

अहतं नवं वासः ... युग्मं ... शस्तं तन्मा ... कृता ... सव ... स्यात ... १

कृतं कौतुकेन विवाहसूत्रेण मंगलं यस्यास्तां अहतं नवीनं भूषणोत्तमैः भूषितां वध्वाः तस्याः कन्यायाः अथर्ववित् अथर्ववेदमंत्रवित अभ्युदयोचि
तं तत्तत् चतुरंगसैन्यैः परिवृतः कुंडिनं भीष्मकस्य पुरं ययौ मदस्रवंतीति मदच्युतः तैः स्यंदनैः रथैः हेमरचिता माला विद्यंते येषु तैः १५ कल्पितं निर्मि

॥ सुप्तां तां भूतीं कन्यां कृतकौतुकमंगलां ॥ अहतांशुकयुग्मेन भूषितां भूषणोत्तमैः १० ॥ चक्रुः सामर्ग्यजुर्मंत्रैर्वध्वा र
क्षां द्विजोत्तमाः ॥ पुरोहितोथर्वविद्वै जुहाव ग्रहशांतये ११ ॥ हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिश्रितान् ॥ प्रादाद्धे
नूंश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः १२ ॥ एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै ॥ कारयामास मंत्रज्ञैः सर्वमभ्युदयो
चितं ॥ १३ मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्यंदनैर्हेममालिभिः ॥ पत्त्यश्वसंकुलैः सैन्यैः परीतः कुंडिनं ययौ ॥ १४ ॥ तं वै विदर्भा
धिपतिः समभ्येत्याभिपूज्य च ॥ निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने १५ ॥ तत्र शाल्वो जरासंधो दंतवक्रो
विदूरथः ॥ आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाः पौंड्रकाद्याः सहस्रशः १६ कृष्णरामद्विषो यत्ताः कन्यां चैद्याय साधितुं ॥ यद्यागत्य
हरेत्कृष्णो रामाद्यैर्यदुभिर्वृतः ॥ १७ ॥ योत्स्यामः संहतास्तेन इति निश्चितमानसाः ॥ आजग्मुर्भूभुजः सर्वे सम
ग्रबलवाहनाः १८ ॥ श्रुत्वैतद्भगवान् रामो विपक्षीयनृपोद्यमं ॥ कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशंकितः ॥ १९ ॥ बले
न महता सार्द्धं भ्रातृस्नेहपरिप्लुतः ॥ त्वरितः कुंडिनं प्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः २० ॥ भीष्मकन्या वरारोहा कांक्षं
त्यागमनं हरेः ॥ प्रत्यापत्तिमपश्यंती द्विजस्याचिंतयत्तदा २१ ॥ अहो त्रि ॥

१६१ १८।१९

तस्यां निवेशनं तस्मिन् १६ यदि हरेत् कृष्णो हरेदिति शंकिताः कन्यां साधयितुं मिथः पक्षः स्वपक्षे यानं सर्वे ... कृष्णेन ... रुक्मिणी ... तय
इत्याह भीष्मकन्येति प्रत्यापत्तिं प्रत्यागमनं २१ आगो पालजो शाहय श्रीः

चैद्यस्याख्यः राजा १

हिवेराधान्या सहितैः ५ ३६

द्वि ग्र २

शी २

रथांश्वर्णयपथा वदतीहेदमस्तु शुकपत्राभः सुग्रीवो हेमपिंगलः मेघपुष्पस्तु मेघाभो पाण्डुरो हि बलाहकः ४

पा॰ ६।४

॥पा॰ २४॥ विपञ्चाशत्तमे गत्वा विदर्भान्नद्रुतेहिन । रुक्मिणी महल्लसोमिव तां दिवतां बलात् १ निशायामलाभे कारणान्तरं वेदेति तयाप्रकथितमप्यहं जानामी
॥१२॥ ति । आनयिष्ये । स्थानेष्यामि राजन्यापसदान् नृराजसु अधमान् । नरसुरादमुख्यान् हीनान् । उन्मथ्यानयने दृष्टान्तः ३।४ स इति । उद्वाहर्क्षमिति परो २ ध स २३
त २ ष्यो रात्रौ विवाहनक्षत्रमिति । विज्ञाय तत्स्यांतरात्रौ प्रस्थाय पूर्वं विदर्भेषु शान्त्व । अगमत्तत्र भोजो नारेति नित्वमजितो द्वहं ने विदर्भान्नगर्यां समेतेति तरुक्मिणी
संदेशात । सैन्य । इत्यादीनि चत्वारि ... नामानि पुत्रस्य तं रुक्मिणः । स्नेहेन तद्वशमनुगच्छतीति तथा । अनेन शिशुपालेनाभिरुचिं द्योतयति न्निद १

॥श्रीशुक उवाच॥ वैदर्भ्याः स तु संदेशं निशम्य यदुनंदनः । प्रगृह्य पाणिना पाणिं प्रहसन्निदमब्रवीत् १ ॥श्री॥
॥भगवानुवाच॥ तथाहमपि तच्चित्तो निद्रां च न लभे निशि । वेदाहं रुक्मिणा द्वेषान्ममोद्वाहो निवारितः २ तामानयि
ष्य उन्मथ्य राजन्यापसदान्मृधे । मत्परामनवद्यांगीमेधसोग्निशिखामिव ३ उद्वाहर्क्षं स विज्ञाय रुक्मिण्या म
धुसूदनः । रथः संयुज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिं ४ स चाश्वैः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः । युक्तं रथमुपानी
य तस्थौ प्रांजलिरग्रतः ५ आरुह्य स्यंदनं शौरिर्द्विजमारोप्य तूर्णगैः । आनर्तादेकरात्रेण विदर्भानगमद्धयैः ६
राजा स कुंडिनपतिः पुत्रस्नेहवशानुगः । शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन्कर्माण्यकारयत् ७ पुरं संमृष्टसं सं २
सिक्तमार्गरथ्याचतुःपथं । चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैः समलंकृतं ८ स्रग्गंधमाल्याभरणैर्विरजोंबरभूषि
तैः । जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमद्गृहैरगुरुधूपितैः ९ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्य विप्रांश्च विधिवन्नृपः । भोजयित्वा यथा
न्यायं वाचयामास मंगलं १०

कर्माणि पुरालंकारादीनि देवार्चनादीनि तान्येवाह पुरमित्यादि चतुर्भिः । संमृष्टं संसिक्तं च मार्गरथ्योपथ्यस्मिन् । तत्र चित्रध्वजेषु पताकाभिः ॥श्रीकृष्णः॥
समलंकृतमकारयत् । स्रग्गंधमाल्याभरणैः स्रग्गंधमाल्यानि आबिभ्रतीति तथा तैः । तथा विरजोंबरैर्भूषितैः ॥११॥
स्त्रीपुरुषैर्जुष्टं तथा श्रीमद्भिर्गृहैः । स्वपूर्वं यथान्यायमनुन्यां अकन्यां प्रति मंगलं वाचयामास १० श्रीगोपालजी शरणं श्रीकृष्णः ॥

अन्तःपुरेति २ ४१

ननु चैद्याय वंधुभिर्दत्तायां त्वयि किमधुना मया करणीयमित्यपेक्षायामाह श्वोभाविनीति हे अजित श्वोभाविनि उद्वहने विवाहे प्रथमं
देवे २ गुप्तः सन् अलक्षित एवागत्य पश्चात् पृतनापतिभिः परिवृतः सन् चैद्यादिबलं निर्मथ्य प्रसह्य हठेन वीर्यप्रभावदर्शनमेव शुल्कं इष्यं येन वा
हि कं यस्यास्तां मां राक्षसेन विधिनोद्वहेति उपदेशः एतत्स्थानं नु भवतु शिशुपालादिबलं प्रमथनं स्वं तःपुरमेव गता या त्वं वहतो
त्वद्बंधुवधोपि प्रसज्येतेत्यत आह पूर्वेद्युरिति बहिर्वर्त्तमानां गिरिजामंबिकां गंविकां गता हे वमम हरणं सुकरमिति भावः ननु किमनेनानार्थ

॥ श्वोभाविनि त्वमजितोद्वहने विदर्भान् गुप्तः समेत्य पृतनापतिभिः परीतः ॥ निर्मथ्य चैद्यमगधेशबलं प्रसह्य ॥ ४२
॥ मां राक्षसेन विधिनोद्वह वीर्यशुल्कां ॥ अन्तःपुरान्तरचरीमनिहत्य बंधून् त्वामुद्वहे कथमिति प्रवदाम्युपायं ॥ पू
॥ र्वेद्युरस्ति महती कुलदेवयात्रा यस्यां बहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ॥ यस्यांघ्रिपंकजरजःस्नपनं महान्तो ॥ ४३
॥ वांछन्त्युमापतिरिवात्मतमोपहत्यै ॥ यर्ह्यम्बुजाक्ष न लभेय भवत्प्रसादं जह्यामसून् व्रतकृशान् शतजन्म
॥ भिः स्यात् ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ इत्येते गुह्यसंदेशा यदुदेव मयाहृताः ॥ विमृश्य कर्तुं यच्चात्र क्रियतां तदनंतरं ॥

॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे रुक्मिणीसंदेशे नाम द्विपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५२

घं स्नंगार्थम उस्वारलोपः छांदसः सातव्यः ३

यह्यवि २

कारिणा निर्बंधेन चैद्यो पिता वस्त्वन्योनगुणकर्मायोग्य एवेत्याह यस्येति हे अम्बुजाक्ष यस्य भवतोंघ्रिपंकजरजोभिः स्नपनं स्नानं आत्मनस्तम
सोपहत्यै उमापतिरिव महान्तो ब्रह्मादयो वांछन्ति तस्य भगवतः प्रसादं यद्यहं न लभेयं नानुपां तर्हि व्रतैरुपवासादिभिः कृशान् असून्
त्यजेयं ततः किं इत्यत आह शतजन्मभिरिति एवमेव वारंवारं जन्मप्राप्य शतजन्मभिरपि तव प्रसादः स्यादिति ब्रह्मण्यः उक्तवानिदमि
ष्य क्रियतां तदानंतरमेवं क्रियतामिति ॥ इति श्री० दशमे द्विपंचाशत्तमः ॥ ५२ ॥ श्रीगोपालजी सहाय ॥ श्री गिरिधारी ॥

स्थानं २

प्राणान् २

२५२

स्पर्जेर

३१ स धर्मोस्य ब्राह्मणस्याखिलकामेभ्यो धौ पद्मास्य ब्राह्मणोऽस्य विश्वस्याखिलकामधुगिति लोकानाप्नोति लोकांत। लोकांतं पर्याप्तिनेकत्र
निवृतत्वमिति ताः पर्यं नाप्नोति पाठे सुरेश्वरोपि न तान् लोकान्नाप्नोति। उत्तमलोकान् प्राप्तोपि अप्राप्त इव क्लिश्यतीत्यर्थः। शेते सुखमास्त इत्यर्थः
तदेवाह सर्वांगेषु विज्वरस्तापरहितः। स्वलाभेन स्वतः एव प्राप्तो लाभस्तेन संतुष्टान्। सुहृत्तमान् साधून्। स्वधर्म
निष्ठान्। यस्य राज्ञो विषये देशे यतः स्थानात्। यदिच्छया यत्कार्यस्योद्देशेन। दुर्गं समुद्रं। संपृष्टः संप्रश्नः प्रष्टव्यो येन सः। परमेष्ठिना

॥कच्चिद्विजवरश्रेष्ठ धर्मस्ते वृद्धसम्मतः। वर्तते नातिकृच्छ्रेण संतुष्टमनसः सदा ३१ संतुष्टो यर्हि वर्तेत ब्राह्मणो॥
॥येन केनचित्। अहीयमानः स्वाद्धर्मात्स ह्यस्याखिलकामधुक् ३२ असंतुष्टोऽसकृल्लोकानाप्नोत्यपि सुरे॥
॥श्वरः। अकिंचनोपि संतुष्टः शेते सर्वांगविज्वरः ३३ विप्रान्स्वलाभसंतुष्टान्साधून्भूतसुहृत्तमान्। नि॥
॥रहंकारिणः शांतान्नमस्ये शिरसासकृत् ३४ कच्चिद्वः कुशलं ब्रह्मन्राजतो यस्य हि प्रजाः। सुखं वसंति॥
॥विषये पाल्यमानाः स मे प्रियः ३५ यतस्त्वमागतो दुर्गं निस्तीर्येह यदिच्छया। सर्वं नो ब्रूह्यगुह्यं चेत्किं कार्यं॥
॥करवाम ते ३६ एवं संपृष्टसंप्रश्नो ब्राह्मणः परमेष्ठिना। लीलागृहीतदेहेन तस्मै सर्वमवर्णयत् ३७॥
॥रुक्मिण्युवाच॥ श्रुत्वा गुणान्भुवनसुंदर शृण्वतां ते निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोंगतापं। रूपं दृशां दृशि॥
॥मतामखिलार्थलाभं त्वय्यच्युताविशति चित्तमपत्रपं मे ३८ श्री॥

परमेश्वरेणैवं धूनामात्रे पृष्टे तत्र रुक्मिण्याः संदेशपत्रिकामादौ सर्वं ३८ रुक्मिण्या स्वयमेकांते लिखित्वा दत्तपत्रिकां मुद्रां मुमुचे वक्षसाय प्रेमाचिह्न
ह्णं दर्शयन् ब्राह्मणः श्रीकृष्णानुज्ञया वाचयति श्रुत्वेति। हे भुवनसुंदर ते गुणान् श्रुत्वा। हरति। कीदृशान्। दर्शयति। एतत्तव महिमा। अहं रूप
कुलशीलादिगुणवत्येव त्वमपि गतः। यस्मात्। तन्ममेति तवापि। स्वभावशतेन स्वाप्यजनेन। तत्त्वतः। तदाह। एवं तां कर्णविवरैः। तत्। प्रविश्य। अंगतापं
अंगेति संबोधनं वा हरत इत्यत्र गुणान्। श्रुत्वा। तथा दृशिमतां च चक्षुष्मतां दृशां अखिलार्थलाभात्मकं रूपं च श्रुत्वेति ३८ श्री गोपालजी सहाय

ह्लगशीलरूप २

॥ना॰टी॰उ॰॥ मन्तु स्पृहेकुलकन्यानामिदमतिधार्ष्ट्यं इति माशंकी त्याह । कान्त्वेति हे । हेमकुंद । हेनृसिंह । नरश्रेष्ठ । कानामकन्याकुलवती नयामहती गुणोदारा तथा
॥२०॥ वीतधीमती त्वां त्वां पतिं न वृणीते ति मय्येव केयं दोषशंकेति भावः । कथंभूतं त्वां कुलशीलादिभिरात्मनैव तुल्यं निस्सीमरूपमभिस्पर्धि । द्रविणं द्रव्य
संपत धाम प्रभावः तथा नरलोकस्य मनसोऽभिरामो निमेणं । यस्मात्तं किंच कालेवि विवाहावसरे हे विभो ततः स्मान्नेम यान्यवान् खलु पाति

॥ कात्वामुकुंदमहतीकुलरूपशील । विद्यावयो । द्रविणधामभिरात्मतुल्यं । धीरापतिंकुलवतीनवृणीतक ॥
॥ न्याकालेनृसिंहनरलोकमनोभिरामं । तन्मेभवान्खलुवृतः । पतिरंगजायामात्मार्पितश्चभवतोत्रवि ॥
॥ भोविधेहिमावीरभागमभिमर्शतुचैद्यआरात् । गोमायुवन्मृगपतेर्बलिमंबुजाक्ष । पूर्तेष्टदत्तनियम ॥
॥ व्रतदेवविप्रगुर्वर्चनादिभिरलंभगवान्परेशः । आराधितोयदिगदाग्रजएत्यपाणिंगृह्णातुमेनदमघो ॥
॥ षसुतादयोन्ये ॥

द्रो २

र्वृतः आत्मा च भवतोर्पितः । अतस्त्वमत्रागत्य मा त्वं भवतो जायां विधेहि हे विभो पतेवा धर्कं घोतपं त्याह । मावीरस्य भागमिति । वीरस्य तव भागं मां श्रु
ग त्वा शीघ्रं आत्मन्यागत्य चैद्यो माभिमर्शतु मा स्पृशतु मृगपतेः बलिं गोमायुः शृगाल इवेति । अनेकजन्मकृतैः सुकृतैरेव भूयादित्याशयेनाह । पूर्ते ॥श्रीकृष्णः॥
ति । पूर्तं कूपादि इष्टं अग्निहोत्रादि दत्तं हिरण्यादि नियमस्तीर्थाटनादि व्रतं कृच्छ्रादि । श्रीगोपाल । गोपीनाथ । गिरिवरधारिणे नमः ॥ ॥२०॥

स्वकृहैदेवेदसेव

पलायमानौ तौ दृ
ष्ट्वा मागधः प्रहसन्न
ली ४

निन्नेउनपन्मार्गं चलतिस्म वेगरभसं संवेगोद्रेकं भीतभीतवत् भीतेरपि भीतवान् इति भीतवदित्यर्थः चेलतुः पलायेतां बहुयोजनं देशं अप्रमाणवि १२
त्प्रमाणमियत्ता तन्न वेत्तीति तुंगं एकादशयोजनोन्नतं प्रकर्षेण वर्षस्मिन्निति प्रवर्षण इत्याख्या यस्य तं गोमन्ताचलमाह भगवान्नितिइंद्रः त
त्र विवे नन्वयितयोः पदं निलयस्थानं अधिगम्य ततो गिरेर्दह्यसचरकं चयान्नियोयनान्नितावत्तुंगात्मागधसंरोधदेशमतिक्रम्य पतितौ

॥ जगाम मथुरां ... पुरीं यवनवेष्टितां ॥ हत्वा म्लेच्छबलं निन्ये तदीयं द्वारकां धनं ५ नीयमाने धने गोभिर्नृभिश्चा ॥
॥ च्युतनोदितैः ॥ आजगाम जरासंधस्त्रयोविंशत्यनीकपः ६ विलोक्य वेगरभसं रिपुसैन्यस्य माधवौ मनुष्य ॥
॥ चेष्टामापन्नौ राजन्दुद्रुवतुर्द्रुतं ७ विहाय वित्तं प्रचुरमभीतौ भीरुभीतवत् पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां चेलतु ॥
॥ र्बहुयोजनं पलायमानौ तौ दृष्ट्वा प्रहसन्मागधो बली ॥ अन्वधावद्रथानीकैरीशयोरप्रमाणवित् प्रद्रु ॥
॥ त्य दूरं संश्रान्तौ तुंगमारुहतां गिरिं प्रवर्षणाख्यं भगवान्नित्यदा यत्र वर्षति गिरौ निलीनावाज्ञाय ना ॥
॥ धिगम्य पदं नृप ददाह गिरिमेधोभिः समन्तादग्निमुत्सृजन् ततउत्पत्य तरसा दह्यमानतटादुभौ दशै ॥
॥ कयोजनात्तुंगान्निपेततुरधो भुवि अलक्ष्यमाणौ रिपुणा सानुगेन यदूत्तमौ स्वपुरं पुनरायातौ समुद्र ॥
॥ परीतां नृप सोऽपि दग्धाविति मृषा मन्वानो बलकेशवौ बलमाकृष्य सुमहन्मागधान्मागधो ययौ १४ ॥
॥ आनर्ताधिपतिः श्रीमान् रैवतो रैवतीं सुतां ब्रह्मणा चोदितः प्रादाद्बलायेति पुरोदितं १५ भगवानपि गो ॥
॥ विंद उपयेमे कुरूद्वह वैदर्भीं भीष्मकसुतां श्रियो मात्रां स्वयंवरे १६ प्रमथ्य तरसा राज्ञः शाल्वादीन् ॥
॥ चैद्यपक्षगान् ॥ पश्यतां सर्वदेवानां तार्क्ष्यपुत्रः सुधामिव १७ ॥

धोनि पुनरागमनं आनर्तस्य विवाहे निरूपयितुं बलदेवविवाहं नवमस्कंधोक्तं अनुस्मारयति आनर्तेति मात्रां कलां अंशरूपां यथा देवा प्रमथ्य सुधां
१५२ १५१ ॥ अहरत् १४ श्रीसः

॥भा॰द॰उ॰ ५॥

राक्षसो युद्धहरणादिति स्मृते राक्षः। प्रमथ्येति पदं कं राक्षसेन विधानेनोपयेमे परिणीतवानिति श्रुतं। पूर्वमेव वा सामान्यत एव श्रुतं विशेषं श्रो-
तुमिच्छामि। स्व वर्णोत्सुक्यमाविः करोति त्वत्सन्निति पुण्या माहा फला माध्वीः श्रुतौ सुखा लोकस्य मलापहाः श्रवणानन्तरमप्यतिसंतृप्यन्ति श्रुतज्ञः॥

॥राजोवाच॥ भगवान्भीष्मकसुतां रुक्मिणीं रुचिराननां। राक्षसेन विवाहेन उपयेम इति श्रुतं॥ भग॥
॥वन् श्रोतुमिच्छामि कृष्णस्यामिततेजसः। यथा मागधशाल्वादीन् जित्वा कन्यामुपाहरत्॥ ब्रह्मन्कृ॥ न॰३
॥ष्णकथाः पुण्या माध्वीर्लोकमलापहाः। को नु तृप्येत शृण्वानः श्रुतज्ञो नित्यनूतनाः॥२१॥ श्रीशुक उ॥
॥वाच॥ राजासीद्भीष्मको नाम विदर्भाधिपतिर्महान्। तस्य पंचाभवन्पुत्राः कन्यैका च वरानना॥ रुक्म॥
॥यग्रजो रुक्मरथो रुक्मबाहुरनंतरः। रुक्मकेशो रुक्ममाली रुक्मिण्येषां स्वसा सती॥ सोपश्रुत्य मुकुंद॥
॥स्य रूपवीर्यगुणश्रियः। गृहागतैर्गीयमानास्तं मेने सदृशं पतिं॥ तां बुद्धिलक्षणौदार्यरूपशीलगु॥
॥णाश्रयां। कृष्णश्च सदृशीं भार्यां समुद्वोढुं मनो दधे॥ बंधूनामिच्छतां दातुं कृष्णाय भगिनीं नृप॥
॥ततो निवार्य कृष्णद्विड् रुक्मी चैद्यममन्यत॥ तदवेत्यासितापांगी वैदर्भी दुर्मना भृशं। विचिं॥
॥त्याप्तं द्विजं कंचित्कृष्णाय प्राहिणोद्द्रुतं। द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारैः प्रवेशितः। अपश्यदाद्यपुरु॥
॥षमासीनं कांचनासने। दृष्ट्वा ब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्य निजासनात्। उपवेश्यार्हयांचक्रे यथात्मा॥
॥नं दिवौकसः। तं भुक्तवंतं विश्रांतमुपगम्य सतां गतिः। पाणिनाभिमृशन्पादावव्यग्रस्तमपृच्छत॥

॥श्रीकृष्णः॥ ५

श्रुतसारविज्ञानिनं नूतनां प्रतीहारणामात्रपर्यवत्प्रतीयमानं चैद्यममन्यत तस्याः वार्तामित्यर्थः। अवेत्य ज्ञात्वा असितापांगी सुनी-
लकटाक्षा कृष्णाय समानेतुं प्रेषयामास प्रतीहारैः द्वारपालैः आत्मानं श्रीकृष्णं अभिमृशन् स्पर्शनेन समर्दयन्। श्रीगोपालजी॥

॥भा०द०उ०॥

९

स्वप्रमादापनमवस्पेव कुतः इत्यतस्त्राह न धीरिति एकांतभक्तानां धीराशीर्भिः ॥ प्राणायामादिभिरपि न निग्रहेण सर्वेंद्रियस्य इत्यर्थः ॥ व्यतिरेकमाह युंजानानामिति ॥ उत्थि
तं विषयाभिमुखं तु तस्मात् तव पुत्रस्य नाशे न जीवयन्तो यत्तिलोकसंग्रहे प्रवर्तयंति तत्रात्र धर्मेतिः ६२ ॥ इति दशमे एकपंचाशत्तमः ॥ ५१ ॥ द्विपंचाशत्तमे
मेधावनं नयात्रिविगतः पुरं स्वन्वमोद्दत्तं संदेशं रुक्मिण्याद्विजवर्णितं ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सार्वभौम महाराज मतिस्ते विमलोर्जिता वरैः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः ॥ ५९ ॥ प्रलो ॥
॥ भितो वरैर्यत्त्वमप्रमादाय विद्धि तत् न धीर्मय्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यते क्वचित् ॥ ६० ॥ युंजानानामभक्ता ॥
॥ नां प्राणायामादिभिर्मनः अक्षीणवासनं राजन् दृश्यते पुनरुत्थितं ॥ ६१ ॥ विचरस्व महीं कामं मय्यावेशित ॥
॥ मानसः अस्त्वेवं नित्यदा तुभ्यं भक्तिर्मय्यनपायिनी ॥ ६२ ॥ क्षात्रधर्मस्थितो जंतून् न्यवधीर्मृगयादिभिः समा ॥
॥ हितस्तत्तपसा जह्यघं मदुपाश्रितः ॥ ६३ ॥ जन्मन्यनंतरे राजन् सर्वभूतसुहृत्तमः भूत्वा द्विजवरस्त्वं वै मामुपैष्य ॥
॥ सि केवलं ॥ ६४ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे मुचुकुंदस्तुतिरेकपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥
॥ इत्थं सोनुगृहीतोंग कृष्णेनेक्ष्वाकुनंदनः ॥ तं परिक्रम्य संनम्य निश्चक्राम गुहामुखात् ॥ १ ॥ संवीक्ष्य क्षुल्लकान्मर्त्या ॥
॥ न्पशून्वीरुद्वनस्पतीन् ॥ मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तरां ॥ २ ॥ तपः श्रद्धायुतो धीरो निःसंगो मुक्त ॥
॥ संशयः समाधाय मनः कृष्णे प्राविशद्गंधमादनं ॥ ३ ॥ बदर्याश्रममासाद्य नरनारायणालयं ॥ सर्वद्वंद्वसहः ॥
॥ शांतः तपसाराधयद्धरिं ॥ ४ ॥ श्रीशुकः ॥ श्री ॥

॥श्रीकृष्ण॥

॥९॥

क्षुल्लकान् ॥ अल्पं प्रमाणेन ॥ तपसि श्रद्धायुतः ॥ तत्रैव बदर्याश्रमम् ॥ ४ ॥ श्रीगोपालजी सहाय श्रीरामो दामोधवति श्री ॥

ममनुसत्संगमात्सर्वमेव योराज्यादिसंगविच्छेदोजातः। सोयंत्वयामहाननुग्रहः। कृतइत्याह। मन्यइति तेत्वयायःसाधुभिर्विवेकिभिर्नृपैर्वनंप्रवेष्टुमिच्छद्भि
र्यत्क्कमलनुमानैःप्रार्थ्यत। इतितदेवंविषयसेवामार्गंनगवत्सेवामार्गंचविच्यवरान्वृणीष्वेति यदुक्तं। तत्रोत्तरमाह नकामयइति। अकिंचना
निरतानांनिमानात्। आर्यैर्विवेकी। रजस्तमः। सत्वगुणैरनुबध्यंत। इति तथाताः। ऐश्वर्यादिशत्रुमरणादिधर्मरूपाविसृज्य एवंगुरुतमीश्वरं। ज्ञप्तिमात्रं॥
ज्ञानैकघनंरूतैः निरंजनंनत्कृतं। निर्गुणं तदपिकुतः। स्वरूपं स्वतएवात हरं त्वांशरणंव्रजामीति। नुष्टेनावद्भोगान्कैवल्यंकस्यमेवेतिपुनर्वदे। प्रलो

॥ मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो राज्यानुबंधापगमो यदृच्छया। यः प्रार्थ्यते साधुभिरेकचर्यया वनं विविक्षद्भिरखं ॥
॥ डभूमिपैः ॥५४॥ न कामयेन्यं तव पादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्वरं विभो। आराध्य कस्त्वां ह्यपवर्गदं हरे वृ ॥
॥ णीत आर्यो वरमात्मबंधनं ॥५५॥ तस्माद्विसृज्याशिष ईश सर्वतो रजस्तमः सत्वगुणानुबंधनाः। निरंजनं नि ॥
॥ र्गुणमद्वयं परं त्वां ज्ञप्तिमात्रं पुरुषं व्रजाम्यहं ॥५५॥ चिरमिह वृजिनार्त्तस्तप्यमानोनुतापैरवितृषषडमि ॥
॥ त्रोलब्धशांतिः। कथंचित् शरणद समुपेतस्त्वत्पदाब्जं परात्मन्नभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश ॥५६॥

नयंतं। श्रीशरणपाहेगृहेण प्रार्थयते चिरमिति वृजिनैः। कर्मफलैरार्त्तपुनः। तद्वासनाभिस्तप्यमानः। तथापि अवितृषषडमित्रः। तृषडेव
तृषान्तस्मानविगतान्यस्य षडमित्राश्चइंद्रियलक्षणायस्य सः। अतः एव अप्रलब्धशांतिः। कथंचिद्दैववशेन। लब्धशांतिरितिवाशरणंस्वा
ज्ञानंतंददातीतितथाहेशरणद। समुपेतः प्राप्तोहं। अशोकत्वेहेतुः। अभयं नयंतत्रोपिहेतुः। ऋतं। नेशापन्नं। आपदापन्नंपाहीति ॥५६॥ श्रीशुकः॥

कामक्रोधलोभमोहमद
मात्सर्य्य॥ परोत्कर्षा
सहनं मत्सनं मत्सर्य
स्वभावा मात्सर्य्यं २

॥ना० द० ७०॥
॥२॥

किंच कालात्मना तपाभिपन्नो देह एवं नवनीताद्भुः पुरेति अस्त्वगालादिभिर्नत्तितो विट्संस्तत: तैरत्यतितः कृमिसंज्ञितः दग्धो जस्मसंज्ञितो भवतीति तु मध्या विचार्यैवं भूते शरीरे ममतां कुर्वतो जनो हरिं नाराधयतीति आत्मनि शत्रुभूता इत्यर्थः यतः यो नेः सह कालो बहु निगतो दुःखेन लुब्धापि ... मा नुषत्वं सुखावहत्वं येन न जंति विलसंते ... मनुष्यात्मनि शत्रुभूता किंच अनेक प्राप्तेः प्रागपि दिग्विजये नो राज्ञोपि पारतंत्र्य दुःखं तवस्य मेवेसात् निर्जि तेति अभूतविग्रहः अविद्यमानसंग्रामः एवं पेत्समासे राजनिर्विंदितोपि मिथुनी भूय सुखमेव परं येषु योषितांग हेषु क्रीडन् मृगइव मूढमतिनीय नेपु ४

॥पुरं यैर्हि मयपीस्कृतैश्वरत्मनंगजैर्वानरेस्वसंज्ञितः । स एव कालेन दुरत्ययेन ते कलेवरो विट्कृमिभस्म॥
॥संज्ञितः ॥४९॥ दिग्जित्यदिक्चक्रमभूतविग्रहो वरासनस्थः समराजवंदितः । गृहेषु मैथुन्यसुखेषु योषितां॥
॥क्रीडामृगः पूरुष ईश नीयते ॥५०॥ करोति कर्माणि तपःसुनिष्ठितो निवृत्तभोगस्तदपेक्षयाददत्॥
॥पुनश्च भूयेयमहं स्वराडिति प्रवृद्धतर्षो न सुखाय कल्पते ॥५१॥ भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्ज॥
॥नस्य तर्ह्यच्युत सत्समागमः । सत्संगमो यर्हि तदैव सद्गतौ परावरेशे त्वयि जायते मतिः ॥५२॥ श्रीकृ॥

ना० व्या०:

ते किंच तत्रापि तस्मात्कुत्सस्य न भोगत्यागः कश्चिदस्तीत्याह करोतीति । नपसि स्वधर्माचरणे ब्रह्मचर्यादौ सुनिष्ठितः । पुनश्च स्वराडिंद्रः स्यामिति पद्यजन्मांतरे चैवं चक्रवर्ती स्यामिति । तदेवमपलक्तिः श्लोकैः शरवहिर्मुखानां संसारे बैपपंच्य नजातेन्नि वत्सक्रमभाह भवापवर्ग इति । भ्रमतो जन- स्य मतः संसारतो जनस्य यदा त्वदनुग्रहेण भवस्य बंधस्य अपवर्गो भवेत् । यदा सत्संगमो भवेत् । तदा सर्वसंगनिवृत्या कार्यकारणनियंतरि त्वयि म ॥तिर्भवति न तो भवतो स्यार्थः ॥५२॥

॥श्रीराम:॥
॥२॥
श्री:

५३ गद्यगा

किं च कामसुतं तस्करास्थिव पिसंभवति भगवद्भजनं तन्न मानुष्यव्यतिरेके लोकेति मानुषत्वं प्राप्य त्वां न भजन्तीति मूढ इत्याह लब्ध्वेति अव्यङ्गं अङ्गवैकल्यशून्यत्वमे भव्यं ग
व विकलत्वं किंच असति विषयसुखे मतिर्यस्य स गृहमेवांधकूपस्तस्मिन् पतति यथा पशुस्तृणलुब्धोंऽधकूपे पततीति न केवलमस्य जनस्यैवं गतिः किं तु मम
पितत्यैवेत्याह ममेति मर्त्यशरीरे आत्मबुद्धिर्यस्य तस्य मम अत एव सुतादिषु आसज्जमानस्य उन्नद्धमदस्य तं प्रपंचयति कलेवर इति घटकुड्यादिस
दृशेऽनात्मनि एवं सुदुर्मदस्यापि अतो ममैष कालो निष्फलो गत इति त्वामगणयंतं त्वमाक्रमसीत्याह प्रमत्तमिति प्रमत्तं अनवहितं त्वामं

॥ लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं कथंचिदव्यंगमयत्नतोऽनघ ॥ पादारविंदं न भजत्यसन्मतिर्गृहांधकूपे पतितो ॥
॥ यथा पशुः ४५ ॥ ममैष कालोऽजित निष्फलो गतो राज्यश्रियोन्नद्धमदस्य भूपतेः ॥ मर्त्यात्मबुद्धेः सुतदार ॥
॥ कोशभूष्वासज्जमानस्य दुरंतचिंतया ४६ ॥ कलेवरेऽस्मिन् घटकुड्यसंनिभे निरूढमानो नरदेव इत्य ॥
॥ हं वृतो रथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गां पर्यटन् त्वामगणन् सुदुर्मदः ४७ ॥ प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतया ॥
॥ प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसं ॥ त्वमप्रमत्तः सहसाभिपद्यसे क्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमंतकः ॥ ४८ ॥

पदे हादि२

तकं अविगणयंत आशंकमिति यावत् कुतः प्रमत्तं इति कृत्यचिंतया एवमेवं करणीयमिति मनोरथपरंपरया मनोरथे भग्ने पुनर्विषये
षु लालसं उत्सुकं प्राप्तेऽपि पुनः प्रवृद्धो लोभो नष्टस्ततस्य पस्य तं अंतकस्त्वमभिपद्यसे अभिभवतीत्यर्थः क्षुधार्तः करालि लेलिहानोऽहिराखुं
मूषकमिवेति ४९ ॥

पवाधिभोगे

॥भा० १०उ०॥
॥६॥

कश्चित्कदाचित्पद्यपि रजांस्यपि विक्रमे गणितवान् तथापि जन्मानि कर्माणि विमिमीते नेति गम्यते। अतएवानि मितेन मयैव हन्यधः। अपूर्णेनोहमिति शोच
नं यद्वा अन्यैर्देवेषु वरेषु यया शोचति मां प्रपन्नः मद्दत्तवरणे मत्या त्वाहिति भावः। अष्टाविंशतिमे युगे भगवानवतीर्ष्यतीति वृद्धगर्गवचनं मनु
स्मरन्निति मर्थः। वृद्धज्ञिरेवकेवलं दुर्लभा कामममानुशानव रूणाय योग्याश्वाशयेन अमक्तानां संसारे स्मृतिः। प्रपंचयन्नुक्तोति विमोहितो

॥श्रीभगवानुवाच॥ जन्मकर्माभिधानानि संति मेंग सहस्रशः। न शक्यंतेनुसंख्यातुमनंतत्वान्मयापि हि॥३४॥
॥क्वचिद्रजांसि विममे पार्थिवान्युरुजन्मभिः। गुणकर्माभिधानानि न मे जन्मानि कर्हिचित्॥३५॥ कालत्रयो॥
॥पपन्नानि जन्मकर्माणि मे नृप। अनुक्रमंतो नैवांतं गच्छंति परमर्षयः॥३६॥ तथाप्यद्यतनान्यंग शृणुष्व॥
॥गदतो मम। विज्ञापितो विरिंचेन पुराहं धर्मगुप्तये॥३७॥ भूमेर्भारायमाणानामसुराणां क्षयाय च। अव॥
॥तीर्णो यदुकुले गृह आनकदुंदुभेः॥३८॥ वदंति वासुदेवेति वसुदेवसुतं हि मां। कालनेमिर्हतः कंसः प्रलंबाद्य॥
॥श्च सद्द्विषः॥३९॥ अयं च यवनो दग्धो राजंस्ते तिग्मचक्षुषा। सोहं तवानुग्रहार्थं गुहामेतामुपागतः॥४०॥
॥प्रार्थितः प्रचुरं पूर्वं त्वयाहं भक्तवत्सलः। वरान्वृणीष्व राजर्षे सर्वान्कामान्ददामि ते। मां प्रपन्नो जनः कश्चि॥
॥न्न भूयोर्हति शोचितुं॥४१॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्युक्तस्तं प्रणम्याह मुचुकुंदो मुदान्वितः। ज्ञात्वा नारायणं देवं॥
॥गर्गवाक्यमनुस्मरन्॥४२॥ पुरा गर्गेण कथितमष्टाविंशतिमे युगे। द्वापरांते हरेर्जन्म यदुवंशे भविष्यति॥४३॥
॥मुचुकुंद उवाच॥ विमोहितोयं जन ईश मायया त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदृक्। सुखाय दुःखप्रभवेषु सज्जते
॥गृहेषु योषित्पुरुषश्च वंचितः॥४३॥

वमिति। हे ईश यो स्त्रीपुरुषश्च इति द्विविधो यायं जनस्त्वदीयया मायया विमोहितः अतः अनर्थदृक् अयं परमो पेक्षत्वं त्वा पश्यती
ति न पाश्यतस्त्वां न भजति। किंच परस्परं वंचितः सन् सुखे च याद्दुःखं तामांप्रभवो येषु तेषु गृहेषु एव सज्जत इति॥४३॥ श्रीगोपालजी सहायः

कृ ५

॥श्रीरामः॥
॥६॥

अपूर्णोऽहं ...

२०।२२ २२३ मु.पं.२ ५२ ३६२ ना१

गुहायां प्रविष्टः शेते स्म धर्षितनाः यस्मिन्नत दुर्धर्षे विपने स्वरूपे तत्रापि गिरेर्गह्वरे दुःप्रवेश स्थाने तत्रापि उरुकंटके पद्मपलाशाभ्यां पद्भ्यां
विचरती ति निजमूर्तिः प्रभावो दीप्तिर्यस्य सर्वत्रापारतो ग्रहाह मन्य इति प्रतर्षभ मूर्ती विश्व गुहाध्वांतं अंधतमसं वयं त्विति वचना निप्रायेणवह

॥ एवमुक्तः स वै देवानभिवंद्य महायशाः । सुष्वाप पर्वतगुहां विशे निद्रया देवदत्तया ॥१८॥ स स्वापयंतं यवनमध्ये बोधये ॥

मु.सं.२ त्नामचेतनेनः स्वपादहतमात्रस्तु भस्मीभूतस्तत्क्षणात् ॥ पवने भस्मसान्नीते भगवान्सात्वतर्षभः ॥२०॥ आत्मा ॥

॥ नं दर्शयामास मुचुकुंदाय धीमते ॥ तमालोक्य घनश्यामं पीतकौशेयवाससं ॥ श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभेन ॥

॥ विराजितं ॥२१॥ चतुर्भुजं रोचमानं वैजयंत्या च मालया चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुंडलं ॥२२॥ प्रेक्षणीयं ॥ शेषतरिकं सं

॥ नृलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणं ॥ अपीच्यवयसं मत्तमृगेंद्रोदारविक्रमं ॥२३॥ पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसा त ॥

॥ स्य धर्षितः शंकितः शनकै राजा दुर्धर्षमिव तेजसा ॥२४॥ मुचुकुंद उवाच ॥ को भवानिह संप्राप्तो विपिने गिरि ॥

॥ गह्वरे ॥ पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचरस्युरुकंटके ॥२५॥ किं स्वित्तेजस्विनां तेजो भगवान्वा विभावसुः सूर्यः ॥

॥ सोमो महेंद्रो वा लोकपालो परोऽपि वा ॥२६॥ मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभं ॥ यद्बाधसे गुहाध्वांतं प्रदीपः ॥

निद्रापदं ५ ॥ प्रभया यथा ॥२७॥ शुश्रूषतामव्यलीकमस्माकं नरपुंगव स्वजन्म कर्म गोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥२८॥ वयं तु ॥

॥ पुरुषव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रबंधवः ॥ मुचुकुंद इति प्रोक्तो यौवनाश्वात्मजः प्रभो ॥२९॥ चिरप्रजागरश्रांतो निद्र ॥

॥ यापहतेंद्रियः ॥ शयेऽस्मिन्विजने कामं केनाप्युत्थापितोऽधुना ॥३०॥ सोऽपि भस्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना ॥ आना ३

स ॥ अनंतरं भवान् श्रीमाँल्लक्षितोऽमित्रशातन ॥३१॥ तेजसा तेऽविषह्येण भूरि द्रष्टुं न शक्नुमः ॥ हतौजसो महाभाग मा ॥

ननीयोऽसि देहिनां ॥३२॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं संभाषितो राज्ञा भगवान्भूतभावनः ॥ प्रत्याह प्रहसन्वाण्या मेघनादग

चवनेतेषा [illegible] मुचुकुंद इति ... इति पर्याप्तमो ध्यायः ॥५२॥ श्री राधावल्लभो जयति ॥ श्रीकृष्णः

हं२ पृ:२ १७ ताभ्यां धानो ... नाम्यः

॥ना॰ह्रे॰७॰॥ ॥५॥ नं शयानं मुचुकुंदं ॥ मत्वाच्युतं ताडयदिति ॥ तस्य क्रुद्धस्य दृष्टिपातेन संदीप्य देहजोऽग्निस्तेन यवनं भस्मीकरोति हि नक्लि ॥ इति यथा सकलस्य वंशस्य ॥ किंवीर्यः ...
पनैवानृ किं तेजः कस्य वीर्यं कस्य पुत्र इत्यर्थः ॥ शिश्ये सुप्तवान् ॥ सत्यः संगरो प्रतिज्ञा यस्य सः ॥ गुहं कार्तिकेयं स्वःपालं स्वर्गपालकं सेना

न्मील्य १

॥ इति मत्वाच्युतं मूढस्तं पदा समताडयत् ॥ समुत्थाय चिरं सुप्तः शनैरुन्मील्य लोचने ॥१०॥ दिशो विलोकयन्पार्श्वे
॥ तमद्राक्षीदवस्थितं ॥ स तावत्तस्य क्रुद्धस्य दृष्टिपातेन भारत ॥११॥ देहजेनाग्निना दग्धो भस्मसादभव॥
न्तत्क्षणात् ॥१२॥ राजोवाच ॥ को नाम स पुमान्ब्रह्मन्कस्य किंवीर्य एव वा ॥ कस्माद्गुहां गतः शिश्ये किंतेजो
यवनार्दनः ॥१३॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इक्ष्वाकुकुले जातो मांधातृतनयो महान् ॥ मुचकुंद इति ख्यातो ब्रह्मण्यः
॥ सत्यसंगरः ॥१४॥ स याचितः सुरगणैरिंद्राद्यैरात्मरक्षणे ॥ असुरेभ्यः परित्रस्तैस्तद्रक्षां सोऽकरोच्चिरं ॥१५॥ लब्ध्वा ॥
॥ गुहं ते स्वःपालं मुचकुंदमथाब्रुवन् ॥ राजन्विरमतां कृच्छ्राद्भवान्नः परिपालनात् ॥१६॥ नरलोकं परित्य॥ पा५
ज्य राज्यं निहतकंटकं ॥ अस्मान्पालयतो वीर कामास्ते सर्व उज्झिताः ॥१७॥ सुता महिष्यो भवतो ज्ञातयोऽमा॥ सेवेकद
॥ त्यमंत्रिणः ॥ प्रजाश्च तुल्यकालीना नाधुना संति कालिताः ॥१८॥ कालो बलीयान्बलिनां भगवानीश्वरो॥
॥ ऽव्ययः ॥ प्रजाः कालयते क्रीडन् ॥ पशुपालो यथा पशून् ॥१९॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते ऋते कैवल्यमद्य नः ॥ एक॥
॥ एव ईश्वरस्तस्य भगवान्विष्णुरव्ययः ॥२०॥ श्रीशुक॥

धर

नं ॥ उज्झिताः त्यक्ता गता इत्यर्थः ॥ किंच सुता इति तुल्यकालीनाः त्वत्समानकालीनाः ॥ कालिताः विचालिताः ॥ भगवान्कोऽन्यः कालयेदिति ॥श्रीकृष्ण॥
चेत्तत्राह ॥ काल इति कलयते ॥ इत्यलरश्चलयति ॥ तस्य कैवल्यस्य ॥२०॥ श्रीराधावल्लभो जयति ॥ श्रीरामकृष्णस ... येति ॥ ॥५॥

एकपंचाशत्तमे हन्मुचकुंदेदृष्टा हरिः। यवनं मुचकुंदेन न्मतः सन्नानकंपत ॥१॥ एवमेदद्युक्ता कालयवनाद्युद्धजीवनात् हरिर्हरिगतः स्वैरं पालनाय पला
यत ॥२॥ यद्यायार्यः स्यालेन षंड ॥ न पुंसकः। इस्तुक्तः कालयवनाद्युस्त्वे उयहसितः ततः कुद्धो सौ श्रीमहेशप्रसादाद्य यदुभीवशं उत्तबलं ध्ववान् ॥ ततश्च यवनेंद्रे
हैतेत्र पुत्रोत्पादनाय प्रार्थितो गार्ग्यः कालयवनमजीजनत् ॥ इति पुराणप्रसिद्धं पुरद्वाराद्विनिष्क्रांतं ॥ उज्जिहानं उद्गच्छंतं ॥ नित्यप्रमुदितं नित्यं सारिमुखारविं

॥ श्रीशुक उवाच ॥ तं विलोक्य विनिष्क्रांतमुज्जिहानमिवोडुपं ॥ दर्शनीयतमं श्यामं पीतकौशेयवाससं ॥१॥ श्रीवत्सव
क्षसं भ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंधरं ॥ पृथुदीर्घचतुर्बाहुं नवकंजारुणेक्षणं ॥२॥ नित्यप्रमुदितं श्रीमत्सुकपोलं शुचिस्मि
तं ॥ मुखारविंदं बिभ्राणं स्फुरन्मकरकुंडलं ॥३॥ वासुदेवो ह्ययमिति पुमान् श्रीवत्सलांछनः ॥ चतुर्भुजोरविंदाक्षो व
नमाल्यतिसुंदरः ॥४॥ लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्यो भवितुमर्हति ॥ निरायुधश्चलन्पद्भ्यां योत्स्येनेन निरायुधः ॥
॥५॥ इति निश्चित्य यवनः प्राद्रवंतं पराङ्मुखं ॥ अन्वधावज्जिघृक्षुस्तं दुरापमपि योगिनां ॥६॥ हस्तप्राप्तमिवा
त्मानं हरिणा स पदे पदे ॥ नीतो दर्शयता दूरं यवनेशोद्रिकंदरं ॥७॥ पलायनं यदुकुले जातस्य तव नोचितं ॥
इति क्षिपन्ननुगतो नैनं प्रापाहताशुभः ॥८॥ एवं क्षिप्तोपि भगवान्प्राविशद्गिरिकंदरं ॥ सोपि प्रविष्टस्त
त्रान्यं शयानं ददृशे नरं ॥९॥ नन्वसौ दूरमानीय शेते मामिह साधुवत् ॥ श्रीराधावल्लभो जयति ॥ श्रीरु

दविशेषणं। नारदोक्तैर्लक्षणैरयं पुमान् वासुदेव एव नान्यो भवितुमर्हसि। अयं च निरायुधः। अतोनेनैव पद्भ्यामेव चलन्निः पद्भ्यां योत्स्यामि। निश्चित्य प
राङ्मुखं प्राद्रवंतमन्वधावत्। हितमन्वधावत् आत्मानं हस्तप्राप्तमिव दर्शयता नीतोनीतं दूरं ततः समन्वयः। अहताः शुभाः अशुभानि कर्माणि ॥८॥ श्रीगोपालजी सहाय।

स्व १

अतिरथ[illegible]न् नृपं निन्युः ४३ अष्टादशमे युद्धे अष्टादशे संग्रामे आगामिनि तन्मध्ये अकस्मात् कालयवनः प्राप्तः ४५ आत्मसंमितान् स्वतुल्यान् ४६ वृजि-
नं दुःखं उभयतः यवनात् जरासंधात् च ४७ तदाह हृदयेन निरुंधे नितरां रुणद्धि ४८ श्वस्त्र सुतेन समुद्रमध्ये दुर्गं तन्मध्ये नगरं कृत्स्नात् अद्भुतं सर्वाश्च-
र्यमयं अचीकरत् कारयामास ५० त्वष्टा विश्वकर्मा तदीयं शिल्पनैपुण्यं च क्रियाकौशलं तदाह सार्द्धै[illegible]स्त्रिभिः रथ्येति रथ्या राजमार्गाः पुनः
वीथ्यः उपमार्गाः पश्चिमतः उपनयतोपि चत्वराण्यंगनानि तेषां मध्ये कोष्ठाः ततोप्यंतः सुवर्णानि वनानि तदुपरि स्फाटिकाद्यलिकाः तदुपरि हेमकुं-

॥ अक्षिण्वंस्तद्बलं सर्वं वृष्णयः कृष्णतेजसा। हतेषु स्वेष्वनीकेषु त्यक्तोगादरिभिर्नृपः ४४ अष्टादशमसंग्रामे आ ॥
॥ गामिनि तदंतरा। नारदप्रेषितो वीरो यवनः प्रत्यदृश्यत ४५ रुरोध मथुरामेत्य तिसृभिर्म्लेच्छकोटिभिः। नृ ॥
२ गोपाद्रिः ॥ लोके चाप्रतिद्वंद्वो वृष्णीन् श्रुत्वात्मसंमितान् ४६ तं दृष्ट्वाचिंतयत्कृष्णः संकर्षणसहायवान्। अहो यदूनां ॥
॥ वृजिनं प्राप्तं ह्युभयतो महत् ४७ यवनोयं निरुंधेस्मानद्य तावन्महाबलः। मागधोप्यद्य वा श्वो वा परश्वो ॥
॥ वागमिष्यति ४८ आवयोर्युध्यतोरस्य यद्यागंता जरासुतः। बंधून् हनिष्यत्यथवा नेष्यते स्वपुरं बली ४९ ॥
॥ तस्मादद्य विधास्यामो दुर्गं द्विपददुर्गमं। तत्र ज्ञातीन्समाधाय यवनं घातयामहे ५० इति संमंत्र्य भगवान्दुर्गं ॥
॥ द्वादशयोजनं। अंतःसमुद्रे नगरं कृत्स्नाद्भुतमचीकरत् ५१ दृश्यते यत्र हि त्वाष्ट्रं विज्ञानं शिल्पनैपुणं। रथ्याचत्वर ॥
॥ वीथीभिर्यथावास्तु विनिर्मितं ५२ सुरद्रुमलतोद्यानविचित्रोपवनान्वितं। हेमशृंगैर्दिविस्पृग्भिः स्फटिका ॥
ट्टालगोपुरैः ५३ श्रीरूपः ॥

ग२

तत्तद्न २

शाला इति चतुःस्तंभिकं यथावास्तु वास्तुशास्त्रानुसारेण निर्माणं यस्य तत्[illegible]ति क्रमेण विनिर्मितं ५२ सुरतरूणां द्रुमलताश्च येषु तान्युद्यानानि विचित्रोपवनानि तैरन्वि-
तं हेममयानि शृंगाणि येषां तैर्दिविस्पृग्भिः अत्युच्चैः स्फाटिकाश्च अट्टालिका उपरितनभूमिका गोपुराणि पुरद्वाराणि तैर्निर्मितमित्युत्तरेणान्वयः ५३ ॥

नं१ च

५४३

॥भा०द०उ०॥ रजततारकूटैः रजतं च तारकूटं च पित्तलं लोहं ताभ्यां निर्मितैः कोष्ठैः अश्वशालादिभिः कथंभूतैः हेमकुंभैरलंकृतैः रत्नकूटैः पद्मरागादिशि

॥४॥ खरैः हेमैः सौवर्णैर्महामरकतमयानि स्थलानि येषु तैर्गृहैः ५२ किंच नगरं गृहादेवा वास्तोष्पतीनां देवानां च गृहैः वलभीभिश्च शालिकाभिश्च नि

र्मितं यदुदेवगृहैः राजगृहैः उल्लसत् शोभमानं पारिजातं प्राहिणोत् प्रस्थापयामासेति शक्रपदी हि सभा सुधर्मा नाविता तत्र जनः निर्दोषः मर्त्यधर्मैः

क्षुत्पिपासादिभिः षड्भिर्मिभिः ५५ निधिपतिः कुबेरः स्वस्य कोशान् निधीन् पद्मशंखमहापद्मा मकरकूर्मौ तथैव च । नीलो मुकुंदः शंखश्च निध

॥रजततारकूटैः कोष्ठैर्हेमकुंभैरलंकृतैः । रत्नकूटैर्गृहैर्हेमैर्महामरकतस्थलैः ॥५२॥ वास्तोष्पतीनां च गृहै॥

॥र्वल्लभीभिश्च निर्मितं । चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णं यदुदेवगृहोल्लसत् ॥५४॥ सुधर्मां पारिजातं च महेंद्रः प्राहिणोद्ध॥

॥रेः । यत्र चावस्थितो मर्त्यो मर्त्यधर्मैर्न युज्यते ॥५५॥ श्यामैककर्णान्वरुणो हयान्शुक्लान्मनोजवान् ॥ अष्टौ॥

॥निधिपतिः कोशान्लोकपालो निजोदयान् ॥५६॥ यद्यद्भगवता दत्तमाधिपत्यं स्वसिद्धये । सर्वं प्रत्यर्पयामा॥

॥सुर्हरौ भूमिगते नृप ॥५७॥ तत्र योगप्रभावेन नीत्वा सर्वजनं हरिः । प्रजापालेन रामेण कृष्णः समनुमंत्रितः ॥५८

॥निर्जगाम पुरद्वारात्पद्ममाली निरायुधः ॥५९॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे दुर्गप्रवेशनो ना॥

॥म पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥ ॥

इभानो

५४६

यो गौ प्रकीर्तिताः ५६ इति प्रसिद्धान् निजोदयान् निजविभूतीः स्वस्य च सिद्धये योगो भगवता स्वाधिकारसिद्धये यद्यदाधिपत्यं दत्तमासीत् तत्सर्वं प्रत्य ॥श्रीरामः॥

र्पयामासुरिति ५७ यथा कालयवनो न वेत्ति न चासौ जनः तथा योगप्रभावेन नीत्वा तत्र स्थित्वा प्रजां पालय अहं पालयिष्ये इति समनुमंत्रितः ॥४॥

॥५८॥ इति श्रीदशमे टीकायां पंचाशत्तमे ॥५०॥

॥ना०६३०॥ ३
पवित्रार्थानि धर्मोपदेशान् पुराणानि यदाति येषु तैर्वाक्यैः । नयनैर्नीतिभिः प्राकृतैः लौकिकैः तत्र लौकिकं न्यायमाहुः स्वकर्मेति यदुभिः पुत्रैः कैः
महत्त । परात्मवः केवलं पूर्णवंधेन प्राप्त । स्पृत तत्तत्वया नलज्जितव्यमिति ३४ वैरं इयोजरासंधः ३५ मुकुंदो प्रियया विपनुषंगः । नहां पवल
वलंयस्यसः । तस्येवा मतदेवस्यान्तत्स्य प्रतिसंधानादितिभावः । निसीर्णः भूत्वायासेनैव तीर्णोरिवलारविायनसाधुसाक्ष्य पूत्सनुबंगेन मोदि । न २
स्म ३६ प्रमुदितैः मथुरावासिभिर्जनैरभिसंगम्य मिलित्वा ३७ तत्र च प्रभौ पुरीं प्रविशति सति संखा दयो नेदुः । कथं नृत्तां पुरीं तैस्तत्र हनि शितं
सतूर २

राजनीति वाक्यैः संबोधितः १
॥ वाक्यैः पवित्रार्थपदैर्नयनैः प्राकृतैरपि स्वकर्मवंधप्राप्तो यं यदुभिर्लेपरात्मवः ३४ हतेषु सर्वानीकेषु॥
॥ नृपो वाहद्रथः ॥ उपेक्षितो भगवता मागधान्दुर्मनाययौ ॥ ३५ ॥ मुकुंदोप्यप्रत्तवलो निस्तीर्णारि वला॥
॥र्णवः ॥ विकीर्यमाणः कुसुमैस्त्रिदशैरनुमोदितः ॥ ३६ ॥ माथुरैरुपसंगम्य विज्वरैर्मुदितात्मभिः ॥ उपगीय॥
॥मानो विजयः सूतमागधवंदिभिः ॥ ३७ ॥ शंखदुंदुभयो नेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः ॥ वीणावेणुमृदंगानि॥
॥पुरीं प्रविशति प्रभौ ॥ ३८ ॥ सिक्तमार्गां हृष्टजनां पताकाभिरलंकृतां ॥ निर्घुष्टां ब्रह्मघोषेण कौतुकावद्धतो॥
॥रणां ॥ ३९ ॥ विकीर्यमाणो नारीभिर्माल्यदध्यक्षतांकुरैः ॥ निरीक्ष्यमाणः सस्नेहं प्रीत्युत्कलितलोचनैः ॥
॥ ४० ॥ आयोधनगतं वित्तमनंतं वीरभूषणं ॥ यदुराजाय तत्सर्वमाहृतं प्राविशत्प्रभुः ॥ ४१ ॥ एवं सप्तदशकृत्वः॥
निवेदित २ ॥ स्तावानाक्षौहिणी वलः ॥ युयुधे मागधो राजा यदुभिः कृष्णपालितैः ॥ ४२

मार्गामिति ब्रह्मघोषेण वेदशब्देन निर्घुष्टां निनादितां कौतुकेनोत्सवेन आसर्वतो वद्धानि तोरणानि यस्यां तां ३९ निरीक्ष्यमाणो विकी
र्यमाणः प्राविवेशेति विपरीतानुषंगः ४० आयोधनं रणो भूमिलव्ध[illegible]स्यं वित्तं वीराणां भूषणं ४१ तावदिति छेदः तावदिति पराजये
वर्तमाने पि अक्षौहिणीवलं यस्य सः सप्तदश कृत्वः सप्तदशवारान् युयुधे ४२ श्रीगोपाल गोपीनाथ गिरिवरधारिन् गोविंद गोकुल ॥श्रीकृष्णः॥ ३

प्राविशद्विपरीत ६२
नुषंगः २

करौ ऊरवश्च मीना यस्यां सा नराणां केशा एव शैवालं यस्यां सा धनूंष्येव तरंगाश्चायुधान्येव गुल्माः तैश्च तैश्च संकुला॥ अच्छूरिकाश्चर्माणि च क्रा
णि वा तान्येवावर्त्ता तैर्भयानका॥ महामणीनां प्रवेकाः उत्तमाः प्रभरणानि च यथा पाषाणाश्च स्थाने शर्करा यस्यां सा॥२८॥ भीरूणां भयावहाः
मनस्विनां हर्षकर्य्यः॥२९॥ किंच संकर्षणेनापरिमितबलं तदयं प्रणीतं॥ अंगहे राजन् अर्णववत् दुर्गं दुर्गमां भैरवं भयंकरं च यतः दुरंतपारं अ
नोत्र तलं पारमवधिर्दुःशब्दो निषेधे मेण मागधेन्द्रेण तस्य निरवधिकमिसर्पः॥ किंच मगधेन्द्रेण च पालितं बलं यदेव तत्सर्वं रामकृष्णयोः

॥करोरुमीनो नरकेशशैवला धनुस्तरंगायुधगुल्मसंकुला॥ अच्छूरिकावर्त्तभयानकामहामणिप्रवेका॥
॥भरणाश्मशर्करा॥२८॥ प्रवर्तिता भीरुभयावहा मृधे मनस्विनां हर्षकरीः परस्परं॥ विनिघ्नतारीन् मुशले॥
॥न दुर्मदान्संकर्षणेनापरिमेयतेजसा॥२९॥ बलं तदंगार्णवदुर्गभैरवं दुरंतपारं मगधेंद्रपालितं॥ क्षयं॥
॥प्रणीतं वसुदेवपुत्रयोर्विक्रीडितं तज्जगदीशयोः परं॥३०॥ स्थित्युद्भवांतं भुवनत्रयस्य यः समीहतेऽनं॥
॥तगुणः स्वलीलया॥ न तस्य चित्रं परपक्षनिग्रहस्तथापि मर्त्यानुविधस्य वर्ण्यते॥३१॥ जग्राह विरथं रामो॥
॥जरासंधं महाबलं॥ हतानीकावशिष्टासुं सिंहः सिंहमिवौजसा॥३२॥ बध्यमानं हतारातिं पाशैर्वारुण॥
॥मानुषैः वारयामास गोविंदस्तेन कार्यचिकीर्षया॥३३॥ स मुक्तो लोकपालाभ्यां व्रीडितो वीरसंमतः॥ तप॥
॥से कृतसंकल्पो वारितः पथि राजभिः॥३४॥ श्रीरुक्मः॥

भाष्या २

कर्मोक्तं तस्य तदेव बलं तयोर्विक्रीडितं न तु पराक्रमः॥३०॥ न चैतदाश्चर्यमित्याह स्थित्युद्भवांतमिति॥ तर्हि किमित्याश्चर्यमिव वर्णितं॥ त
त्राह तथापीति॥ मर्त्याननुविधत्तेऽनुकरोतीति मर्त्यानुविधस्तस्य॥ किंच जग्राहेति हतान्यनीकानि यस्य अवशिष्टाश्च असवः एव यस्य तं च तं च॥
॥हत्वा वरुणपाशैर्योजनं तथा नूतनमपि जरासंधं बध्यमानं वारयामास॥३२॥३३॥३४॥ श्रीरुक्मः॥

म ४ न २ थि ४ ग प १

॥मा॰ १३०॥ माधवौ मधुवंशोत्तमौ महत्ता सैन्यसमरे हेनावृतवानिति । वायुरम्बरे रेणुमिव रणाङ्गणे पर्येपयत् दर्शनमात्रमेव । तौ निरस्थितं ॥२१॥ परस्यानीकानि सैन्या
॥२॥ निजान्येव यथा मुचौ मेघा इव शिलीमुखो बाणस्तैर्वाम्बुतुल्यं वर्षं जैर्पीडितं व्यस्फूर्जयत् उज्जृम्भितवान् ॥२३॥ हरिहा गृहीत्वा निषंगाद्विबुधेः शरान् गृ
हीत्वा सुपुतान् गृहीत्वा धनुः ... निशितबाणसमूहान्मुंचन् निघ्नन् प्रहरन् पत्तिः पदातिनिरंतरमिति गृहीत्वा ... क्रियाविशेषणं ज्वलत्का
श्रम लो ८ ष्ठमलौ पथा चक्रवत् दूषित तरु घ व्यस्फूर्जे यदि इति ॥२४॥ हताः पुनरश्वाः ध्वजाः सूताः नायकाः रथिनश्च येषु ते ॥२५॥ संछिद्यमानद्विपदाः वाजिनश्च ते

॥श्रीकृष्ण॥ जरासुतस्तस्य निरस्तमाधवौ महाबलौघेन बलीयसाथ रणे । ससैन्ययानध्वजवाजि॥
॥सारथिस्तत्प्रधनलौ वायुरिवाम्बरेणुनि ॥२१॥ सुपर्णतालध्वजचिह्नितौ रथावलस्य पंक्तो हरिरामयोर्मृधे॥
॥स्त्रिपः पुरा हृलकर्मणोपरं समाश्रिताः सं मुमुहुः प्रचारिताः ॥२२॥ हरिः परानीकपयोमुचां मुहुः शिली॥
॥मुखौघैस्तुल्यमेव वर्षपीडितं स्वसैन्यमालोक्य सुरासुरार्चितं व्यस्फूर्जयन्शार्ङ्गं शराशनोत्तमं ॥२३॥ गृहू॥
॥न्निषंगादथ संदधच्छरान् विकृष्य मुंचन् शितबाणपूगान् निघ्नन् रथान्कुंजरवाजिपतीन् निरं॥
॥तरं यद्वद्दलानि चक्रे ॥२४॥ निर्भिन्नकुंभाः करिणो निपेतुरनेकशोऽश्वाः शरवृक्णकंधराः । रथाहताश्च॥
॥ध्वजस्तत्तनायकाः पदातयः छिन्नभुजोरुकंधराः ॥२५॥ संछिद्यमानद्विपदैर्नवाजिनामंगप्रसूताः॥
॥शतशोऽसृगापगाः भुजाहयः पुरुषशीर्षकच्छपा हतद्विपद्वीपहयग्रहाकुलाः ॥२६॥ अश्रावसाय॥

॥श्रीराम॥

॥२॥ वाजिनां गेभ्यः प्रसूताः असृगापगाः रुधिरनद्यः परस्परं प्रवर्तिता इति । नदीपेना अन्वयः प्रासिद्धनदी रूपकमाह भुजा एव भुजगा हया याः सृता ॥ पुरुषाणां
शीर्षाण्येव कच्छपा याः सृता ॥ हताद्विपाः एव द्वीपा यासां ... प्रवर्तिता निहया एव ग्राहा ... श्रांकुलाभ्याज्ञा ॥२६॥ श्रान्तस्य हामोदर माधवेति

ग्रुधत २

नन्वत एव जरासंधो हंतव्यं मन्नाहं एतत्‌ दर्थं इति एतत्‌ छद्र्या यें सम्यपतिमनुरहरणा पेमि । श्रूपमेतत्‌ दर्पावतार ज्ञ्समयलक्षणमित्याह ॥ अन्यो
पीति प्रभवत उद्भवतः २० सम्मूतो सात्यिसहितौ परिच्छदः । परिकरो ध्वजकवचादिः तत्सहितो २१ तेजांसोयोये षांविद्यातेजेनेत्यावंतलेषां २२
हस्तिनो व द्रुकवचै । सायुधौ सेनना युधसंपन्नौ २५ पुरुषाम्र धमायस्मादिति वास्यवोर्थः हे पुरुषोत्तमेति ६ ग्रन्थेनसर्वातररत्नाहदर्शनान

॥ ग्रन्योपि धर्मरत्ता येदेहः संधियनेे ॥
॥ एतद् र्थोवतारो हि मनूनाहरणाय मे संरक्षणाय साधूनां कृतोन्येषां वधाय च ॥ रथावुपस्थितौ स
॥ मया ॥ विरामाया धर्मस्य काले प्रभवतः क्वचित्‌ २० एवं ध्यायति गोविंद आकाशात्सूर्यवर्चसौ ॥
॥ द्यः सम्भूतौ स परिच्छदौ २१ आयुधानि च दिव्यानि पुराणानि यद्दृच्छया ॥ दृष्ट्वा तानि हृषीकेशः संकर्षणमथाब्रवीत्‌
॥ २२ पश्यार्य व्यसनं प्राप्तं यदूनां त्वावतां प्रभो ॥ एष ते रथ आयातो दयितान्यायुधानि च २३ यानमास्थाय जहि तद्य
॥ सनात्स्वान्समुद्धर ॥ एतदर्थं हि नौ जन्म साधूनामीश शर्मकृत्‌ २४ त्रयोविंशत्यनीकाख्यं भूमेर्भारमपाकुरु ॥ एवं
॥ सं मंत्र्य दाशार्हौ दंशितौ रथिनौ पुरात्‌ २५ निर्जग्मतुः स्वायुधाढ्यौ बलेनाल्पीयसावृतौ ॥ शंखं दध्मौ विनिर्गत्य हरि
॥ र्दारुकसारथिः २६ ततोभूत्परसैन्यानां हृदि वित्रासवेपथुः ॥ तावाह मागधो वीक्ष्य हे कृष्ण पुरुषाधम ॥ न त्वया
॥ योद्धुमिच्छामि बालेनैकेन लज्जया ॥ गुप्तेन हि त्वया मंद न योत्स्ये याहि बंधुहन्‌ २८ तव राम यदि श्रद्धा युध्यस्व धै
॥ र्यमुद्वह ॥ हित्वा वा मच्छरैश्छिन्नं देहं स्वर्याहि मां जहि ॥ २९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ न वै शूरा विकत्थंते दर्शयंत्येव पौरुषं ॥
॥ न गृह्णीमो वचो राजन्नातुरस्य मुमूर्षतः ॥ ३० ॥ श्रीशुक

हे राम हे त्वमं हव ध्यातीति वं धुरविघातां हंतीति तथा हे मन्विद्या निरसने तया हि श्रम्मुहिं २८ ग्रते यो [illegible] साविति स्वयमेव मन्ता श्रूपरितोषात्पतांत
रमाहं पक्षं मां जहीति २९ तपा मुनार्थं ग्रहणेन भगवत उत्तरं [illegible] न वै शूरा विकत्थंते मल्ला घंते ३० श्रीकृष्णायनमः । श्रीगोपीनाथायनमः

नाम्नानं

मदृगोस्थिरो भव २

ग्रुधरो देहे २

॥भा०द०५०॥ श्रीगणेशाय नमः॥ ततः पंचाशत्तमे तु जरासंधपराभवः। कालयवनं च घातयित्वा पौ दुर्गं तल्लिलायनिर्जनं॥१॥ कृपयाकृपटे टेवहनाहैस्यान पत्नेतः॥
॥१॥ अजयवृजरासंधं धर्मैर्नैव तु धार्मिकः॥२॥ अस्तिप्राप्तिसंज्ञके ईयतुः यग्मतुः॥१॥ कंसशोकः रुसमे मुमर्षः नाम्यापुत्रं॥ स्य हलतत्॥ रुरोध॥ तस्यवत्से
नंउद्वेलं लंघितमर्यादं सागरमिव॥ तेन तत्स्थव्लेन संरुद्धं किं वलमेव हन्मि न मागधं मागधं वाहत्वा वलं गृह्णामि यद्वा समागधं सर्वं हन्मि

॥श्रीशुक उवाच॥ अस्तिः प्राप्तिश्च कंसस्य महिष्यौ भरतर्षभ॥ मृते भर्तरि दुःखार्ते ईयतुः स्म पितुर्गृहान्॥१॥ पित्रे॥
॥मगधराजाय जरासंधाय दुःखिते॥ वेदयांचक्रतुः सर्वमात्मवैधव्यकारणं॥२॥ स तदप्रियमाकर्ण्य शोकामर्षयुतो
॥ नृपः॥ अयादवीं महीं कर्तुं चक्रे परममुद्यमं॥३॥ अक्षौहिणीभिर्विंशत्या तिसृभिश्चापि संवृतः॥ यदुराजधा॥
॥नीं मथुरां न्यरुणत्सर्वतो दिशं॥४॥ निरीक्ष्य तद्बलं कृष्ण उद्वेलमिव सागरं॥ स्वपुरं तेन संरुद्धं स्वजनं च भयाकु॥
॥लं॥५॥ चिंतयामास भगवान्हरिः कारणमानुषः॥ तद्देशकालानुगुणं स्वावतारप्रयोजनं॥६॥ हनिष्यामि बलं॥
॥ह्येतद्भुवो भारं समाहितं॥ मागधेन समानीतं वश्यानां सर्वभूभुजां॥७॥ अक्षौहिणीभिः संख्यातं भटाश्वरथकुं॥
॥जरैः॥ मागधस्तु न हंतव्यो भूयः कर्ता बलोद्यमं॥८॥ श्रीगोपाल॥

अयुतं गजानां प्रयुतं रथानां लक्षं च योधाः
दशलक्षं वाजिनः पदातिसंख्या षट्
त्रिंशल्लक्षं अक्षौहिणीनां भ्रनपोवदंति २ कारणां सर्वकारणं च तत्वं तद्रूपरवमानुषस्तदाकारः न तु प्राकृतस्तद्वपुरिति ३

इति चिंतयामास॥ ननु प्रथमं कथं जेष्यामीत्येवं चिंतयितुं युक्तं तत्राह॥ कारणमानुष इति भूभारावतारकारणेन मानुषो न तत्वत इति॥६॥ ॥श्रीरामः॥
एवंत्रेधा विचिंत्यैव प्रथमं॥ पक्षं निर्धारितवान्न तदाह॥ चतुर्भिः॥ हनिष्यामीति बलायुद्यमं करिष्यति॥८॥ श्रीगोपाल गोपीनाथ कृष्णः॥ ॥१॥

पुनस्तन्मनमेवानुवर्णयति काशिदेशे देवमघवन्नवर्षति सति ३३ इत्येवं भूतमक्रूरमहिमाप्रतिपादनपरं वृद्धानां वाक्यं श्रुत्वा सत्य
मेव तथाप्येतावदेव कारणं न भवति किं तु मणेरप्यगदस्येत हंतं परमतं वस्तुतः स्व सलीलावशादेवाशिष्टाहिदर्शनमिति शुका
ह्रिसेमतमिति भावः ३४ विज्ञातं अखिलं येन स चासौ मनएव चित्तं तज्ञाय भावः महाभागवतस्य पसमयात्स्तेपिमणावयेतानां

॥ देवेऽवर्षति काशीशः श्वफल्कायागताय वै स्वसुतां गांदिनीं प्रादात्ततोवर्षत्स्मकाशिषु ३३ तत्सुतस्त ॥
॥ त्प्रभावोसावक्रूरो यत्र यत्र ह देवोभिवर्षते तत्र नोपतापा न मारिकाः ३४ इति वृद्धवचः श्रुत्वा नैताव ॥
॥ दिह कारणं इति मत्वा समानीय प्राहाक्रूरं जनार्दनः ३५ पूजयित्वाभिभाष्यैनं कथयित्वा प्रियाः कथाः ॥
॥ विज्ञाताखिलचित्तज्ञः स्मयमान उवाच ह ३६ ननु दानपते न्यस्तस्त्वय्यास्ते शतधन्विना स्यमंतको ॥
॥ मणिः श्रीमान्विदितः पूर्वमेव नः ३७ सत्राजितोनपत्यत्वाद्गृह्णीयुः दुहितुः सुताः दायं निनीयापः पिंडा ॥
॥ न्विमुच्यर्णं च शेषितं ३८ तथापि दुर्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तां सुव्रते मणिः किं तु मामग्रजः सम्यङ् न प्रत्ये ॥
॥ ति मणिं प्रति ३९ दर्शयस्व महाभाग बंधूनां शांतिमावह ४० ॥

स्येव यस्माद्दाहूत सन्मणिना सहैवागत इति ज्ञात्वेति ३५ ततः किमत आह सत्राजित इति आयः पिंडा निनीय दत्वा सर्णं
च विमुच्यापाकृत्य शेषितं मम शिष्टं शेषं दायं दुहितुः सत्यभामायाः सुता गृह्णीयुरिति शास्त्वं तथा च स्मृतिः पत्नी दुहितरश्चैव पित
रौ भ्रातरस्तथा तत्सुता गोत्रजा बंधुः शिष्याः सब्रह्मचारिण इति ३७ अग्रजोपि न प्रत्येति न विश्वसिति नालीति वक्तव्यं ४० श्रीहरिः

भा॰ द॰ उ॰ ॥
॥२४॥

यतः॥ अस्पृष्टन्वा॥ संततां मतो वर्तत इति ४१ स्रालब्ध उक्तः॥ हृदिस्थ इति वा ४० जः मिथ्याभिशापं संमृज्य स्वन्ये दुर्द्धर इत्याहि॥ मिथ्या
भिशापं न्यपलस्ये॥ प्रत्यर्पितवानिति ४२ दुः कीर्त्तिनं मूलं दुरितं चेति ४३॥ इति दशमे सप्तपंचाशत्तमः॥ ५७॥ अथ पंचाशत्तमे ज
न्मलः॥ पंचकरेग्रहीत॥ कालिंदीमित्रविंदां च सत्यां मद्रां च लक्ष्मणां॥ १ कालिंदी निजलाभाय तपः परमपेयुषी॥ पतिं मे प्सन्प्रियावा
॥अयुधिष्ठिन्नाम तोन्वय वर्त्तते न कश्चेदयः ४४ एवं सामनिरत्वध्वस्व फल्गुतनयो मणिं आहयवासस्ता॥
॥उन्नं दद्दौ सूर्यसम प्रभं॥ स्यमंतकं दर्शयित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः ४२ विमृज्य मणिना न्यपलस्ये प्रस॥
॥र्थ्य पत्नप्रभुः॥ यस्त्वेतद्भगवत ईश्वरस्य विसोर्वीर्याद्यं वृजिनहरं सुमंगलं च॥ आख्यानं पठति सृणो॥
॥त्यनुस्मरेद्वा दुः कीर्त्तिं दुरितमपोह्य याति शांतिं ४३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे स्यमंत॥
॥कोपाख्याने सप्तपंचाशत्तमोध्यायः॥ ५७ ॥ श्रीशुक उवाच॥ एकदा पांडवान्द्रष्टुं प्रतीतान्पुरुषोत्तमः॥
॥इंद्रप्रस्थं गतः श्रीमान्युयुधानादिभिर्वृतः॥ १ दृष्ट्वा तमागतं पार्था मुकुंदमखिलेश्वरं॥ उत्तस्थुर्युगपद्वी॥
॥राः प्राणं मुख्यमिवागतं॥ २ परिष्वज्याच्युतं वीराः अंगसंगहतैनसः॥ सानुरागस्मितं वक्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं॥
॥ययुः॥ ३ युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवंदनं॥ अर्जुनं परिरभ्याथ यमाभ्यां चाभिवादितः॥ ४ परमास॥
॥न आसीनं कृष्णा कृष्णमनिंदिता॥ नवोढा व्रीडिता किंचिच्छनैरेत्याभिवंदते॥ ५ तथैव सात्यकिः पार्थैः पू॥
जितश्चाभिवंदितः॥ निषसादासने न्ये च पूजिताः पर्युपासिताः॥ ६ श्री॥
समिंद्रप्रस्थमथागमत्॥ २ प्रतीतान्नष्टानपि कुपद्यहेपुनः॥ सर्वैः दृष्टान्युयुधानः सात्यकिः॥ प्राणः॥ इंद्रियाणि मुख्यं पंचवर्त्तिर्त्ति श्रा
णमिव॥ २ जेष्ठयोः प्रणामं कृत्वा समेनालिंगितः कनिष्ठाभ्यां॥ मभिवंदितो न मन्नं वा कृष्णा होयदी बहूनां यर्थासन्यपि अनिंदिता निंदारहिता
पार्थैर्न्नवं श्चिरं उपरीलीनाद॥

॥श्री रामः॥
॥२४॥

भ्रतिराईशास्तेहेला स्वार्दसजले दृशो यस्यास्तया परिरब्धः तया परिपृष्टा बांधवा यस्य सः प्रेम्णा वैक्लव्यं तेन संरुद्धः कंठो यस्याः क्लेशा
पाये आत्मनिदर्शनं यस्य तं न जतो क्लेशापायाय आत्मानं दर्शयतीति वा ज्ञातीन्वंधून्स्मरतो स्मान्यदा भ्राता अक्रूरः प्रेषितः तदैवाती
ति वचनात् प्राप्तं मोहं वारयंती स्तौति न ते स्तीति तत्र हेतुः विश्वस्येति सुहृच्च आत्मा च तस्य हंसि नाशयसि ११ कुमेधसां विषयासक्तचित्ता

कुंती
॥ पृथां समागम्य कृताभिवंदनस्तयातिहार्द्दार्द्रदृशाभिरंभितः आपृष्टवांस्तां कुशलं सहस्नुषां पितृष्वसारं प॥
॥ रिपृष्टबांधवः ७ तमाह प्रेमवैक्लव्यरुद्धकंठाश्रुलोचना स्मरंती तान्बहून्क्लेशान्क्लेशापायात्मदर्शी॥
॥ नं ८ तदैव कुशलं नो भूत्सनाथास्ते कृता वयं ज्ञातीन्नः स्मरता कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया ९ न तेस्ति॥
॥ स्वपरभ्रांतिर्विश्वस्य सुहृदात्मनः तथापि स्मरतां शश्वत्क्लेशान्हंसि हृदि स्थितः १० युधिष्ठिर उवाच ॥ किं
॥ न आचरितं श्रेयो न वेदाहमधीश्वर योगेश्वराणां दुर्दर्शो यन्नो दृष्टः कुमेधसां ११ इति वै वार्षिकान्मासान्॥
॥ राज्ञा सोभ्यर्थितः सुखं जनयन्नयनानंदमिंद्रप्रस्थौकसां विभुः १२ एकदा रथमारुह्य विजयो वानरध्व॥
॥ जं गांडीवं धनुरादाय तूणौ चाक्षयसायकौ १३ साकं कृष्णेन संनद्धो विहर्तुं विपिनं वनं बहुव्यालमृगा॥
॥ कीर्णं प्राविशत्परवीरहा १४ तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान्सूकरान्महिषान्रुरून् शरभान्गवयान्खड्गान्॥ रुरवज्ञातिविद्धिः
॥ न्हरिणान्शशशल्लकान् १५ तान्निन्युः किंकरा राज्ञे मेध्यान्पर्वण्युपागते श्री॥

नो दृष्टोसि ११ सुखमवसदिति शेषः सुखमभ्यर्थित इति वा विभुः समर्थः १२ अथ कालिंदीदर्शनप्रसंगमाह एकदेति अक्षय
सायकौ ययोस्तौ तूणौ इषुधी १३ राज्ञे युधिष्ठिराय मेध्यान् कर्म्मार्हान् १५ श्रीगणेशाय नमः श्रीगोपालजी सहाय॥

॥ना॰१०उ॥
॥२५॥

वीभत्सुरर्जुनः १६ सखाब्राह्मणेन सुदतीश्रयं मांकामयेदिति रांकयात्तमाह नान्यमिति २१ आदावेवतद्विदान् प्रसंगात्तत्कालीनंच
रित्रंतत्राह यदैवेति पार्थैर्यदैवसंदिष्टो विसर्जितः श्रीकृष्णस्तदैवतेषां विश्वकर्मणा देवसेल्पिना नगरंकारयामास २४ किंचभ
गवानिति रतिशयेन यदुगणवान् पि अर्जुनस्य धनुरादिलाभाय सारथिरासः खांडवंनाम इंद्रस्य वनं २५ अक्षयोऽक्षयसायकौ २६

॥नट्टू परीतः परिश्रांतो वीभत्सुर्यमुनामगात् तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वावारिमहारथौ १६ कृष्णौ ददृशतु॥
॥ः कन्यांचरंतीं चारुदर्शनां तामासाद्य वरारोहां सुद्विजां रुचिराननां १७ पप्रच्छ प्रेषितः सख्या फाल्गुनः॥
३ अर्जुन उवाच ॥प्रमदोत्तमां कात्वंकस्यासि सुश्रोणी कुतोवा किंचिकीर्षसि १८ मन्येत्वां पतिमिच्छंतीं सर्वंकथय शोभने॥ कं॰ बा ३
॥कालिंद्युवाच॥ अहंदेवस्य सवितुर्दुहिता पतिमिच्छती विष्णुंवरेण्यंवरदंतपः परममास्थिता १९ ना
॥न्यंपतिंवृणोवीर तमृते श्रीनिकेतनं तुष्यतांमे स भगवान्मुकुंदोऽनाथसंश्रयः २० कालिंदीति समाख्या॥
॥ता वसामि जमुनाजले निर्मिते भवने पित्रा यावदच्युतदर्शनं तथावदद्गुडाकेशो वासुदेवाय सोपितां॥
॥रथमारोप्य तद्विद्वान्धर्मराजमुपागमत् २२ यदैव कृष्णः संदिष्टः पार्थानां परमाद्भुतं कारयामा॥
॥सनगरं विचित्रं विश्वकर्मणा २३ भगवांस्तत्र निवसन्स्वानां प्रियचिकीर्षया अग्नये खांडवंदातु॥
॥मर्जुनस्यास सारथिः २४ सोग्निस्तुष्टो धनुरदाद्धयान् श्वेतान्रथंनृप अर्जुनायाक्षयौ तूणौ वर्मचा॥
॥भेद्यमस्त्रिभिः २५ मयश्च मोचितो वह्नेः सभां सख्य उपाहरत् तस्मिन्दुर्योधनस्यासीज्जलस्थल॥ ॥श्रीकृष्ण॥
॥दृशिभ्रमः २६ सतेन समनुज्ञातः सुहृद्भिश्चानुमोदितः आययौ द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः २७ ॥२५॥
खांडवदाहक वह्नेः सख्युरर्जुनाय यस्मिन्दिवितिसाधारणतो निर्देशः पश्यामि सर्वतः जलस्थलयोर्भ्रम इष्टे इति यद्वा जले स्थल

सुपुण्ये ऋतौ ऋतुं वयसि च पंचमं मित्रविंदाविवाहमाह । विंदानुविंदाविति द्वाभ्यां । आवंत्यौ अवंतीराजानौ षष्ठमाह । नग्नजिदिति कोशल्यः
अयोध्यापतिः सत्या नाम कन्याभवत् । देवी कांतिमती नाग्निजितीति पित्रा नाम्ना प्रसिद्धेत्यर्थः ३१ । वीर्यस्य गंधमपि न सहंते । इति तथा तान्खला

॥ यथोपयेमे कालिंदीं सुपुण्यर्त्वर्हे ऊर्जिते । वितन्वन्परमानंदं स्वानां परममंगलं २८ । विंदानुविंदावावंत्यौ ॥
॥ दुर्योधनवशानुगौ । स्वयंवरे स्वभगिनीं कृष्णे सक्तां न्यषेधतां २९ । राजाधिदेव्यास्तनयां मित्रविंदां पितृष्व ॥
॥ सुः । प्रसह्य हृतवान्कृष्णो राजन्राज्ञां प्रपश्यतां ३० नग्नजिन्नाम कौशल्य आसीद्राजाति धार्म्मिकः । त ॥
॥ स्य सत्याभवत्कन्या देवी नाग्नजितीनृप ३१ न तां शेकुर्नृपा वोढुमजित्वा सप्त गोवृषान् । तीक्ष्णशृंगान्सु ॥
॥ दुर्द्धर्षान् वीर्यगंधासहान्खलान् ३२ तां श्रुत्वा वृषजिल्लभ्यां भगवान्सात्वतां पतिः । जगाम कौशल्यपुरं ॥
॥ सैन्येन महता वृतः ३३ स कोशल्यपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः । अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन्प्रति ॥
॥ नंदितः ३४ वरं विलोक्याभिमतं समागतं नरेंद्रकन्या चकमे रमापतिं । भूयादयं मे पतिराशिषोमलाः क ॥
॥ रोतु सत्या यदि मे धृतो व्रतः ३५ पूर्वार्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते आत्मानंदेन पूर्णस्य करवाणि ॥
॥ किमल्पकः ३६ यत्पादपंकजरजः शिरसो बिभर्त्ति श्रीरब्जजः सगिरिशः सहलोकपालैः । लीलातनुः ॥
॥ स्वकृतसेतुपरीप्सया यः । कालेदधत्स भगवान्मम केन तुष्येत् ३७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तमाह भगवा ॥
॥ न्हृष्टः कृतासनपरिग्रहः । मेघगंभीरया वाचा सस्मितं कुरुनंदन ३८ ॥

न्दुर्द्धर्षान् ३२ । ३३ । वृषान्जयतीति यस्तेन लभ्यां ३४ । प्रतिनंदितः तं प्रतिनंदितवान् । अर्हणेन वा सः प्रतिनंदितः ३५ । श्रीगोपालजीसहाय ॥

हे नरेन्द्र राजन्यबन्धोः क्षत्रियस्य शुल्कदाः कृष्ण्यादिप्रदाः ॥ ३९ ॥ गुणानामेकमेव धामस्थानं त्वं तथानपायिनी स्थिरा ॥ ४० ॥ दुर्दान्ता दुःखेन दमिताः दुर
॥ ना॰ द॰ उ॰ ॥ ग्रहाः स्वप रायन्ता कृतन्ननहा एतैरिति भग्नाः भग्नगात्राः ॥ ४२ ॥ एतान्यो निगृह्णाति तस्यैकं कन्येति समयः कृतः यत्र यदि इमे गोवृषाः ॥ ४४ ॥ सप्त
॥ २६ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ नरेन्द्र याच्या कविभिर्विगर्हिता राजन्यबन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ॥ तथापि याचे तव सौ
॥ हृदेच्छया कन्यां त्वदीयां नहि शुल्कदा वयं ॥ ३९ ॥ राजोवाच ॥ कोन्यस्तेभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सि
॥ तः गुणैकधाम्नो यस्यांगे श्रीर्वसत्यनपायिनी ॥ ४० ॥ किं त्वस्माभिः कृतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ
॥ पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ४१ ॥ सप्तैते गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ॥ एतैर्भग्नाः सु
॥ बहवो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४२ ॥ यदिमे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनंदन ॥ वरो भवानभिमतो
॥ दुहितुर्मे श्रियः पते ॥ ४३ ॥ एवं समयमाकर्ण्य बध्वा परिकरं प्रभुः ॥ आत्मानं सप्तधा कृत्वा न्यगृ
॥ ह्णाल्लीलयैव तान् ॥ ४४ ॥ बध्वा तान्दामभिः शौरिर्भग्नदर्पान्हतौजसः ॥ व्यकर्षल्लीलया बद्धान्
॥ बालो दारुमयान्यथा ॥ ४५ ॥ ततः प्रीतः सुतां राजा ददौ कृष्णाय विस्मितः ॥ तां प्रत्यगृह्णाद्भगवान्वि
॥ धिवत्सदृशीं प्रभुः ॥ ४६ ॥ राजपत्न्यश्च दुहितुः कृष्णं लब्ध्वा प्रियं पतिं ॥ लेभिरे परमानंदं जातश्च परमो
॥ त्सवः ॥ ४७ ॥ शंखभेर्यानका नेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः ॥ नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासःस्रगलंकृताः ॥ ४८ ॥
॥ दशधेनुसहस्राणि पारिबर्हमदाद्विभुः ॥ युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवसुवाससां ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णः ॥ ॥ श्रीकृष्णः ॥

धा कृत्वेति बहूनां योषितां संपूर्णः एवाहं संभोगयोग्यः स्यामिति ॥ समं सम्प्रसन्ना पत्न्यः दर्शनार्थमात्मानः सप्तधा कृतः ॥ ४४ ॥ निष्क ॥ २६ ॥
॥ ग्रीवाभरणाः सुवाससश्च तासां युवतीनां च दासीनां ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

नागात् नागेभ्यः शतगुणान्नवलक्षाणि रथान् रथेभ्यः शतगुणान् नवकोट्यश्वान् अश्वेभ्यः शतगुणान्नवपद्मानि ॥ ५० ॥ यदु-
भिः गोवृषैस्सह भग्नवीर्याः अपि सुदुर्मर्षाः रुरुधुः ॥ ५२ ॥ अस्यतः क्षिपतः प्रभुंजानामिति यावत् ॥ ५३ ॥ सप्तमं विवाहमाह श्रुतकीर्तिनाम

॥ नवनागसहस्राणि नागात्शतगुणान्रथान् । रथाच्छतगुणानश्वान् अश्वाच्छतगुणान्नरान् ॥
५० ॥ दंपती रथमारोप्य महत्या सेनया वृतौ । स्नेहप्रक्लिन्नहृदयो यापयामास कोशलः ॥ ५१ ॥ श्रुत्वैत
द्रुरुधुर्भूपाः नयंतं पथि कन्यकां । भग्नवीर्याः सुदुर्मर्षा यदुभिः गोवृषैः पुरा ॥ ५२ ॥ तानस्यतः शर
व्रातान् बंधुप्रियकृदर्जुनः । गांडीवी कालयामास सिंहः क्षुद्रमृगानिव ॥ ५३ ॥ पारिबर्हमुपा
गृह्य द्वारकामेत्य सत्यया । रेमे यदूनामृषभो भगवान्देवकीसुतः ॥ ५४ ॥ श्रुतकीर्तेः सुतां भद्रामुप
येमे पितृष्वसुः । कैकेयीं भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः संतर्दनादिभिः ॥ ५५ ॥ सुतां च मद्राधिपतेर्लक्ष्मणां लक्ष
णैर्युतां । स्वयंवरे जहारैकः स सुपर्णः सुधामिव ॥ ५६ ॥ अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन्सहस्र
शः । भौमं हत्वा तन्निरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः ॥ ५७ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधेऽष्ट
॥ महिष्युद्वाहो नामाष्टपंचाशत्तमः ॥ ५८ ॥ [illegible] श्रीरा ॥

पायित्वा सात्वतस्याः सुतां भद्रां नाम कैकेयीं तद्देशजां ॥ ५५ ॥ अष्टममाह सुतां चेति एक एव अन्यान् लक्ष्मणां जहार ॥ ५६ ॥ तस्य
नरकस्य निरोधांतःपुरः तस्मात् ॥ ५७ ॥ जांबवती ... मा सत्या भद्रा च लक्ष्मणा कालिंदी मित्रविंदा चेत्यष्टौ यदुपतेः स्त्रियः ॥
१ ॥ इति दशमेऽष्टपंचाशत्तमः ॥ ५८ ॥ श्री ॥

अत्र तेनश्राविणोदित्येमन्मातुः कुंडले हृते रसोमिभृत्वाखिमतं शत्वाभवावा न्देवकीसुतः ३ गरुडेनाविवासवं हत्वा समुतस्थौ वरासनात् २

॥ भा॰ १॰ अ॰ ॥ ऊनषष्टितमे भौमं हत्वा तेनाहृता हरिः ॥ कन्याः शतसहस्रशः प्राप पारिजातं दिवो हरत् ॥ परिणीय तत्र ताभिः सततं नोत्रपद्रलोः ॥
॥ ५९ ॥ ग्राम्याराम इवासौ रेमे तद्गृहेषु गृहस्थवत् ॥ २ ॥ येन ताः स्त्रियो निरुद्धाः स भौमः चकार तद्येन च कारणेन हतस्तत् सर्वमाचक्षेति ॥ १ ॥ इंद्रेन भौ-
मविचेष्टितं ज्ञापितः सन् प्राग्ज्योतिषपुरं भौमनगरं प्रयाविस्तन्वयुः कथं तस्तेजे हृतं छत्रं यस्य तेन लोकपालप्रधानत्वात् ॥ इंद्रस्य
वरुणछत्रहरणेपि तस्यैवमानेन गतइति तथोक्तं हृते कुंडले यस्याः सा दितिर्बंधुर्माता यस्य तेन हृतममराद्रेः स्थानं मणिपर्वतं

॥ राजोवाच ॥ यथा हतो भगवता भौमो येन च ताः स्त्रियः ॥ निरुद्धा एतदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वनः ॥ १ ॥
॥ श्रीशुक उवाच ॥ इंद्रेण हृतछत्रेण हृतकुंडलबंधुना ॥ हृतामराद्रिस्थानेन ज्ञापितो भौमचेष्टितं ॥ २ ॥
॥ सभार्यो गरुडारूढः प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ ॥ गिरिदुर्गैः शस्त्रदुर्गैर्जलाग्न्यनिलदुर्गमं ॥ मुर-
४६ ॥ पाशायुतैर्घोरैर्दृढैः सर्वत आवृतं ॥ गदया निर्बिभेदाद्रीन् शस्त्रदुर्गाणि सायकैः ॥ चक्रेणाग्निं ज-
॥ लं वायुं मुरपाशांस्तथासिना ॥ शंखनादेन यंत्राणि हृदयानि मनस्विनां ॥ प्राकारं गदया गुर्व्या निर्बि-
॥ भेद गदाधरः ॥ पांचजन्यध्वनिं श्रुत्वा युगांताशनिभीषणं ॥ मुरः शयान उत्तस्थौ दैत्यः पंचशिरा
॥ जलात् ॥ ६ ॥ त्रिशूलमुद्यम्य सुदुर्निरीक्षणो युगांतसूर्यानलरोचिरुल्बणः ॥ ग्रसंस्त्रिलोकीमिव पं-
॥ चभिर्मुखैरभ्यद्रवत्तार्क्ष्यसुतं यथोरगः ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णः ॥

लत्त्रणं यस्य तेन सत्यभामाया गरुडे न गमनं तमिंद्रस्यागत्य विज्ञापितवान् तदा तस्याः कौतुकात् तया भार्यया सह ययाविति यद्वा
त्वदनुत्तरयेव नरसुत्रं हनिष्यामीति इतिहासोक्तेः तथैवं स्वहृत्तं सर्वं कर्तुं सत्यभामाया नर्मं शत्वा तया सहययौ यद्वा नारदानीतपा-
रिजातैककुसुमे रुक्मिण्यै दत्ते सति कुपितां सत्यभामां सांत्वयन् तानुत्त्वं पारिजातमेव दास्यामीति प्रतिश्रुत्य तेन प्रतिश्रुतमिति हरि-
वंशे प्रसिद्धं तदर्थं तां नीतवानिति ज्ञेयं गरुडेन यानेन कारणं गिरिदुर्गैरित्यादिभिः सहलितं जलाग्न्यानिलैश्च सर्वतो वर्तमानै

॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ ५९ ॥

[illegible]

त्रविध्य स्रतोत्पस महाध्वा ह्दस्यरूपः तस्मै रुषा पगरांमुंचत ॥ १० ॥ इदं तेजसा वज्रेण ॥ ११ ॥ प्रतिक्रियया हेतुभूतया स्वमर्षयुक्तो
धवंत ॥ १२ ॥ पीठं पीठनामानं नियोगेन निरगमन रुंतानि शीर्षाहासि येषां तान् ॥ १३ ॥ शात घ्नशक्ति विशेषां ॥ १५ ॥ विचात्राता जाः पत्राः पत्रा
॥ श्राविध्य स्फुलं त सेगरुत्मते निरस्य वक्रैर्य्यन ह्सपंचभिः खरोह्सी स सर्वह्शोंतरं महानापूरयन्नंडकटा ॥
॥ हमाच्छलोन ॥ २ ॥ तदापतंदैत्रिशिखंगरुत्मते हारीः शराम्यामभिनत्त्रिधोजसा मुखेषु तं चापिशरैरताडु ॥
॥ यत्तस्मैग हं सोपि रुषा मुमुंचत ॥ ९ ॥ तामापतंतीं गदया गदां मृधे गदाग्रजो निर्विभिदे सहस्रधा उद्य ॥
॥ म्यबाहूनभिधावतोजितः शिरांसि चक्रेण जहार लीलया ॥ ९ ॥ व्यसुः पपातांभसि कृत्तशीर्षो निकृत्त ॥
॥ शृंगोद्रिरिवेंद्रतेजसा ॥ तस्यात्मजाः सप्तपितुर्वधातुराः प्रतिक्रियामर्षयुषः समुद्यता ॥ १२ ॥ ताम्रोंतरि ॥
पवन६ ॥ क्षः श्रवणो विभावसुर्वसुर्नभस्वानरुणश्च सप्तमः पीठंपुरस्कृत्य चमूपतिं मृधे भौमप्रयुक्ता निरगान् ॥
॥ धृतायुधाः ॥ १३ ॥ प्रायुंजतासाद्य शरानसीन्गदाः शक्त्यृष्टिशूलान्यजिते रुषोल्बणाः तच्छस्त्रकूटं भग ॥
॥ वान्स्वमार्गणैरमोघवीर्यस्तिलशश्चकर्तह ॥ १४ ॥ तान्पीठमुख्याननयद्यमक्षयं निकृत्तशीर्षोरुभु ॥
॥ जांघ्रिवर्मणः स्वानीकपानच्युतचक्रसायकैस्तथा निरस्तान्नरको धरासुतः ॥ १५ ॥ नीरीक्ष्य दुर्मर्षणआस्रव ॥
रा३ ॥ न्मदैर्गजैः पयोधिप्रभवैर्निरक्रमत ॥ दृष्ट्वा सभार्यं गरुडोपरिस्थितं सूर्योपरिष्टात्सतडिद्घनं यथा ॥ १६ ॥
॥ कृष्णं स तस्मै व्यसृजच्छतघ्नीं योधाश्च सर्वे युगपत्स्म विव्यधुः तद्भौमसैन्यं भगवान्गदाग्रजो विचित्रवाजै ॥
॥ र्निशितैः शिलीमुखैः ॥ १७ ॥ निकृत्तबाहूरुशिरोघ्रिविग्रहं चकार तर्ह्येव हताश्वकुंजरं ॥ १८ ॥ श्रीरुसायः
नि येषां ते वीरा निकृत्ता बाहवः उरवश्च शिरोधराः कंधराः विग्रहाश्च देहा यस्य तत् ॥ तन्मखेविं पह विव्यधुः तस्मिन्नेव हतो ॥ १८ ॥ श्री

अस्मानस्त्रपर्यैःकुरुस्वद्वेहेति संबोधनंनयाहि तर्ह्यानियुक्तानिशस्त्रास्त्राणिनतत्प्राप्तैः सर्वमेवतत्सैन्यंसर्वंहत्वापश्चात्तानिशस्त्रास्त्राणि अस्त्रा
स्त्राणिचविच्छिद्य तत्राप्येकैकंशस्त्रमस्त्रंचत्रिभिःत्रिभिः शरैरित्याशयः १८ किंचगरुत्मनेति २० यतः यया शक्त्या वज्रः प्रतिहतः आ

॥ यानियोधैःप्रयुक्तानिशस्त्रास्त्राणिकुरूद्वह हरिस्तान्यच्छिनत्तीक्ष्णैःशरैरेकैकशस्त्रिभिः १९ उह्यमा ॥
॥ नःसुपर्णेनपक्षाभ्यांनिघ्नतागजान् गरुत्मताहन्यमानास्तुंडपक्षनखैर्गजाः २० पुरमेवाविशन्नार्ता ॥
॥ नरकोयुध्ययुध्यत दृष्ट्वाविद्रावितंसैन्यंगरुडेनार्दितंस्वकं तंभौमःप्राहरच्छक्त्यावज्रप्रतिहतो ॥
॥ यतः २१ नाकंपततयाविद्धोमालाहतइवद्विपः शूलंभौमोच्युतंहंतुमाददेवितथोद्यमः २२ तद्विस ॥
॥ र्गात्पूर्वमेवंनरकस्यशिरोहरिः अपाहरद्गजस्थस्यचक्रेणक्षुरनेमिना २३ सकुंडलंचारुकिरी ॥
॥ टभूषणंबभौपृथिव्यांपतितंसमुज्ज्वलन् हाहेतिसाध्वित्यृषयःसुरेश्वरामाल्यैर्मुकुंदंविकिरंतईडि ॥
॥ रे २४ ततश्चभूःकृष्णमुपेत्यकुंडलेप्रतप्तजांबूनदरत्नभास्वरे सवैजयंत्यावनमालयार्पयत्प्राचे ॥
॥ तसंछत्रमथोमहामणिं २४ अस्तौषीदथविश्वेशंदेवीदेववरार्चितं प्रांजलिःप्रणताराजन्भक्तिप्रव ॥
॥ णयाधिया २५ श्रीकृष्णायनमः श्रीरस्तु ॥

तस्यभौमोगरुडस्तुनाकंपतगरुडेनवितथोद्यमःसन् २२ २४ प्रतप्तजांबूनदेनयानिस्वर्णमयानिरत्नानितैर्भास्वरेभूमेर्वंशानू
॥ नमंदरशिखरंमुहामणिंवार्ययाहिइति २४
॥ २५ २६ ॥

ऽश्वर्यैश्वर्या त्वानृसिंहो ऽसीति नमस्त इति परमात्मने वाद्यंतर्यामिने येन मंत्रेणांकुशः प्रसन्नः पूर्वमासीत् तेन मंत्रेण नमस्यति नमः इ
ति पंकजं नाभौ यस्य तस्मै यगत्कारणायेत्यर्थः सृत एव सत्कीर्तिमयी पंकजमाला विद्यते यस्य तस्मै एवंभूतं ध्यायतां पंकजवत्सु
पसन्ने नापापसमने नेत्रे यस्य तस्मै पंकजवत्सु सेव्यौ पंकजांकितौ वा अंघ्री यस्य तस्मै नम इति ॥२०॥ किं च भगवते निरतिसयै
श्वर्याय वासुदेवाय सर्वभूतात्मरूपाय सृत एव विश्वव्यापिने नहि सर्वभूतात्मस्वयत्वं परिछिन्नस्य संभवतीति कुतः सर्वात्मरूपत्वे

॥ नृसिंह उवाच ॥ नमस्ते देवदेवेश शंखचक्रगदाधर । भक्तेछोपात्तरूपाय परमात्मन्नमोस्तु ते ॥
॥२७॥ नमः पंकजनाभाय नमः पंकजमालिने । नमः पंकजनेत्राय नमस्ते पंकजांघ्रये ॥२८॥
॥ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय विष्णवे । पुरुषायादिबीजाय पूर्णबोधाय ते नमः ॥२९॥ अजा
यजनयित्रेऽस्य ब्रह्मणेऽनंतशक्तये । परावरात्मन्भूतात्मन्परमात्मन्नमोस्तु ते ॥३०॥ श्री

नत्वाह पुरुषाय सर्वस्मात्कार्यात्पूर्वमेवाहमिहासमिति तस्य भूतस्य पुरुषत्वमिति श्रुतेः एतदपि कुतः आदिबीजाय आदे
र्जगत्कारणस्यापि कारणाय एवमपि नश्वराः स्वित् जाड्यमित्याह पूर्णबोधायेति ॥२९॥ नन्वेवमपि स्वस्य कारणात् पूर्वं सत्वं न
स्यात् अतस्त्वाह अजायेति स्वयमजाय अस्य जनयित्रे जनयित्रापि क्रमेणाहेतुत्वं दृष्टमिदं दृश्यते अनंतशक्तये इति वा रहस्याद जनत्वं
अनंतशक्तित्वात् जनयितृत्वमित्यर्थः ननु पित्रादयः प्रत्यहं जनकालेषां च तत्पूर्वं तेषां च भूतानि तेषां च स्वकर्मकारणं जी

॥ कांक्षिमस्माहं । परावरात्मान्वेताहि । त्वमेव जनक इत्यर्थः ॥ २० ॥

॥श्री० १०उ०॥
॥२९॥

ननु गुणानां विक्षोभस्त्वत्तो हेतुर्न च । ते च प्रधानस्यैव तस्य च पुरुषः सोऽन्यक । तत्र च कालो निमित्त । निमित्तमिति प्रसिद्धं किमत आह । तत्राह त्वमेवेति । तम
सो धारणाय संहाराय एवं स्थानाय स्थापनाय पालनाय जगतः सत्त्वमाश्रयसि । उत्कटं रजश्चादि त्वमेव बिभर्षि । रजसीत्यर्थः । कालप्रधान-
पुरुषास्तु न त्वत्तोऽतिरिक्ता इत्याह भवानिति । त्वं तु परः सर्वव्यतिरिक्तः । स्वतन्त्रत्वमेव जनयितृत्वमित्यर्थः ॥ ३० ॥ कार्यकारणप्रपंचस्य तदव्यतिरेकं तस्य च
सर्वस्मादव्यतिरेकमाह । अहमिति । त्रिवृदहं भूमिः मात्राणीन्द्रियाणि देवा मन इति । इन्द्रियाणीति । च त्रिविधाहंकारकार्याणि कर्ता हंकारः ॥ ३१ ॥

॥ त्वं वै सिसृक्षू रज उत्कटं प्रभो तमो निरोधाय बिभर्ष्यसंवृतः । स्थानाय सत्त्वं जगतो जगत्पते कालः ॥
॥ प्रधानं पुरुषो भवान्परः ॥ ३१ ॥ अहं पयो ज्योतिरथानिलो नभो मात्राणि देवा मन इन्द्रियाणि । कर्ता ॥
॥ महानित्यखिलं चराचरं त्वय्यद्वितीये भगवन्नयं भ्रमः ॥ ३२ ॥ तस्यात्मजोऽयं तव पादपंकजं भीतः ॥
॥ प्रपन्नार्तिहरोपसादितः । तत्पालयैनं कुरु हस्तपंकजं शिरस्यमुष्याखिलकल्मषापहम् ॥ ३३ ॥ श्री ॥
॥ शुक उवाच ॥ इति लब्धार्चितो वाग्भिर्भगवानक्लिन्नप्रयात्स्वीयं मौमगृहं प्राविशन्तस्कलांछि ॥
॥ मतः ३४ तत्र राजन्यकन्यानां षट्शतहस्राधिकायुतं भौमाहृतानां विक्रम्य राजभ्यो ददृशे हरिः ॥ ३
५ तं प्रविष्टं स्त्रियो वीक्ष्य नरवीरं विमोहिताः । मनसा वव्रिरेऽभीष्टं पतिं दैवोपसादितं ॥ भूयात्पतिरयं
मह्यं धाता तदनुमोदताम् । इति सर्वाः पृथक्कृष्णे भावेन हृदयं दधुः ॥ ३६ ॥

इति लब्ध्वा प्रार्थयते तस्येति हे प्रपन्नार्तिहर तस्य नरकस्य अयं भगदत्तो नाम पुत्रः भीतः सन् एव मया तव पादपंकजमुपसादितः ॥श्रीलक्ष्मः॥
३२ अनयं दत्वा शताधिकमित्यपि तानयं यथा ह श्रीपराशरः कन्यापुरे स कन्यानां षोडश तुल्यविक्रमः शताधिकानि ददृशे ॥२९॥
सहस्राणि महामते राजन्यादृष्टपलहृतानां तिष्ठाहिम अमीति तत्पितेनैवोक्तं रेवसिन्धुपुरादीनां नृपाणां च जनार्दनः हत्वा हिसो
पुरे कन्या हृते धनिजमन्दिरे ३४ श्रीलक्ष्मः

प्राहिणोत् प्रस्थापयामास सुमृष्टाः कमनीयाः तथा विरजोंबराः तथा नरजानैः शिबिकाभिः अपि च महाकोशान् ... सप्रियः सत्यभा
मासहितः ४० गृहोद्यानं निष्कुटं उपशोभनयतीति यः सेंद्रान्विबुधान्निर्जित्येति तीन्द्रस्य सह योः संग्राम उक्तं च वनं तु कैश्चित् प्रसाधितं सुमनोरथेन
अहंकृत्वेन तेहेंद्रस्य संग्राम इत्याख्याह ययाचेति अच्युतं अर्थसाधनमिति च कर्मद्वयं याचेतिधातोः विगृह्यते विगृहं करोति महान्

॥ ताः प्राहिणोद्वारवतीं सुमृष्टविरजोंबराः नरजानैर्महाकोशान्रथाश्वान्द्रविणं महत् ॥३८॥ ऐरावतकु ॥
॥ लेभांश्च चतुर्दंतांस्तरस्विनः पांडुरांश्च चतुःषष्टिं प्रेषयामास केशवः ॥३९॥ गत्वा सुरेंद्रभवनं दत्वादित्यैश्च ॥
॥ कुंडले पूजितस्त्रिदशेंद्रेण महेंद्राण्या च सप्रियः ॥४०॥ नोदितो भार्ययोत्पाट्य पारिजातं गरुत्मति आरो ॥
॥ प्य सेंद्रान्विबुधान्निर्जित्योपानयत्पुरं ॥४१॥ स्थापितः सत्यभामाया गृहोद्यानोपशोभनः अन्वगुर्भ ॥
॥ मराः स्वर्गात्तद्गंधासवलंपटाः ॥४२॥ ययाच आनम्य किरीटकोटिभिः पादौ स्पृशन्नच्युतमर्थसाधनं ॥
॥ सिद्धार्थ एतेन विगृह्यते महानहो सुराणां च तमो धिगाढ्यतां ॥४३॥ अथो मुहूर्त एकस्मिन्नानागारे ॥
॥ षु ताः स्त्रियः यथोपयेमे भगवान्तावद्रूपधरोव्ययः ॥४४॥ गृहेषु तासामनपाय्यतर्क्यकृन्निरस्त ॥
॥ साम्यातिशयेष्ववस्थितः रेमे रमाभिर्निजकामसंप्लुतो यथेतरो गार्हकमेधिकांश्चरन् ॥४५॥

यो द्वतमः क्रोधः आढ्यतां धनिकतां धिक् कृतं ४३ अथ यथा यथावत् अनेन देवमाद्दिवं भुजमानसमागमोपि प्रतिगृहं योगपद्येन स्थितिः
अव्ययः सर्वास्वपि संपूर्ण एव ४४ गृहेष्वित्यादि ... गृहेष्विति अनपायी नित्यं कर्माणि करोति तथा सः निरस्तं साम्यं अति
शयश्च येभ्यस्तेषु तेषु गृहेषु अनपायी अवस्थितः परमोपि ... निजकामः संप्लुतः स्वानंदे परिपूर्णः गार्हक
॥ मेधिकान् गृहस्थधर्मान् ४५ आस्ता ॥

॥भा॰ द॰ उ॰॥
॥३०॥

सानुरागहाससहितमवलोकनं च तत्सहितं च नवसंगमं च नर्मतं च तस्मिन् लज्जां च येन ताः ॥४५॥ विश्रमणं संवाहनं केशप्रसारः
केशप्रसाधनं दासीनां शतानि विद्यन्ते यासां तथाभूतास्ता अपि स्वयं विभोर्दास्यं विदधुरिति ॥४६॥ इति दशमे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥५
९॥ अथ षष्टितमे रुक्मिणीपरिहासेन रुक्मिण्याः कोपपरितापेन ततः प्रेमकलहेन नाम सांत्वयन् ॥१॥ ततो मामजनानंदमहोदयविडंब
नैः रुक्मिण्या प्रेमकलहे । अथ मनः स्वर्यमीर्ष्यते ॥२॥ स्वपर्यंकस्थं वसमानं रुक्मिण्याः प्रियं श्रीकृष्णपरमं प्रेमसंभ्रमवाचिनुत
स्तोत्रमेव ततं मनस्यारोपयति या त्वेति ॥ अथ रतेनाव त्रिविक्रमे कैर्महिम्नमनुवर्णयति तस्मिन्निति नहीरन्वेना निप्रासि द्रमाह ॥

॥इत्थं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता ब्रह्मादयोऽपि न विदुः पदवीं यदीयां ॥ भेजुर्मुदाविरतमेधितयानुरा॥
॥गहासावलोकनवसंगमजल्पलज्जाः ॥४५॥ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजन॥
॥गंधमाल्यैः केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशता अपि विभोर्विदधुः स्म दास्यं ॥४६॥ इति श्रीभा॥
॥गवते पुराणे दशमस्कंधे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥५९॥ बादरायणिरुवाच ॥ कर्हिचित्सुखमासीनं तत्स्थं॥
॥तत्स्थं जगद्गुरुं पतिं पर्यचरद्भैष्मी व्यजनेन सखीजनैः ॥१॥ यस्त्वेतल्लीलया विश्वं सृजत्यत्त्यवतीश्वरः स॥
॥हि जातः स्वसेतूनां गोपीथाय यदुष्वजः ॥२॥ तस्मिन्नंतर्गृहे भ्राजन्मुक्तादामविलंबिना विराजिते विता॥
॥नेन दीपैर्मणिमयैरपि ॥३॥ मल्लिकादामभिः पुष्पैर्द्विरेफकुलनादिते जालरंध्रप्रविष्टैश्च गोभिश्चंद्रम॥
॥सोऽमलैः ॥४॥ पारिजातवनामोदवायुनोद्यानशालिना धूपैरगुरुजै राजन् जालरंध्रविनिर्गतैः ॥५॥ श्री॥

भ्राजंतीति मुक्तादामानि तेषां विलंबाः संति यस्मिन् तेन वितानेन विराजिते तृतीयान्तेन विराजितपदेनान्वयः ॥३॥ गं
धनया द्विरेफकुलैर्नादिते प्रविशद्भिश्चंद्ररश्मिभिः निर्गच्छद्भिः स्वगत्सु च धूपैश्चानिमनोहरत्वं दर्शयति हर्षितं चेति ॥श्रीकृष्णः॥ ॥३०॥
॥५॥

पयसः तीरस्य फेनवत्सुभ्रे पर्यंके कशिपूत्तमे हंसतूलिकायां उपतस्थे शुश्रूषितवत ६ तदेवाह वालव्यजनमिति ७ उपाच्युतं क्वणयती
समीपे सा मणिनूपुराभ्यां रेजे क्वणयती मणिमयौ नूपुरौ कूजयंती तथांगुलीयवलयव्यजनानि अग्रहस्ते हस्ताग्रे यस्याः सा वस्त्रांतेन गूढौ यस्य
गितौ कुचौ तयोः कुंकुमेन शोणो लोहितः हारस्तस्य भासा तथा नितंबे न्यस्तया परार्ध्यया महामूल्यया कांच्या तया च रेजे तां निरीक्ष्य प्रीतः स्मयमानो हरिराबभाषे
कथंभूतां या लीलया धृततनोः तस्य अनुरूपा अनुरूपं रूपं यस्याः सा तां यथोक्तं श्रीपराशरेण देवत्वे देवदेहेयं मनुष्यत्वे च मानुषी विष्णोर्देहानुरू

॥पयःफेननिभे शुभ्रे पर्यंके कशिपूत्तमे ॥ उपतस्थे सुखासीनं जगतामीश्वरं पतिं ६ वालव्यजनमादाय रत्नदंडं॥
॥सखीकरात् ॥ तेन वीजयती देवी उपासांचक्र ईश्वरं ७ सोपाच्युतं क्वणयती मणिनूपुराभ्यां रेजेंगुलीयवल॥
॥यव्यजनाग्रहस्ता ॥ वस्त्रांतगूढकुचकुंकुमशोणहारभासा नितंबधृतया च परार्ध्यकांच्या ॥ तां रूपिणीं श्रिय॥
॥मनन्यगतिं निरीक्ष्य ॥ यां लीलया धृततनोरनुरूपरूपां ॥ प्रीतः स्मयन्नलककुंडलनिष्ककंठवक्त्रोल्लसत्स्मि॥
॥तसुधां हरिराबभाषे ९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ राजपुत्रीप्सिता भूपैर्लोकपालविभूतिभिः ॥ महानुभावैः श्रीमद्भिः रू॥
॥पौदार्यबलोर्जितैः १० ॥ तान्प्राप्तानर्थिनो हित्वा चैद्यादीन्स्मरदुर्मदान् ॥ दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च कस्मान्नो ववृषेऽसमा॥
॥न् ११ श्री॥

पार्वेक रोऽसि यात्मनस्तनुमिति ९ किंच स्मयन्नलकैः कुंडलाभ्यां निष्केन पदकेनालंकृतकंठेन च वक्त्रे हि कृशोभिते वक्त्रे उल्लसंती स्मितसुधा
यस्यास्तां ९ सर्वगुणपूर्णया अपि जववुद्धिर्मदेनाशयेनाह राजपुत्रीप्सिता एकादशभिः हे राजपुत्रि लोकपालानामिव विभूतिर्ये
स्वर्पयेषां तैः तथा महाप्रभावैः राज्यैः रूपादिभिरूर्जितैः ईश्वरैर्मीर्श्वसितासितान् हित्वा नोऽस्मान् असमान् कस्माद् वृतवती ॥

॥भा॰द॰उ॰॥
॥३९॥

किंच प्रापस्तः। राजभ्योजरासंधादिभ्यो विभ्यतो न यं प्राप्नुवंतो १२ अस्पष्टवर्त्मनां अविज्ञाताचाराणां अलोकपथ्यं अस्त्रीपातं त्वं पदवीमा
र्गं आस्थिताः अनुसृता १३ किंच निष्किंचना इति १४ आत्मसमं परस्परं मनुरूपं जन्मैश्वर्याभ्यां सहिता आकृतिः रूपं जातिर्वा समा
नवः आपातिन दीर्घसमीक्षा विचारो यस्मात्तया १६ अपहृतानीमपि न हि किमिति त्वानीतो हमिति चेद्दिस्याशंक्याह चैद्यैति मममां

राजभ्यो बिभ्यतः सुभ्रू समुद्रं शरणं गतान्। बलवद्भिः कृतद्वेषान्प्रायस्त्यक्तनृपासनान् ॥१२॥ अस्पष्टवर्त्मनां
पुंसामलोकपथमीयुषां। आस्थिताः पदवीं सुभ्रु प्रायः सीदंति योषितः ॥१३॥ निःकिंचना वयं सश्वन्निष्किंचन
जनप्रियाः। तस्मात्प्रायेण न ह्याढ्या मां भजंति सुमध्यमे ॥१४॥ ययोरात्मसमं वित्तं जन्मैश्वर्याकृतिर्भवः।
तयोर्विवाहो मैत्री च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥१५॥ वैदर्भ्येतदविज्ञाय त्वयाऽदीर्घसमीक्षया। वृता वयं
गुणैर्हीना भिक्षुभिः श्लाघिता मुधा ॥१६॥ अथात्मनोनुरूपं वै भजस्व क्षत्रियर्षभं। येन त्वमाशिषः सत्या
इहामुत्र च लप्स्यसे ॥१७॥ चैद्यः शाल्वो जरासंधो दंतवक्त्रादयो नृपाः। मम द्विषंति वामोरु रुक्मी चापि त
वाग्रजः ॥१८॥ तेषां वीर्यमदांधानां दृप्तानां स्मयनुत्तये। आनीतासि मया भद्रे तेजोपहरतोसतां ॥१९॥
उदासीना वयं नूनं न स्त्र्यपत्यार्थकामुकाः। आत्मलब्ध्यास्महे पूर्णा गेहयोर्ज्योतिरक्रियाः ॥२०॥ श्री
बादरायणिरुवाच ॥ एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं वल्लभामिव। मन्यमानामविश्लेषात्तद्दर्पघ्न उपा
रमत् ॥२१॥ इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियं। आश्रुत्य भीता हृदि जातवेपथुश्चिं
तां दुरंतां रुदती जगाम ह ॥२२॥ श्री

द्विषंति शाल्वः १८ स्मयापनुत्तये गर्वापनयनाय सतीं तेषां मति १९ दुःसहमोहासीन्यमकामत्वं चाह उदासीना इति गेहयोर्देहगेहयो
अहासीना इति अत एव ज्योतिरक्रिया ज्योतिः प्रदीपादिवत् साक्षिमात्रतया क्रियारहिता आस्महे वर्तामहे इति २० अविश्लेषाद्धे
तोः आत्मानमिवेत्येवार्थे [illegible] २१

॥श्रीकृष्णः॥
॥३९॥

नवैरहलमस्राः कांतिर्यस्यतेनसुजातेनसुकोमलेनपद। २३॥ सुडुः त्वमप्रियैरवलाभिः नयंत्यागशोकयाशोक अनु
चिंतालम्लानमाह यदेति नवैरहलमस्राः कांतिर्यस्यतेनसुजातेनसुकोमलेनपद। यस्मात्तस्मात् हला हे हस्त्र यगत विलोक्य वदनधार्यस्यासा। २४॥ हा सप्रेष्ठ गोनीर्य
तायलैर्विनघवबुद्धिर्यस्य रूप्यं ति पतंतिवलयानि। यस्मात्तस्मात् हलाहेहस्त्रयगत विलोकवाः वदनधार्यस्यासा। २५॥ स्वमुकले अस्रुभिः शेर्णितेनस्थाशो
२५ चतुर्भुजइति उत्थायनाम्लेषणन कुपरिमार्जनाद्यर्थं माविकृतचतुर्भुजइत्यर्थः समस्रुनिरधा २५॥ स्वमुकले अस्रुभिः

सितैः श्रासिंचती कुंकुमदूषितो स्तनौ तस्यावधोमुख्यतिडुः॥
॥पदासुजातेननखाहतेन श्रियानुवंलि त्वंतपमसुभिरंजनासितैः
॥त्वहद्रवाकु २३ तस्याः सुडुः त्वमयशोकविनष्टवुद्धेर्हलात्मलपद्दलयनोव्यजनंपपातदेहसुविल्कवधियः स॥
॥हसैवमुद्दसन्तरंभेववातविहृताप्रविकीर्यकेशान् २४ ततद्दष्ट्वाभगवान्स्तः प्रियापाः प्रेमवंधनं हा सप्रेष्ठ॥
॥ष्टिमजानंतयाः करुणः सोन्वकंपतः २५ पर्य्यंकादवरुह्याशुतामुत्थाप्यचतुर्भुजः केशान्समूह्यतद्वक्त्रं प्रामृज॥
॥त्सप्तपाणिना २६ प्रमृज्याश्रुकलेनेत्रेस्तनौ चोपहतौ शुचा आश्लिष्यवाहुना राजन्ननन्यविषयांसतीं २७॥
॥सांत्वयामास सांत्वज्ञः कृपयाकृपणांप्रभुः हास्यप्रौढिभ्रमच्चित्तामतदर्हसतांगतिः २८॥ श्रीभगवानुवाचः॥
॥मामावैदर्भ्यसूयेथाः जानेत्वांमत्परायणां त्वद्वचः श्रोतुकामेण क्ष्वेल्याचरितमंगने २९॥ मुखंचप्रेमसंरंभस्फु॥
॥रिताधरमीक्षितुं कटाक्षेपारुणापांगं सुंदरभ्रुकुटीतटं ३०॥ ॥ ॥ ॥

तस्वल्याच रितं ८ मामां त्वद्वचः किंनुवादिष्यसीति श्रोतुमिच्छता क्ष्वेल्यानर्मणा एव मामचरितमु
क्तास्तुभिः २७ सांत्वयामासः अनुनीतवान् तिरस्कारानर्हः २८ मामांत्वद्वचः किंनुवादिष्यसीतिश्रोतुमि प्रता क्ष्वेल्यानर्मनाएव मामचरितम
कं नतत्वतः हे अंगने मुखंदृष्टिप्रेमसंरंभेण प्रणयकोपेन स्फुरितोकंपितो अधरोयस्मिन्तत् कटाक्षेणकटाक्षाः सेराक्षेयेः अरुणौ अ
पांगौ यस्मिन्तत्तत् अत एव सुंदरं कुटिलभ्रुकुटीतटं यस्मिन्तत् ३० श्रीह

॥भा॰द॰उ॰॥ ननु कलहे किं कौतुकं स्यात्तत्राह अथेति नर्मैर्नर्मभिः यामः कालः ३१ भगवतस्त्वस्य ऐश्वर्ययुक्तं सुखं सव्रीडहासेन रुचिरेणास्नि-
॥३२॥ ग्धेनापाङ्गेन वीक्षमाणा ३३ असमत्वं न यद् दुर्गमपराणं प्रवक्तैः कलिः अरजत्वमविज्ञाताः लोकिकेहावसाहं नेति किं च न त्वं तत्प्रीतिरा ध्या-
ना इत्यत्रैव पत्राः अतो न विरुपं निर्गुणत्वं स्वयां श्लाघा च भिन्नत्वं भिः स्त्री दासीत्वमेकाम त्वं स्वदोषा ... ऽसत्त्वाऽसत्तः अज्ञत्वादृ पदर्शलेनैव्या-
दत्तां वहन्त गुणान्न त्वन्न मोहितान् नैषा निषेधनात् त्वतः गुणैः सर्वैः भगवतः स्वनिंदापराणां वयानि वचनानि जानि सर्वोत्कर्षपरत्वया

॥अथैतत्परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनां यन्नर्मैरीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥३१॥ श्रीशुक-
॥उवाच॥ सैवं भगवता राजन् वैदर्भी परिहासिता ज्ञात्वा तत्परिहासोक्तिं प्रियत्यागभयं जहौ ॥ बभाषे
॥ऋषभं पुंसां वीक्षन्ती भगवन्मुखं सव्रीडहासरुचिरस्निग्धापाङ्गेन भारत ॥३३॥ श्रीरुक्मिण्युवाच ॥ नन्वेव-
॥मेतदरविन्दविलोचनाह यद्वै भवान्भगवतोऽसदृशी विभूम्नः क्व स्वे महिम्न्यभिरतो भगवांस्त्र्यधीशः॥
॥क्वाहं गुणप्रकृतिरज्ञगृहीतपादा ॥३४॥ श्रीकृष्णाय ॥

व्याख्यातारण्य प्रतिभाषे ३३ तत्र यदुक्तं कस्मात्त्वो वृत्रषेऽसमानिति तत्रास्ताममसत्समेवेत्याह अरविन्दविलोचन त्र्यधीशः त्रयाणां ब्रह्म-
हीनामप्यधीशो निर्यन्ता त्वं क्व क्वाहं गुणप्रकृतिः गुणस्वभावा प्राकृतान् गुणमयैः प्रकृतिर्वा ननु त्वमेवाधीश्वरी श्रीः सर्वैरूपास्य-
त्वादित्यत आह अज्ञैः सकामैः गृहीतौ पादौ यस्याः सा ३४ श्रीगोपालजी शरण श्रीगिरिवरधारि श्रीकुंजविहारीजी शरण ॥ ॥श्रीकृष्णः॥
॥३२॥

युक्तं राजन्यो विस्मृतः सुखं समुद्रसदृशो गतानिति तत्राह । हे उरुक्रमेति । भयानां वर्णयति गुणेभ्यः शब्दादिभ्य एव राजन्य इति राजत्व ॥
लेभ्यो भयादिवेति । अंतर्हृदये समुद्रे न दृश्यते गंभीरे विषयाकारैरपरिच्छिन्ने इत्यर्थः । शेते निश्चलतया प्रकाशते । उपलंभनमात्रं चैतन्य
घन आत्मा । नत्वानिति । वलवद्भिः कृतद्वेषानिति यदुक्तं तत्र यसत्यमित्याह । नित्यमिति । कदिंद्रियगणैः । कुत्सितैर्बहिर्मुखैरिंद्रिय
गणैर्वृत्तिनि । प्राये एव बहुवचनं । कुत्सित इंद्रियगणो येषामिति । वा सेवकत्वे निसंगत विग्रहं तेषु त्वत्कोपीतेर्यदुक्तं यत्तु नृपासनानि

॥ सत्यं भयादिव गुणेभ्य उरुक्रमांतः । शेते समुद्र उपलंभनमात्र आत्मा ॥ नित्यं कदिंद्रियगणैः कृत ॥
॥ विग्रहस्त्वं त्वत्सेवकैर्नृपपदं विधुतं तमोधं ॥ ३५ ॥ त्वत्पादपद्ममकरंदजुषां मुनीनां वर्त्मास्फुटं ॥
॥ नृपशुभिर्ननु दुर्विभाव्यं । यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्य । भूमंस्तवेहितमथोऽनुयेभवंतं ॥ ३६ ॥

ति । नयुक्तमेवेत्याह । त्वत्सेवकैरिति । नृपाणां पदं । आसनं । अंधं गाढं तमः एव नृपासनं । अविवेकबहुलत्वात् तत्त्वत्सेवकैरेव त्यक्तं ॥
किं पुनर्वक्तव्यं । त्वया परित्यक्तमिति । ३५ । पुरुषस्य वर्त्मनां पुंसां । अलोकपथमीयुषां इति यदुक्तं तदपि तथैवेत्याह । त्वत्पादेति । नृप
शुभिः । नराकारैः पशुभिः । किं पुनर्वक्तव्यं तव वर्त्मास्फुटमिति । किंच यस्मात् ये भवंतमनुवर्तंते । तेषामपीहितमलौकिकमिव
अथो अतः । किमु वक्तव्यं । तवेश्वरस्येहितमलौकिकमित्यर्थः । आस्थितायत्वोऽनुप्रायः सीदंति योषितः । इति । यस्य परिहारं वदंति । प

भा॰ द॰ उ॰ ॥ नि:किंचनवयं शश्वन्नि:किंचनजनप्रियाः। तस्मात्प्रायेण न ह्याढ्या मां भजंति सुमध्यमे इत्येतत्श्लोकोक्तं दोषत्रयं परिहरति ॥ नि:किंच-
३३ ॥ नालक्षणं नि:किंचनत्वं न तु तव न घटत इत्याह यस्माद्धीति। अनंतो बलिभुज इंद्रादयोपि ब्रह्मादयो यस्मै भवते बलिं हरंति तस्य सर्व-
स्यस्वामिनो भवतो हरिरहस्ता न घटत इत्यर्थः। नि:किंचनजनप्रिया इत्यत्र तत्पुरुषेण न बहुव्रीहिणा वा निंदस्याहेति। स्वयमप्युपयाति लोकेति
प्रेष्ठ्या नवानिति बलिभुजां ब्रह्मादीनां लोके स्मरणं त्वं प्रेष्ठस्तेपि तुभ्यं तव ति तस्मात्प्रायेण न ह्याढ्या मां भजंतीत्यस्योत्तरं नत्वा विदं-
तीति। आढ्यतया धात्वांन्ता मंतकं न विदंतीति। असुतृप्सु असुतृपः असून्सेव न ऋर्पयंति न त्वां भजंतीति ३७ बलिभुजामपि न वाञ्छेष्ट इत्य-
त्र हेतुं वदंती पायो रेव समं वितमित्यनेनोक्तमनौचित्यं परिहरति त्वं वा इति फलात्मा परमानंदरूपः एतत्से वा नंदस्यास्या निःस्ता

॥ नि:किंचनो ननु भवान्न यतोस्ति किंचिद्यस्मै बलिं बलिभुजोपि हरंत्यजाद्याः। नत्वा विदंत्यसुतृपोंतकमाढ्य- ॥
॥ तांधाः प्रेष्ठो भवान्बलिभुजामपि तेपि तुभ्यं ३७ त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा यद्वाञ्छया सुमतयो विसृ- ॥
॥ जंति कृत्स्नं तेषां विभो समुचितो भवतः समाजः पुंसः स्त्रियाश्च रतयोः सुखदुःखिनोर्न ३८ त्वं न्यस्तदंडमु- ॥
॥ निभिर्गदितानुभाव आत्मात्मदश्च जगतामिति मे वृतोसि हित्वा भवद्भ्रुव उदीरितकालवेगध्वस्ताशिषोब्ज- ॥
॥ भवनाकपतीन्कुतोन्ये ३९ ॥

नि मा त्रा सुखजीवंतीति असुतृपः समाजः सेव्यसेवकलक्षणसंबंधः न तु पुंसः स्त्रियाश्च मिथो रतयोः प्रजन एव सुखदुःखिनोरल्पकु-
लयोः मिथुनाकुलयोरित्यर्थः ३८ नि:किंचनानि:स्वाद्भिर्विरहितामुं धेत्यस्य परिहारः त्वमिति निष्कपटं व्याख्यानं न्यस्तदंडैर्मुनिभिर्गि-
रि मुधेत्यस्य परिहारः आत्मेति यदर्थे सर्वं प्रियं भवतीति तस्य परगतं आत्मने तव वर्णने नरक्षेत्यस्य पः किं च आत्मदः इति वेदने
न हनित्वाय त्वया दीर्घसमीहया इति स्वस्मिन्नुक्तं दोषद्वयं परिहरति स्तनीति इति ज्ञात्वैव मे मया वृतोसि स्थानपरिहारः
हित्वेत्यदीर्घसमीहया परिहारः भवतो भ्रुवः सकाशादुदीरितो यः कालस्तस्य वेगलेन ध्वस्ता आशिषो येषां तान् ब्रह्मादी- ॥ श्रीरामः ॥
नपि विहाय कुतोन्ये वराका इत्यर्थः ३९ श्रीगोपालजी शरह श्रीकुंजविहारिने नमः श्रीदामोदराय नमः श्रीगोपालजी ॥ ३३ ॥

स्वजात्यानेपरिहृत्यपुरुषान्तरगुणेगुणवर्णेनप्रदीप्तकोपसंरंभेरणेनतस्मिन्नेवात्तानमापादयति । जातमितिसिंहोपयपापप्रच्छकिंरावस्व
वलिहरति । तथाशार्ङ्गधनुर्निर्देहेनैवजरासंधादीन्विद्राव्यमांसमग्रंम्रियपक्षेहतवानसितस्यतत्पुराजेन्योमयापादुर्धिंप्रय
न्नेइतिपदयोमासर्णंतजाद्यमेघनघटतेइत्यर्थः ४ । यज्ञान्यतः । स्वस्यपक्षवत्सेनाभिलाषितापर्यानेतलं । स्वात्मानेभजेतुसौद
दंतीत्यवक्षोदनेत्वंश्रमापहत्वमुक्तेतदर्पिमंदमेवेत्याह । पद्मोघ्रेयुतियत्पनंचभजनवाघयानपोलमा । भृगोर्वेणस्यपितावेन्यः
पृथुजापनोभवतः नाहुषोपयातिर्गपश्चाद्दिर्येबाने । तवपदवीमार्गमाश्रितालेकिंसीदंतिजनसीदंतीत्येव । स्वपितुस्त्वपदंप्राप्ताइ

॥ जातुं च चक्रवगदाग्रजयन्नृपान्नविज्ञाव्यशार्ङ्गिनिनंदेनजहर्यमांवं सिंहोपयपास्तवलिमीशपशस्त्र ॥
॥ नागंतेस्योनयाद्युदधिंशरणंप्रपन्नः ॥ ४० ॥ पद्माघ्ययानपशिवोमणयोगवेन्याजायंतनाहुषगह ॥
॥ ह्यएकपत्यं राजं विसृज्य विविशुर्वनमवुजोदसीदंतिजेनुपदवीतडुहोस्थिताः किं ॥ ४१ ॥ कोन्यंस्वये ॥
॥ ननवपादसरोजगंधमाघ्रायसन्नृपति जनतापवर्गलिप्सालयं त्वंविगणय्यगुणालयस्य ॥
॥ मर्त्योसहेत भयमर्थविवित्त इद्धिः ॥ ४२ ॥

त्यर्थः ४२ एवं चकोपावेशेनावसादनस्यपरिहारस्यपक्षत्वम्मनामित्पेतहानंसर्यविहापाकोक्तर्षः ॥ ४२ ॥ यत्रोक्तंम
प्यात्ममनोनुत्त्यं । इतिजत्राहकोन्यमितिम्लोकरूपेनगुणैर्गणनामालयस्यतवपादसरोजगंधंजनतापापवर्ग
मोक्षत्रयंलेहम्यास्त्राल्पयंतस्सेव्यंसाद्गिर्मर्त्यइतिचालीतं । आघ्रायतनमविगणय्यमर्त्योमरणधर्मिकाहणाउरुभ
यंपपस्तत्वंपकाब्रोश्रयेनसेवेत । अर्थविविक्तादृष्टिर्थसा । सागुणालयपसेत्सनेन ॥ गुणैर्हीना । इतिपदु
क्तंतद्व्याख्ये ॥ ४२ ॥ श्रीगोपालजी

ना.द.३०
२५

अतस्त्वामेवाहं भजामि त्वाहं नत्वेन प्रार्थयतेत्याह इति ॥ शरणं शरण्यं सन्तं निर्वृतिर्यगादिभिर्जन्मलि-
पाहंतं नरोत्वर्थं वा हवहुलकर्मभ्रमवलोरित्यर्थः ॥ कथंभूतस्य नवयस्त्वं मन्त्र तस्य संसारस्यापवर्गो नाशो य-
स्मात्सः ॥ भजेतमुपयाति ॥ आत्मसात्करोति ॥ तस्य न वांघ्रिरिति भीतस्य शरणमेवानुरूपं भजनयोग्यं ॥ अतस्त्वा-
महं भजामित्यर्थः ४३ ॥ पद्मोक्षाराज्ञां यहवोगुणा राजपुत्रीहितान्मूर्यैरित्याहिनात्मत्र सेर्ष्यशशापं ॥ तां गुलिनं गंचाह ॥ कंपस्थि
तस्यास्युरिति खराइक्केवलं नाखोहाः ॥ गावो वलीवर्दा इव ॥ नित्यं व्यापारलिक्लाश्यान इवायमतापिडाला इव रूप-
णः ॥ हिंस्त्राश्चमत्त्या इव किंकरान्दपाः ॥ तस्याकुत्सितगायाः पतयः स्युरिति यस्याः ॥ कर्णयपं त्वत्कृपानाश्नुयाहिति ॥ ४४ ॥ तथा

॥ तं त्वानुरूपमभजं जगतामधीशमात्मानमत्र च परत्र च काममपूरं ॥ स्यान्मे तवांघ्रिररणं सृति-
भिर्भ्रमंत्याये वै भजंतमुपयात्यनृतापवर्गः ४४ ॥ तस्याः स्युरच्युत नृपा भवतोपदिष्टाः स्त्रीणां गृहे-
षु खरगोश्वविडालभृत्याः ॥ यत्कर्णमूलमरिकर्षण नोपयायाद्युष्मत्कथा मृडविरिंचिसभासु गी-
ता ॥ ४५ ॥ त्वक्श्मश्रुरोमनखकेशपिनद्धमंतर्मांसास्थिरक्तकृमिविट्कफपित्तवातं ॥ जीवच्छ-
वं भजति कांतमतिर्विमूढा या ते पदाब्जमकरंदमजिघ्रती स्त्री ॥ ४५ ॥ अस्त्वंबुजाक्ष मम ते चरणा-
नुराग आत्मन्रतस्य मयि चानतिरिक्तदृष्टेः ॥ यर्ह्यस्य वृद्धय उपात्तरजोतिमात्रो मामीक्षसे तदु ह नः
॥ परमानुकंपा ॥ ४६ ॥

हि ते पदाब्जमकरंदमजिघ्रती सती या स्त्री विमूढा सा कांतो यस्मिन्निति मतिर्यस्याः ॥ सा कांतमतिर्जीवच्छवं जीवन्मृतकं
भजति ॥ त्वगादिभिः बहिः पिनद्धं छन्नमंतर्मांसादिमयमिति ॥ ४५ ॥ यदुक्तमुदासीना वयमिति तत्राह ॥ अस्त्विति यद्यपि निरपे-
क्षस्त्वं तथापि मम ते चरणेऽनुरागोऽस्तु मयि च मय्यपि च अनतिरिक्ताऽतिशयवती दृष्टिर्यस्य तस्य ते आत्मन्यात्मन्ये-
व रतस्य [illegible] र्हि तव तेन [illegible] ॥ चरणानुराग एवं महान्लाभः ॥ किं च यर्ह्यस्य विश्वस्य [illegible] ते [illegible]

श्रीकृष्णः
२५

तदेवं तदुक्तं प्रतिक्षिप्य व्याख्याय प्रशस्तं चितामंत्रमुपदिशन्त्याह । वाम्यां नैवेति मृषात्मनो नुहृत्य मिमस्यास्तितेवचः । अलीकं मिथ्येति ।
मन्ये यतो लोके । कन्यायायाया एवं कचिद्रतिर्भवति यथा काशिराजकन्यानां अंबा अंबालिकाविकानामिति इत्नामधेयेत्र्यंबायाः क
न्यायाया एवशाल्वे रतिर्जातास्तद्वत् ४७ व्यूढायाः परिणीतायाः अपीति उभयस्मात् इहपरलोकद्वयस्मुत अश्च इत्यर्थः ४८ प्र
लोभिता उपहसिता सितात्वमन्वात्थ अन्वाख्यातवती ४९ मपि एकांतभक्तायाः लेकामाः सत्येव अकामाय कामनिरासाय ये मे
त्यर्थवसापिन इत्यर्थः ५० अनुवादेन चलमन्तत्वात्तामपि नहति । उपलब्धमिति यद्यस्मात्मयि वर्तमाना धीर्नापकर्षि

॥ नैवालीकमहं मन्ये वचस्ते मधुसूदन । अंबायाः इव हि प्रायः कन्यायाः स्याद्रतिः क्वचित् ४७ व्यूढायाश्चापि पुंश्च ॥
॥ ल्या मनोऽभ्येति नवं नवं बुधोऽसतीं न बिभृयात्तां बिभ्रदुभयच्युतः ४८ श्रीभगवानुवाच ॥ साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वं ॥
॥ राजपुत्रि प्रलंभिता ॥ मयोदितं यदन्वात्थ सर्वं तत्सत्यमेव हि ४९ यान्यान्कामयसे कामान्मय्यकामाय भामिनि । संति ॥
॥ ह्येकांतभक्तायास्तव कल्याणि नित्यदा ५० उपलब्धं पतिप्रेम पातिव्रत्यं च तेनघ । यद्वाक्यैश्चाल्यमानाया न धीर्म ॥
॥ य्यपकर्षिता ५१ ये मां भजंति दांपत्ये तपसा व्रतचर्यया । कामात्मानोपवर्गेशं मोहिता मम मायया ५२ मां प्रा ॥
॥ प्य मानिन्यपवर्गसंपदं वांछंति ये संपद एव तत्पतिम् । ते मंदभाग्या निरयेपि ये नृणां मात्रात्मकत्वान्निरयः सुसंगमः ॥
५३

२१

ता नान्यविषया याता ५१ एकांतभक्तिमभिनंदयन्नामेव दृढीकर्तुं सकामान्निंदति । ये मामिति दांपत्ये दंपत्योरुपभोगसु
खार्थं मायामोहिततत्वमेवोपपादयति मां प्राप्येति । अपवर्गेण सह संपदो यस्मिन् तं मां प्राप्य प्रसाद्य ये केवलं संपद
एव विषयान्वांछंति ननु तत्पतिं संपदां मपि योहमेव पतिलं ये विषयानिरयेपि अतिनिकृष्टयोनावपि सुलभा
न्य किंचनते ते मात्रात्मकत्वाद्विषमात्मकत्वान्निरयः सुसंगमः सोमनसंगम एव स्यात्तो मंदभाग्या इत्यर्थः ५३ ॥

॥मा॰९॰३०॥
॥३५

तस्मात् हे गृहेश्वरि त्वया न च मोचनी निःकामा न्दनुवर्तिः ष्ठिता । एतर्हि ह्यान स्त्रं । कथं न तावके लेः सुदुःकरं दुराशिबोद्धुमिः प्राया । स्व
तएव स्तुसमता याः प्राणेन तर्प्यन्तपराया । निःरतिं तस्ये वंचन पराया । स्त्रियाः सुतरां मत्साध्वनुवर्तिः सुदुःकरोति । किंच संति नि
कामाः प्रेम्णैव मय्यनुवर्तमाना बहुः । किंतु त्वया सादृशी कापि न पश्यामीति ५४ तस्मान् किं बहुना नेनानिनंदति न त्वादृशीति
त्रिभिः उपश्रुताः सत्या कथा यस्य मे ५५ प्रौढा हपर्वणि तिष्ठनि रुद्ध । विवाहे स्वत्सगोष्ठ्यां द्युतसमायां तस्य । त्रानुर्बंधं तस्मिन्काले
कालांतरे वा नत्वनुस्मरणेनः पुनः पुनः समुत्थ दुःखमस्माभिः योगो वियोगलज्जीत्यान्य सह । सोऽवत्सप सिस्त्र नेनेवानिरुद्ध विना

॥ दिष्ट्या गृहैश्वर्य संरुन्मयि त्वया कृतानुवृत्तिर्न च मोचनी खलैः । सुदुःकरं सौमुत रां दुरासिषोऽप्यसुंनरा याः निकृतिं ॥
॥ जुषस्त्रियाः ५४ न त्वादृशीं प्रणयनीं गृहिणीं गृहेषु । पश्यामि मानिनि यया स्वविवाहकाले । प्राप्तान्नृपानवगणय्य ॥
॥ रहो हरो मे प्रस्थापितो द्विज उपश्रुतसत्कथस्य ५५ भ्रातुर्विरूपकरणं युधि निर्जितस्य प्रोद्वाहपर्वणि च तद् ॥
॥ वधमक्षगोष्ठ्यां दुःखं समुत्थमसहोऽस्मद्योगभीत्या नैवाब्रवीः किमपि तेन वयं जितास्ते ५६ दूतस्त्वयात्मलभ ॥
॥ ने सुविविक्तमंत्रः प्रस्थापितो मयि चिरायति शून्यमेतत् । मत्वा जिहास इदमंगमनन्ययोग्यं तिष्ठेत तत्त्वयि च यं प्रति ॥
॥ नंदयामः ५७ श्रीराम ॥

हानं तर्ष्य मस्माकं तात्त्वं ५६ अपि वदत इति । आत्मलभनं मस्याप्यर्थं मयि चिरायति मयोमानिनि विवाहे । आगंतव्यमिति कृतेस
मंत्रे । कथं चिद्प्राप्त वतिसति । एतद्धि स्वं शून्यं मत्वा इदम् । अनन्ययोग्यमंगं जिहासे त्यक्तुमिच्छामि तं पश्यामी । स एवं दूतः प्रस्थापितः ।
तथा च तत्पाय द्युर्भुजा सत्तनलभे । यथा वंत्स्र शर्दे । पश्याम शून्य वृत्तत शान्सत जन्मभिः स्यामिति । यद्यप्य जिहास इति चेदः । मत्के मे
घ इस्य र्थः । तत् । तव कमंत्वियो वतिष्ठेत् न तत्प्रतिकर्तुं शक्यमित्यर्थः । किंतु केवलं त्वा प्रति नंदयाम इत्यर्थः ५७ श्रीरुक्लायनम्

॥श्रीकृष्ण ॥
॥३५॥

सौरतसंलापैः सुरतर्मगोपीभिः ५८ ॥ इति दशमे षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ एकषष्टितमे शौरेः पुत्रपौत्रादिसन्ततिः । प्रद्युम्नेन हतः युद्धे विवा
हे च हतो रुक्मी रामतः वधः १ अष्टाधिकशतं च १०८ सहस्राणि स्त्रीसमुद्भवान् कोटिशः पुत्रपौत्रादीन् हरिर्हि [illegible] २ तत्र तद्वक्तुमाह
एकैकस इति दश दश अबलाः भार्यायाः सार्वत्या [illegible] निसंपत्तं न यापि तुः सकाशात् न्यूनमानान् न्यूनान् ३ प्रेमस्मितं शतं त्रयंश्चतस्त्रपि

हर

एवं सौरतसंलापैर्भगवान्जगदीश्वरः । स्वरतो रमया रेमे नरलोकं विडंबयन् ॥ ५८ ॥ तथा
॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सौरतसंलापैर्भगवानात्मसत्त्वस्थितो योगैर्मे धीयान् धर्म्मज्ञो लोकगुरुर्हरिः ५९ ॥ इति श्रीभागवते मह
॥ न्यासा मपि विभुर्गृहेषु गृहवानिव । आस्थितो ये मेधीयान् धर्म्मज्ञोकगुरुर्हरिः ५९ ॥ इति श्रीभागवते मह
॥ न्यासामपि विभुर्गृहे षु गृहवानिव । आस्थितोयैर्मे धीयान्धर्म्मज्ञोकगुरुर्हरिः ५९ ॥ इति श्रीभागवते मह
॥ पुराणे दशमस्कंधे रुक्मिणीसंवादे षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकैकशस्ताः कृष्णस्य पुत्रा
॥ नूदश दश अबलाः अजीजनन्ननवमान् पितुः सर्वात्मसंपदा ॥ १ गृहादनपगं वीक्ष्य राजपुत्र्योऽच्युतं स्थितम् । प्रेष्ठं न्यम
२८: सततस्वं स्वं न ततत्त्वविदुः स्त्रियः २ चार्वब्जकोशवदनायतबाहुनेत्रसप्रेमहासरसवीक्षितवल्गुजल्पैः संमो
हिता भगवतो न मनो विजेतुं स्वैर्विभ्रमैः समशकन्वनिता विभूम्नः ३

यतमं प्रत्येकं स्वं स्वं मे निरेतनत्तस्य नतत्त्वमात्मारामत्वं विदंतितः । आत्मारामत्वं चयनक्ति ह्ययेन चार्विति । चार्वब्जकोशवद्वदनं च
आयतानि बाहुनेत्राणि च सप्रेम्णा हास रसेन वीक्षितानि वल्गुजल्पाश्च भगवतस्तैः संमोहिता वनिता । स्वैः स्वैरनेकैर्विभ्र
मैः । तस्य मनो विजेतुं हर्तुं न समशकन् न शक्ता बभूवुः । विभूम्नः परिपूर्णस्य श्रीकृष्णस्य ३ श्रीकृष्णाय नमः । आत्मस

३९

तासां विभ्रमान् वर्णयन्नेतद्धिरण्णोति ॥ स्मायेति ॥ स्मायो मन्दहसितं तद्युक्तः अवलोकलवः कटाक्षलेशस्तेन दर्शितः सूचितः भावो भिप्रायस्तेन हारि मनोहरं रागशीलं भ्रूमंडलं तेन प्रहिताः प्रस्थापिताः ये सौरतमन्त्रास्तैः शौंडैः प्रगल्भैः अनंगस्य बाणैः । शौंडैस्तैश्च करणैः कामशास्त्रप्रसिद्धैर्यस्येंद्रि[illegible] यं मनो विमथितुं क्षोभयितुं षोडशसहस्रमपि पत्न्यो न शेकुरिति ४ अनुरागेण हासावलोकस्य नवसंगमे लालसः औत्सुक्यं तेन

स्मायावलोकलवदर्शितभावहारि भ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः ॥ पत्न्यस्तु षोडशसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियं विम॥

[illegible]

थितुं करणैर्न शेकुः ४ इत्थं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता ब्रह्मादयोपि न विदुः पदवीं यदीयां ॥ भेजुर्मुदाविरतमेधितया॥

नुरागहासावलोकनवसंगमलालसाद्यं ५ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः ॥

केशप्रसाधशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशता अपि विभोर्विदधुः स्मदास्यं ६ तासां या दशपुत्राणां कृष्णस्त्रीणां पुरोदिताः॥

अष्टौ महिष्यस्तत्पुत्रान् प्रद्युम्नादीन् गृणामि ते ७ चारुदेष्णः सुदेष्णश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् ॥ सुचारुश्चारुगुप्त॥

श्च भद्रचारुस्तथापरः ८ चारुचंद्रो विचारुश्च चारुश्च दशमो हरेः ॥ प्रद्युम्नप्रमुखा जाता रुक्मिण्यां नावमाः पि॥

तुः ९ भानुः स्वभानुस्स्वर्भानुः प्रभानुर्भानुमांस्तथा चंद्रभानुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाष्टमः १० श्रीद्रस्साप नमः ॥

[illegible]

आद्यायस्य विभ्रमकरं वस्तं तं भेजुः अनुरागहासावलोकनवसंगमलालसा भेजुः तस्य मनो विजेतुं न शेकुरिति वा ५ किंतु प्रत्युद्गमादिभिस्तस्य दास्यं नित्यं विदधुरिति प्रौढभावेपि नवसंगमाद्यविधानं आगतः सात्त्वैनौत्सुक्येन च तथा प्रतीतेः ६ तेषामेव श्लोकानां प्रस्तावान्तरे पुनः पुनरावृत्तिरिति सोद्यर्थात् ६ प्रासंगिकमुक्त्वा प्रस्तुतमाह तासामिति दशदश पुत्रा यासां तासां मध्ये [illegible] याः शाष्टुक्तास्तत्पुत्रा नितिः ७ ॥ श्रीकृष्ण ॥

३९

मानितिवसां ... १२ नग्नजित्यानाम एकलः एकः सोमकः अवरः कनीयान् एतेकालिंद्याः सुताइति १४ ... ॥ १५ सुविभ्रद्दशमाः
... मित्रविंदात्मजाः सुताः संग्रामजिन्मुसुताः सत्यकान्ता भद्रायाः सुताः सैव्यानामाप्रिसैव रोहिण्याः सुतानामुक्तिः ... पुत्रस्य नाप्य एतेषांचेति १८

वीर २

॥श्रीभानुः प्रतिभानुश्च सत्यभामात्मजा दश॥ सांबः सुमित्रः पुरुजिच्छतजिच्च सहस्रजित् ११ ॥विजयश्चित्रकेतुश्च वसुमान्द्रविडः॥
॥क्रतुः जांबवत्याः सुताह्येते सांबाद्याः पितृसंमताः १२ वीरश्चंद्रोश्वसेनश्च चित्रगुर्वेगवान्वृष॥ आमः शंकुर्वसुः श्रीमान्कुंति॥
॥र्नाग्निजितेः सुताः १३ श्रुतः कविर्वृषोवीरः सुबाहुर्भद्र एकलः शांतिर्दर्शः पूर्णमासः कालिंद्याः सोमकोवरः १४ प्रघोषोगात्र॥
॥वान्सिंहोबलः प्रबलऊर्द्ध्वगः माद्र्याःपुत्रा महाशक्तिः सहओजोपराजितः १५ वृकोहर्षोनिलोगृध्रोवर्द्धनोन्नादएवच॥
॥महांशः पावनोवह्निः मित्रविंदात्मजाः क्षुधिः १६ संग्रामजिद्बृहत्सेनः शूरः प्रहरणोरिजित् जयः सुभद्रोभद्रायाः॥
॥वाम आयुश्च सत्यकः १७ दीप्तिमांस्ताम्रतप्ताद्या रोहिण्यास्तनयाहरेः प्रद्युम्नाच्चानिरुद्धोभूद्रुक्मवत्यां महाबलः १८ पु॥
॥त्र्यांतुरुक्मिणो राजन्नाम्नाभोजकटेपुरे एतेषांपुत्रपौत्राश्च बभूवुः कोटिशोनृपः १९ मातरः कृष्णजातानां सहस्राणि॥
॥चषोडशः॥ राजोवाच॥ कथं रुक्म्यरिपुत्राय प्रादाद्दुहितरं युधि २० कृष्णेन परिभूतस्तं हंतुं रंध्रं प्रतीक्षते एतदाख्या॥
॥हिमेविद्वन्द्विषोर्वैवाहिकं मिथः २१ श्रीशुकः॥
श्चन्येषामपि श्रीकृष्णपुत्राणां शतसंख्याः त्रीष्णुपुत्राः पौत्राश्च कोटिशोबभूवुः तत्र हेतुत्वेन श्रीकृष्णपत्नीनां बाहुल्यमनुस्मारयति मातरः कृष्णजा
तानामिति चशब्देनाधिकाश्चेत्युक्तं १९ यः कृष्णं हंतुं रंध्रं प्रतीक्षते स कथं प्रादादिति २० वैवाहिकं विवाहनिमित्तं २१ श्रीकृष्णाभ्यां नमः॥

४ गोदयोपृः

शमोहृः २

हृथो ८

भा०१०
३१

ननु रुक्मिणो मे प्रापं कथं जानीम इति चेत्तत्राह। अनागतमिति। अतीन्द्रियमारत्वाच्छयगोचरं विप्रकृष्टं दूरस्थं व्यवहितं कुड्याद्यन्तरितं। ततउ
तां स्वयंवरे रुक्मवत्याः ततः सन् राज्ञो निर्जित्य जहारेति यद्यपि श्रीरुक्मिणावमानित। तथापि वै मे मनुस्मरन्नपि व्यतनतरत्न प्राहात्। अन्यमोहते
त्यर्थः २२ सर्वासामप्येकैका कन्या तत्र सर्वविवाहोपलक्षणार्थं ज्येष्ठकन्याविवाहमाह रुक्मिण्या इति २४ हरेः पौत्राय। अनिरुद्धाय यौने

॥ अनागतमतीतं च वर्तमानमतीन्द्रियं। विप्रकृष्टं व्यवहितं सम्यक् पश्यन्ति योगिनः २१ श्रीशुक उवाच॥ यद्यप्यनुस्म
रन् वैरं रुक्मी कृष्णावमानितः। व्यतरद्भागिनेयाय सुतां कुर्वन् स्वसुः प्रियं २२ ततः स्वयंवरे साक्षादनंगोंगयुतस्तया॥
राज्ञः समेतान्निर्जित्य जहारैकरथो युधि २३ रुक्मिण्यास्तनयां राजन् कृतवर्मसुतो बली। उपयेमे विशालाक्षीं क
न्यां चारुमतीं किल २४ दौहित्रायानिरुद्धाय पौत्रीं रुक्म्याददाद्धरेः। रोचनां बद्धवैरोऽपि स्वसुः प्रियचिकीर्षया २५ जा
नन्नधर्मं तद्यौनं स्नेहपाशानुबन्धनः। तस्मिन्नभ्युदये राजन् रुक्मिणी रामकेशवौ २६ पुरं भोजकटं जग्मुः सां
बः प्रद्युम्नकादयः। तस्मिन्निवृत्त उद्वाहे कालिंगप्रमुखा नृपाः २७ दृप्तास्ते रुक्मिणं प्रोचुर्बलमक्षैर्विनिर्जय। अन
क्षज्ञो ह्ययं राजन्नपि तद्व्यसनं महत् २८ इत्युक्तो बलमाहूय तेनाक्षैरुक्म्यदीव्यत। शतं शहस्रमयुतं रामस्तत्राद
दे पणं २९ तं तु रुक्म्यजयत्तत्र कालिंगः प्राहसद्बलं। दन्तान् संदर्शयन्नुच्चैर्नामृष्यत्तद्धलायुधः ३० श्रीकृष्णायः॥

विवाहः तद्यौनमधर्मं जानन्नपि द्विषदन्नं न भोक्तव्यं द्विषंतं नैव भोजयेत् इत्यादिलोकविरोधात्। अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेन्न
त्विति निषेधाच्चेत्यर्थः लोकविरुद्धाचरणफलं वक्तुमाह। तस्मिन्निति। अदीव्यत क्रीडितवान् ३० श्रीकृष्णाय गोपीजनवल्लभाय नम श्रीकृष्णः ॥ श्रीकृष्णः ॥
३१

कानां लक्षं ग्लहं पणं कृतवान् कैतवं कपटं न्यर्बुदं दशकोटिं ग्लहं पणं कृ जितो रामस्य वाइदं ३३ छलमाश्रितो रुक्मी मया जितमित्याह ३३
नभोवाणी ३४ सह सह सूर्यया नववोढया सिद्धाः अखिलार्थाः अस्मत्पराभववधादयो येषां ते ४०

॥ ततो लक्षं रुक्म्यगृह्णात् ग्लहं तत्राजयद्बलः । जितवानहमित्याह रुक्मी कैतवमाश्रितः ३१ मन्युना क्षुभितः श्री ॥
॥ मान्समुद्र इव पर्वणि जात्यारुणाक्षोतिरुषान्यर्बुदं ग्लहमाददे ३२ तं चापि जितवान्रामो धर्मेण छलमाश्रि ॥
॥ तः रुक्मी जितं मयात्रेमे वदंतु प्राश्निका इति ३३ तदाब्रवीन्नभोवाणी बलेनैव जितो ग्लहः धर्मतो वचनेनैव रु ॥
॥ क्मी वदति वै मृषा तामनादृत्य वैदर्भो दुष्टराजन्यचोदितः संकर्षणं परिहसन् बभाषे कालचोदितः ३४ नैवाक्ष ॥
॥ कोविदा यूयं गोपाला वनगोचराः अक्षैर्दीव्यंति राजानो बाणैश्च न भवादृशाः ३५ रुक्मिणैवमधिक्षिप्तो राजभिश्चो ॥
॥ पहासितः क्रुद्धः परिघमुद्यम्य जघ्ने तं नृम्णसंसदि ३६ कलिंगराजं तरसा गृहीत्वा दशमे पदे दंतानपात ॥
॥ यत्क्रुद्धो योहसद्विवृतैर्द्विजैः ३७ अन्ये निर्भिन्नबाहूरुशिरसो रुधिरोक्षिताः राजानो दुद्रुवुर्भीता बलेन परिघा ॥
॥ र्दिताः ३८ निहते रुक्मिणि श्याले नाब्रवीत्साध्वसाधु वा रुक्मिणीबलयो राजन्स्नेहभंगभयाद्धरिः ३९ ततो निरु ॥
॥ द्धं सह सूर्यया वरं रथं समारोप्य ययुः कुशस्थलीं रामादयो भोजकटाद्दशार्हाः सिद्धाखिलार्था मधुसूदनाश्र ॥
॥ याः ४० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे ऽनिरुद्धविवाहो नामैकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ श्रीकृष्णाय ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे टीकायामेकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ श्रीराधिकारमणाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥भा०द०३०
३८
बाणबाहुच्छे
अनिरुद्धनरुद्धि २

दिग्गुरुर्वसिष्ठतमोप्रोक्तमनिरुद्धस्य रोधनं कन्यायामेमाणस्य बाणेनबहुबाहुना १ स्वनिरुद्धो देहेयस्मिन्बाणयाद्वसंयुगे स्मरन्नलोस्मिहरंजि
ताबाणबाहुनयाश्रिष्यत २ पुणपिपंगुरपालकं [illegible]मान्नूरयेतीतिकामपूरः सचासावमराघ्रिपश्चकल्पतरुस्तं ८ स्राघ्नानि[illegible]जैरितैर्द्दि

॥राजोवाच॥ बाणस्यतनयामूषामुपयेमेयदूद्वहः तत्रयुद्धमभूद्घोरंहरिशंकरयोर्महत् १ एतत्सर्वंमहायोगिन्॥
॥समाख्यातुंत्वमर्हसि २ ॥श्रीशुकउवाच॥ बाणःपुत्रशतज्येष्ठोबलेरासीन्महात्मनः येनवामनरूपायहरयेदायि॥
॥मेदिनी॥ ३ तस्यौरसःसुतोबाणः शिवभक्तिरतःसदा मान्योवदान्योधीमांश्चसत्यसंधोदृढव्रतः ४ शोणिताख्ये॥
॥पुरेरम्येसराज्यमकरोत्पुरा तस्यशंभोःप्रसादेनकिंकराइवतेमराः ५ सहस्रबाहुर्वाद्येनतांडवेतोषयन्मृडं॥
॥भगवान्सर्वभूतेशःशरण्योभक्तवत्सलः ६ वरेणछंदयामाससतंवव्रेपुराधिपं सएकदाहगिरिशंपार्श्वस्थं॥
॥वीर्यदुर्मदः ७ किरीटेनार्कवर्णेनसंस्पृशंस्तत्पदांबुजं नमस्येत्वांमहादेवलोकानांगुरुमीश्वरं ८ पुंसामपूर्ण॥
॥कामानांकामपूरामरांघ्रिपं दोःसहस्रंत्वयादत्तंपरंभारायमेभवेत् ९ त्रिलोक्यांप्रतियोद्धारंनलभेत्वदृतेसमं॥
॥कंडूत्यानिभृतैर्दोर्भिःयुयुत्सुर्दिग्गजानहं १० आद्यायांचूर्णयन्नद्रीन्भीतास्तेपिप्रदुद्रुवुः तच्छ्रुत्वाभगवान्क्रुद्धःके॥
॥तुस्तेभज्यतेयदा ११ त्वद्दर्पघ्नंभवेन्मूढ संयुगंमत्समेनते इत्युक्तःकुमतिर्हृष्टःस्वगृहंप्राविशन्नृपः प्रतीक्षन्गि॥
॥रिशादेशंस्ववीर्यनशनंकुधीः तस्योषानामदुहितास्वप्नेप्राद्युम्निनारतिं १२ कन्यालभतकांतेनप्रागदृष्टश्रुतेनसा॥
॥सातत्रतमपश्यंतीक्वासिकांतेतिवादिनी १२
गिरिदेशःचूर्णयन् स्वविषयेगयन् स्ववीर्यस्यनशनं नाशंकेतुभंगंप्रतीक्षमाणः श्रीमहेशस्यदिक्संग्रामस्यप्रसंगमाह तस्योषेति १२ प्राद्यु
म्निनास्वनिरुद्धेन १२ तत्रापितमप्रेतकांतंनपश्यंती उत्तस्थौ १२ श्रीसत्यायनमः श्रीकृष्णः श्रीकृष्णः श्रीकृष्ण श्रीकृष्ण श्रीकृष्णः

॥श्रीकृष्णः॥
३५

दृष्ट्वा पश्यंती उत्तस्थौ १६ ननं किं वदंति नाह बाणसुतेति १७ हस्तं ग्राहं नर्तारं न याहं ह्य एषां मध्ये को वा न वेद्मि ते दर्शये त्वं यथावत्स्वे । लिख
न १८ प्रद्युम्नं लिखितं वीक्ष्य सुरोयमिति लज्जिता १९ शोणितपुरी नीत्वा २० पुनि रुंधि प्रेक्षेति तु मशकान्ते २१ स च पत्रं लेख्यो मूलं वेलि:
॥ तत्सीनां मध्य उत्तस्थौ विह्वला व्रीडिता वशं बाणस्य मंत्री कुंभाण्ड चित्रलेखोवाचनस्तुता सर्व्वं एव तत्सखीमूर्च्छं कोनु हल लसन ॥
॥ न्विता वकंतुं न गयपतेस्तु कीदृशास्तेमनोरथः हस्तं ग्रहं न तं ते घ्यापिता जगन्मुपलं नये १४ अथोवाच ॥ दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने
॥ श्याम: कमललोचनः पीतवासा महाबाहुर्यो धिताहृदयंगमः १५ तमहं मृगये कांतं पापयित्वा धरं मधुः क्कापि जातः
॥ स्पृहयंतीं हि प्राणान् मां रजनार्तवे १७ ॥ चित्रलेखोवाच ॥ व्यसनं ते पकर्षामि त्रिलोक्यां यद्विताव्यते तमानेष्येन रं यस्ते ॥
॥ मनोहर्ता तमादिश १८ इत्युक्त्वा देवगंधर्वसिद्धचारणपन्नगान् दैत्यविद्याधरान् यक्षान् मनुजांश्च तथालिखत् १९ ॥
॥ मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुंदुभिं व्यलिखद्रामकृष्णौ च प्रद्युम्नं वीक्ष्य लज्जिता २० अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्यो
॥ षा वाङ्मुखी ह्रिया सोसावसाविति प्राह स्मयमाना महीपते २१ चित्रलेखा तमज्ञाय पौत्रं कृष्णस्य योगिनी ॥ ययौ विहा ॥
॥ यसा राजन् द्वारिकां कृष्णपालितां २२ तत्र सुप्तं सुपर्य्यंके प्राद्युम्निं योगमास्थिता गृहीत्वा शोणितपुरं सख्यै प्रियमद ॥
॥ र्शयत २३ सा च तं सुंदरं वरं विलोक्य मुदितानना दुःप्रेक्ष्ये स्वगृहे पुंभि रेमे प्राद्युम्निना समं २४ परार्ध्यवासः स्रग्गंध ॥
॥ धूपदीपासनादिभिः पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूषया र्चितः २५ गूढः कन्यापुरे शश्वत्प्रवृद्धस्नेहया तया ॥
॥ नाहर्गणान् स बुबुधे उषयापहृतेंद्रियः २६ तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां हतव्रतां हेतुभिर्लक्षयांचक्रुरापृतां दुरवच्छ ॥
॥ दै: न यक्षावेदयांचक्रु राजन् ते दुहितुर्वयं विचेष्टितं लक्षयाम: कन्याया: कुलदूषणं २८ ॥ अस्मिल्लान्मानम: ॥ अस्मा ल:
लगादिभिः शुश्रूषणं पर्वकमर्चितः स न २५ तया पहृतेंद्रियोस्मृहर्गणान् दिनसमूलम्... न बुबुधे २६ वाणी तांश्च तिहरण... २५ ... धारय
को
उ॰ख्याने पु॰ २

३९ अनपायिभिः अपायाः अपस्पर्शणं प्रमादैरानदुहितैः पाणं तरेणदुष्प्रेक्ष्यास्तवीर्यस्यास्तस्याः पुंभिर्दूषणं कुतो वेति न जानीमः बहियं
२८ कामस्य रेतो जातं ३१ अभितप्रियया सर्वमंगलपात्रस्याः अनंगसंगेन स्तनकुंकुमं यस्यां स्रजितां बाह्वोर्वहतासिद्धानं मधुमल्लिकाः

॥ अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्च गृहे प्रभो ॥ कन्याया दूषणं पुंभिर्दुःप्रेक्षाया न विद्महे २९ ॥ ततः प्रव्यथितो बाणो दुहि
तुः श्रुतदूषणः त्वरितः कन्यकागारं प्राप्तोऽद्राक्षीद्यदूद्वहं ३० ॥ कामात्मजं तं भुवनैकसुंदरं स्यामं पिशंगांबरमंबुजे
क्षणं ॥ बृहद्भुजं कुंतलकुंडलत्विषा स्मितावलोकेन च मंडिताननं ३१ ॥ दीव्यंतमक्षैः प्रिययाभिनृम्णया तदंगसंगस्त
नकुंकुमस्रजं ॥ बाह्वोर्दधानं मधुमल्लिकाश्रितां तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः ३२ स तं प्रविष्टं वृतमाततायि
भिः भटैरनेकैरवलोक्य माधवः उद्यम्य मौर्वं परिघं व्यवस्थितो यथांतको दंडधरो जिघांसया ३३ जिघृक्ष
या तान्परितोपसर्पतः श्वनो यथा शूकरयूथपोऽहनत् ते हन्यमाना भवनाद्विनिर्गता निर्भिन्नमूर्द्धोरुभुजाः प्र
दुद्रुवुः ३४ तं नागपाशैर्बलिनंदनो बली घ्नंतं स्वसैन्यं कुपितो बबंध ह ॥ उषा भृशं शोकविषादविह्वला बद्धंनि
शम्याश्रुकलाक्ष्यरौदिषीत् ३५ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे अनिरुद्धबंधो नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥
॥६२॥

वसंतभवा मल्लिकाः तदाश्रितां तस्याग्र इत्यार्थः संस्थित तस्याग्रे इत्यर्थः ३३ आततायिभिरुद्यतशस्त्रैः माधवो निरस्त्रः मौ श्रीहरिः
र्वमस्त्रवृक्षो हा विशेषलोहनिर्मितं ३२ शोकविषादाभ्यां विह्वला अवशा अश्रुरूपेण कलया च निरुद्धयोरक्ष्णोर्यस्याः ३५ ३९

...स्वसंगरे स्तुतिर्ज्वरेणाशौ इति बाणबाहुछिदो हरेः १ कर्मच पुत्राद्विबंधं रामकृष्णानुवर्तिन इति नौपु
रत्नो निर्गतावित्सर्थः ३ सर्वतो दिशा इत्युत्तरेणान्वयः ४ भज्यमानानि पुरोद्यानानि इदं हैवब्रावः अट्टालाः प्रकारः तदुपरि

॥श्रीशुक उवाच॥ अपश्यतां चानिरुद्धं तद्बंधूनां च भारत चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीयुरनुशोचतां १ नारदात्तदुपाक
र्ण्य वार्त्तां बद्धस्य कर्म च प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः २ प्रद्युम्नो युयुधानश्च गदः शांबोथ सारणः नंदो
पनंदभद्राद्याः रामकृष्णानुवर्त्तिनः ३ अक्षौहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशं रुरुधुर्बाणनगरं समंतात्सा
त्वतर्षभाः ४ भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरं प्रेक्षमाणो रुषाविष्टस्तुल्यसैन्योभिनिर्ययौ ५ बाणार्थे भग
वान्रुद्रो ससुतः प्रमथैर्वृतः आरुह्य नंदिवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ६ आसीत्सुतुमुलं युद्धमद्भुतं लोमह
र्षणं कृष्णशंकरयो राजन्प्रद्युम्नगुहयोरपि ७ कुंभांडकूपकर्णाभ्यां बलेन सह संयुगः शांबस्य बाणपुत्रेण बाणे
न सह सात्यकेः ८ ब्रह्मादयः सुराधीशाः मुनयः सिद्धचारणाः गंधर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्रष्टुमागमन् ९ शंकरा
नुचरांछौरिर्भूतप्रमथगुह्यकान् डाकिनीयातुधानांश्च वेतालान्सविनायकान् १० प्रेतमातृपिशाचांश्च कूष्मां
डान्ब्रह्मराक्षसान् द्रावयामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ११ पृथग्विधानि प्रायुंक्त पिनाक्यस्त्राणि
शार्ङ्गिणे प्रत्यस्त्रैः शमयामास शार्ङ्गपाणिरविस्मितः १२ ब्रह्मास्त्रस्य च ब्रह्मास्त्रं वायव्यस्य च पार्वतं आग्नेयस्य
च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च १३

तनानि उन्नतस्थानानि [illegible] निर्ययौ बाणः बाणः सुतः स्कंधः तत्सहितौ प्रमथैः गणैः रामकृष्णाभ्यां युयुधे प्रत्यस्त्राण्येवाह ब्रह्मास्त्र

विधानि हि ३

ना॰ह॰३०
४०

शिखिना मयूरेण वाहनेन॥१५॥ तयोरणीकानि हत्वौ नाथौ ये ख्यातानि॥१६॥ अतिरौद्रसमारणा तिर्यक्स्रुतोक्ष भूवे तिज्वरस्तु तयोर्युद्धमन्वधावदिति नारायणः शौ
नज्वरमेतज्जगत्॥२३॥ माहेश्वरः समाक्रंदत् युयुधे॥२४॥ आत्मानं परमेशक्तिमं तं मन्यमानः॥ श्रीकृष्णं संतापयितुं प्रवृत्तः॥ स्वयमेव तत्र॥ नत्वपरमेश्वरं ज्वरोत्याज्ञु
बन्नमस्कृतेति नमामीति त्वा त्वां अनंतशक्तिं नमामि कुतः परेषां ब्रह्मादीनामीशं तत्र हेतुः सर्वात्मानं सर्वस्यात्मानं चेतयितारं तत्कुतः केवलंसु

॥मोहयित्वा तु गिरिशं जंभनेनास्त्रेण जृंभितं॥ बाणस्य पृतनां शौरिर्जघानासिगदेषुभिः॥१४॥ स्कंदः प्रद्युम्नबाणौघैः र्द्यमानः॥
॥समंततः असृग्विमुंचन् गात्रेभ्यः शिखिनापाक्रमद्रणात्॥१५॥ कुंभांडकूपकर्णश्च पेततुर्मुशलार्दितौ॥ दुद्रुवुस्तदनीकानि॥
॥हतनाथानि सर्वतः॥१६॥ विशीर्यमाणं स्वबलं दृष्ट्वा बाणोत्यमर्षणः॥ कृष्णमभ्यद्रवत्संख्ये रथी हित्वैव सात्यकिं॥१७॥ धनूंष्या॥
॥कृष्य युगपद्बाणः पंचशतानि वै॥ एकैकस्मिन् शरौ द्वौ द्वौ संदधे रणदुर्मदः॥१८॥ तानि चिच्छेद भगवान् धनूंषि युग॥
॥पद्धरिः॥ सारथिं रथमश्वांश्च हत्वा शंखमपूरयत्॥१९॥ तन्माता कोटरा नाम नग्ना मुक्तशिरोरुहा॥ पुरोवतस्थे कृष्णस्य॥
॥पुत्रप्राणरिरक्षया॥२०॥ ततस्तिर्यङ्मुखो नग्नामनिरीक्षन् गदाग्रजः॥ बाणश्च तावद्विरथः छिन्नधन्वाविशत्पुरं॥२१॥ विद्रा॥
अभ्यपद्येतिद्धं ३ ॥विते भूतगणे ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात्॥ अभ्यधावत दाशार्हं दहन्निव दिशो दश॥२२॥ अथ नारायणो देवस्तं दृष्ट्वा व्यसृजज्ज्व॥
॥रं माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वरावुभौ॥२३॥ माहेश्वरः समाक्रंदन् वैष्णवेन बलार्दितः॥ अलब्धाभयमन्यत्रभीतोमा॥
॥हेश्वरो ज्वरः॥२४॥ शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रयतांजलिः॥ ज्वर उवाच॥ नमामि त्वानंतशक्तिं परेशं सर्वात्मानं केवलं ज्ञप्तिमात्रं॥
॥विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोधहेतुं यत्तद्ब्रह्म ब्रह्मलिंगं प्रशांतं॥२५॥ श्रीशुकः॥

ज्ञप्तिमात्रं चैतन्यघनं तदेवं सर्वचेतयितृत्वेन परमेश्वरत्वमुक्तं किंच विश्वस्य उत्पत्त्यादिहेतुत्वादद्वयीत्याह विश्वोत्पत्तीति नन्वेवं चेन्मजं ब्रह्म प्रसिद्धं नाहमिति ॥श्रीशुकः॥
तन्नाह यत्तद्ब्रह्मेति नदेवत्वमित्यर्थः किं तद्ब्रह्मेति आह ब्रह्मलिंगं ब्रह्मणोर्वेदैर्लिंग्यते ज्ञाप्यते इति तत्कुतः प्रशांतमिति सर्वक्रियारहितत्वात् नसा
[illegible] भावः [illegible] गोपालाय॥

विज... ...वैश्योऽपि... ...ात्वात्प्रति | प्रजापतिर्विश्वोऽ...फुः | ...हरस्य

...ात्मस्वरूपायनकेवल

...शेषं विनाप... ...धिकेषु सत्त्वं विशेषा नीतेनकस्यापि प्रभुत्वं किंतु त्वमेव सर्वप्रभुरिति ... ...ऽनन्तोऽसीति | न

...कालकर्मात्मकः कर्मनिमित्तं तदेव फलानि भुंक्ते ... एवं स्वभाववस्तुसंस्कारः जीवस्य प्राक् स्वभावः ... तत्र शरीरं प्राणः सूक्ष्म

...अहंकारः विकारः विकाराएकादशेंद्रियाणि महाभूतानि चेति षोडश | तत्संघातो देहः | स तस्य च बीजरोहप्रवाहः | रोहोंऽकुरः देहाद्बीजस्तत्कर्म

ततोंऽकुररूपो देहः | ततोंऽकुररूपो देहः | ततः पुनरेवमिति प्रवाहः | एषा त्वन्मायात्तस्याः निषेधावधिभूतं प्रपद्ये न जन इति | २६ ननु देवकीतनयस्य

||कालो दैवं कर्म जीवः स्वभावो द्रव्यं क्षेत्रं प्राण आत्मा विकारः | तत्संघातो बीजरोहप्रवाहस्त्वन्मायैषा तन्निषेधं प्रपद्ये || २६ ||

||नानाभावैर्लीलयैवोपपन्नैर्देवान्साधून्लोकसे ...तोग्रेणात्युल्बणेन ज्वरेण | तावत्तापो देहिनां ह्यावर्त्तमानान्जन्मैतत्ते भा||

||रहारायभूमेः || २७ || तप्तोऽहं ते तेजसा दुःस... ...ांतेंऽघ्रिमूलं नो सेवेरन्यावदा||

||शानुबद्धाः || २८ || श्री ||

...वैरिति सर्वोपाधिभिर्निर्मुक्त एवं त्वं यथा लीलया स्वीकृतैर्मत्स्याद्यवतारैः |

...यमेवंभूतस्त्वं तत्राह नानाभावैरिति ... हंसि संहरसि एवमेतद्दर्पितव... ...ज्ञानविमर्षिकालपसि तदर्थं लोकसे

तेन वर्णाश्रमधर्मान् | तद्गुणान्साधून् | तद्रक्षार्थेन उन्मार्गान्हिंसया ... | न तप्तोऽहमिति तं... ...भूमेर्भारहरणाय लीलावता

रोपं न कस्यापि ... न पश्चार्थः | २७ | तप्तोऽहं ज्ञानतत्त्व... ...तेनैवं तप्तं स्तैस्तापाशयेनाह | ... | २८ | ...तस्य ||...हमोहः ...ान्तस्सहे न ज्वरेण परसंता

पकस्य प्रकर्षं वा ताप इति चेत्तत्राह | तावदिति | सेवायां प्रवृत्ता यामनुचितइति भावः | २८ | ... ||श्रीगोविंद|| श्रीराधारसः||

भा॰ द॰ ३०
६१

हे त्रिशिरः व्येतु मत्प्रपन्नानुग्रहप्राप्तकः । स नः संवादं चिंतयंतौ सा वौ ज्ञानामाह यद्गतिनौ आवयोः इमं संवादं यस्मरेत तस्य त्वत्तो भयं न भवेदिति त्वयास्
यं नौ स्मारनीयमित्यर्थः २८ नकारत्रोयं वश्चात्र्य इत्येव भगवंतं तस्तौ तितं वं हीनिश्चयमर्थः । त्वां ज्ञात्वा स्वयं युध्यत इति न चित्र न त्वस्त्रेवाख्य ये ब्रह्मणि गूढं
ब्रह्मण्यभिधानाविषयत्वात् कुतः परं ज्योतिर्ज्योतिषामपि प्रकाशत्वात् । स्वविषयत्वमर्थः कथं तर्हि प्रतीतिरत आह । यमिति । अमलात्मनो स्व
तः प्रकाशसदृत्यर्थः ३४ लोकाना अनिर्गुणस्य नरनाट्यं लीलया अधिष्ठतः त्वयायो विराट् विग्रहः सोपि अधिगंते अयोदुंबरफलानं वर्ति मि

स्पनूर

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ त्रिशिरास्ते प्रसन्नोहं व्येतु ते मज्ज्वराद्भयं । यो नौ स्मरति संवादं तस्य त्वन्न भवेद्भयं २८ इत्युक्तोच्युतमा॥
॥ नम्य गतो माहेश्वरो ज्वरः ॥ बाणस्तु रथमारूढः प्रागाद्योत्स्यन् जनार्दनं ३० ततो बाहुसहस्रेण नानायुधधरोऽसुरः मुमोच॥
॥ परमक्रुद्धो बाणांश्चक्रायुधे नृप ३१ तस्यास्यतोस्त्राण्यसकृच्चक्रेण क्षुरनेमिना ॥ चिच्छेद भगवान् बाहून् शाखा इव वन॥
॥ स्पतेः ३२ बाहुषु छिद्यमानेषु बाणस्य भगवान् भवः भक्तानुकंप्युपव्रज्य चक्रायुधमभाषत ३३ ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥
॥ त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्गूढं ब्रह्मणि वाङ्मये ॥ यं पश्यंत्यमलात्मान आकाशमिव केवलं ३४ नाभिर्नभोग्निर्मुखमंबु रेतो॥
॥ द्यौः शीर्षमाशाः श्रुतिरंघ्रिरुर्वी चंद्रो मनो यस्य दृगर्क आत्माहं स॥
॥ मुद्रो जठरं भुजेंद्रः ॥ ३५॥

लोकैर्विदोदुंबरफलमित्याशयेन विराड्रूपेण लौतिनाभ्यां नाभिरिति यस्य नभआद्यो नाभ्याद्यवयवाः स भवान् लोककल्पः पुनः पुनरेणान्वयः नभो
यस्य नाभिः अग्निर्मुखं अंबु रेतः द्यौः शीर्षं आशा दिशः श्रुतिः श्रवणेंद्रियं उर्वी अंघ्रिश्चंद्रो मनः अर्को दृक् अहंश्री शिव आत्मा अहंकारः समुद्रो जठरं ॥ श्रीरामः ॥
इंद्रः भुजा बाहुः इंद्रा इयो लोकपाला बाहव इत्यर्थः ३५ श्रीकृष्णाय श्रीरामोदराय श्रीगोविंदाय श्रीवासुदेवाप्रद्युम्नाऽनिरुद्धायन मः श्रीकृष्ण ६१

विरिंचो धिषणा बुद्धिः ॥ प्रजापतिर्विशेषो... ॥ धर्मो हृदय

अनुप्राहाशाकश्चारीरस्य कथं न मनोनाजितवारित्यत आहेति तवेत्याहि ॥ अकुंठधामन् अप्रच्युतस्वरूपप्रभावा याभ्युदयाय न केवलमनावतर्किं तु अस्य
दनुग्रहार्थं मयीत्याह वयं चेति ॥ सर्वे लोकपालास्त्वया पालिताः ॥ सन्तापि भुवनानि पालयाम इति ३७) ननु यदि विभवाधिकारो यूयं विभावयानि मुक्ता
निसंति तर्हि कथमुक्तं ब्रसेति ब्रसंते भमस सजातीयभेदः संभवतीति ॥ अतः ॥ त्वमिति एकः सजातीयरहितः कुतः ॥ आद्यः पुरुषः पुरुषाणामवस्थात्रय
वत्तामयः ॥ प्रकृतिमहत्ः पुरुषः कुतस्तुरीयः शुद्ध इत्यर्थः ॥ तर्हि कुतः स्वदृक् स्वप्रकाशज्ञानस्वरूपमुक्तः स्वेषु उपाधियोगाज्जीवा जायते ॥ यथाग्नेः स्फु

४१

॥ रोमाणि यस्यौषधयोऽम्बुवाहाः केशाः विरिंचो धिषणा विसर्गः ॥ प्रजापतिर्हृदयं यस्य धर्मः स वै भवान् पुरुषो लोककल्पः ॥
॥ ३६ तवावतारोऽयमकुंठधामन् धर्मस्य गुप्त्यै जगतो भवाय ॥ वयं च सर्वे भवतानुभाविता विभावयामो भुवनानि सप्त ॥ ३७ ॥
॥ त्वमेक आद्यः पुरुषोऽद्वितीयस्तुर्यः स्वदृक् हेतुरहेतुरीशः ॥ प्रतीयसेऽथापि यथाविकारं स्वमायया सर्वगुणप्रसिद्ध्यै ३८ ॥

द्राविस्फुलिंगा व्युच्चरन्ति एवमेवास्मादात्मनः सर्वे एकात्मानो व्युच्चरन्तीति श्रुते ॥ अतः सजातीयभेदरहितः ॥ किं च अद्वितीयः ॥ विजातीयघटनात्मकोपाधि
रहितः ॥ कुतः हेतुः ॥ सर्वस्य तथाप्यस्य हेतुरहित अतिक कथं तर्हि प्रतिशरीरं जीवभेदः ॥ प्रतीयते अतः आह ॥ प्रतीयस इति ॥ सर्वगुणप्रसिद्ध्यै सर्ववि
षयप्रकाशनाय ३८ ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ श्रीगोपालजीशाय ॥ श्रीरामोहरायनमः ॥ श्रीराधेकृष्णः ॥ श्रीगोविंदायनमः ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥

सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि ३

॥ना०१३०॥
॥४२॥

नहिं किमहमेवबलं सात्तेनुच्यते॥ नाहिनहति सदृष्टंतमाह॥ यथैवेति हेऽनन्त लघुपयामेपलतणपापरहष्यापिहितः॥ पाहितोपिसूर्यः॥ पायांमेघस्थरूपाणि
चमेघांनहितान् घाटाहीनऽपिसंचकासि प्रकाशयति॥ एवंगुणेनाहंकारेणस्वकार्येण जीवावक्रेणनन्दृष्याजीवदृष्याधिहितोपिगुणान्सत्वा
दिनगुणानस्त्र॥ उपहितान् जीवान पिचकासिप्रकाशपति त्ववान्यतः॥ स्वात्मप्रदीपस्वप्रकाशः॥ अतः॥ सर्वसाक्षिणस्त्वंनसंसारइत्यर्थः॥ ३९॥ किंचकपास्मय

त्वं
॥ यथैवसूर्यो॥ पिहितस्घाय यास्वयापायांचतत्पाणिचसंचकासि॥ एवंगुणेनापिहितोगुणांस्त्वमात्मप्रदीपोगुणिन॥
॥ स्वन्नूमन॥ ३९॥ यन्मायामोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु॥ उन्मज्जंतिनिमज्जंतिप्रसक्तावृजिनार्णवे॥ ४०॥ देवदत्तमि
मंलब्ध्वानृलोकमजितेंद्रियः॥ योनाद्रियेतत्वत्पादौ सशोच्योह्यात्मवंचकः॥ ४१॥ यत्त्वां विसृजतेमर्त्यः आत्मानं त्वा
॥ प्रियमीश्वरं॥ विपर्ययेंद्रियार्थार्थं विषमत्यमृतंत्यजन्॥ ४२॥ अहंब्रह्माथविबुधामुनयश्चामलाशयाः॥
॥ सर्वात्मनाप्रपन्नास्त्वामात्मानंप्रेष्ठमीश्वरं॥ ४३॥

स्यान्मायामोहयहयतः नवकुतः संस्त्रतिस्त्वासयेनाह यन्मायामायेति॥ पुत्रादिप्रसक्ताः वृजिनार्णवेदुःखसागरे उन्मज्जंतिदेवादयोपि
मज्जंति स्थावरादिषुतदुक्तं वायवीये विपर्ययश्चभवति ब्रह्मत्वस्थावरत्वेस्थावरत्वेयोरिति स्वंजीवेश्वरविवस्थांनिरूप्यते हानोक्त्म
जंतंनिंदति द्वाभ्यां देवेनेति देवेनत्वया कर्मीध्यक्षेन दत्तं नरदेहमिमंलब्ध्वापीति॥ ४१॥ शोच्यत्वे हेतुः यत्त्वामिति विपर्ययायाविपरीताः
स्वनात्मप्रियाप्रभीश्वरायेइंद्रियार्थाः पुत्रादयस्तदर्थं॥ ४२॥ अहमन्येवसुप्रमनसत्वामेवभक्ताः इत्याह अहमिति॥ ४३॥ श्री ॥ श्रीरुद्रः॥
॥ ४२॥

ऽसंभवतो न जनीयत्वेऽहेतुत्वं चरन्तं भक्तिं प्रार्थयते तं त्वेतु समत्वे हेतुः प्रशान्तमिति सुखेष्वप्याह सुहृदात्मदैवं सुहृत्बुद्धिप्रवर्तकत्वात् आत्मा च सर्वा
त्मकत्वात् एवंभूतं दैवमीश्वरं त्वां न चान्यो भजनीयोऽस्तीत्याह अनन्यं एकं समानासमानजातीयरहितं न त्वकृतः जगतामात्मानां च केतं
अधिष्ठानं ४४ स्वयं त्वं किमित्याश्रयस्व तत्कस्याभीष्टमालोच्याह अयमपि देवस्य प्रह्लादे ४५ वैरोचनो बलिर्मद्भक्तकुलस्यैवास्तु तत्त्वाद्दयम

तं त्वां जगत्स्थित्युदयान्तहेतुं समं प्रशान्तं सुहृदात्मदैवं अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम देवं ४४ ॥
अयं ममेष्टो दयितोऽनुवर्ती मयाभयं दत्तममुष्य देव संपाद्यतां तद्भवतः प्रसादो यथा हि ते दैत्यपतौ प्रसादः ४५ ॥ श्रीभग॥
॥वानुवाच॥ यदात्थ भगवंस्त्वं नः करवाम प्रियं तव भवतो यद्व्यवसितं तन्मे साध्वनुमोदितं ४६ अवध्योऽयं ममाप्येष वै॥
॥रोचनिसुतोऽसुरः प्रह्लादाय वरो दत्तो न वध्यो मे तवान्वयः ४७ दर्पोपशमनायास्य प्रवृक्णा बाहवो मया सूदितं च बलं भूरिय॥
॥च्च भारायितं भुवः ४८ चत्वारोऽस्य भुजाः शिष्टा भविष्यत्यजरामरः पार्षदमुख्यो भवतो न कुतश्चिद्भयोऽसुरः ४९ इति लब्ध्वा॥
॥भयं कृष्णं प्रणम्य शिरसासुरः प्राद्युम्निं रथमारोप्य सवध्वा समुपानयत् ५० अक्षौहिण्या परिवृतं सुवासाः समलंकृतं स॥
॥पत्नीकं पुरस्कृत्य ययौ रुद्रानुमोदितः ५१ स्वराजधानीं समलंकृतां ध्वजैः सतोरणै रुक्षितमार्गचत्वरां विवेश शंखानक॥
॥दुंदुभिस्वनैरभ्युद्यतः पौरसुहृद्द्विजातिभिः ५२ य एवं कृष्णविजयं शंकरेण च संयुगं संस्मरेत्प्रातरुत्थाय न तस्य स्यात्परा॥
॥जयः ५३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे अनिरुद्धानयनं नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

अयमवध्यस्तावत् किंच प्रह्लादायेति अन्वयो वंशः ४७ तर्हि किमित्येवं कृतं तत्राह दर्पोपशमनायेति ४८ अनुग्रहमाह चत्वार इति ४९ सह
वध्वा ऊषया ५० रुद्रानुमोदित इत्यनेन तस्यै च बाणभुजभंगस्य कृतत्वात् ५१ पौरादिभिरभ्युद्यतः अभिमुखं आगत्य सत्कृतः ५२ ५३ ॥ इति र्
॥शमषष्टित्रिषष्टितमोऽध्यायः॥ ६३

भा० द० ३ ॥
६३ ॥

वन्नृषच्छिन मे दृसोन्नं गं पापाद् मोचयन् ॥ त्रूलसवह्राि देवो ब्रह्मादो दशानरिहपनः १ ॥ विद्भूतिसाम्बमोचारिम होन्नद्रु मनोरयान् ॥ ग्न्नन्मासस्य
नृन्नदृलोन्न गोद्धार प्रसंगतः २ ॥ पियासितान्स्थिताः ॥ जलं विचिन्वंतः सत्वंजीवं ३ ॥ तं चकृकलाशं वीक्ष्यं ४ चर्मजैः ॥ चर्ममयैः पाशैः ॥ तांतवैस्तंतु

॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदोपवनं राजन् जग्मुर्यदुकुमारकाः ॥ विहर्तुं साम्बप्रद्युम्नचारुभानुगदादयः १ ॥ विक्रीडित्वाचि
॥ रं तत्र विचिन्वंतः पिपासिताः ॥ जलं निरुदके कूपे ददृशुः सत्वमद्भुतं २ ॥ कृकलासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितमानसाः ॥
॥ तस्य चोद्धरणे यत्नं चक्रुस्ते कृपयान्विताः ३ ॥ चर्मजैस्तांतवैः पाशैर्बद्ध्वा पतितमर्भकाः ॥ नाशक्नुवन्समुद्धर्तुं कृ ॥
॥ ष्णायाचख्युरुत्सुकाः ४ ॥ तत्रागत्यारविंदाक्षो भगवान्विश्वभावनः ॥ वीक्ष्योज्जहार वामेन तं करेण सलीलया ५ ॥
॥ स उत्तमश्लोककराभिमृष्टो विहाय सद्यः कृकलासरूपं ॥ संतप्तचामीकरचारुवर्णः स्वर्ग्यद्भुतालंकरणांबरस्रक् ६ ॥
॥ पप्रच्छ विद्वानपि तन्निदानं ॥ जनेषु विख्यापयितुं मुकुंदः ॥ कस्त्वं महाभाग वरेण्यरूपो देवोत्तमं त्वां गणयामि नूनं ७ ॥
॥ दशामिमां वा कतमेन कर्मणा संप्रापितोस्यतदर्हः सुभद्र ॥ आत्मानमाख्याहि विवित्सतां नो यन्मन्यसे चेत्क्षममत्र व
॥ क्तुं ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति स्म राजा संपृष्टः कृष्णेनानंतमूर्तिना ॥ माधवं प्रणिपत्याह किरीटेनार्कवर्चसा ९ ॥ नृग उवाच ॥
नृगो नाम नरेंद्रोहमिक्ष्वाकुतनयः प्रभो ॥ दानिष्वाख्यायमानेषु यदि ते कर्णमस्पृशं १० ॥ श्रीरासायनमः ॥ श्रीरस: ॥

मयैश्रसंतं प्रचामीकरं सुवर्णं तद्वद्वर्णो यस्य सः ॥ स्वर्ग्यद्भुतान्यलंकरणांबरस्रजो यस्य सः ॥ स्वर्गी देवो वक्ष्ये वेति ६ ॥ यत् यदि हृतमं योग्यं ७ ॥ यदि ते क
र्णमस्पृशमिति ॥ मे शब्देहे स्वनं यदि वेह ॥ प्रमाणं स्पुरिति वत् ॥ कर्णपथं न तं प्राप्नः स्यामिति सर्घः १० ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ श्रीगोपालायन ॥ श्रीरस: ॥

किंच किंचिंति सर्वेषां भूतानामात्मनो बुद्धेः साक्षिणस्ते अविदितं किं नु न किंचित् ११ ऋतव्रतेभ्यः सत्यव्रतेभ्यः ग्राह्याचारेभ्यः तपसा श्रुताः प्रख्याताः
श्रुते ब्रह्मणि च वदान्यास्तु सन्तः अध्यापनशीला अतस्तेभ्यस्तेभ्यः पूर्तं वापीकूपादि चरितं एवं वर्तमानस्य मम संकटं किंचिदित्यपेक्ष्याह

किं नु तेऽविदितं नाथ सर्वभूतात्मसाक्षिणः कालेनाव्याहतदृशो वक्ष्येऽथापि तवाज्ञया ११ यावंत्यः सिकता भूमे
र्यावंतो दिवि तारकाः यावंतो वर्षधाराश्च तावतीरददं स्म गाः १२ पयस्विनीस्तरुणीः शीलरूपगुणोपपन्नाः कपिलाः
हेमशृंगीः न्यायार्जिताः रूप्यखुराः सवत्सा दुकूलमालाभरणा ददावहं १३ स्वलंकृतेभ्यो गुणशीलवद्भ्यः सीद
त्कुटुंबेभ्य ऋतव्रतेभ्यः तपःश्रुतब्रह्मवदान्यसद्भ्यः प्रादां युवभ्यो द्विजपुंगवेभ्यः १४ गोभूहिरण्यायतनाश्वह
स्तिनः कन्याः सदासीस्तिलरूप्यशय्याः वासांसि रत्नानि परिछदान्रथानिष्टं च यज्ञैश्चरितं च पूर्तं १५ कस्य
चिद्द्विजमुख्यस्य भ्रष्टा गौर्मम गोधने संपृक्ताविदुषा सा च मया दत्ता द्विजातये १६ तां नीयमानां तत्स्वामी दृष्ट्वोवाच
ममेति तं ममेति परिग्राह्याह नृगो मे दत्तवानिति विप्रौ विवदमानौ मामूचतुः स्वार्थसाधकौ भवान्दातापहर्तेति
तच्छ्रुत्वा मेऽभवद्भ्रमः १८ अनुनीतावुभौ विप्रौ धर्मकृच्छ्रगतेन वै गवां लक्षं प्रकृष्टानां दास्याम्येषा प्रदीयतां १९ भवं
तावनुगृह्णीतां किंकरस्याविजानतः समुद्धरतं मां कृच्छ्रात्पतंतं निरयेऽशुचौ २० नाहं प्रतीछे वै राजन्नित्युक्त्वा स्वाम्यपाक्र
मात् नान्यद्गवामप्ययुतमिछामीत्यपरो ययौ २१

कस्यचिदिति द्विजमुख्यस्य प्रतिग्रहे चलितस्य संपृक्ता मिलिता अविदुषा ज्ञानरहितेन मया अजानता १६ प्रतिग्राहितेति स्वामिनोक्तं अपहर्तेति अवे
न भ्रमः व्याकुलो न वरिष्ठः १८ तेन तदा उभावपि प्रत्येकं अनुनीतौ प्रार्थितौ कथं नाहमिति सार्धेन अपरः प्रतिग्राही पुरा गृहीता यत्तत्तत्र योक्तं अ
न्यः अपि गवामयुतं यदि तदपि मां विहाय न यामि ... गां त्यक्त्वा ययाविति सर्वथा २१

नाः ९३० एतस्मिन्वने नरदेति। इतः पूर्वं यापान्नभान्नेतु मम समर्थैरिति भावः २२ उताहो इत्येकं पदं। अथवा पर्वं मासमिति नितांतमिति यमस्य स्वस्य वा वाक्यं पश्ये
४४ पश्यामि २३ हे देव त्वं पूर्वं मम मुनेमंनुज इति मया प्रोक्तेऽस्य यमः पतेतिप्राह २४ दुर्घटेन प्रतीतस्य हर्षानेन विस्मितः सन् आत्मनो जगम मनिनं इति
हे विनोमत त्वं मम नयनपथः लोचनगोचरः तत्कथं साक्षात्प्रत्यक्षोसी स्पष्टः किमत्राश्चर्यं तत्राह यत आत्मा अजन एव योगेऽपि श्रुतिदृष्टा उपनिष
द्वेदो यान्मलेहरिविनाव्यक्तिंतः यतौधोतजः अत्रजमेंद्रियकं ज्ञानं नतत्स्वधः सर्वांगेषु यस्मात्तः यस्यहि नबायपवर्गो नवेतस्यहि नगवान

॥ एतस्मिन्वने नरेयामैर्दृत्तेनीतोयमहंयं यमेन पश्यत्वाहं हे देवदेव जगत्पते २२ पूर्वं त्वमस्मजं मं तुं जउताहोन्नपजे ॥
॥ अनुजं नीतं हन्नस्य धर्मस्य पश्येलोकस्य मा त्वतः २३ पूर्वं देवा अनुजं मं जइति प्राह पतेतिसः ताव ह इत्यहं मात्मानं ॥
॥ हूकलाशेपतत्प्रभो २४ ब्रह्मणएपस्यवहान्यस्यतवहास्यकेशव स्वजितिर्ध्यापि विधत्वानवत्से दर्शनार्थिनः २५ ॥
॥ तत्कथं मम विनोहपथः पतत्मायो गेम्बरेः श्रुतिदृष्टामलहृद्विनाव्यः साक्षाहधोक्षजउत्तव्यसनो यबुद्धे ॥
॥ स्यान्मेनुदृश्यपदृत्यस्यननापवर्गः २६ हेदेवदेवजगन्नाथ गोविंदपुरुषोत्तम नारायणहृषीकेशपुण्यश्लोकाच्युता ॥
॥ व्ययः २७ त्वनुजानीहिमापृष्टा पातं देवगतिं विनो यच्चक्रापि सतस्त्रेतोमूपत्मेनत्वस्य हास्पदं २८ स्वयावश्लायाः ॥

न दृश्यः स्यात् उत यत तनेनत्वकलासनवद्गुः ते नो धवुद्धे लमममेतच्चित्रमित्यर्थः २६ उद्धिक्ते नक्तिर्व्यहुधा संबोधयन् अनुज्ञापयसीति अनुजानीहीति
देवलोके वर्तमानस्यात्मन्येव मनसा संनिधिं प्रार्थयेते यत्राप्यापीति त्वत्सरमास्पदं विपस्यतः तथा भूतं मम्यादिति २८ श्री हरलायनमः श्रीहला ॥ श्री हय्र: ॥
॥ ४८ ॥

या॰ | भास्मत्कमम्मूर्त्तिनम इति | सर्वभावाय सर्वस्य भावो जन्म येन तस्मै ब्रह्मणे कारणत्वेप्यविकाराय कुतः अनंतशक्तये | अनंतो नामा माया व्यो | शक्तिर्यस्य तस्मै | नामूरे
कम्पसर्वत्र तत्र ययाये | त्वमुपपादने न मुक्तं | श्रीवत्सा यत्र हानं रक्षपायेति | पुरुषार्थं न मुक्तं | कथिंर्न्नवाचकः | शारोगाग्र निर्दति रात्रकमलयोरैक्यं | परब्रह्मणह
स शात्यत्ति धीमतेदर्पस्मरेत | किंच योगानां इष्टपूर्तादि कर्मणां पतये नमः | एवंमृतं त्वां विहाय गंतुमानि उरपि राधमिष्यानि | न राज्ञ यत्न इत्तकर्म
फलं तो गायेति | २८ | मनाक् ईषदपि भुक्तं सत् | अग्नेः अग्निसदृशस्य तेजीयसः अग्नितेजस्विनोपि दुर्जरं | ३२ | किंच विषादपि घोरमित्याह हिनस्तीति ||

नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेनंतशक्तये | कृष्णाय वासुदेवाय योगानांपतयेनमः २८ | इत्युक्त्वा तं परिक्रम्य पादौ स्पृष्ट्वा || १ श्रीभग उवाच
स्वमौलिना | अनुज्ञातो विमानाग्र्यमारुहत्पश्यतां नृणां ३० | कृष्णः परिजनं प्राह भगवान्देवकीसुतः | ब्रह्मण्यदेवो ||
धर्मात्मा राजन्याननुशिक्षयन् ३१ | दुर्जरं बत ब्रह्मस्वं भुक्तमग्नेर्मनागपि | तेजीयसोपि किमुत राज्ञामीश्वरमानिनां ||
३२ नाहं हालाहलं मन्ये विषं यस्य प्रतिक्रिया | ब्रह्मस्वं हि विषं प्राहुः नास्य प्रतिविधिर्भुवि ३३ | हिनस्ति विषमत्तारं ||
वह्निरद्भिः प्रशाम्यति | कुलं समूलं दहति ब्रह्मस्वारणिपावकः ३४ | ब्रह्मस्वं दुरनुज्ञातं भुक्तं हंति त्रिपूरुषं | प्रसह्य तु ब
लाद्भुक्तं दश पूर्वान्दशापरान् ३५ | राजानो राजलक्ष्म्यंधा नात्मपातं विचक्षते | निरयं येभिमन्यंते ब्रह्मस्वं साधु बालि
शाः ३६ ||

लक्ष्म्यायेति
द्वि॰ १

संसर्गिसंसर्गेणामारकत्वात् अग्नितुल्यतास्यात् | तदपि नेत्याह | वह्निरिति | अपि समूलमिति | वह्निर्मूलान्यवशेषयति | ब्रह्मस्वलक्षणारणिजः पाप
पावकस्तु कुलं तदपि समूलमिति ३४ | दुरनुज्ञातं यथावदननुज्ञातं | त्रिपुरुषं कुलं स्वयं पुत्रपौत्रं च | प्रसह्य हठात् | बलात् राजापाऽऽ | अयनः ३५ | पे
ब्रह्मस्वमभिमन्यंते इच्छंतीति ते | निरयमेवाभिमन्यंते | अतो बालिशाः | अरूपा | आत्मपातं नाविचक्षत इति ३६ | श्रीकृष्णाय नमः | श्रीगोपालाय नमः

भा० १० ॥ ४५ ॥

अपि ब्रह्मण्यनोति ३९ गृह्णुत्रनिकोस्य ४० प्रणमेनमामि ४१ अनकेवलमर्थ्याहविन्निविकेयं किंनुप्रमस्य निमाह ब्राह्मण्यमिति ४२ इति श्रीभागवते चतु:ष

ष्टितम: ॥ ६४ ॥ पंचषष्टितमे रामस्य कें गोकुलमागतः रममाणस्य गोपीभिः कालिंद्याकर्षणं महत् १ रामस्य चरितं चित्रं कालिंद्याकर्षण

धा ३

॥ गृह्णंति यावतः पांसून्क्रंदतामश्रुबिंदवः विप्राणां हृतवृत्तीनां वदान्यानां कुटुंबिनां ३७ राजानो राजकुल्याश्च तावतो ॥

॥ ब्दान्निरंकुशाः कुंभीपाकेषु पच्यंते ब्रह्मदायापहारिणः ३८ स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः षष्टिर्वर्षसह ॥

॥ स्राणि विष्ठायां जायते कृमिः ३९ न मे ब्रह्मधनं भूयाद्यद्गृध्वाल्पायुषो नराः पराजिताश्च्युता राज्याद्भवंत्युद्वे ॥ उद्विजिनेतिपू: ४

॥ जिनोहयः ४० विप्रं कृतागसमपि नैव द्रुह्यत मामकाः घ्नंतं बहु शपंतं वा नमस्कुरुत नित्यशः ४१ यथाहं प्रणमे ॥

॥ मे विप्राननुकालं समाहितः तथा नमत यूयं च योन्यथा मे स दंडभाक् ४२ ब्राह्मणार्थो ह्यपहृतो हर्तारं पातयत्यधः ॥

ग ४ ॥ अजानंतमपि ह्येनं नृगं ब्राह्मणगौरिव ४३ एवं विश्राव्य भगवान्मुकुंदो द्वारकौकसः पावनः सर्वलोकानां विवेश ॥

॥ निजमंदिरं ४४ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे नृगोपाख्याने चतु:षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ बलभ ॥

॥ द्रः कुरुश्रेष्ठ भगवान्रथमास्थितः सुहृद्दिदृक्षुरुत्कंठः प्रययौ नंदगोकुलं १ परिष्वक्तश्चिरोत्कंठैर्गोपैर्गोपीभिरे ॥

॥ व च रामोऽभिवाद्य पितरावाशीर्भिरभिनंदितः २ चिरं नः पाहि दाशार्ह सानुजो जगदीश्वर इत्यारोप्यांकमालिंग्य ने ॥

त्रैः सिषिचतुर्जलैः ३ श्रीकृष्ण: ॥

दिमत पौंड्रकादिवधस्य वर्णनमतः परं आशीर्भिरभिनंदितो बभूव नराह चिरमिति बहुकालं २ श्रीहलायुधाय नमः श्रीरामाय नमः ॥ श्रीराम: ॥ १५ ॥

गोपवृद्धांश्च विधिवदसंवंधपविष्ठैरभिवंदितोक्तेनोवचूचेत्यर्थः ४ यथावयं इति स्पष्टं च ५ नैस्तर्वैर्बुजारवेषु स्मेतंतं रामं स्वनामयं स्वारोग्यं पप्रच्छुः तेचतेन
पृष्टा इति कृसप्राप्यमर्पसंन्यस्ताखिलराधसः सकलसर्वविषयाः ६ रामस्य संदर्शनेनाहृताः सादराः ८ नर्हिहितऊमनेयुष्माभिः प्रतिबंधः किंनकृतः तदा
कथं विश्वासो हितिचेत् नर्हिविश्वासः किमितिकृतस्तत्राहुः कथंन्विति वृहस्त्रानां नावीनां विधानि वाक्यानि तत्राप्याहुः कथंनुगृह्णंतीति स्वस्थाऽ

॥ गोपवृद्धांश्च विधिवद्यविष्ठैरभिवंदितः । यथावयो यथासख्यं यथासंबंधमात्मनः ४ समुपेत्याथ गोपालान् हास्य ॥
॥ हस्तग्रहादिभिः । विश्रांतं सुखमासीनं पप्रच्छुः पर्युपागताः ५ पृष्टाश्चानामयं स्वेषु प्रेमगद्गदया गिरा । कृष्णे ॥
॥ कमलपत्राक्षे संन्यस्ताखिलराधसः ६ कच्चिन्नो बांधवा राम सर्वे कुशलमासते । कच्चित्स्मरथ नो राम यूयं दार ॥
॥ सुतान्विताः ७ दिष्ट्या कंसो हतः पापो दिष्ट्या मुक्ताः सुहृज्जनाः । निहत्य वैरिपून्सर्वान्दिष्ट्या गेहे समाश्रिताः ८ ॥ निहत्य निर्जित्य रिपून् दिष्ट्या दुर्गं समाश्रिताः ॥ ८
॥ गोप्यो हसंत्यः पप्रच्छू रामसंदर्शनादृताः । कच्चिदास्ते सुखं कृष्णः पुरस्त्रीजनवल्लभः ९ कच्चित्स्मरति वा बंधून् पित ॥
॥ रं मातरं च सः । अपि वा स्मरतेऽस्माकमनुसेवां महाभुजः १० मातरं पितरं भ्रातॄन् पतीन् पुत्रान् स्वसॄनपि । यदर्थे जहिम
२ स्वजना ॥ दाशार्ह दुस्त्यजान्स्वजनान् प्रभो ११ ता नः सद्यः परित्यज्य गतः संछिन्नसौहृदः । कथं नु तादृशं स्त्रीभिर्न श्रद्धीयेत ॥
॥ भाषितं १२ कथं नु गृह्णंत्यनवस्थितात्मनो वचः कृतघ्नस्य बुधाः पुरस्त्रियः । गृह्णंति वै चित्रकथस्य सुंदरस्मितावलो ॥
॥ कोच्छ्वसितस्मरातुराः १३ श्रीकृष्णः ॥

हुः गृह्णंतिचेति चित्रकथस्य चित्रकथनकोविदस्य किंच सुंदरं स्मितं यस्मिन् तेनावलोकेन उच्छ्वसितः स्मरितोयस्मरस्तेनातुराः १३ श्रीकृष्णायनमः

अपराश्चोचुः किंन्न इति कालस्तावन्नस्य वास्माकं व्रजासेवकिंतु तस्य सुखेनास्माकं तु दुःखेनेमेवं तावानेव विशेष इत्यभिध्वनितं १४ नानाविधेष्वनुन
येषु कोविदः १६ मधुं चैत्रं माधवं वैशाखं गोपीनां रतिमिति स्त्रीजलक्रीडासमये ऽनुसन्धानान्नतिवांस्तानाचानासानित्यपि प्रेम्णयुक्तः प्रसिद्धः १७ दर्शि
चंद्रस्य कलाभिर्मरीचिभिरामृष्टे उज्ज्वले कौमुदीगंधवायुना कुमुदस्तोनां गंधवानेन सेविते यद्वा कौमुदी शरदेन तद्विकासितानि कुमुदानि लसंते कुमुदगंध

॥ किंन्नस्तत्कथया गोप्यः कथाः कथयतां परा याःसंस्मानिर्विना कालो यदि तस्य तथैव नः १४ इति प्रहसितं शौरेः जल्पितं चारुवीक्षितं ॥
॥ गतिं प्रेमपरिष्वंगं स्मरंत्यो रुरुदुःस्त्रियः १५ संकर्षणस्ताः कृष्णस्य संदेशैर्हृदयंगमैः सांत्वयामास भगवान् नानानुनयकोवि ॥
॥ दः १६ द्वौ मासौ तत्र चावात्सीन्मधुं माधवमेव च रामः क्षपासु भगवान् गोपीनां रतिमावहन् १७ पूर्णचंद्रकलामृष्टे कौमुदीगं ॥
॥ धवायुना यमुनोपवने रेमे सेविते स्त्रीगणैर्वृतः १८ वरुणप्रेषिता देवी वारुणी वृक्षकोटरात् पतंती तद्वनं सर्वं स्वगंधेनाध्यवा ॥
॥ सयत् १९ तं गंधं मधुधारया वायुनोपहृतं बलः आघ्रायोपगतः तत्र ललनाभिः पपौ समं २० उपगीयमानचरितो वनिता ॥
॥ भिर्हलायुधः वनेषु व्यचरत् क्षीबो मदविह्वललोचनः २१ स्रग्व्येककुंडलो मत्तो वैजयंत्या च मालया बिभ्रत् स्मितमुखांभोजं स्वे ॥
॥ दप्रालेयभूषितं २२ स आजुहाव यमुनां जलक्रीडार्थमीश्वरः निजं वाक्यमनादृत्य मत्त इत्यापगां बलः २३ अनागतां हलाग्रेण ॥
॥ कुपितो विचकर्ष ह पापे त्वं मामवज्ञाय यन्नायासि मयाहुता २४ ॥

वत्सु युनेस्वर्धः १८ वारुणी सुधया सहोत्पन्ना मदिरा क्षीबो मत्तः स्वेदएव प्रालेयं हिमस्तेन भूषितं २२ मत्तोयमिति विनाहूयानागता आपगां
नदी आहूता आहूता २२ यत् यस्मान्नागमिष्यसि २४ श्रीकृष्णायनमः ॥

नेष्ये त्वां मपि ध्यामीच कितां कं पिता एकांशेन शेषाख्येन विजगाह स्वबगाहने रुतवान् २८ उत्तीर्णायानिर्गताया सिता वस्त्राणि कांतिर्ददौ कांतिर्लक्ष्मीः
पयोनिधे वैरुणे वरुणप्रहिता वासे मालाम म्लान पंकजां समुद्रजे तथा वस्त्रे नले लक्ष्मीरपैयपक्षेतेनि हरिवंशे च वत्ते प्रतिलक्ष्मी वासं जातस्य

वाहोद्धि: २ भीताद्धि: १

कालिंदीवा. २
नेष्ये त्वां लांगलाग्रेण शतधा कामचारिणीं एवं निर्भर्त्सिता राजन् यमुना जडुनेरितं २५ उवाच चकिता वाचं पतिता पादयोर्नृप
राम राम महाबाहो न जाने तव विक्रमं २६ यस्यैकांशेन विधृता जगती जगतः पते परं भावं भगवतो भगवन्मामजानतीं २७ मो
क्तुमर्हसि विश्वात्मन् प्रपन्नां भक्तवत्सल ततो व्यमुंचद्यमुनां याचितो भगवान् बलः २८ विजगाह जलं स्त्रीभिः करेणुभिरिवेभरा
ट् कामं विहृत्य सलिलादुत्तीर्णायासितांबरे भूषणानि महार्हाणि ददौ कांतिः शुभां स्रजं वसित्वा वाससी नीले मालाममुच्य कां
चनीं ३० रेजे स्वलंकृतो लिप्तो माहेंद्र इव वारणः अद्यापि दृश्यते राजन् यमुनाकृष्टवर्त्मना ३१ बलस्यानंतवीर्यस्य वीर्यं सू
चयतीव हि एवं सर्वा निशा जाता एकेव रमतो व्रजे ३२ रामस्याक्षिप्तचित्तस्य माधुर्यैर्व्रजयोषितां ॥ इति श्रीभागवते महापुरा
॥णे दशमस्कंधे बलभद्रविजये यमुनाकर्षणं नाम पंचषष्टितमोध्यायः ॥६५॥

पमयं चैकं कुंडलं च भूषणं मारिपसंच पद्मा च्वारियं मवरं भूषणं देवेनां प्रतिगृह्णीव पौराणीं भूषवलक्रियां इत्यादि वसित्वा परिधाय अ
मुच्य कंठे निधाय ३० चंदनादि भिरालिप्तः ३१ एकाएकै व निशा यथा माधुर्यैर्विलासैः ३२ ॥ इति दशमे पंचषष्टितमोध्यायः ॥ ६५ ॥

०.६.३
६७

यदुक्तं कृष्णं विहितमेकाशीं गत्वाऽहन्पौंड्रकं हरिः। तन्मित्रं च ततो रंगं सुदर्शनमवधारिकं १ प्रस्तोभितः स्तुत्या प्रोत्साहितः बालैः दक्षैः २ बालकृतो नृपः बालोऽन्यत्र पत्वेन कृतः क्रीडायां परिकल्पितः ४ हे मूढ ३ उत्स्रक्ष्ये त्वयि प्रत्येष्यामि येः सहन्त्वमेवं विकत्थसे तेषामपीत्यर्थः पद्मादयेः कृत्स्निमेः सुदर्शनादिभिस्त्व

॥श्रीशुक उवाच॥ नंदव्रजं गते रामे करूषाधिपतिर्नृपः वासुदेवोहमित्यज्ञो दूतं कृष्णाय प्राहिणोत् १ त्वं वासुदेवो भगवानवती॥
॥र्णो जगत्पतिः इति प्रस्तोभितो बालैः मेन आत्मानमच्युतं २ दूतं च प्राहिणोन्मंदः कृष्णायाव्यक्तवर्त्मने द्वारकायां यथा बालो॥
॥नृपो बालकृतोऽबुधः ३ दूतस्तु द्वारकामेत्य सभायामास्थितं प्रभुं कृष्णं कमलपत्राक्षं राजसंदेशमब्रवीत् ४ वासुदेवोवतीर्णोहमे॥
॥क एव न चापरः भूतानामनुकंपार्थं त्वं तु मिथ्याभिधां त्यजः ५ यानि त्वमस्मच्चिह्नानि मौढ्याद्बिभर्षि सात्वतः त्यक्त्वैहि मां त्वं शर॥
॥णं नो चेद्देहि ममाहवं ६ ॥श्रीशुक उवाच॥ विकत्थनं तदुपाकर्ण्य पौंड्रकस्याल्पमेधसः उग्रसेनादयः सभ्या उच्चकैर्जहसुस्त॥
॥दा ७ उवाच दूतं भगवान् परिहासकथामनु उत्स्रक्ष्ये मूढ चिह्नानि यैस्त्वमेवं विकत्थसे ८ मुखं तदपिधायाज्ञः कंकगृध्रवटैर्वृ॥
॥तः शयिष्यसे हतः तत्र भविता शरणं शुनां ९ इति दूतस्तमाक्षेपं स्वामिने सर्वमाहरत् कृष्णोपि रथमास्थाय काशीमुपजगाम ह १०॥
॥पौंड्रकोपि तदुद्योगमुपलभ्य महारथः अक्षौहिणीभ्यां संयुक्तो निश्चक्राम पुराद्द्रुतं ११ तस्य काशीपतिर्मित्रं पार्ष्णिग्राहोन्वियो॥
॥न्नृपः अक्षौहिणीभिस्तिसृभिरपश्यत्पौंड्रकं हरिः १२॥

श्रि.२

ॐ ५

मेवं श्लाघसे तानि उत्स्रक्ष्ये त्याजयिष्यामीत्यर्थः मांसरतां दृष्टीत्यपोत्तरं मुखमिति वटाः कंकादिवत्सहितविशेषाः तदा तत्र शुनां शरणं आश्रयो
भवितासि ८ काशीमिति पौंड्रकस्यापि तदा मित्रं पुरे वस्थानात् १० पार्ष्णिग्राहः पश्चाद्रक्षकः ११ श्रीवासुदेवायनमः श्रीकृष्णाय नमः श्रीकृष्ण

॥श्रीकृष्णः॥
॥६७॥

गदहोद्द्वानिमेध्येयेपस्यतं अमूल्योमनर्घ्येमौलिराभरणं यस्यतं १४ गजस्यंदनाश्चितुरंगबलमर्दितवान् १७ पृथक्प्रजाः चतुर्विधभूतग्रामं यथायुगां
ताग्निरिति आयोधनं रणस्थानं अरिणा चक्रेण छिन्नं खण्डितं आक्रीडनमिव कल्पांते रुद्रस्य क्रीडास्थानमिवगिरेः शृंगमिवेति २१ प्रथमं किमिद

शंखार्यसिगदाशार्ङ्गश्रीवत्साद्युपलक्षितं बिभ्राणं कौस्तुभमणिं वनमालाविभूषितं १२ कौशेयवाससी पीते वसानं गरुड
ध्वजं अमूल्यमौल्याभरणं स्फुरन्मकरकुंडलं १४ दृष्ट्वातमात्मनस्तुल्यं वेषं कृत्रिममास्थितं यथा नटं रंगगतं विजहासभृ
शं हरिः १५ शूलैर्गदाभिः परिघैः शक्त्यृष्टिप्रासतोमरैः असिभिः पट्टिशैर्बाणैः प्राहरन्नरयो हरिं १६ कृष्णस्तु तत्पौंड्रककाशि
राजयोर्बलं गजस्यंदनवाजिपत्तिमत् गदासिचक्रेषुभिरार्दयद्भृशं यथा युगांते हुतभुक्पृथक्प्रजाः १७ आयोधनं तद्र
थवाजिकुंजरैः द्विपत्खरोष्ट्रैररिणावखंडितैः बभौ चितं मोदवहं मनस्विनामाक्रीडनं भूतपतेरिवोल्बणं १८ अथाह पौं
ड्रकं शौरिर्भो भो पौंड्रक यद्भवान् दूतवाक्येन मामाह तान्यस्त्राण्युत्सृजामि ते १९ त्याजयिष्येऽभिधानं मे यत्त्वयाज्ञमृषाधृतं
व्रजामि शरणं तेद्य यदि नेच्छामि संयुगं २० इति क्षिप्त्वा शितैर्बाणैर्विरथीकृत्य पौंड्रकं शिरोवृश्चद्रथांगेन वज्रेणेंद्रो यथा गि
रेः २१ तथा काशिपतेः कायाच्छिर उत्कृत्य पत्रिभिः न्यपातयत्काशिपुर्यां पद्मकोशमिवानिलः २२ एवं मत्सरिणं हत्वा पौंड्र
कं ससखं हरिः द्वारकामाविशत्सिद्धैर्गीयमानकथामृतः २३ स नित्यं भगवद्ध्यानप्रध्वस्ताखिलबंधनः बिभ्राणश्च ह
रे राजन्स्वरूपं तन्मयोऽभवत् २४ शिरः पतितमालोक्य राजद्वारे सकुंडलं किमिदं कस्य वा वक्त्रमिति संशयिरे जनाः २५

मितिपश्चात्तद्वक्त्रमितिविनाव्यकस्यवेति संशयिरे संशयं कृतवंतः २२ २३ २४ २५ श्रीकृष्णायनमः श्रीदामोदरायनमः श्रीकृष्णायनमः

३०
५८

संस्थाविधिं उत्तरं कियां श्रृणु विजितेनिः सतिः २७ आत्मनाग्निसंधाय बुद्ध्या व्यवस्य सुहृत्तिणः कास्तु हा हः २४ वमे दातव्यं रतणीष्ठेंत्स्तुक वानिसर्षी २८ प्र
त्विजमिव तस्य नियोगकारिणं पसैसस्य रे वमभ्युत्विजमितिश्रुतेः अब्रह्मनरायप्रयोयोधिन इति तसेप्रजोजितो विपर्तितं जविष्यनीतिस्तूचितं अग्निवत्

राज्ञः काशिपतेः ज्ञात्वा महिष्यः पुत्रबांधवाः पौरास्त्र हाहतो राजन्नाथनाथेति प्रारुदन् २६ सुदक्षिणस्तस्य सुतः
कृत्वा संस्थाविधिं पितुः निहत्य पितृहंतारं यास्याम्यपचितिं पितुः २७ इत्यात्मनाभिसंधाय सोपाध्यायो महेश्व
रं सुदक्षिणोर्चयामास परमेण समाधिना २८ प्रीतोविमुक्तोभगवांस्तस्मै वरमदाद्विभुः पितृहंतुर्वधोपायं
स वव्रे वरमीप्सितं २८ दक्षिणाग्निं परिचर ब्राह्मणैः सममृत्विजं अभिचारविधानेन स चाग्निः प्रमथैर्वृतः ३०
साधयिष्यति संकल्पमब्रह्मण्ये प्रयोजितः इत्यादिष्टः तथा चक्रे कृष्णायाभिचरन्व्रती ३१ ततोग्निरुत्थितः
कुंडान्मूर्तिमानतिभीषणः तप्ततामशिखाश्मश्रु रंगारोद्गारिलोचनः ३२ दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीदंडकठोरास्यः स्व
जिह्वया आलिहन्सृक्विणी नग्नो विधुन्वंस्त्रिशिखं ज्वलन् ३३ पद्भ्यां तालप्रमाणाभ्यां कंपयन्नवनीतलं
सोभ्यधावद्वृतो भूतैः द्वारकां प्रदहन्दिशः ३४ तमाभिचारदहनमायांतं द्वारकौकसः विलोक्य तत्रसुः सर्वे वन
दाहे यथा मृगाः ३५ अक्षैः सभायां क्रीडंतं भगवंतं भयातुराः त्राहि त्राहि त्रिलोकेश वह्नेः प्रदहतः पुरं ३६ श्रुत्वा तज्ज
नवैक्लव्यं दृष्ट्वा स्वानां च साध्वसं शरण्यः संप्रहस्याह मा भैष्टेत्यविता स्म्यहं ३७ श्रीवासुदेवाय नमः श्रीकृष्णः

राम २

अभिचारं कुर्वन् व्रतीय हीतनियमः ३१ तप्तताम्रमिव शिखा श्मश्रूणि च यस्य सः अंगारोद्गारीणि लोचनानि यस्य सः दंष्ट्राभिरुग्रैः भ्रुकुटीदंडैश्च
कठोरं क्रूरमास्यं यस्य सः त्रिशिखं त्रिशूलं दधिः [illegible] ३३ ३४ [illegible] ३५ ३६ ३७ २७ श्रीः

रोदसी प्रकाशयदिति शेषः स्वतेजसा खं व्योम दिशो जाज्वल्यमानं सर्वत्र प्रकाशमानमित्यर्थः अर्दयत् अपीडयत् ३८ अभिहितो निर्य
त्कृतकान् तरसा हतः तानलः प्रतिसहस्र त्विग्भिर्जनैश्च वर्तमानं आभिचारिके ते मार्यतां ते ते स्वाभिचारः कृत्यान्याः नलाः सुदक्षिणं सहितां
स्त्रीमंत्रलीलया बाधयेत् कृत्यानलं च चक्रेण केशवः रक्षयित्वा जनं तस्मात् सुदक्षिणमथाहरत् ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते

धृतिर् बद मोधा

॥ सर्वस्यांतर्बहिः साक्षी कृत्यां माहेश्वरीं विभुः विज्ञाय तद्विघातार्थं पार्श्वस्थं चक्रमादिशत् ३८ तत्सूर्य ॥
॥ कोटिप्रतिमं सुदर्शनं जाज्वल्यमानं प्रलयानलप्रभं स्वतेजसा खं ककुभोथ रोदसी चक्रं मुकुंदास्त्रमथाग्नि ॥
॥ मार्दयत् ३९ कृत्यानलः प्रतिहतः सरथांगपाणेरस्त्रौजसा स नृप भग्नमुखो निवृत्तः वाराणसीं परिस ॥
॥ मेत्य सुदक्षिणं तं सर्त्विग्जनं समदहत् स्वकृतोभिचारः ४० चक्रं च विष्णोस्तदनुप्रविष्टं वाराणसीं साट्टस ॥
॥ भालयापणां सगोपुराट्टालककोष्ठसंकुलां सकोशहस्त्यश्वरथान्नशालिनीं ४१ दग्ध्वा वाराणसीं सर्वां ॥
॥ विष्णोश्चक्रं सुदर्शनं भूयः पार्श्वमुपातिष्ठत् कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ४२ य एनं श्रावयेन्मर्त्य उत्तमश्लोकवि ॥
॥ क्रमं समाहितो वा शृणुयात् सर्वपापैः प्रमुच्यते ४३ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कोशिराज ॥
॥ पौंड्रकवधे वैदर्भीप्रमोदनो नामाध्यायः ६६ ॥ राजोवाच ॥ भूयोहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः अनंतस्याप्र ॥
॥ मेयस्य यदन्यत्कृतवान् प्रभुः १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ नरकस्य सखा कश्चिद्द्विविदो नामवानरः सुग्रीवसचिवः सोथ ॥

संप्रपंचितमेतं रामो गिरौ रैवतके महत्तत्स्वैरं युवतिभिः क्रीडन्नवधीद्द्विविदं बलं १ कालिंदीविहरणानंतरं रामचरितं द्विविदवधादि सं
गतमेव्यनुक्तानंतरं पूर्वाध्याये तेन पौंड्रकवधादि निरूप्येदानीं तदेव प्रस्तौति भूयोहमित्यादिना रामचरितश्रवणे घृणामद्भुतकर्मत्वं हेतुं तत्रापि च अ
नंतत्वं तत्राप्रमेयत्वं नरकस्य सखेति हरिणां वैरकारणं सुग्रीवसचिवेति मयंदस्य भ्रातेति रामायणप्रसिद्धत्वेन वीर्याधिक्यं च सूक्तं २

॥भा॰द॰उ॰॥
॥९८॥

सखेत्युत नरकस्यापचितिं प्रत्युपकारं राष्ट्रस्य विप्लवो नाशो यथा भवति तथा पुरादीन् दहदिति ॥३॥ किंच क्वचिदिति कदाचित्सद्भिर्मित्रहा सखिहं
ता ॥४॥ समुद्रस्य जलं बाहुभ्यां प्रक्षिप्य वेलायाः कूले वर्त्तमानान् देशान् प्लावयामासेति ॥५॥ आश्रमस्थान् वनस्पतीन् भंक्त्वा आहवनीया
दय

॥ सख्युः सोपचितिं कुर्वन्वानरो राष्ट्रविप्लवं ॥ पुरग्रामाकरान्घोषानदहद्वह्निमुत्सृजन् ॥३॥ क्वचित्स शैलानुत्पाट्य तैर्दे ॥
॥ शान्समचूर्णयत् ॥ आनर्त्तान्सुतरामेव यत्रास्ते मित्रहा हरिः ॥४॥ क्वचित्समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुत्क्षिप्य तज्जलं ॥ देशान्ना ॥
॥ गायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत् ॥५॥ आश्रमानृषिमुख्यानां कृत्वा भग्नवनस्पतीन् ॥ अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्नीन्वैतानि ॥
॥ कान्खलः ॥६॥ पुरुषान्योषितो दृप्तः क्ष्माभृद्द्रोणीगुहासु सः ॥ निक्षिप्य चाप्यधाच्छैलैः पेशस्कारीव कीटकं ॥७॥ एवं देशान् ॥
॥ विप्रकुर्वन्दूषयंश्च कुलस्त्रियः ॥ श्रुत्वा सुललितं गीतं गिरिं रैवतकं ययौ ॥८॥ तत्रापश्यद्यदुपतिं रामं पुष्करमालिनं ॥
॥ सुदर्शनीयसर्वांगं ललनायूथमध्यगं ॥ गायंतं वारुणीं पीत्वा मदविह्वललोचनं ॥ विभ्राजमानं वपुषा प्रभिन्न ॥
॥ मिव वारणं ॥१०॥ दुष्टः शाखामृगः शाखामारूढः कंपयन्द्रुमान् ॥ चक्रे किलकिलाशब्दमात्मानं संप्रदर्शय ॥
॥ न् ॥११॥ तस्य धार्ष्ट्यं कपेर्वीक्ष्य तरुण्यो जातिचापलाः ॥ हास्यप्रिया विजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः ॥१२॥ ता हेलयामा ॥
॥ स कपिर्भ्रूक्षेपैः संमुखादिभिः ॥ दर्शयन्स्वगुदं तासां रामस्य च निरीक्षतः ॥१३॥ तं ग्राव्णा प्राहरत्क्रुद्धो बलः प्रहर ॥
॥ तां वरः ॥ स वंचयित्वा ग्रावाणं मदिराकलशं कपिः ॥१४॥ श्रीहलाय नमः ॥ श्रीबलदेवाय नमः ॥ श्रीवासुदेवाय नमः ॥

दग्निषु मूत्रादिकं तवान् ॥ अप्यधात् पिदधे पेशस्कारी भ्रमरः ॥७॥ प्रभिन्नं मत्तं ॥८॥ जात्या स्वभावेनैव चापलं यासां ता हेलयामास अवजज्ञे ॥ श्रीग
निरीक्षतो निरीक्ष्यमाणस्य तमनादृत्येत्यर्थः ॥१३॥१४॥

स्फालयत् यो वितं वासांसि अरुष्य पाटितवान् विप्रचक्रे एवमपकृतवान् १५ शालं रत्नं सुनंदेन अहनत् अहनत् ...नर १८ मलिकं म
लिकावयवविशेषः गैरिकया लोहितधातुना नान्वचिंतयन् नागणयन् १९ २० असृक् हजत् ताडयामास २४ जंत्रो वाहु कंठमूले टंका

॥गृहीत्वा हेलयामास धूर्तस्तं कोपयन् हसन्॥ निर्भिद्य कलशं धृष्टो वासांस्यास्फालयद्बलं १५ कदर्थीकृत्य बलवा॥
॥न् विप्रचक्रे मदोद्धतः तं तस्याविनयं दृष्ट्वा देशांश्च तदुपद्रुतान् १६ क्रुद्धो मुशलमादत्त हलं चारिजिघांसया॥ द्विविदो॥
॥पि महावीर्यः शालमुद्यम्य पाणिना १७ अभ्येत्य तरसा तेन बलं मूर्द्धन्यताडयत् १८ तं तु संकर्षणो मूर्द्धि पतंतमचलो॥
॥यथा १८ प्रतिजग्राह भगवान् सुनंदेनाहनच्च तं मुशलाहतमस्तिष्को विरेजे रक्तधारया १९ गिरिर्यथा गैरिकया॥
॥प्रहारं नानुचिंतयत् पुनरन्यं समुत्क्षिप्य कृत्वा निष्पत्रमोजसा २० तेनाहनत् सुसंक्रुद्धस्तं बलः शतधाच्छिनत् ततोऽन्येन॥
॥रुषा जघ्ने तं चापि शतधाच्छिनत् २१ एवं युध्यन् भगवता भग्ने भग्ने पुनः पुनः आकृष्य सर्वतो वृक्षान् नि
॥र्वृक्षमकरोद्वनं २२ ततोऽमुंचच्छिलावर्षं बलस्योपर्यमर्षितः तत्सर्वं चूर्णयामास लीलया मुशलायुधः २३ स बा॥
॥हू तालसंकाशौ मुष्टीकृत्य कपीश्वरः आसाद्य रोहिणीपुत्रं ताभ्यां वक्षस्यरूरुजत् २४ यादवेंद्रोपि तं दोर्भ्यां त्यक्त्वा मु
॥शललांगलौ जत्रावभ्यर्दयत् क्रुद्धः सोऽपतद्रुधिरं वमन् २५ चकंपे तेन पतता सटंकः सवनस्पतिः पर्वतः कुरुशार्दू॥
॥लवायुना नौरिवांभसि २६ जयशब्दो नमःशब्दः साधु साध्विति चांबरे सुरसिद्धमुनींद्राणामासीत् कुसुमवर्षिणां॥
॥एवं निहत्य द्विविदं जगद्व्यतिकरावहं संस्तूयमानो भगवान् जनैः स्वपुरमाविशत् २८ श्रीबलरामाय नमः श्रीरस्तुः॥

... श्रीबलभद्रायनमः श्रीरामो... यनमः श्रीरस्तु
सतोऽप विचराणि नत्साहितः २६ ... विनया २७ २८ श्री...

॥५०॥

इतिश्रीमानेसप्तषष्टितमोध्यायः॥ ६७ ॥ अष्टषष्टितमे शांबे निबद्धे कौरवैर्युधि नदिमोत्तायतमेराग गजाहृपविकर्षणं ॥ १ ॥ ताम चरित्रांतरं निरूपय तुमाह दुर्योधनसुतामिति समितिंजयः संग्रामजित् ॥ १ ॥ नोस्माकं मही अस्माभिर्दत्तां न ते भूमिपतयः इति भावः ३ यांति यास्यंति प्राणा इंद्रियाणीव सु संयताः प्राणायामादे निर्द्दमिता कुरुवृद्धो भीष्मस्तेनानुमोदिताः तत्सहिताः यद्वेन इत्यर्थः ५ कर्णो अग्रणी येषां ते ६ नामृष्यत् न सहत्

॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे सप्तषष्टितमोध्यायः॥ ६७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ दुर्योधनसुतां राजन् ॥

॥ लक्ष्मणां समितिंजयः स्वयंवरस्थामहरत् शांबो जांबवतीसुतः १ कौरवाः कुपिता ऊचुर्दुर्विनीतोयमर्भकः कदर्थीकृ ॥

॥ त्य नः कन्यामकामामहरद्बलात् २ बध्नीतेमं दुर्विनीतं किं करिष्यंति वृष्णयः येस्मत्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुंज ॥

५वस्कं

॥ ते महीं ३ निगृहीतं सुतं श्रुत्वा यद्येष्यंतीह वृष्णयः भग्नदर्पाः शमं यांति प्राणा इव सुसंयताः ४ इति कर्णः शलो भूरि ॥

॥ र्यज्ञकेतुः सुयोधनः सांबमारेभिरे योद्धुं कुरुवृद्धानुमोदिताः ५ दृष्ट्वानुधावतः सांबो धार्त्तराष्ट्रान्महारथः प्रगृह्य ॥

॥ रुचिरं चापं तस्थौ सिंह इवैकलः ६ तं ते जिघृक्षवः क्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति भाषिणः आसाद्य धन्विनो बाणैः कर्ण ॥

॥ ग्रण्यः समाकिरन् ७ सोपि विद्धः कुरुश्रेष्ठ कुरुभिर्यदुनंदनः नामृष्यत्तदचिंत्यार्भः सिंहः क्षुद्रमृगैरिव ८ विस्फू ॥

॥ र्ज्य रुचिरं चापं सर्वान्विव्याध सायकैः कर्णादीन्षड्रथान्वीरस्तावद्भिर्युगपत्पृथक् ९ चतुर्भिश्चतुरो वाहाने ॥

॥ कैकेन च सारथीन् रथिनश्च महेष्वासांस्तस्य तत्तेभ्यपूजयन् १० तं तु ते विरथं चक्रुश्चत्वारश्चतुरो हयान् एक ॥

॥ स्तु सारथिं जघ्ने चिच्छेदान्यः शरासनं ११ तं बद्ध्वा विरथीकृत्य कृच्छ्रेण कुरवो युधि कुमारं स्वस्य कन्यां च स्वपुरं जयिनोवि ॥

॥ शन् १२ ॥ श्री ॥

अचिंत्यस्य भगवतोर्भकः अचिंत्यश्चासावर्भकश्चेति ८ तत्र पंच यति चतुर्भिः चतुरश्च त्रीसार्थीन् संधेयतत्कर्मते संकानित वंतः १०॥ तस्य दुर्योधनस्य कन्यां नीत्वेति शेषः १२

श्री

...नः कलिनैषत् अतः २१ ...यित्वाजगामेति १४ १५ धृतराष्ट्रं प्रति बुभुत्सयेति अभिप्राय जिज्ञासयेति अभिप्राय जिज्ञासयेति भावः १६
धिवदभिवाद्यः १७ नमुद्रयं ...कर्षयित्वा सत्सु स्वमंगलपाणयः उपायहनहलाः १८ रत्नान्यपि प्रणेमुः १९ पद्धूपमित्यादि उग्रसेनस्यकारसं

न च श्रुत्वा नारदोक्तेन राजन् संजातमन्यवः कुरून् प्रत्युद्यमं चक्रुरुग्रसेनप्रचोदिताः १३ सांत्वयित्वा तु तान् रामः
संनद्धान् वृष्णिपुंगवान् नैच्छत्कुरूणां वृष्णीनां कलिं कलिमलापहः १४ जगाम हास्तिनपुरं रथेनादित्यवर्चसा
ब्राह्मणैः कुलवृद्धैश्च वृतश्चंद्र इव ग्रहैः १५ गत्वा गजाह्वयं रामो बाह्योपवनमास्थितः उद्धवं प्रेषयामास धृतरा
ष्ट्रं बुभुत्सया १६ सोऽभिवाद्यांबिकापुत्रं भीष्मं द्रोणं सबाल्हिकं दुर्योधनं च विधिवद्राममागतमब्रवीत् १७ ते
ऽति प्रीतास्तमाकर्ण्य प्राप्तं रामं सुहृत्तमं तमर्चयित्वाभिययुः सर्वे मंगलपाणयः १८ तं संगम्य यथान्या
यं गामर्घ्यं च न्यवेदयन् तेषां ये तत्प्रभावज्ञाः प्रणेमुः शिरसा बलं १९ बंधून्कुशलिनः श्रुत्वा पृष्ट्वा शिवमनामयं
परस्परमथो रामो बभाषेऽविक्लवं वचः २० श्रीराम उवाच उग्रसेनः क्षितीशेशो यद्व आज्ञापयत्प्रभुः तदव्यग्र
धियः श्रुत्वा कुरुध्वमविलंबितं २१ यद्यूयं बहवस्त्वेकं जित्वाऽधर्मेण धार्मिकं अबध्नीताथ तन्मृष्ये बंधूनामै
क्यकाम्यया २२ श्रीशुक उवाच वीर्यशौर्यबलोन्नद्धमात्मशक्तिसमं वचः कुरवो बलदेवस्य निशम्योचुः प्रकोपिताः २३
कुरव ऊचुः अहो महच्चित्रमिदं कालगत्या दुरत्यया आरुरुक्षत्युपानद्वै शिरो मुकुटशोभितं २४ श्रीकृष्णाय नमः श्रीकृष्णः

म वृष्णिसहेत्यथा तु तमानीय समर्पयितेति शेषः २३ वीर्यं प्रभावः शौर्यं उत्साहः बलं सत्त्वं तैरुन्नद्धं उच्छूनं लं आत्मनः शक्तेः समं अनुरूपं
उपानत्पादत्राणि शिरसा तेन मिलितीति हीनाम्माहात्म्यज्ञापयतीत्यर्थः २४

भा॰ द॰ उ॰
५१

अस्यैव प्रपंचः एतेऽस्तीत्यर्चतुर्भिः यैः नेन पृथ्वया विवाहेन २५ किंच चामरव्यजने इति युंजीत उपनुस्यंत स्पर्धा अस्तु पेतया अस्माकमनुग्रहेण २५
अलमिति अतः परं तान्यपहरिष्यामऽस्पर्धः २६ अवतं धीनस्वीकुर्यात् उग्रसेनेषु २७ जन्मनावंधुलिस्त्रोपन्नास्तिनयाश्रियायाउत्का उक्ते

एते यैनेन संवध्राः सहसयासनाशनाः स्त्लयसुल्यतां नीता अस्मरतन्नृपासनां २५ चामरव्यजने शंखमातपत्रं च
पांडुरं किरीटमासनं शय्यां भुंजत्यस्मदुपेतया २६ अलंज [illegible] नानरदेवलान्तत्तौर्यजुर्प्रतीये फणिनामिवामृतं येन नः
प्रशान्तो पवितानहिजाइव आज्ञापयंत्य पधगतत्रपावतन २७ कथमिंद्रोपि कुलतिर्भिश्यां ज्ञोणाज्जुनादिभिः स्वहत्मवत
धीनास्ति ह्यलमिवोरणः २८ श्रीशुक उवाच जन्मवंधुश्रियोन्नद्धमदास्तेभरतर्षभ आश्राव्यरामं दुर्वाच्यमश्रा
व्यापुरमाविशन् २९ दृष्ट्वा कुरूणां दौःशील्यं श्रुत्वावाच्यानिवाच्युतः अवोचत्कोपसंरब्धो दुःप्रेक्ष्यः प्रहसन्मुहुः नू
नं नानामदोन्नद्धाः शांतिं नेच्छंत्यसाधवः तेषां हि प्रशमो दंडः पशूनां लकुटो यथा ३१ अहो यदून्सुसंरब्धान्कृष्णंच
कुपितं शनैः सांत्वयित्वाहमेतेषां शाममिच्छन्निहागतः ३२ तइमे मंदमतयः कलहाभिरताः खलाः तं मामवज्ञाय मुहुः
दुर्भाषान्मानिनोऽब्रुवन् ३३ नोग्रसेनः किल विभुः भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः शक्रादयो लोकपालाः योऽजवृष्ण्यंधकेश्वरः
यस्यादेशानुवर्तिनः ३४

तोमहोयेषांते दुर्वाच्यंचंपनघ्वानं अस्मभ्यादुर्जनाः २८ नानाधनादिमदैरुन्नद्धाः दंडएवप्रशमोप्रकर्षेण शमयतीतितथा यथा पाल्लकुटो दं॰ कसम॰
दंडः ३१ दुर्भाष्यान अवाच्यशब्दान् ३२ [illegible] नापयितं समर्थः ३४ श्रीहरसा श्रीलक्ष्म

महाधनाः अस्मास मध्यधितिष्ठंनत इति कुपित आह सुधर्मेत्यादि त्रिभिः ३५ मौलस्तुत मे मौलि सुतैः तन्मांगैरुत मे मौलिभिः रितिवा उपासिता नि
यानि यैर्योगिभिः तेषामपि तीर्थं यथा उपासितं सर्वैः सेवितं तीर्थं गंगा तस्य तीर्थत्वनिमित्तं किंच ब्रह्मा नाव: श्री अस्म ब्रह्ममपि उदहेम रूपं नृता वयं

सुधर्मा क्रमते जैनपारिजातोमरांघ्रियः आनीयते उपतेसो सौम्य किलाध्यासनार्हणः ३५ यस्य पादयुगं साक्षाल्लक्ष्मीरूपा
लेखिले श्वरी सनार्हति किल श्रीशोनरदेव परिधारन्न ३६ यस्यांघ्रिपंकजरजोऽखिललोकपालैर्मौलिस्तुतं मे हितमुपा
तीर्थ ३ शितं तीर्थं ब्रह्मानवोहमपि यस्य कलाः कलायाः श्रीश्वोदहे मचिरमेस्य नृपासनं क्व ३७ भुंजते कुतश्चिरं नंन्मूलं खंडवस्य
यः किल उपानहः किलवयं तस्य पंचकुर्वे शिर ३८ अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानामिव मानिनां ग्रसंत व्रणगिरो दुरंताः कः
सहेतानुशासिताः ३९ अद्य निःकौरवीं पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्षितः कर्ण्डयोधनं शिवदेणमद्र सवाहीक ४० दुःशास
नादिन्मह्रिंच भूरिश्रवस मेवच सर्वानश्रकौरवांश्चान्यान्न सहयांश्रास्वत्यद्विपावर ४१ वीरमादाय ततः संवसपत्ती कंजनः
पुरीं द्वारकामुग्रसेनादीनन्नत्वा हस्तामिवांधवान् अथ वा कौरवोधानीं समस्तैः कुतार्थिः सह नागारव्यां हि पाम्याशु इ
तीत्तानुत्प्र पुंगवलः ४२ गृहीत्वा हलमुत्तस्थौ दहन्निव जगत्त्रयं लांगलाग्रेण नगरमुद्दिधार्य गजाह्वयं विचकर्ष सगंगा
यां प्रहरिष्यन्नमर्षितः ४४ जलयानमिवाघूर्णं गंगायां नगरं पतत् आकृष्यमाणमालोक्य कौरवाजातसंभ्रमाः ४५
तमेव शरणं जग्मुः सकुटुंबा जिजीविषवः सलक्ष्मणं पुरस्कृत्य शांबं प्रांजलयः प्रभुं ४६ राम रामाऽखिलाधार प्रभावनविद
मते मूढानां नः कुबुद्धीनां क्षंतुमर्हस्य धीश्वरः ४७ श्री

यस्य कलायाः अंशस्य कलाः अंशाः ३७ कुबुद्धीनां क्षंतुमर्ह मत्तानामिव मदयाद्विनाशस्ता पत घाः अनुशासिताः ख्यरंडकः सनः ३९ ४० लांगलाग्रेण
दारितेन प्रकाश मूलेनिरवातेन उद्विदार्य उत्पाद्य ४१ ४२ ४३ जिजीविषवः इमतराधिकासोढव्यं ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ अनंताय नमः

भा॰ द॰ ३॰
५१

असैव प्रपंचः एते इति चतुर्भिः यौनेन पृथयाविवाहेन २५ किंच चामरव्यजने इति भुंजंति उपभुंजंते इत्यर्थः अस्मदुपेक्षया अस्माकमनुग्रहेण २५
अलमिति अतः परं तान्यपहरिष्याम इत्यर्थः २६ अवरुंधीत स्वीकुर्यात् उरणो मेषः २७ जन्मना बंधुभिः श्रियोपलक्षितया श्रिया या उन्नद्ध उन्न

एते यौनेन संबद्धाः सहसय्यासनाशनाः वृष्णयस्तुल्यतां नीता अस्मद्दत्तनृपासनाः २५ चामरव्यजने शंखमातपत्रं च
पांडुरं किरीटमासनं शय्यां भुंजत्यस्मदुपेक्षया २६ अलं यदूनां नरदेवलांछनैर्दातुः प्रतीपैः फणिनामिवामृतं येऽस्मत्
प्रसादोपचिता हि यादवा आज्ञापयंत्यद्य गतत्रपा बत २७ कथमिंद्रोऽपि कुरुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः अदत्तमवरुं
धीत सिंहग्रस्तमिवोरणः २८ श्रीशुक उवाच जन्मबंधुश्रियोन्नद्धमदास्ते भरतर्षभ आश्राव्य रामं दुर्वाच्यमसभ्याः
पुरमाविशन् २९ दृष्ट्वा कुरूणां दौःशील्यं श्रुत्वा वाच्यानि चाच्युतः अवोचत्कोपसंरब्धो दुष्प्रेक्ष्यः प्रहसन्मुहुः ३० नू
नं नानामदोन्नद्धाः शांतिं नेच्छंत्यसाधवः तेषां हि प्रशमो दंडः पशूनां लकुटो यथा ३१ अहो यदून्सुसंरब्धान्कृष्णं च
कुपितं शनैः सांत्वयित्वाहमेतेषां शममिच्छन्निहागतः ३२ त इमे मंदमतयः कलहाभिरताः खलाः तं मामवज्ञाय मुहु
र्दुर्भाष्यान्मानिनोऽब्रुवन् ३३ नोग्रसेनः किल विभुः भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः शक्रादयो लोकपालाः नोग्रसेनः किल विभुः
यस्यादेशानुवर्तिनः ३४

द्धो मदो येषां ते दुर्वाच्यं वचं पतक्वाक्यं असभ्याः दुर्जनाः २९ नानाधनादिमदैरुन्नद्धाः उद्धताः एव प्रशमो प्रकर्षेण शामयतीति तथा यथा पशून् लकुटो
दंडः ३१ दुर्भाष्यान् अवाच्यशब्दान् ३२ ३३ दुर्भावतः मनुष्यरतिवद्धि नोग्रसेनः किल [illegible] पतिं समर्थः ३४ श्रीहंसाः श्रीसम श्रीरामः

महोदधयः अस्मस्समय्यपि तिष्ठन्त इति कुपित आह सुधर्मेत्यादित्रिभिः ३५ मौल्युत्तमे मे मौलिमुत्तमाङ्गेन उत्तमे मौलिभिः किरीटैर्वा उपासितानि नृपा-
णानि यै योगिभिः ते यामपि तीर्थपदा उपासितं सर्वैः शोधितं तीर्थं गंगा तस्य तीर्थत्वनिमित्तं किंच ब्रह्मादयो आवः श्रीश्चाहमपि उद्वहेम कपंचूना वयं

सुधर्माक्रमते जैनपारिजातोमरांघ्रिपः आनीयमनुज्यते सो सौ नकिलाध्यासनार्हणः ३५ यस्य पादयुगं साक्षाच्छ्रीरुपा-
स्ते खिलेश्वरी सनार्हति किल श्रीशो नरदेवपरिच्छदान् ३६ यस्यांघ्रिपंकजरजोऽखिललोकपालैर्मौल्युत्तमैर्धृतमुपा-
तीर्थ ३ सितं तीर्थं ब्रह्मा भवोहमपि यस्य कलाः कलायाः श्रीश्चोद्वहेम चिरमस्य नृपासनं क्व ३७ भुंजते कुरुभिर्दत्तं भूखंडं वृष्ण-
यः किल उपानहः किल वयं तत्रयं च कुर्वेः शिरः ३८ अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानामिव मानिनां असंबद्धा गिरो रुक्षाः कः
सहेतानुशासिता ३९ अद्य निःकौरवीं पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्षितः कर्णदुर्योधनं शांवं द्रोणं मद्रसवाह्लिकं ४० दुःशास-
नादिन्नाहिं च भूरिश्रवसमेव च सर्वान् अकौरवान्यान् सहयांश्चाप्यथ द्विपान् ४१ वीरमाहायतं शांवं सपत्नीकं ततः
उत्सेदाकामुग्रसेनादीन् हत्वा हस्तिनामिवाधवान् अथ वा कौरवो धानीं समस्तां कुरुभिः सह नागाह्वयां हि पाण्याशु उद्-
क्षेप्ता कुरुपुंगवः ४२ गृहीत्वा हलमुत्तस्थौ दहन्निव जगत्त्रयं लांगलाग्रेण नगरमुद्विदार्य गजाह्वयं विचकर्ष स गंगा-
यां प्रहरिष्यन्नमर्षितः ४४ जलयानमिवाघूर्णं गंगायां नगरं पतत् आकृष्यमाणमालोक्य कौरवाजातसंभ्रमाः ४५
तमेव शरणं जग्मुः सकुटुंबा जिजीविषवः सलक्ष्मणं पुरस्कृत्य सांवं प्रांजलयः प्रभुं ४६ राम रामाखिलाधार प्रभावं न विद्-
मते मूढानां नः कुबुद्धीनां क्षंतुमर्हस्यधीश्वरः ४७ श्री

यस्य कलायाः अंशाः कलाः अंशाः ३७ कुबुद्धीनां क्षंतुमर्हः मत्तानामिव मय्यादिनाः रुक्षाः परुषाः अनुशासिताः स्वयं दंडकः सन् ३९ ४० लांगलाग्रेण
उद्दिणता प्रकाशस्तूलेनि रवातेन उद्विदार्य उत्पाद्य ४१ ४२ ४३ जिजीविषवः इत्यत्राधिकं सोढव्यं ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ अनन्ताय नमः

ञोयशयानं करोषि शेषपर्यपरिशिष्यमाणो यः सत्वमेवेति वा अस्मात्सुकोपम्य त्वायमनुचिंत एवेत्याह कोपल्ले इति स्थितिपालने तत्त्व
एकांत्स्यर्थ्यवान्नकोपः पाठांतरे संबोधनं ४८ विश्वकर्मन्कृतं यस्य सत्वमिति संबोधनं वेपमानं मपनं प्रपन्नं सैधाते ४८ तुरंगमार्ग्वकाहस्रायुता
॥स्थिपत्युत्य त्वप्ययानां त्वमेकोहेतुर्विरंस्य या लोकान्क्रीडनकानीश क्रीडतस्ते वदंति हि ४८ त्वमेव मूर्ध्नीदमनंत ली
॥लया भूमंडलं बिभर्षि सहस्रमूर्धन् अंते च यः स्वात्मनिरुद्ध विश्वः शेषेद्वितीयः परिशिष्यमाणः ४८ कोपस्तेखिलशि
॥क्षार्थं न द्वेषान्न च मत्सरात् बिभ्रतो भगवन्सत्वं स्थितिपालनतत्परः ५० नमस्ते सर्वभूतात्मन्सर्वशक्तिधराव्यय
॥विश्वकर्मन्नमस्तेस्तु त्वां वयं शरणं गताः ५१ श्रीशुक उवाच ॥ एवं प्रपन्नैः संविग्नैर्वेपमानायनैर्बलः प्रसादितः प्रस
॥न्नोभूत्मा भैष्टेत्यभयं ददौ ५२ दुर्योधनः पारिबर्हं कुंजरान्षष्टिहायनान् ददौ च द्वादशशतान्ययुतानि तुरंगमान्
॥५३ रथानां षट्सहस्राणि रौक्माणां सूर्यवर्चसां दासीनां निष्ककंठीनां सहस्रं दुहितृवत्सलः ५४ ततः प्रति
॥गृह्य भगवान्सात्वतर्षभः ससुतः सस्नुषः प्रयातः सुहृद्भिरभिनंदितः ५५
॥तर्षभः ससुतः सस्नुषः प्रयातः सुहृद्भिरभिनंदितः ५५ प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं भगवान्सात्व
॥ततः प्रविष्टः स्वपुरं हलायुधः समेत्य बंधूननुरक्तचेतसः शशं
॥स सर्वं जदुपुंगवानां मध्ये सभायां कुरुषु स्वचेष्टितं ५६ अद्यापि च पुरं ह्येतत्सूचयद्रामविक्रमं समुन्नतं दक्षिणतो
॥गंगायामनुदृश्यते ५७ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे बलभद्रविजयो नामाष्टषष्टितमोध्यायः ॥६८॥

नि ५० ५१ सुहृद्भिः कौरवैः ५५ मध्ये सभायां सभामध्ये स्वचेष्टितं कथयामास ५६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमेऽष्टषष्टितमो ध्या ॥श्री॥
...न्यच्चपत क्वाव...
दः ३१ दुर्जोध्यान ...वाच्यपरा दान् ३२ ३३ तुमो... मरा ॥५
६...

२ कोनसम्प्रतितमेगार्हस्थ्यप्रतिमंदिरं कृष्णस्यनारदोदृष्ट्वाविस्मितोगात्ततस्सुदिदृक्षामितिनपेनाहचित्रमितिद्व्यष्टसहस्रंस्त्रीः उदावह
न्तप्रतिस्त्रीनव्यानन् ३ द्वारवतीमनुवर्णयतिसार्द्धत्रयेणः पुष्पितेतिः पुष्पितेषूपवनेषुउद्यानेषुचद्विजानामलीनांकुलानितैर्नादि
दितं ४ छुरितेषुव्याप्तेषु ५ महामरकतैः प्रख्यायंतेप्रकाशंतइतितथातैः स्वर्णरत्नमयाःपरिछदाः परिकरापेषुतैः ५ पतत्यः प्लवमानाः
पताकायेषुतैर्ध्वजैर्वारितआतपोयस्यांतां ७ तस्यांसर्वैर्धिष्ण्यपैर्लोकपालैरर्चितं ८ षोडशाभिःसद्मसहस्रैःसमलंकृतंहरेरंतःपुरंवि

॥श्रीशुकउवाच॥ नरकंनिहतंश्रुत्वातथोद्वाहंचयोषितां॥ कृष्णेनैकेनबह्वीनांतद्दिदृक्षुःस्मनारदः॥१॥ चित्रंबतैतदेकेन
॥वपुषायुगपत्पृथक्॥ गृहेषुद्व्यष्टसाहस्रंस्त्रियएकउदावहत्॥२॥ इत्युत्सुकोद्वारवतींदेवर्षिर्द्रष्टुमागमत्॥ पुष्पितोप॥
॥वनारामद्विजालिकुलनादितां॥३॥ उत्फुल्लेंदीवरांभोजकल्हारकुमुदोत्पलैः॥ छुरितेषुसरःसूच्चैःकूजितांहंससारसैः॥४॥
॥प्रासादलक्षैर्नवभिर्जुष्टांस्फाटिकराजतैः॥ महामरकतप्रख्यैःस्वर्णरत्नपरिच्छदैः॥५॥ विभक्तरथ्यापथचत्वरा॥
॥पणैः शालासभाभीरुचिरांसुरालयैः॥ संसिक्तमार्गांगणवीथिदेहलींपतत्पताकाध्वजवारितातपां॥६॥ तस्यामंतः॥
॥पुरंश्रीमदर्चितंसर्वधिष्ण्यपैः॥ हरेःस्वकौशलंयत्रत्वष्ट्राकार्त्स्न्येनदर्शितं॥७॥ तत्रषोडशभिःसद्मसहस्रैःसम॥
॥लंकृतं॥ विवेशैकतमंशौरेःपत्नीनांभवनंमहत्॥८॥ विष्टब्धंविद्रुमस्तंभैर्वैदूर्यफलकोत्तमैः॥ इंद्रनीलमयैःकुड्यै॥
स्थंभे१ गतहानवारितिः ॥जगत्याचाहतत्विषा॥९॥ श्री

वेश तत्रतस्यशौरेःपत्नीनांभवनेषुएकतमंविवेशेत्यन्वयः ९ यत्रत्वकौशलंत्वष्ट्रादर्शितमित्यंतः पुरमेवतद्योर्विशिनष्टिः तदनुवर्ण
यतिः चतुर्भिर्विष्टब्धमितिः विद्रुमस्तंभैर्विष्टब्धंविधृतंवैदूर्यमयानिफलकोत्तमानिस्तंभाश्रयाणिछादनानितैर्दिइंद्रनीलमयैःकुड्यादिभित्रो
पलक्षितंजगत्यान्नूमिकापाचेंद्रनीलमय्याचनहतात्विट्यस्यास्तया ९ श्रीकृष्णायनमः श्रीराधाकृष्णाय श्रीवलिदेवायनमः श्रीकृष्ण

स्यपैः २

श्री.६.७.
५२

१२

युक्ताहारमां विलंबाः विविधा विलंबानि विधं ते येषु तैर्महापुत्र मैः प्रच्छन्ने ते भूषिते ॥ १०-२१ ॥ ईदृश समीहे मे ध्येयमिति बुद्धिर्यस्य याते ः अनुसंवं
सर्वकालं आत्मना समानानि गुणरूपवयांसि सुवेषो लंकारः स्वप्रयस्यते न हासी सहस्रेण युतयाऽऽगृहिण्या सह ॥ २२ ॥ प्रियः तस्मि
ण्याः पर्यंकतः अवीविशत् उपवेशयामास ॥ अविभः ऋधा अस्य ॥ किंभूरिति शास्त्रं वा ॥ तथा च संप्रज्ञान्निनाख्यं च प्राह इत्युत्तरेण

॥ विलाने निर्मितेलव्धमुक्ताहारमविलंबि लिः ॥ हंतैः तसन पर्यंक मैर्मणिपुत्तमपरिस्तृतैः ॥ १० ॥ हासी भिन्नितिष्ठ कं ठी भिः
॥ सुवासोभिरलंकृतं पुंभिः सुकंचुकोल्लीषसुवस्त्रमणिकुंडलैः ॥ ११ ॥ रत्नप्रदीपनिकरद्युतिभिर्निरस्तध्वांतं विचित्र ॥
॥ लंनी बुधिलंड़ितोंग ॥ अंतिपत्र विहिताग्रुरुधूपमतैर्निर्यात मीसघनबुद्धयउन्नंदंतः ॥ १२ ॥ तस्मिन् समानगुण ॥
॥ रूपवयः सुवेषदासीसहस्रयुतया अनुसवं गृहिण्या ॥ विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुक्मदंडेन सात्वतपतिं परिवीजयंत्या ॥
॥ १३ ॥ तं संनिरीक्ष्य भगवान् सहसोत्थितः श्रीपर्यंकतः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः ॥ आनम्य पादयुगलं शिरसा किरीटजुष्टे
॥ न सांजलिरवीविशदासने स्वे ॥ १४ ॥ तस्यावनिज्य चरणौ तदपः स्वमूर्ध्नि बिभ्रज्जगद्गुरुतरोऽपि सतां पतिर्हि ब्रह्मण्यदेव इ
॥ ति यद्गुणनाम युक्तं तस्यैव यच्चरणशौचमशेषतीर्थं ॥ १५ ॥ संपूज्य देववर्षिवर्यमृषिः पुराणो नारायणो नरवपुर्विधि ॥
॥ नोदितेन नाएपानिनाख्यमितयाऽमृतज्जुष्टयातं प्राह प्रभो भगवते करवाम किं ते ॥ १६ ॥

नपः कृपं भूतं ॥ यस्य चरणशौचं गंगा ॥ अशेषतीर्थं सः ॥ अतएव जगद्गुरुतरोपि सतां धर्मभृतां पतिस्त्वादेवमकरोदित्यर्थः ॥ सतां पतित्वे हेतुः ब्र
ह्मण्यदेव इति यद्गुणं तं नाम तस्यैव यतो युक्तं समंजसं अतस्तद्धर्म्मप्रवर्तनाय एवमाचरणमित्यर्थः ॥ १४ ॥ अतिनाख्यमिरिक्ष्य आत्वरागमनतिसा ॥ ५ श्री
५२

भवता स्वस्यार्हणमनर्हं मन्यमानस्तत्संभावयन्नाह । नैवेति । सर्वमित्रत्वादेवमर्हणं न तु मम गौरवात् । तर्हि किं पंकं सोऽस्य मोचीत्याह खला
नां दमश्च नैवाद्भुतमिति कुतः जगतः । स्थितिरक्षणाभ्यां रक्षणं पालनं ताभ्यां सह तस्य निःश्रेयसाय तवायं स्वेच्छावतारः । इति वयं सम्यग्विद्मः । अतः
खलदमः साधुसमानं च युक्तमिति भावः ॥ १७ ॥ पदं तु क्षमो किं करवाम इति । तत्राह । दृष्टमिति । [smudged] जनतायाम् अपवर्गरूपं किंच अतिदुर्लभमित

॥ श्रीनारद उवाच ॥ नैवाद्भुतं त्वयि विभोऽखिललोकनाथे मैत्रीं जनेषु सकलेषु दमः खलानाम् । निःश्रेयसाय हि जगतः
॥ स्थितिरक्षणाभ्यां स्वैरावतार उरुगाय विदाम सम्यक् ॥ १७ ॥ दृष्टं तवांघ्रियुगलं जनतापवर्गं ब्रह्मादिभिर्हृदि वि॥
॥ चिंत्यमगाधबोधैः । संसारकूपपतितोत्तरणावलंबं ध्यायंश्चराम्यनुगृहाण यथा स्मृतिः स्यात् ॥ १८ ॥ ततोऽन्यदा॥
॥ विशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः । योगेश्वरेश्वरस्यांग योगमायाविवित्सया ॥ १९ ॥ दीव्यंतमक्षैस्तत्रापि प्रियया चोद्ध॥
॥ वेन च । पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ २० ॥ पृष्टश्चाविदुषेवासौ कदायातो भवानिति । क्रियते किं॥
॥ नु पूर्णानामपूर्णैरस्मदादिभिः ॥ २१ ॥ अथापि ब्रूहि नो ब्रह्मन् जन्मैतच्छोभनं कुरु । स तु विस्मित उत्थाय तू॥
॥ ष्णीमन्यदगाद्गृहं ॥ २२ ॥ तत्राप्यचष्ट गोविंदं लालयंतं सुतान् शिशून् । ततोऽन्यस्मिन्गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमं ॥
॥ २३ ॥

५२

याग्र्यत्वाद्ब्रह्मादिभिर्योगेश्वरैरपि हृदि विचिंत्यं किंच । संसारकूपे पतितानां मुत्तरणाय अवलंबनं आश्रयं । एवंभूतं तवांघ्रियुगलं मया दृष्टं अतः सतत
तं तत्स्मितं यथापि त्वत्स्मृतिर्यथा स्यात् । तथानुगृहाण अतः तदेव ध्यायन्नेव नित्यं चरामीति ॥ १८ ॥ अथैहेंद्रियं तत्ससाहेहदयोऽतिज्ञानवं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

भा॰ ९० ॥ ५४ ॥

वितानाग्नीन् सदक्षिणीयाहीनग्निहोत्रेण पंचभिर्मखैर्महायज्ञैर्यजंतं २४ ३१ कालेतनंतं समये येविधिना उपयाणंप्रयमणं विवाहमित स्वर्यः क
ल्पयंतं घटयंतं विभूतिभिः विभवैः ३२ प्रस्थापयंतं दुहितॄजामातृ दारांनां स्वगृहात् ततस्तद्गृहप्रतिनयनं उपानयनं ततमृहात्तु नरायं नयंतं तेमं

१९ जु॰ क्वचित्तं च वितानाग्नीन् यजंतं पंचभिर्मखैः भोजयंतं द्विजान् क्वापि भुंजानमवशेषितं २५ क्वापि संध्यामुपासीनं जपंतं ॥
ब्रह्म वाग्यतं एकत्र चासिचर्मभ्यां चरंतमसिवर्त्मसु २५ स्वमैर्गजैरथैः क्वापि [illegible] विचरंतं गदाग्रजं क्वचिच्छ ॥
यानं पर्यंके स्तूयमानं च वंदिभिः २६ मंत्रयंतं च कस्मिंश्चिन्मंत्रिभिश्चोद्धवादिभिः जलक्रीडारतं क्वापि वारमुख्याबला ॥
वृतं २७ कुत्रचिद् द्विजमुख्येभ्यो ददतं गाः स्वलंकृताः इतिहासपुराणानि शृण्वंतं मंगलानि च २८ हसंतं हास्यकथया क्व ॥
चित्प्रियया गृहे क्वापि धर्मं सेवमानमर्थकामौ च कुत्रचित् २९ ध्यायंतमेकमात्मानं पुरुषं प्रकृतेः परं शुश्रूषंतं ॥
गुरून् क्वापि कामैर्भोगैः सपर्यया कुर्वंतं विग्रहं कैश्चित्संधिं चान्यत्र केशवं कुत्रापि सह रामेण चिंतयंतं सतां शिवं ३१ पु
त्राणां च दुहितॄणां च काले विध्युपयापनं ३० दारैर्वरैस्तत्सदृशैः कल्पयंतं विभूतिभिः ३२ प्रस्थापनोपनयनैरपत्या
नां महोत्सवान् वीक्ष्य योगेश्वरेशस्य येषां लोका विसिस्मिरे ३३ यजंतं सकलान् देवान् क्वापि क्रतुभिरूर्जितैः पूर्तयं
तं क्वचिद्धर्मं कूपारामालयादिभिः ३४ चरंतं मृगयां क्वापि हयमारुह्य सैंधवं घ्नंतं ततः पशून् मेध्यान् परीतं यदुपुंगवैः ॥
अव्यक्तलिंगं प्रकृतिष्वंतःपुरगृहादिषु क्वचिच्चरंतं योगेशं तत्तद्भावबुभुत्सया ३६ अथोवाच हृषीकेशं नारदः प्रहसन्नि ॥
व योगमायोदयं वीक्ष्य मानुषीमीयुषो गतिं ३७ यो
होत्सवान् कल्पयंतं योगेश्वरस्य येषामपत्यानां महोत्सवान् वीक्ष्य लोकाः सर्वे विस्मयं चक्रुः तथा भूतानुकल्पयंतं ३८ अव्यक्तलिंग देवानां ते ॥ श्रीरास॰
गाथ्यानं ३८ ३९ श्रीरासायनमः ५६

हे यो॰ [illegible] त्वात्मनि मम मनसि तव स्वरूपे वा निर्भीताः प्रतीतास्तव योगमायाः केवलं वै विहा मां विह [illegible] न तु त्वपर [illegible]
व॰ ३८ त्वन्मानुष्यनाट्येन तु त्वमिः अतो मां प्रस्थापयेत्याह अनुजानीहीति ३८ तत्र स्मात्स लोकसित्तु यत्विमं धर्ममार्ग [illegible] मनु तत्व
त॰ अत्र हे पुत्र मा खिद मोहं प्राप्नुहीति ४० इति एवमनुगृहीतस्तमेकमेव सन्तं ददर्शेति ४१ मुहुर्मुहुर्दृष्ट्वा जातकौतुको मुनिर्विस्मितोऽभू

विद्म योगमायास्ते दुर्दर्शा अपि मायिनां योगेश्वरात्मन्निर्भाता भवत्पादनिषेवया ३७ अनुजानीहि मां देव लो ७३
कांस्ते यशसाप्लुतान् पर्यटामि तवोद्गायन्लीलां भुवनपावनीं ३८ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मन्धर्मस्य वक्ताहं
कर्ता तदनुमोदिता तच्छिक्षयन्लोकमिममास्थितः पुत्र मा खिदः ४० श्रीशुक उवाच इत्याचरंतं सद्धर्मान्पावनान्
गृहमेधिनां तमेव सर्वगेहेषु संतमेकं ददर्श ह ४१ कृष्णस्यानंतवीर्यस्य योगमायामहोदयं मुहुर्दृष्ट्वा ऋषि
रभूद्विस्मितो जातकौतुकः ४२ इत्यर्थकामधर्मेषु कृष्णेन श्रद्धितात्मना सम्यक्सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन्
ययौ ४३ एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो नारायणोऽखिलभवाय गृहीतशक्तिः रेमेंग षोडशसहस्रवरांगनानां स
७२ व्रीडसौहृदनिरीक्षणहासजुष्टः ४४ यानीह विश्वविलयोद्भववृत्तिहेतुः कर्माण्यनन्यविषयाणि हरिश्चका
र यस्त्वंग गायति शृणोत्यनुमोदते वा भक्तिर्भवेद्भगवति ह्यपवर्गमार्गे ४५ इति श्रीभागवते महापुराणे दशम
स्कंधे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ६९ श्री

इति ४२ श्रद्धितः श्रद्धायुक्त आत्मा यस्य तेन ४३ नारद दृष्ट्वा लीलां निगमयति एवमिति अखिलस्य भवाय उद्भवाय उत्कर्षाय
गृहीताः शक्तयो येन सः सव्रीडं च तत्सौहृदं च तेन निरीक्षणं हासश्च ताभ्यां जुष्टः ४४ अनन्यविषयाणि असाधारणानि अपवर्गमार्गे मो

॥ १० गी० उ० ॥
॥ ५५ ॥

ततस्तत्सुप्रतिनमेत्तस्यास्याह्निककर्म्मणि ॥ इतनारदयोः कार्य्याकार्य्यमंत्रविचारणं ॥ जगन्मंगलचारित्रमाह्निकं जगदीशितुः ॥ नारदेन कृष्णो विज्ञापित
इष्टमाह यथा ॥ इस पर्धम्मकामेषु सुसेने ष्वाह्नि तास्मनेति प्रत्क्त तस्य स्वास्त्यान्हिकस्याधिकारेषशव्दः ॥ उपदन्ता यं ॥ वल्लाभां पति भिः ॥ दत्ता सेः ॥ म
धव्योमाधवस्य तापाः ॥ वदिनद्रवमानस्त्व बोधयंति ॥ सतिचायोसिप त्तिलो रोहव न ॥ श्रुतिशपेनाकूजनसंरावेनवा पुनिर्गांपत्त्वलि चनिशालिव
पांसि ॥ वैरत्नेनुत्तु पलक्षणंवादिरेणविम्न्लेषात्र वर्य्यालोच्य ॥ ३ ॥ एकं ब्रतं उत्प्रहेतुः श्रुनम्येविरूपाधिं ॥ श्रुनएवाय्यपनिसंस्त्व पंज्योतिर्धहेतुः ॥ नित्य

श्रीशुक उवाच ॥ अथो योवसुपदत्तायां कुकुयान कूजतो शपन् ॥ गृहीतकंदः पतित्रिभिर्माधवो विरहातुरः ॥ १ ॥ नयांशिरे ॥
रुवनत्तलसंबोधयंतीव वंदिनः ॥ गायत्स्वलिषु निद्राणांमंहारवेनवा पुनिः ॥ २ ॥ मुहूर्त्तंतितु वैश्मीनाम पदृतिशोमनं ॥
प्रीरंग्नणाविश्लेषाच्छ्रियवाहुतरंगता ॥ ३ ॥ ब्राह्मेमुहूर्त्ते उत्थायवार्युपस्पृश्य माधवः ॥ दध्यौ प्रसन्नकरण आत्मानं त
मसः परं ॥ ४ ॥ एकं स्वयंज्योतिरनन्यमव्ययं स्वसंस्थया नित्यनिरस्तकल्मषं ॥ ब्रह्माख्यमस्योद्भवनाशहेतुभिः स्वशक्तिभि
र्लक्षितभावनिर्वृतिं ॥ ५ ॥ अथाप्लुतोंऽभस्यमले यथाविधि क्रियाकलापं परिधाय वाससी ॥ चकार संध्योपगमादि सत्त
मो हुतानलो ब्रह्मजजाप वाग्यतः ॥ ६ ॥

निरस्तं कल्मषं ॥ अविद्या पस्मात्तं ॥ पलक्षणमाह ॥ स्वसेति विभक्तस्यलक्षितितो नाववा सोनिरवग्निरच्छावः ॥ सत्ता निर्वृति तत्ते इत्यथादिगुणकैर्हत्ता
त ॥ एवं सत्तामात्रं यत स वि स्वसोम्येहम ग्रह्नासीत्यादि श्रुतेनेत्यस्यानुरूपं विज्ञानमानंदमित्यादि श्रुतेः ॥ तं स्वानंदं मित्यप [illegible] श्रीरस्तः

[illegible] बलगार

कला: सुरान् देवान् ऋषीन् पितॄंश्च तर्पयित्वा १ गृहीतो प्रथम प्रसूतां वत्समिति । हिरण्येन परिस्तृतान् ऋत्विग्भ्यो दत्त्वा । न तु त्वपरां दिति ॥
दारापत्य बान्धवान् स्वकीयानि तिलकृत्य दत्त्वा वानि सम्प्रोक्ष्य दारान् तं वहान्ते कीर्त्य सपुरान्ते चतुर्दश लक्षते स्पृशानि तानि यथोक्तं वदते मे या पापानि लिप्तकृते
यानानु पुरातन् सर्वकर्मण परिस्तृतान् सुराताख्यमर्मतिमस्कारेति पुत्रानि चतुर्दशेति ततश्च पंचदश संख्याम्लोकेन तं गृह्य
ते चतुर्दशानां ललितानां सप्ताधिक सतां स्थानः चन्द्र चतुः सीमाग्र हसहस्रा त्रयोदशेति । दिने दिने प्रतिगृह्य चेति । शान्त सम्पत्तीः स

॥ उपस्थाय यार्कमुद्यन्तं तर्पयित्वात्मनः कला । देवान् ऋषीन् गुरून् स्थान् विप्रान् नाम्न स्वधां चात्मवान् १ धेनूनां तस्य ॥
शृङ्गी एणं साध्वीनां मौक्तिक स्रजां पः पत्निनी नाग प्रतीनां सवत्सानां सुवाससां । देहोरोप्य स्वर्णाक्षाञ्चं हेमाङ्गिनति ॥
लैः सह । वस्त्रं तते भ्यो विप्रेभ्यो वर्णं प्रदिने दिने । गो विप्र देवताः श्रूणु सुवर्णानि सर्वशः न मस्कृत्य आत्म सम्भव ॥
मंगलानि समस्पृशत् १ कृष्णात्मानं नृपया मात्तन रत्नोक विभूषणं वाससोर्पितं स्वलोः स्वायैर्दिव्य सुगन्ध लेपनैः ११ ॥
॥ श्वादेसाज्यं तथा हर्षं गोविन्दं वद्विज देवता कामांभ्रस वर्णानां पोरांतः पुरस्कृत्य १२ प्रत्यय प्रवृतीः कामैः प्रतो ॥
॥ श्रुतं उपानीय स्वं हननं परमाद्भुतं १४ सुग्रीवाद्यैर्हयै युक्तं श्वेत मध्यास्थितो रथे महोत्सापात्तना पाणी सारथे तं ॥
॥ समाहतं १५ सात्यकिरुद्धव संयुक्तः पूर्वादिमिव भास्करः १६ ॥

विद्वतीः मंगलानि कपित्वा हीति १० नरत्नोक स्वविभूषणं स्वमात्मानं स्वावैः पीता चरन्ते प्रनारिष्टिभिः ११ कामानभिलषितान् सर्वान्
नेत्र पर्णान् १२ विप्रा दीनहंसंगादिभिः संविभज्य ते न्यत्तानि रत्नेत्र पिः उपायुक्तं भोगार्थमन्य हीतं १३ पाणौ तं जिलीन हीत्वा १९

आत्मा जीवेध नो देहस्वभावेप रमात्मेति १

भा॰ १०॰ ३॰ सव्रीडप्रेमवीक्षितैरीक्षितः सन्तां स्थितः स्वामिरेव वीक्षितैः सप्रणादिस्थैर्मिरगादिति १६ एवं सर्वगृहेभ्यः पृथक् निर्गमानन्तरं एक एव सन् सुधर्मां
५९ प्राविशत् यन्निविष्टानां १७ नृसिंहैः नृश्रेष्ठैः उपमन्त्रिणः परिहासकाः पृथक् पृथक् पृथक् तत्तत्समुदाये १८ मृदङ्गादयः प्रसिद्धाः १९ दराः शङ्खाः एतादृश
काबुद्धः २० ब्राह्मणोऽब्रह्मवेदमाहुः स कान्त्या व्याचक्षते ते सर्वे ब्रह्मवादिनः वादिनश्चतुराः २१ गिरिव्रजेन तत्संज्ञिके दुर्गे येन रुद्धाः सन्तः नेवाचद्धः एवमा

१६ ॥ईक्षितो नृतः पुरस्त्रीणां सव्रीडप्रेमवीक्षितैः ॥ सप्रादिर्वक्षोनि र्गोऽज्ञातहासोऽहन्मनः ॥ १६ ॥ सुधर्माख्यां सभां सर्वैर्वृष्णि॥
॥भिः परिवारितः ॥ प्राविशद्यन्निविष्टानां न सन्त्यङ्ग षडूर्मयः ॥ १७ ॥ तत्रोपविष्टः परमासने विभुर्बभौ स्वभासा ककुभोऽव॥
॥भासयन् ॥ वृतो नृसिंहैर्यदुभिर्यदूत्तमो यथोडुराजो दिवि तारकागणैः ॥ १८ ॥ तत्रोपमन्त्रिणो राजन्नानाहास्यरसै॥
४८ ॥र्विभुम् ॥ उपतस्थुर्नटाचार्या नर्तक्यस्ताण्डवैः पृथक् ॥ १९ ॥ मृदङ्गवीणामुरजवेणुतालदरस्वनैः ॥ ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्च॥
॥सूतमागधवन्दिनः ॥ २० ॥ तत्राहुर्ब्राह्मणाः केचिदासीना ब्रह्मवादिनः ॥ पूर्वेषां पुण्ययशसां राज्ञां चाकथयन्कथाः ॥ २५
॥२१॥ तत्रैकः पुरुषो राजन्नागतोऽपूर्वदर्शनः ॥ विज्ञापितो भगवते प्रतीहारैः प्रवेशितः ॥ २२ ॥ स नमस्कृत्य कृष्णाय परेशा॥
॥य कृताञ्जलिः ॥ राज्ञामावेदयद्दुःखं जरासन्धनिरोधजं ॥ २३ ॥ ये च दिग्विजये तस्य सन्नतिं न ययुर्नृपाः ॥ प्रसह्य रु॥
॥द्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिव्रजे ॥ २४ ॥ राजान ऊचुः ॥ कृष्ण कृष्णाप्रमेयात्मन्प्रपन्नभयभञ्जन ॥ वयं त्वां शरणं यामो भव॥
॥भीताः पृथग्धियः ॥ २५ ॥ श्रीशुकः ॥

वेदपत इत्युक्तवंतः २३ श्रीकृष्ण कृष्णेति संभ्रमेण लोकानां राज्ञांपि त्वत्प्रीतिः तत्र प्रथमेन शरणागमनं द्वितीयेन भयानुवादः तस्मात् प्रार्थनमिति २५ श्रीशुकः
१६

[illegible]
[illegible] उपयाम उपासना [illegible] नभवान [illegible] श्रुतः

...ईशेनालोकस्य।नवनयंविदएवंतोनमंति।लोकविकर्म्मनिषिद्धंकाम्यंचतस्मिन्निरतंरतः।सेकुशलेधर्म्मेभवतार्च्चने।त्वयाउदितेस्वे
चरात्रेसामान्यतस्त्वदीनाशु।प्रमत्तोविषयरसनासि।प्रज्ञुहोषिदहासुपन्न।पत्रपत्नसिकैतेय।नकुतश्चमदर्थमिति।प्रमत्तोऽनवहितोयावदयंलो
कः।तावदेवास्यलोकस्ययः।सद्योजीविताशांछिनत्ति।तस्मैतुभ्यमनिमिषायकालात्मनेनमइति।२६।सेयंलोकस्यगतिः।त्वयंतुकाः।स्वतोस्मात्कुरु
एततदुःखमापन्नमितोमर्थ्यणाऽऽ।लोकइति।जोईशजगतः।इनईश्वरः।तैःनविलस्वसार्थमवतीर्णोऽपिचेदस्माकंदुःखस्यात्।नहिकिमन्यःकश्चिजरा

॥लोकेविकर्म्मनिरतःकुशलेप्रमत्तःकर्म्मण्ययंत्वदुदितेभवदर्च्चनेस्वे॥यस्तावदस्यबलवानिहजीविताशांसद्यः॥
॥छिनत्त्यनिमिषायनमोस्तुतस्मै॥२६॥लोकेनवाज्जगहितःकलयावतीर्णःसत्त्वेनयःखलनिग्रहणायचा॥
॥न्यः॥कश्चित्त्वदीयमतियातिनिदेशमीशकिंवाजनःस्वकृतमृच्छतितन्नविद्मः॥२७॥त्वमीयितंनपसुखंपरतंत्र॥
॥मीशाशश्वत्कृपेनमतनकेनधर्त्तंबहामः॥हित्वाममनिर्मुखंत्वदनीहलभ्यंक्लिश्यामहेनिकृपाणस्तवमाय॥
॥येह॥२८॥

त्वेषु१

संधारित्वदाज्ञामयिलंघयति।किंच।त्वयास्समानोऽपिजनः।स्वकर्म्मजंदुःखंप्राप्नोतिसवेतिनाविद्मः।नचैतदुभयमपियुक्तमितिभावः२७।किं
दुःखंतवहाकुः।त्वमाप्यितमिति।स्वप्रवज्ञातं।नपरवतंनपेचितंसुखं।यतः।परतंत्रंविषयसाध्यं॥किंच।संप्रतिशश्वत्कृपयंयस्मिन्नतेनमतनुलेन
शरीरेणाधर्तंदुःखात्राताहिवितांकेवलंवहामः।इहैकपंनः।येनयमिताः।पूर्वमेवनिः।कामाःसंतः।त्वांनाश्रिताइत्यर्थः।हित्वेति।त्वत्वतःस्व
नोहे।विः।कमलैर्लभ्यं।स्वात्मनिस्वतः।सिद्धंसुखंतदहित्वाक्लिश्यामः।२८।भीरसाः

भा॰ १॰ ७॰ ॥
५१ ॥

तन्मायया कृतं कृतं कर्म्मबंधं तमेव विनिवर्त्तयेति प्रार्थयंते तन्न इति । विमुक्तिं विमोचय मगधेजरासंधः । तत्संज्ञकात्कर्म्मपाशात् । भवद्भिरेव विक्रम
तत्तो निर्ग्गमस्ताभिति चेत्तत्राहुः । य इति । एक एव कृत्वायुतमतंगजानां वीर्य्यं बिभ्रत्सन् । स भवने भूभुजोऽस्मान् रुरोध सिंहो मेषीरिव । २९ । किंच युष्म
द्भयावयमित्यस्मानाधिकं बाधत इत्याहुः । यो वा इति । हे उदात्तचक्र उद्यतसुदर्शन यो वै द्विनवकृत्वः । अष्टादशवारान् त्वया सह । मृधे युद्धे भग्नो नेत्रत्रस्त

२३

॥ तन्नो भवान्प्रणतशोकहरांघ्रियुग्मो बद्धान्वियुंक्ष्व मगधाह्वयकर्म्मपाशात् ॥ यो भूभुजोऽयुतमतंगजवीर्य्य ॥
॥ मेको बिभ्रद्रुरोध भवने मृगराडिवावीः ॥ २९ ॥ यो वै त्वया द्विनवकृत्व उदात्तचक्र भग्नो मृधे खलु भवंतमनंतवी ॥
॥ र्य्यं जित्वा नृलोकनिरतं सकृदूढदर्प्पो युष्मत्प्रजा रुजति नोऽजित तद्विधेहि ॥ ३० ॥ इति मागधसंरुद्धा भवद्दर्शन ॥
॥ कांक्षिणः प्रपन्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयतां ॥ ३१ ॥ राजदूते ब्रुवत्येवं देवर्षिः परमद्युतिः । बिभ्रत्पिंगजटा ॥
॥ भारं प्रादुरासीद्यथा रविः ॥ ३२ ॥ तं दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः सर्वलोकेश्वरेश्वरः । ववंद उत्थितः शीर्ष्णा ससभ्यः सानु ॥
॥ गो मुदा ॥ ३३ ॥ विलुलनायनम् ॥ अपि स्विदद्य लोकानां त्रयाणामकुतोभयं । ननु भूयान्भगवतो लोकान्पर्य्य ॥
॥ टतो गुणः ॥ ३५ ॥ नहि तेऽविदितं किंचित् लोकेष्वीश्वरकर्तृषु ॥ अथ पृच्छामहे युष्मान्पांडवानां चिकीर्षितम् ॥ ३६ ॥
सभाजयित्वा विधिवत् सर्वलोकेश्वरेश्वरः बभाषे सूनृतैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन्मुनिं ३४

द्विनवकृत्वः त्वया खलु भग्नः पराजितः । पश्चाद्भवंतं अनंतवीर्य्यमपि नृलोके निरतं नरशरीरे रतं नरशरीरविनोदं जगवंतं सकृज्जित्वा ऊढदर्प्पः प्राप्तगर्वः युष्म ॥ हृष्ट ॥
त्प्रजाः नः रुजति पीडयति तत्तत्र कैर्यं कर्त्तव्यं तद्विधेहीत्यर्थः ३० दूत आह इतीति । ३१ । ३२ । भूपान्महान्प्रयत्नोऽर्न्यानोऽयमस्माकं यत्सर्वलोकरक्षण ५८

यनिविविधमयःसुरःकर्म्मणेकांतेनायुः

मित्युक्त्वा सना ... पीयाम भवतानं ...
... नृपतः तृह

स्य मविदु वेव सर्वज्ञेन जरासंधवधार्थमेव पांडवचिकीर्षितं । एवं श्रीनारदो मायेयमिति ज्ञात्वाह । दृष्टा इति त्रिभिः विश्वसृज जगद्रूपलीलो हे मायिनो
मोहकस्य ते । स्वशक्तिभिर्विद्यादिभिर्न्नूनं ते धुवनं पर्यामि तत्पाचरतो वर्तमानस्य । यच्छ्रहं नूनं ते भुवनं तं न हि न्नूनानि मां किं न पश्यति तत्राह । बहिर्देव छन्नं च इति स्व
शक्तिभिरेव छन्नात्माहं स्वरूपस्य तस्यावृत्तत्वे हेतुर्वेदं प्रकाशयतिनमे श्रुतम् ॥३७॥ इदं जगत्कथं न्नूनं । प्रसरेव यन्नवभापयत्विद्यमानात्मतया वभासते नन्नु
गस्य जतः । किंतु केवलं तेतु स्यं न मनुमेव शक्यमित्याह तस्मै । नम इति । कुतः स्वेन रूपेण सर्वतो विलक्षणात्मने । प्रवृत्तिं साये स्यर्थः ॥३८॥ नन्वेवं न्नूनं तस्य

॥श्रीनारद उवाच॥ दृष्टा मया न ते वंशो ऽदर्श्य या मायया विभो विश्वसृज्जगन्मायिन॥ नूनं ते भुवनं संस्मरतः स्व॥
॥शक्तिभिर्बहिर्देव छन्नं न तच्चोन मे श्रुतम् ॥३७॥ न वेहितं कोर्हति साधु वेदितुं स्वमायया यद्दृंसृजतो नियच्छ॥
॥तः पद्विद्यमानात्मतया वभासते तस्मै नम लेखविलक्षणात्मने ॥३८॥ जीवस्य यः संसरतो विमोक्षणं॥
॥न जानतो नर्थवहाच्छरीरतः लीलावतारैः स्वयशः प्रदीपकं प्रज्वालयत् त्वां तमहं प्रपद्ये ॥३९॥ श्रद्धया॥
॥प्याश्रावये ब्रह्मन् नरलोकविडंवनं॥ राज्ञः चैत्यस्य स्वेयस्य महात्मस्य च चिकीर्षितम् ॥४०॥ श्रीरुवाच॥

किं मायया चेष्टितैरित्यत आह जीवस्येति । अविद्यानमसारतस्तेन अनर्थकापकात्शरीरात्संसरतः । तेनैव नमसात्तस्मात्तदिति । विमोक्षोपायमजा
नतः । प्रज्ञालयस्वरीयितवान् । नतो । वशः । प्रपत्तिरित्यर्थः जीवस्य मोक्षार्थमित्यर्थः ॥३९॥ श्रावये श्रावयिष्यामि । नरलोकविडंवनं ब्रह्मलीलां ब्रह्मानी

भा०द०उ०
५८

४१ न चात्रैवानुमोदनं कार्यं किंतु तत्रागंतव्यमित्याशयेनाह तस्मिन्निति ४२ तत्रागतानां सर्वेषां त्वद्दर्शनान्मुक्तिर्भविष्यतीत्याह श्रवणादिति श्वपचा
ते वसायिनः श्वपचास्तव ब्रह्ममयस्य ब्रह्मघनमूर्तेः ईक्षाभिमर्शिनो दर्शनस्पर्शनं च येषां ते ४३ कैमुत्यमेव विशदयन्नाह यस्येति हे भुवनमंगल
गल रसायां पाताले भूमौ च प्रथितं यस्य यशो विश्वं पुनाति किं पुनः प्रथितं दिग्वितानं दिग्भवनानां वितानवदलंकरणं तथा चरणांबु प्रथितं पुनाति किं

यक्ष्यति त्वां मखेंद्रेण राजसूयेन पांडवः । पारमेष्ठ्यकामो न्रपतिस्तद्भवाननुमोदतां ॥ ४१ ॥ तस्मिन्देव क्रतुवरे भवंतं
वै सुरादयः । दिदृक्षवः समेष्यंति राजानश्च यशस्विनः ॥ ४२ ॥ श्रवणात्कीर्तनाद्ध्यानात्पूयंतेंऽतेवसायिनः । तव ब्र
ह्ममयस्येश किमुतेक्षाभिमर्शिनः ॥ ४३ ॥ यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां भूमौ च ते भुवनमंगल दिग्विता
नं । मंदाकिनीति दिवि भोगवतीति चाधो गंगेति चेह चरणांबु पुनाति विश्वं ॥ ४४ ॥ श्रीशुक उवाच । तत्र तेष्वात्मपक्षे
ष्वगृणत्सु विजिगीषया । वाचः पेशैः स्मयन्भृत्यमुद्धवं प्राह केशवः ॥ ४५ ॥ श्रीभगवानुवाच । त्वं हि नः परमं
चक्षुः सुहृन्मंत्रार्थतत्त्ववित् । तथात्र ब्रूह्यनुष्ठेयं श्रद्दध्मः करवाम तत् ॥ ४६ ॥ इत्युपामंत्रितो भर्त्रा सर्वज्ञेना
पि मुग्धवत् । निदेशं शिरसाधाय उद्धवः प्रत्यभाषत ॥ ४७ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे भगवत्प्रस्थाने स
तितमः ॥ ७० ॥

कथं तत्प्रथितं दिवि मंदाकिनीति अधो भोगवतीति इह च भूमौ गंगेति तस्य तवागमनात्सर्वमंगलं पवित्रं च भविष्यतीति भावः
४४ तत्रैव नारदेनोक्ते तेषु वर्तमानेष्वात्मीयपक्षेषु यादवेषु जरासंधस्य जिगीषया अगृणत्सु अमन्यमानेषु वाचः पेशैः पेशल
वाग्भिरित्यर्थः ४५ चक्षुर्दृष्टहेतुः मंत्रार्थानां मंत्रसाध्यानां तत्त्ववित्सरियाकवेहिता ४६ ४७ इति दशमसप्ततितमः ॥ ७० ॥ श्रीहरि

श्रीकृष्ण
५८

३१२

अथैकस्य प्रतिनिवृत्तमं त्रतः ॥ इह ह्यस्यागते रुक्तेपृथानां परमोत्सवः ॥ राजसूय मखेकृत्वाजीमदुर्योधनादिषु क्लिमुसाधन
तेक्षुरान्स्वामेहरस्वनु ॥ देवर्षेर्मते राजसूयगमनं सभ्यानां मते राजरक्षांकृष्णस्यचैतन्नयं ॥ यक्ष्यतः पांडकरिष्यतः ॥ पैतृष्वस्रेयस्य
पितृष्वसुः पुत्रस्य साचिव्यं सहाय्यं तच्च कार्यं तथा शरणैषिणां राज्ञां रक्षा च कार्या ॥२॥ तत्र प्रथमं राजसूयार्थं गंतव्यं ततो राजरक्षा
कर्तव्येत्याह ॥ यष्टव्यमिति ॥ यश्चार्थे ॥ अतः दिग्विजयहेतोः उभयार्थः राजसूयार्थं शरणागतरक्षार्थं च ॥३॥ अस्माकं तु कृतुपासायर

॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्य देवर्षेरुद्धवोऽब्रवीत् ॥ सभ्यानां मतमाज्ञाय कृष्णस्य च महामतिः ॥१॥ श्रीउद्ध
॥ उवाच ॥ सर्वं गंतव्यमस्माभिरिंद्रप्रस्थमितः प्रभो ॥ तत्रैव तदनुज्ञातस्त्वं जहि मागधां ॥ यदुक्तमृषिणा देव साचि
व्यं यक्ष्यतस्त्वया ॥ कार्यं पैतृष्वस्रेयस्य रक्षा च शरणैषिणां ॥२॥ यष्टव्यं राजसूयेन दिक्चक्रजयिना विभो ॥ अतो जरासु
तजय उभयार्थो मतो मम ॥३॥ अस्माकं च महानर्थो ह्येतेनैव भविष्यति ॥ यशश्च तव गोविंद राज्ञो बद्धान्विमुंचतः
॥४॥ स वै दुर्विषहो राजा नागायुतसमो बले ॥ बलिनामपि चान्येषां भीमं समबलं विना ॥५॥ द्वैरथे स तु जेतव्यो मा शता
क्षौहिणीयुतः ॥ ब्रह्मण्योऽभ्यर्थितो विप्रैर्न प्रत्याख्याति कर्हिचित् ॥६॥ ब्रह्मवेषधरो गत्वा तं भिक्षेत वृकोदरः ॥ हनि
ष्यति न संदेहो द्वैरथे तव संनिधौ ॥७॥

वजरासंधं हंतुं भिक्षतो याच्यमानास्याह स वा इति ॥ अन्येषां ॥ ततो ॥ बलिनामपि ॥ यद्यपि समबलः स्वजीमलयायितं विनाभीमादेव
तस्य मृत्युर्विहित इति भावः ॥५॥ ननु सुबलत्साम्येपि सेनावत्त्वं तस्याधिकमिति चेत्तत्राह ॥ द्वैरथे इति ॥ द्वंद्वयुद्धे शतेनाक्षौहिणीभि
र्युतो मागधो मा जेतव्य इत्यर्थः ॥ नन्वसौ स्वसैन्यमेव युद्धाय नियुंजीत कुतस्तेन द्वैरथमिति तत्राह ॥ ब्रह्मण्य इति न प्रत्याख्याति न
निराकरोति ॥६॥ भिक्षेत द्वंद्वयुद्धं याचनां तथापि समबलत्वात्साम्यमेव स्यादित्याह ॥ तव संनिधाविति ॥७॥ श्रीरसायनमः ॥ श्रीरस ॥

...हत्वा ...जनकं मोचयिष्यतीति तु ... ॥४

॥भा०१०॥
॥५८॥

ननु त्वं किंचित्कुर्वतो मम संनिधानात्‌ किं स्यादत आह निमित्तमिति ॥ अयमर्थः यथा तवारूपस्य कालात्मनो विश्वसर्गे निमित्तं केवलं हिरण्यग
र्भस्तथा संहारेश्व तन्निरोधे तथा यत्त्वमेव संनिधिमात्रेण हंतानीमो निमित्तमात्रमिति ८ अतोनेनोपायेन तव पादरीघूं हंतव्य इत्याशयेनाह गा
यंतीति जरासंधवधं तानाकर्ण्य देव्यः पत्न्यः ते विशदकर्म्म स्वगृहेषु बालकलालनादौ गायंति किं तत्कर्म्म स्वशत्रोर्जरासंधस्य वधं आत्मानां
पतीनां विमोक्षणं च बंधमोक्षणं श्रीकृष्ण एवं करिष्यतीति अत्र दृष्टांतः गोपाश्चेत्यादयः यथा गोप्यः शंखचूडवधं स्वमोक्षं च कुंजरपतेर्न्द्रो

५२

॥निमित्तं परमेशस्य विश्वसर्गनिरोधयोः हिरण्यगर्भः सर्वश्च कालस्यारूपिणस्तव ॥ ८ ॥ गायंति ते विशदकर्म्म
॥गृहेषु देव्यो राज्ञां स्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणं च गोप्यश्च कुंजरपतेर्जनकात्मजायाः पित्रोश्च लब्धशरणा॥
॥मुनयो वयं च ॥ जरासंधवधः कृष्ण भूर्य्यर्थायोपकल्पते ॥ प्रायः पाकविपाकेन तव चाभिमतः क्रतुः ॥१०॥
॥इत्युद्धववचो राजन्सर्वतोभद्रमच्युतं देवर्षिर्यदुवृद्धाश्च कृष्णश्च प्रत्यपूजयन्‌ ॥११॥

क्रांतः जनकात्मजायाः सीताया रावणात्‌ पित्रोश्च कंसगृहान्मोक्षं अत एवं भूतानां तासां रूपयातयातथैव कर्तव्यमिति भावः ॥ ९ ॥ किं
च जरासंधवध इति भूर्य्यर्थायेति ततः शिशुपालवधाद्यो पि सुखसाध्यो भविष्यतीति भावः एतच्च सर्व्वं भविष्यत्येवेति संभा
वयन्नाह प्राय इति पच्यत इति पाकः कर्म्म तस्य विपाकः फलं तेन राज्ञां पुण्यविपाकेन जरासंधादीनां पापविपाकेन पांडवानां
जरासंधस्य पापविपाकेनेति तेन तव पक्रतुलवाभिप्रेतः तत्रागमने तत्तवपि सर्व्वं भविष्यतीत्यर्थः ॥१०॥ अच्युतं उपपत्त्याच्युतं यदु

श्रीकृष्ण:
५८

ग्नुत्ताप्य अनुज्ञां प्राप्य गुरून् वसुदेवादीन् ॥१२॥ अवरोधनदारान् निर्गमय्य प्रयाणं कारयित्वा ॥१३॥ ततो रथपदातयः सादिनः अश्वारोहाः रथादिनायकैः ॥
करालया तीव्रया आत्मसेनया परिवृतो निरक्रमत् निर्गमात् कुतः शंखाशानकमृदंगगोमुखैर्वाद्यैः प्रघोषैः घोषिताः याः ककुभः ॥१४॥ नृवाजीति नरयो
नैः अश्वैः कांचनशिविकाभिश्च अच्युतं पतिमनु ययुः सुव्रताः पतिव्रताः वरांबरवराभरणानि यासां ताः ॥१५॥ नरोष्ट्रादिभिर्यानैः अश्वतरी गर्दभ्याम

॥ अथादिशत्प्रयाणाय भगवान्देवकीसुतः । भृत्यान्दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्य गुरून्विभुः ॥१२॥ निर्गमय्यावरोधान्
॥ स्वान् ससुतान्सपरिच्छदान् संकर्षणमनुज्ञाप्य यदुराजं च शत्रुहन् । सूतोपनीतं स्वरथमारुहद्गरुडध्वजः ॥१३॥
॥ ततो रथद्विपभटसादिनायकैः करालया परिवृत आत्मसेनया । मृदंगभेर्यानकशंखगोमुखैः प्रघोषघोषितक
कुभो निराक्रमत् ॥१४॥ नृवाजिकांचनशिविकाभिरच्युतं सहात्मजाः पतिमनु सुव्रता ययुः । वरांबराभरण
विलेपनस्रजः सुसंवृता नृभिरसिचर्मपाणिभिः । नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्यनः करेणुभिः परिजन
वारयोषितः । स्वलंकृताः कटकुटिकंबलांबराद्युपस्करा ययुरधियुज्य सर्वतः । बलं बृहद्ध्वजपटछ
त्रचामरैर्वरायुधाभरणकिरीटवर्मिभिः । दिवांशुभिस्तुमुलरवं बभौ रवेर्यथार्णवः क्षुभिततिमिंगिलोर्मिभिः ॥
१७

सवाज्ञाताश्चनः । शकटं करेणुर्गजी परिजनयोषितो वारयोषितश्च कटकुटयः उशीरादिरचितनिर्मितगृहाः कंबलांबरादयश्चोप
स्कराः कुड्यादिरूपा यासां ताः अधियुज्य बलीवर्दादिषु तानुपस्करान् ॥१६॥ रवेरंशुभिः स्फुरद्भिः लक्षितं बलं कथं भूतं अनुभूते
वाकुलस्य तुमिते तिमिंगिलैः ऊर्मिभिश्च ॥१७॥ श्री ॥

भा॰ द॰ टी॰ मुनिन्नारदेनोवितहासैर्यस्माद्यथावितितिशेषः १८ मा भैष्टेति वक्तृत्वं राजाभिप्रायेण १९ प्रत्यैक्षन्त प्रत्यैक्षंत यतः यस्मात्सुमुक्षवः २० आनर्तान्नाह्यशोमर्मस्पृशेणः
९० तीर्त्वा अतिक्रम्य विनशनं कुरुक्षेत्रं अतीयाय अतिक्रम्य ययौ २१ शक्रप्रस्थं इंद्रप्रस्थं २२ प्राणाः इंद्रियाणि प्राणं मुख्यं प्राणमिव २४ सस्वजे

॥अथो मुनिर्यदुपतिना सभाजितः प्रणम्य तं हृदि विदधद्विहायसा निशम्य तद्व्यवसितमाहृतार्हणो मुकुंदसंदर्श
॥नर्निर्वृतेंद्रियः १८ राजदूतमुवाचेदं भगवान्प्रीणयन्गिरा मा भैष्ट दूत भद्रं वो घातयिष्यामि मागधं १९ इत्युक्तः प्र
॥स्थितो दूतो यथावदवदन्नृपान् तेपि संदर्शनं शौरेः प्रत्यैक्षंत मुमुक्षवः २० आनर्तसौवीरमरूंस्तीर्त्वा विनशनं हरिः
गिरीन्नदीरतीयाय पुरग्रामव्रजाकरान् २१ ततो दृषद्वतीं तीर्त्वा मुकुंदोथ सरस्वतीं पंचालानथ मत्स्यांश्च शक्रप्र॥
॥स्थमथागमत् २२ तमुपागतमाकर्ण्य प्रीतो दुर्दर्शनं नृणां अजातशत्रुर्निरगात्सोपाध्यायः सुहृद्वृतः २३॥
गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा अभ्ययात्स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमिवादृतः २४ दृष्ट्वा विक्लिन्नहृद॥
यः कृष्णं स्नेहेन पांडवः चिराद्दृष्टं प्रियतमं सस्वजेथ पुनः पुनः २५ दोर्भ्यां परिष्वज्य रमामलालयं मुकुं
दगात्रं नृपतिर्हताशुभः लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो हृष्यत्तनुर्विस्मृतलोकविभ्रमः २६ तं मातुलेयं परि
रभ्य निर्वृतो भीमः स्मयन्प्रेमजलाकुलेंद्रियः यमौ किरीटी च सुहृत्तमं मुदा प्रवृद्धबाष्पाः परिरेभिरेऽच्युतं २७॥
अर्जुनेन परिष्वक्तो यमाभ्यामभिवादितः ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्च यथार्हतः २८

परिरेभे २५ रमायाः अमलं निर्दोषमालयं विस्मृतो लोकविभ्रमो लोकव्यवहारो येन सः २६ २७ अर्जुनेन समत्वात् परिष्वक्त श्रीकृष्णः
एव केवलं यादोन नमस्कृतवानर्जुनः कृष्णेनानुजाभ्यां ध्वत इति भावः यमाभ्यां त्वभिवादित एवेति २८ ॥९०॥

विद्वध्वजादिभिर्विराजमानं ३१ प्रतिसद्म उद्दीप्तैर्दीपैर्बलिभिः पुष्पादिप्रकारैश्च युक्तं जालेभ्यो गवाक्षेभ्यो निर्गतैर्धूपैः रुचिरं विलसन्त्यः पताका यस्मिन् तत् मूर्द्धन्या मूर्द्धिभवाः हेमकलशा येषां तैः रजतमयानि रूप्यमयानि उरूणि स्थूलानि शृंगाणि कलशाधस्तलस्थू

॥मानि तेषां नानाग्रामास्तं कुरुसृंजयकैकयानां सूतमागधगंधर्वा वंदिनश्चोपमंत्रिणः ॥ २९ ॥ मृदंगशंखपटहवी॥
॥णापणवगोमुखैः ब्राह्मणाश्चारविंदाक्षं तुष्टुवुर्नन्तृतुर्जगुः ३० ॥ एवं सुहृद्भिः पर्यस्तः पुण्यश्लोकशिखामणिः॥
॥संस्तूयमानो भगवान्विवेशालंकृतं पुरं ३१ ॥ संसिक्तवर्त्म करिणां मदगंधतोयैश्चित्रध्वजैः कनकतोरणपू॥
॥र्णकुंभैः मृष्टात्मभिर्नवदुकूलविभूषणस्रग्गंधैर्नृभिर्युवतिभिश्च विराजमानं ३२ ॥ उद्दीप्तदीपबलिभिः प्रति॥
५ ॥सद्मजालनिर्यातधूपरुचिरं विलसत्पताकं ॥ मूर्द्धन्यहेमकलशै रजतोरुशृंगैर्जुष्टं ददर्श भवनैः कुरुराजधा॥
॥म ३३ ॥ प्राप्तं निशम्य नरलोचनपानपात्रमौत्सुक्यविश्लथितकेशदुकूलबंधाः ॥ सद्यो विसृज्य गृहकर्म पतीं॥
॥श्च तल्पे द्रष्टुं ययुर्युवतयः स्म नरेन्द्रमार्गे ३४ ॥ तस्मिन्सुसंकुल इभाश्वरथद्विपद्भिः कृष्णं सभार्यमुपलभ्य गृहा॥
॥धिरूढाः ॥ नार्यो विकीर्य कुसुमैर्मनसोपगुह्य सुस्वागतं विदधुरुत्स्मयवीक्षितेन ३५ ॥ ऊचुः स्त्रियः पथि निरी॥
॥क्ष्य मुकुंदपत्नीस्तारा यथोडुपसहाः किमकार्यमूभिः ॥ यच्चक्षुषां पुरुषमौलिरुदारहासलीलावलोककलयोत्सव॥
॥मातनोति ३६ ॥ तत्र तत्रोपसंगम्य पौरा मंगलपाणयः ॥ चक्रुः सपर्यां कृष्णाय श्रेणीमुख्या हतैनसः ॥ ३७ ॥

निकास्तैर्युक्तैः भवनैर्जुष्टं कुरुराजस्य धाम पुरं ददर्श ३२ नराणां लोचनानि तेषां पानस्य सादरवीक्षणस्य पात्रं विषयं किंपुनर्नारीणामित्यर्थः
...स्वागतं तस्य यथा भवति तथा विदधुः ३४ उडुपसहास्ताराः चन्द्रसहिता इत्यर्थः अमूभिः किं पुण्यमकारि ३५ श्रेण्यः एकशि

मो० ९३
९९

ग्भ्युपेतः अभिगमनेन सत्कृतः ३४ सत्कृपाङ्गोपरीसहिता ३८ कृत्स्नं प्रकारविशेषं प्रमोदेनोपहृतो ऽभिनन्दितः ४० गृहस्त्रीणां च कुलस्य पाङ्कोपद्या
नगिन्याः सन्नद्या ४१ आनर्च रुक्मिणीं सत्यां ४२ अन्याश्च याः कृष्णपत्न्यो ऽभ्यागताश्च पि ४३ प्रत्यहं नवं नवं यथा भवति तथा सुखं निवासयामा
स ४४ कृष्णं च फाल्गुनः यः प्रेमगानितः स फाल्गुनेन संयुतः अतएव तस्य सहायेन सता येन खांडवेन वह्निं तर्पयित्वा तत्र च मयं मोचयित्वा तं म

अंतःपुरजनैः प्रीत्या मुकुंदः फुल्ललोचनैः ससंभ्रमैरभ्युपेतः प्राविशद्राजमंदिरं ३७ पृथा विलोक्य भ्रात्रेयं कृष्णं त्रि
भुवनेश्वरं प्रीतात्मोत्थाय पर्यंकात्सस्नुषा परिषस्वजे ३८ गोविंदं गृहमानीय देवदेवेशमादृतः पूजायां नावि
दत्कृत्यं प्रमोदोपहतो नृपः ४० पितृस्वसुर्गुरुस्त्रीणां कृष्णश्चक्रेऽभिवादनं स्वयं च कृष्णया राजन्भगिन्या
चाभिवंदितः ४१ श्वश्र्वा संचोदिता कृष्णा कृष्णपत्नीश्च सर्वशः आनर्च रुक्मिणीं सत्यां भद्रां जाम्बवतीं तथा ४२
कालिंदीं मित्रविंदां च शैब्यां नाग्नजितीं सतीं अन्याश्चाभ्यागता यास्तु वासःस्रङ्मंडनादिभिः ४३ सुखं निवासया
मास धर्मराजो जनार्दनं ससैन्यं सानुगामात्यं सभार्यं च नवं नवं ४४ तर्पयित्वा खांडवेन वह्निं फाल्गुन
संयुतः मोचयित्वा मयं येन राज्ञे दिव्या सभा कृता ४५ उवास कतिचिन्मासान्राज्ञः प्रियचिकीर्षया विहरन्रथ
मारुह्य फाल्गुनेन भटैर्वृतः ४६ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे एकसप्ततितमोऽध्यायः ७१

यद्वा पृथा युधिष्ठिरादिभ्यां सभा कृता तां श्रीजनार्दनं प्रत्येन राज्ञः कृत्स्नोपकारानुस्मरणेन हि व्यतीतास्त्वायाः पृथा मनोरथं सर्वं कृ श्रीकृष्णः
मसं पाहनं वद दर्शितं ४५ इति दशमे एकसप्ततितमः ॥ ७१ ॥ ६९

ततो दिसस्त्रनितत मेराज्ञाकार्यनिवेदिते । दुर्जयं नाग पंच मैत्रीनेनाधातमधिते । मैत्रिय तः । खेशानमितिशेषः । ३ अधावता मे वेति । यत्र सत्त्वाः स्
त्वः करोति नतस्य । कश्चिदपि कर्तुं समर्थः । इतिनिश्चित्य सर्वे नेवनाननाः । इसस्तसमुचाचेस्यर्थः । अनाधस्य मे मोहरूम नत्र वसत्तेसेवं सं वोध्य स्
विनतो भुश्शान्तः । ३ । एवं च कर्वनिंतांमनोदयः कथत्व पादि पतः इति चेत् । स्वतश्शात् । तत्सारु केहरति । परिपेचंतीति । पद्यस्त्वप्रधानमासंचे

॥ श्रीगुरुरुवाच ॥ एकदा तु सज्जा मध्यमाख्यितो मुनिर्निर्वृतः । श्रामलेः ऋत्विपे वैश्यपेद्रोन्नु निम्ब युधिष्ठिरः ॥
॥ १ आचार्यैः कुलदैरैस्त्वज्ञातिसंबंधिबांधवैः । २ एवतामेवचैते यामाभाष्येदमुवाचह । २ । युधिष्ठिर उवाच । अ
॥ नु राजेन गोविंदराजस्य येन पावनीः । पसेविन्तु तीर्णवतं सत्संपादयनः । प्रभो । ३ । त्वत्सायुके भवि रतं परिपेच
॥ रंतिध्यायंत्सम इनशने स्नुचयोग एणंति । विंदंतितेकमलनाभ भवाय वर्गाभा भासतेपादितम्माशिव इत्यना ॥
॥ न्यो । ४ । तदेव देवमवतस्त्ररणारविंदसेवानुभावमिह पश्यपत्तु लोक एषः । येत्वां भजंति न भंगुत गोप्य येषां निष्ठां ॥ ज।
॥ प्रदर्शय विज्यो कुतसत्जयानां । ५ ।

पंस्विंदंतिदेहात् । ध्यायंति मनसा । अजइस्पनशनेनाशकैरग एणंति वा वा तेज वासापदर्गमोहंविंदति पद्यासासते । नहि आशिबोधि
तः एव विंदंति नान्ये च । क्व ब्रिनोपि । ४ भगवतो भक्तपलायानमाविस्कारैयन्नाह । तद्दे वदेवेति नतस्नात्स्पत्तु सात्तत्त्व एवं निश्चिते
पिये कर्माधिप्रधाना: केचित् कुतसत्जया भगवद्भक्तिं नवदुमन्यते बां मोह निवृत्तये त्वां भजंति । यद्यिवा न भजंति नैव ब्रह्म येषां निष्ठास्थि
तिं प्रदर्शय । ५ । श्रीकृष्ण

भा॰ १॰ उ॰ ॥
६२॥

ननु तत्रागादिरहितेऽपि कथमिदं दैवमस्यात्तत्राह ॥ नेति ॥ पदेति ॥ ब्रह्मणः अजितत्वनसादेः परुषः ॥ ब्रह्मणो निरुपाधेः ॥ किंच सर्वस्यात्मनः ॥ यतः सम
दृशः ॥ किंच स्वसुखानुभूतेः ॥ स्वतो यज्ञाय नावादिति भावः ॥ तथापि संसेवमानानामेव तत्प्रसादो नान्येषां तत्रापि सेवानुरूपमुदयः फलं न तु वैप
र्य्ययो न्यूनाधिकभावः ॥ यथा कल्पद्रुमस्य रागादिरहितेऽपि सेवकेष्वेव फलजनकत्वं नान्येषु ॥ ६ ॥ स सम्यक्कृतो नाम एवकैवल्यादि नान्येषामित्यन्त्रो
हमानन्त्राह सम्यगिति ॥ शत्रुकर्षणेति संबोधयन् सर्वराजविजयशक्तिं सूचयति ॥ भविष्यति ॥ सर्वलोकस्यापानविष्यतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ कीर्त्तिम

॥ न ब्रह्मणः स्वपरभेदमतिस्तव स्यात्सर्वात्मनः समदृशः स्वसुखानुभूतेः ॥ संसेवतां सुरतरोरिव ते प्रसादः ॥
॥ सेवानुरूपमुदयो न विपर्ययोऽत्र ॥ ६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सम्यग्व्यवसितं राजन्भवता शत्रुकर्षण ॥ कल्याणी
॥ येन ते कीर्त्तिर्लोकाननुभविष्यति ॥ ७ ॥ ऋषीणां पितृदेवानां सुहृदामपि नः प्रभो ॥ सर्वेषामपि भूतानामीप्सि
॥ तः क्रतुराडयम् ॥ ८ ॥ विजित्य नृपतीन्सर्वान्कृत्वा च जगतीं वशे ॥ संभृत्य सर्वसंभारानाहरस्व महाक्रतुम्
॥ ९ ॥ एते ते भ्रातरो राजँल्लोकपालांशसंभवाः ॥ जितोऽस्म्यात्मवता तेऽहं दुर्जयो योऽकृतात्मभिः ॥ १० ॥ न कश्चिन्मत्
॥ परं लोके तेजसा यशसा श्रिया ॥ विभूतिभिर्वाभिभवेद्देवोऽपि किमु पार्थिवः ॥ ११ ॥ श्री ॥

त्र मयाले न वासंयाहनीयं न वस्कृदेव राजसूय इत्याह ॥ विजित्येति ॥ जगतीं सर्वां च पृथ्वीं संभारान् यज्ञोपकरणान् संभृत्य संपाद्य आहरस्व
आहर ॥ अनुतिष्ठेत्यर्थः ॥ ९ ॥ ननु नृपतिविजयादि कथं मया शक्यं स्यादित्यत आह ॥ एत इति ॥ किंच आत्मवता जितेन्द्रियेण ते त्वयाहं च जितोऽस्मि वशीकृ श्री रामः ॥
तोऽस्मि अकृतात्मभिः अजितेन्द्रियैः ॥ १० ॥ यस्मात्तावदेवंभूतस्य तव परैः पराभवशंका किंच न मपि मत्परः कोऽपि नाभिभवितुं प्रभवतीत्याह ॥६२॥
न कश्चिदिति तेजसा प्रभावेन विभूतिभिः सैन्यादिसामग्रीभिः ॥ ११ ॥

मं पुत्रान्नियुक्तवान् विष्णोस्तेजसा उपबृंहितान् संवर्द्धितान् तेजोपबृंहितानिति संधिरार्षः १२ नकुलादीनां मत्स्यादिभिः सहयोगेऽपि संख्येन सं
बंधः १३ कथंभूताय यक्ष्यते यागं करिष्यते १४ आद्योहरिः श्रीकृष्णः १५ ब्रह्मलिंगधराः ब्राह्मणलिंगधारिणः यतः यत्र बृहद्रथसुतो जरासंधः १६
गृहेषु वर्त्तमानं समयाचेरन् सम्यक् अयाचंत ते सर्वे १७ १८ न निर्विकारं कामयामहे इति विशेषो निर्दिष्टस्तं अन्यथापायस्य पुत्रादेर्वियोगोऽपि सहः

नं५

॥श्रीशुक उवाच॥ निशम्य भगवद्गीतं प्रीतः फुल्लमुखांबुजः भ्रातॄन्दिग्विजयेऽयुंक्त विष्णुतेजोपबृंहितान्॥१२॥
सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत्सह सृंजयैः दिशि प्रतीच्यां नकुलमुदीच्यां सव्यसाचिनं १३ प्राच्यां वृकोदरं॥
मत्स्यैः कैकेयैः सहमद्रकैः ते विजित्य नृपान्वीरा आजह्रुर्दिग्भ्य ओजसा अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप॥
यक्ष्यते १४ श्रुत्वाऽजितं जरासंधं नृपतेर्ध्यायतो हरिः आहोपायं तमेवाद्य उद्धवो यमुवाच ह १५ भीमसेनो॥
ऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिंगधरास्त्रयः जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो यतः १६ ते गत्वातिथ्यवेलायां गृ॥
हेषु गृहमेधिनं ब्रह्मण्यं समयाचेरन्राजन्या ब्रह्मलिंगिनः १७ राजन्विद्ध्यतिथीन्प्राप्तानर्थिनो दूर॥
मागतान् तन्नः प्रयच्छ भद्रं ते यद्वयं कामयामहे १८ किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभिः किं न॥
देयं वदान्यानां कः परः समदर्शिनां १९ श्रीशुकः श्री॥

सह कथं देयं तथा राजमंडले किरीटादि देयं यत तत्सनितृप्ताः कथं देयं तथापि तिरस्कारं रत्नाभरणादि पुत्रादियोगं कथं परस्मै देयमिति चेत्तस्मा
दुः किं दुर्मर्षमित्यादि अत्र दृष्टांतस्तेनापि न रमाऽऽकुः किमकार्यमिति तथा साधूनामकार्यं नास्ति तथापि तितिक्षूणां दुर्मर्षं दुःसहं नास्ति व
वदान्यानामत्युदाराणां देयं नास्ति समदर्शिनां परश्च नास्ति अतः किं विशेषनिर्देशे

९३

किंच महर्षिणे धीरेण मुहूर्तात् स्वर्गमाप्नुयात् इत्यादि पिनवं चनीया इत्याशयेनाह यो ऽनिसेनेति नाचिनोतिन संपश्यति स वाच्यः स नित्य २० विश्वामित्र स्नानरतो पहरिश्चन्द्रेण नाम्यामिति सर्वदक्षिणीयस्वयं चांडालतां प्राप्तोऽप्यनिर्विण्णः सहायोध्यावासिभिर्जनैः स्वर्गं गतः रंतिदेवः सकुटुंबोऽष्ट चत्वारिंशदहान्यनलधोदकोऽपि कथंचिल्लब्धान्नोदकाद्यर्थिभ्यो दत्वा ब्रह्मलोकं गतः ष्टुघ्यचनिर्मुहूर्तः बलमासंतीरस्कुडं योग्यातिथ्यर्हानेन ब्रह्मलोकं गतः शिविः शरणागत कपोतरक्षणाय स्वमांसं स्वेनापहृत्यादिवं गतः चक्रिः तर्ह्यब्रह्मणवेषधारिणो हरये दत्वात्मसात्त्व

यो ऽनिसेन शरीरेण सतां गेयं यशो ध्रुवं नाचिनोति स्वयं कल्प्यः स वाच्यः शोच्य एव सः २१ हरिश्चन्द्रो रंतिदेव उ
ष्वृत्तिः शिविर्बलिः व्याधः कपोतो बहवो ह्यध्रुवेण ध्रुवं गताः २१ श्रीशुकउवाच स्वरेण तु तिरिंस्त्वा
लप्रकोऽप्येवमाह तेऽपि तन्मन्त्रबंधूनदिनाय दक्षः पूर्वीनचिंतयत् २२ तजन्तंबंधबोध्येनेत्र सलि
लानि विचिन्वति एतामिति निस्तितं तेष्वामात्मानमपि दुस्त्यजं २३ बलेन अन्पते की अर्विंतितनाहिदत्त कल्म
षा ऐश्वर्यार्द्धसितस्यापि विप्रव्याजेन विष्णुना २४ श्रियं जिहीर्षतेनस्य विप्रवेदद्विजरूपिणो जान
न्नपि महीं प्रादात् वार्य्यमाणोपि दैत्यराट् २५ श्री

कार कपोतस्यातिथये व्याधाय कपोतस्य सहात्ममांसं दत्वा विमानेन दिवं गतः व्याधस्तपोः सत्वं वीरस्य स्वयमिति निर्विण्णो महाप्रस्थाने नवाग्निरा धरे होतुः कल्मषो दिवमारुरोह एवमन्ये च बहवोऽध्रुवेण शरीरेण ध्रुवं लोकं गता इति २१ व्याहृतैः व्याधातः किलतां कितैः दक्षः पूर्वीन् दैपरीत्यं यद्वरादिबु २२ इदस्य श्रियं जिहीर्षता विप्रव्याजेन विष्णुना चाक्षितस्यापि बलेर्नुग्रहोनेति पाठेन श्रूयते किंत्वपि न श्रूयत इतिते मलाभ्यते विस्तृत इति शुक्रेण वार्य्यमाणोपि अत एव विस्तृ २

श्री हरस्य ९३

...नने नततातत्र बंधनादेहेन ब्र[illegible]णपर्यायविपुलं यशो नेहतानेहमानेन स्तत्वा दयताको न्वर्थः नकोपीत्यथ : २६ एवं निश्चित्य प्राह
हविप्राश्नति २७ राजन्यतामेव प्रपंचयति त्रूतेति विति २८ पतो मद्रयास्तमुद्रं शरणं गतः २९ वयसाधिक्यतुल्यः नातिसत्वः नातिबलश्च नवदेहेन म
पासमः त्रतोर्जुनो योद्धा नन त्रेतनीमत्कोन वेत यतो मम तुल्यबलः ३२ प्रासय दत्वे तस्य ३३ समे खले युद्धं गते ३४ मंडलानि गदायुद्धगतिनेरा

॥जीवतावाल्लणपर्यायकोन्वर्थः तत्र वंधनादेहेन पतनानेन न नेहता विपुलं यशः २६ इत्युदारमतिप्राह कृष्णा॥
॥र्जुनवृकोदरान् हविप्राश्रियतां कामो दरात्मात्मदिरे पिवः २७ ॥श्रीभगवानुवाच॥ युद्धं नो देहि राजेंद्र द्व॥
॥शो यदि मन्यसे युद्धार्थिनो वयं प्राप्ता राजन्यानान्नकांक्षिणः २८ [illegible]॥
॥[illegible] त्र सौवृकोदरः पार्थिव॥
॥स्य भ्राताऽर्जुनोऽप्ययं त्र्यनयोर्मातुलेयं मां कृष्णं जानीहि ते रिपुं २९ एवमावेदितो राजा जहासोच्चैः समागधः॥
॥आह चामर्षितो मंद युद्धं तर्हि ददामि वः ३० न त्वया भीरुणा योत्स्ये युधि विक्लवचेतसा मथुरां स्वपुरीं त्यक्त्वा॥
॥समुद्रं शरणं गतः ३१ अयं तु वयसा तुल्यो नातिसत्वो न मे समः अर्जुनो न भवेद्योद्धा भीमस्तुल्यबलो मम ३२॥
॥इत्युक्त्वा भीमसेनाय प्रादात्प्रमहतीं गदां द्वितीयां स्वयमादाय निर्जगाम पुराद्बहिः ३३ ततः समे खले वीरौ संयुक्ता॥
॥वितरेतरौ जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदौ ३४ मंडलानि विचित्राणि सव्यं दक्षिणमेव च चरतोः शुशुभे॥
॥युद्धं नटयोरिव रंगिणोः ३५ ततश्चटचटाशब्दो वज्रनिष्पेषसन्निभः गदयोर्हि प्रयो राजन्दंतयोरिव दंतिनोः ३६ श्री॥
त्संचरतिति रंगं चयथा नवति नृत्यारंगिणो रंगगतयोः नटयोरिवेति निर्भयत्वेनोपमा ३५ चटचटेति गदयोः परस्पराघातशब्दानुकरणं वज्रस्य निष्पे

धा४

ना१:३ त्यशाकयोर्हिनुयेत्परी प्रेमन्तुर्ययोस्त योर्द्विरदयोर्गजयोर्द्धा राख्याम्यां समं युध्यतो ई तिनोस्त्येय यथा चूर्णी नवनतसहस्त ३७ अपियां चूर्णी चक्रतुः उदशि
२४ स्ताग्रमास: वलसत्वमोज: प्रभाव: समानितिना नियमोस्त्ययो ३८ ४० जन्मसकलत्हपंमतिः पुनः सकलीनाव: तेविहान् ज्ञानदर्शजेनामरात्तसीतेत

जर ते वैगदे भुजजवेन निपात्यमाने अन्योन्यतोंसकटिपादकरोरुजत्रं चूर्णीबभूवतुरुपेत्य यथार्कशाखे संयुध्यतोर्द्विर
दयोरिव दीप्तमन्य्वोः ३७ इत्थं तयोः प्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौ क्रुद्धौ स्वमुष्टिभिरयःस्पर्शैरपिंषाताम् शब्दस्तयोः प्रहरतोरि
भयोरिवासीन्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनोत्थः ३८ तयोरेवं प्रहरतोः समशिक्षाबलौजसोः निर्विशेषमभूद्युद्ध
मक्षीणजवयोर्नृप ३९ एवं तयोर्महाराज युध्यतोः सप्तविंशतिः दिनानि निरगंस्तत्र सुहृद्वन्निशि तिष्ठतोः ४० एकदा
मातुलेयं वै प्राह राजन् वृकोदरः न शक्तोऽहं जरासंधं निर्जेतुं युधि माधव ४१ शत्रोर्जन्ममृती विद्वान् जीवितं च ज
मासापयति राकृतम् पार्थमाप्याययन् स्वेन तेजसा चिंतयन्हरिः ४२ संचिंत्यारिवधोपायं भीमस्यामोघदर्शनः दर्शयामास विट
तिष्ठः६ पं पाटयन्निव संज्ञया ४३ तद्विज्ञाय महासत्वो भीमः प्रहरतां वरः गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले ४४ एकं पा
४ ग्र दं पदाक्रम्य दोर्भ्यामन्यं प्रगृह्य सः गुदतः पाटयामास शाखामिव महागजः ४५ एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके
एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णे शकले ददृशुः प्रजाः ४६ हाहाकारो महानासीन्निहते मगधेश्वरे पूजयामास तुर्भीमं
२स र्भीमं परिरभ्य जयाच्युतौ ४७ सहदेवं तत्तनयं भगवान् भूतभावनः अभ्यषिंचदमेयात्मा मागधानां पतिं प्रभुः मो श्रीकृष्णः
चयामास राजन्यान् संरुद्धा मागधेन ये ४८ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे जरासंधवधो नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ७२ ६४

तेऽपविंनयत्कृपमसौराकलीमवोरितिः ४४ विटपं शाखां करेविटपं गृहीत्वा हरिर्भीमस्य यथा हं विटपं पाटयामि तथा त्वमेनं विपाटयेति संज्ञया
...मासेत्यर्थः ४५ एकैकं पादादि यस्योः तेषां शकले ४५ ... हे ... ते ... हसहदेवमभि ...

धः९

ततैः स्त्रिय सर्वास्ततः मे मोचयित्वान्नृपान् हरिः राजार्हभोगैः स्वान्देशान्प्रस्थाप्य पुनरागमत् १ अस्मिन्ध्याये जरासंधवधानंतरं नृपती
न् विमोच्य स्वरूपप्रदर्शनेन निजरूपमदर्शयत् ये निर्जितजरासंधेन निरुद्धा गिरिद्रोण्यां ते ततो निर्गताः संतो घनश्यामं ददृशुरित्युत्त
रेणान्वयः १ क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधेन परिकर्शिताः कशिताः २।४ भ्राजत् भ्राजमानो वरमणिः कौस्तुभो यस्यां ग्रीवायां तस्यां तं

॥श्रीशुक उवाच॥ अयुते द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः। ते निर्गता गिरिद्रोण्यां मलिना मलवाससः १
॥क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्शिताः। ददृशुस्ते घनश्यामं पीतकौशेयवाससं २ श्रीवत्सांकं च
॥तुर्बाहुं पद्मगर्भारुणेक्षणं। चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुंडलं ३ पद्महस्तं गदाशंखरथांगैरुपलक्षितं॥
४६ ॥किरीटहारकटककटिसूत्रांगदांचितम् ४ भ्राजद्वरमणिग्रीवं निवीतं वनमालया। पिबंत इव चक्षुर्भ्यां लि
॥हंत इव जिह्वया ५ जिघ्रंत इव नासाभ्यां रंभंत इव बाहुभिः। प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्द्धभिः पादयोर्हरेः ६ कृ
२ स्त्रा ॥ष्णसंदर्शनाह्लादध्वस्तसंरोधनक्लमाः। प्रशशंसुर्हृषीकेशं गीर्भिः प्रांजलयो नृपाः ७ ॥राजान ऊचुः॥ नम
श्री ॥स्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय। प्रपन्नान्पाहि नः कृष्ण निर्विण्णान्घोरसंसृतेः ८ नैनं नाथानुसूयामो मा
।गधं मधुसूदन। अनुग्रहो यद्भवतो राज्ञां राज्यच्युतिर्विभो ८

निवीतं कंठलंबितया व्याप्तं पिबंत इवेत्यादीनां हरेः पादयोः प्रणेमुरित्युत्तरेणान्वयः ५ रंभंतः परिरंभमाणा इव ६ श्रीकृष्णदर्शना
ह्लादेन ध्वस्तः संरोधनक्लमो येषां ते ७ संरोधाः इति तान्नस्मान्घोरपाः संसृतेरपि पाहि मोचय ८ ननु अत्र वंतो जरासंधं प्रत्या १०
विस्मरणहेतुत्वेन गाशंकावारयत्यस सतेर्मोचनीया इत्याशंक्याह संप्रति न वयं न पान्नूनं ता इत्याह नैनं इत्य षड्भिः हे नाथ वयं एनं ना स्कं
नुसूयाम ऽस्पन्नो दोषदृष्ट्या न पश्याम कुत इत्यत आह अनुग्रह इति पत्य ६६

भा॰द॰उ॰
९५

श्चत्वेस्वत्यमिति देहे केणेपपार्थयति। राज्यैस्वर्येति। राज्यैस्वर्यमदोल्लेनोन्नद्ध उद्धतो लोके नित्यामचलाश्च संपदो मन्यते। यदा त्वन्मायया सतीः अचलाः
तारयतीर्मकेमन्तेः। किंच स्वर्गलोकं मृगतृष्णेत्यथापश्यंतीत्याह। मृगेति। वैकारिकीं स्वरूपांतराण्यापन्नां मायामयुक्ता अविवेकिनः॥११॥ तत्र जयस्य योग
क्षियोगक्षेमेरेनेयर्धा यावद्युत्थममत्तायां स्वव्हष्टं स्पष्टमाह। वयमिति। श्रीमदेन विनष्टा दृष्टिर्येषां ते अस्याः पृथिव्याः इतरेतरस्पृधः परस्परं स्पर्ध
मानाः घ्नंतः घ्नंतः विगणय्य पुरतो ये दुर्मदाश्च वयं॥१२॥ हे कृष्ण त एव वयं स्मर्यमाणेन दर्पेण चरणौ स्मराम स्मरणं कुर्मः का सा हे कृष्ण त्वं त्वं नाम नवतनेत्वा।

॥राज्यैस्वर्यमदोन्नद्धो न श्रेयो विंदते नृपः। त्वन्मायामोहितो नित्यां मन्यते संपदोऽचलाः॥१०॥मृगतृष्णां यथा बाला॥
॥मन्यंत उदकाशयं। एवं वैकारिकीं मायामयुक्ता वस्तु चक्षते॥११॥ वयं पुरा श्रीमदनष्टदृष्टयो जिगीषयास्या इत॥
॥रेतरस्पृधः। घ्नंतः प्रजाः स्वा अतिनिर्घृणाः प्रभो मृत्युं पुरस्त्वाविगणय्य दुर्मदाः॥१२॥ त एव कृष्णाद्य गभीर॥
॥रंहसा दुरंतवीर्येण विचालिताः श्रियः। कालेन तन्वा भवतोऽनुकंपया विनष्टदर्पाश्चरणौ स्मराम ते॥१३॥
॥अथो न राज्यं मृगतृष्णिरूपितं देहेन शश्वत्पतता रुजां भुवा। उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो क्रियाफलं प्रेत्य च क॥
॥र्णरोचनम्॥१४॥श्री॥

दुर्वीर्येण कालेन श्रियो विचालिताः अतो राज्यच्युतिर्भवदनुग्रह एवेत्यर्थः॥१३॥ अथ न एवं श्रेयो ह्यनंतरं मृगतृष्णिरूपितं शश्वत्पतता प्रतिक्षणं
क्षीयमानेन यथा रुजां रोगाणां भुवा जन्मक्षेत्रेण देहेन। उपासितव्यं सेव्यं न स्पृहयामहे। प्रेत्य परलोके च क्रियाफलं स्वर्गादिभोगं उपासितव्येन
स्पृहयामहे। कर्णरोचनं कर्णयोः रोचनं तद्विजनकं मात्रं तत्र गतस्य दीर्घपदगमनेन सुखायाचवादित्यर्थः॥१४॥ श्रीकृष्णाय नमः॥ श्रीरामो रघुनंदनः॥ श्रीरामः॥ ९५

यद्यप्यनात्मनो यतो ह्यमम चरणौ स्मरतां ततो ऽनायासेन मुक्तिर्भविष्यतीति किमर्थयेतिं ॥ तत्र येति वेदंतस्या ऽह ॥ नत्र इति ॥ त्वच्चरणस्मृतिरपि त्वत्प्रसादफलमेवे
त्यर्थः ॥१५॥ प्रलतापामंजुलया ॥१७॥ यथाभवद्भिराशंसितं यथा चतं निनिश्चितं वो मयि भक्तिर्जायते जायतामित्यर्थः ॥१८॥ हे भूपाः मद्भजनमेव कर्त्तव्यमि
ति भवद्भिर्व्यवसितं संकल्पितं दिष्ट्या भद्रं भवद्भिः तत्र च सत्यमेवेत्याह भवंत इति ॥ श्रीमदैश्वर्यं च ताभ्यां मदस्तेनोन्नाहं उद्धं पनं तेसोद्गारमित्यर्थः ॥
पश्यपश्यामि ॥१९॥ तदेवाह हैहयइति ॥ हैहयः कार्त्तवीर्यः स च चक्रवर्ती नरेश्वरः पितुर्जमदग्नेः धेनुहरणात् परशुरामेण सपुत्रो हतः ॥ नहुषो देवेंद्रतां प्राप्त उ

॥तन्नः समादिशोपायं येनतेचरणाब्जयोः स्मृतिर्यथानविरमेदपिसंसरतामिह ॥१५॥ कृष्णायवासुदेवायहरयेप॥
॥रमात्मने प्रणतक्लेशनाशायगोविंदायनमोनमः ॥१६॥ श्रीशुक उवाच ॥ संस्तूयमानोभगवान्राजभिर्मु॥
॥क्तबंधनैः तानाहकरुणस्तातशरण्यःश्लक्ष्णयागिरा ॥१७॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अद्यप्रभृतिवोभूपामय्यात्म॥
॥न्यखिलेश्वरे सुदृढाजायतेभक्तिर्बाढमाशंसितंतथा ॥१८॥ दिष्ट्याव्यवसितंभूपाभवंतऋतभाषिणः श्रियैश्व॥
॥र्यमदोन्नाहंपश्यउन्मादकंनृणां ॥१९॥ हैहयोनहुषोवेणोरावणोनरकोपरे श्रीमदाद्भ्रंशिताःस्थानात्देवदै॥
॥त्यनरेश्वराः ॥२०॥ भवंतएतद्विज्ञायदेहाद्युत्पाद्यमंतवत् मांयजंतोध्वरैर्युक्ताःप्रजाधर्मेणरक्षथ ॥२१॥ स॥
॥तन्वंतःप्रजेतंतून्सुखंदुःखंभवाभवौ प्राप्तंप्राप्तंचसेवंतोमच्चित्ताविचरिष्यथ ॥२२॥ श्रीकृष्णायनमः॥

न्मत्तः ॥ शचीसंगाय ब्राह्मणान् शिबिकायां वाहयन् तैरेव ततो भ्रंशितो ऽजगरत्वमवाप ॥ वेणोपि उन्मत्तो ब्राह्मणान् अवधीदिति पंक्तेरेव हुंकारेण तै
र्हतः ॥ रावणो रामेण तत्सेश्वरः सीतामपि लषन् राघवेण हतः ॥ नरकोदेवेभ्यरोदिति कुंडलाद्याहरणाश्रये वहतः ॥ अपरेपि श्रीमदात्स्थाना
द्भ्रंशिताः ॥२०॥ यद्युत्पाद्यं देहादितदंतवत् विज्ञाय युक्ताः ॥ अप्रमत्ताः सन्तः धर्मेण रक्षथ रक्षतेत्यर्थः ॥२१॥ प्रजातंतून् पुत्रादिसंततीः प्राप्तं प्राप्तं समत्वेन सेवमाना
॥२२॥

भा० १० ॥ मां श्रुत्वपास्वप्न २३ ॥ चियम्रतेषां मजुन कर्म्माणि ॥ स्नानंस्नानाहैन्य युक्तां ॥ २ ॥ २५ ॥ स्नातानास्सम्यगलंकृतान् ॥ भोगैश्च युक्तान् ॥ वरैरान्नोन
॥ ७२ ॥ भोजपित्वा पुनस्तेषां सपर्यां सहदेवेन कारयामास २६ गृहाश्चेशद्योय यथा २७ प्रीणयन्नंद्यित्वा २८ जगद्गुः ३० चुः ३१ खांडवप्रस्थं इंद्र

॥ उदासीनाश्च देहादावात्मारामा धृतव्रताः ॥ मय्यावेश्य मनः सम्यक् मामंते ब्रह्म यास्यथ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्था
॥ दिश्य नृपान् कृष्णो भगवान् भुवनेश्वरः ॥ तेषां न्ययुंक्त पुरुषान् स्त्रियो मज्जन कर्म्मणि ॥ २४ ॥ सपर्य्यां कारयामास ॥
॥ सहदेवेन भारत ॥ नरदेवोचितैर्वस्त्रैर्भूषणैः स्रग्विलेपनैः ॥ २५ ॥ भोजयित्वा वरान्नेन सुस्नातान् समलंकृतान् ॥
॥ भोगैश्च विविधैर्युक्तान् तांबूलाद्यैर्नृपोचितैः ॥ २६ ॥ ते पूजिता मुकुंदेन राजानो मृष्टकुंडलाः ॥ विरेजुर्मोचिताः ॥
॥ क्लेशात् प्रावृडंते यथा ग्रहाः ॥ २७ ॥ रथान्सदश्वानारोप्य मणिकांचनभूषितान् ॥ प्रीणय्य सूनृतैर्वाक्यैः स्व ॥
॥ देशान् प्रत्ययापयत् ॥ २८ ॥ त एवं मोचिताः कृच्छ्रात् कृष्णेन सुमहात्मना ॥ ययुस्तमेव ध्यायंतः कृतानि च ॥
५२६ ॥ जगत्पतेः ॥ २९ ॥ जगदुः प्रकृति[illegible]स्ते महापुरुषचेष्टितम् ॥ यथान्वशासद्भगवांस्तथा चक्रुरतंद्रिताः ॥ ३० ॥
॥ जरासंधं घातयित्वा भीमसेनेन केशवः ॥ पार्थाभ्यां संयुतः प्रायात् सहदेवेन पूजितः ॥ ३१ ॥ गत्वा ते खां ॥
॥ डवप्रस्थं शंखान् दध्मुर्जितारयः ॥ हर्षयंतः स्वसुहृदो दुर्हृदां चासुखावहाः ॥ ३२ ॥ तच्छ्रुत्वा प्रीतमनस ॥
॥ इंद्रप्रस्थनिवासिनः ॥ मेनिरे मागधं शांतं राजा चाप्तमनोरथः ॥ ३३ ॥ अभिवंद्याथ राजानं भीमार्जुनज ॥
२श्रा ॥ नार्दनाः ॥ सर्वमा[illegible]वयांचक्रुरात्मना यदनुष्ठितम् ॥ ३४ ॥ निशम्य धर्मराजस्तत्केशवेनानुकंपितम् ॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ आनंदाश्रुकलां मुंचन् प्रेम्णा नोवाच किंचन ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे जरासंधवधो नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥
पृष्टं ३२ ॥ शांतं ॥ राजा चाप्तमनोरथो वभूव ३३ ॥ इति दशमस्कंधे त्रिसप्ततितम ॥ १३ ॥ श्रीगंगायै नमः ॥ रामाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय ॥

नुर्युकृत्स प्रतीतिन मे राजसूयक्रियाद्विजेभ्यः ग्रूजाप्रसंगेन चैद्यघातादि वर्ण्यते ॥ राजसूयमखेह जरासंधं तं हंतारे चैद्यं तरं तेकु[illegible]तीजं
कौतमिवावयन ॥ कृष्णस्य चानुभावमिति चकारात् तस्य साक्षात्तु विधायित्वं चालस्यैतस्यर्थः ॥ तदाह ये स्युरिति ॥ ये त्रैलोक्यस्य गुरवः स्युः सनकादयः
सर्वे च लोकपालाश्च ते शिरसैव तवानुशासनं वहंति ॥ दुर्लभं लब्ध्वेति चाग्ने नैव तत्त्वलब्धमिति बहुमानेनेत्यर्थः ॥२॥ स च भवान्परमेश्वरोस्माकमनु
शासनं धत्ते तदत्यंतविडंबनं ॥ अनुरूपमनुकरणं तस्य तेजसो हानिः स्यादित्यर्थः ॥३॥ अथ यं बातव परिपूर्णस्य आह्लायनात्तः धारणामानतेजो न

॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं युधिष्ठिरो राजा जरासंधवधं विभोः ॥ कृष्णस्य चानुभावं तं श्रुत्वा प्रीतस्तमब्रवीत् ॥१॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ये स्युस्त्रैलोक्यगुरवः सर्वे लोकमहेश्वराः ॥ वहंति दुर्लभं लब्ध्वा शिरसैवानुशासनं ॥२॥
स भवानरविंदाक्षो दीनानामीशमानिनाम् ॥ धत्तेनुशासनं भूमंस्तदत्यंतविडंबनं ॥३॥ न ह्येकस्या॥
द्वितीयस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ कर्मभिर्वर्द्धते तेजो ह्रसते च यथा रवेः ॥४॥ न वै तेजित भक्तानां ममाह॥
मिति माधव ॥ त्वं तवेति च नानाधीः पशूनामिव वैकृती ॥५॥

वृद्धिः ॥ अतः ॥ रूपयामंघ्रं संगच्छत इत्याह ॥ न ह्येकस्याद्वितीयस्येति ॥ समाना ॥ समानरहितस्य ब्रह्मणः ॥ लोकयं मया ॥ परमात्मन इति सर्व
जीवनीयं तुल्यत्वनियम्यत्वं ॥ स जरां न बालं वा ॥ अतः ॥ परानुग्रहार्थैरेतैः कर्मभिः ॥ तव तेजो न वर्द्धते न च न्हसति ॥ रवेरिवोदयास्तमयादिकर्मभि
रित्यर्थः ॥ तथा च श्रुतिः ॥ न कर्मणा वर्द्धते नो कनीयानिति ॥४॥ न त्वेवमप्यहं परमेश्वरः ॥ ममेदं नीचं कर्मायोग्यमिति मनसि कथं न च वेदेन
आह न वै त इति हे अजित ते तव भक्तानामेव ममाहमिति त्वं तवेति मिथ्या ॥ यथा पशूनां मरनानां वैकृता शरीरविषया तवनु नास्तीति

भा॰ द॰ उ॰

६७

पत्र २

यज्ञियेयज्ञोचितेनैवसंतादिकालेयुक्तान्सम्युधिष्ठिरःऋत्विजोहोतृप्रमुखान्ववेत्रत्वावृतानाह। द्वैपायनइतित्रिभिः। आसकृतव्रणांता
नेतान्त्विजपदस्थादिनेनववे। ९ अन्येचोपहूतायथाऽऽहदिदृक्षवस्तत्रेयुरित्यन्वयः। ११ देवयजनं [illegible]भूमिंकृष्टाकर्षणादिभिः। संशो

॥श्रीशुकउवाच॥ इत्याकर्ण्ययज्ञियेकालेववेयुक्तान्सऋत्विजः। कृष्णानुमोदितःपार्थोब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः॥
॥६॥ द्वैपायनोभरद्वाजःसुमंतुर्गोतमोसितः। वसिष्ठश्च्यवनःकण्वोमैत्रेयःकवषस्त्रितः॥७॥ विश्वामित्रोवा॥
॥मदेवःसुमतिर्जैमिनिःक्रतुः। पैलःपराशरोगर्गोवैशंपायनएवच। अथर्वाकश्यपोधौम्योरामोभार्ग॥
॥वआसुरिः। वीतिहोत्रोमधुच्छंदोवीरसेनोकृतव्रणः॥८॥ उपहूतास्तथाचान्येद्रोणभीष्मकृपादयः। धृतरा॥
॥ष्ट्रःसहसुतोविदुरश्चमहामतिः॥९॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रायज्ञदिदृक्षवः। तत्रेयुःसर्वराजानोरा॥
॥ज्ञांप्रकृतयोनृप॥११॥ ततस्तेदेवयजनंब्राह्मणाःस्वर्णलांगलैः। कृष्ट्वातत्रयथाम्नायंदीक्षयांचक्रिरेनृपं॥१२॥
॥हैमाःकिलोपकरणावरुणस्ययथापुरा। इंद्रादयोलोकपालाविरिंचिभवसंयुताः॥१३॥ सगणाःसिद्धगंध॥
॥र्वाविद्याधरमहोरगाः। मुनयोयक्षरक्षांसिखगकिन्नरचारणाः॥१४॥ राजानश्चसमाहूताराजपत्न्यश्चस॥
॥र्वशः। राजसूयंसमीयुःस्मराज्ञःपांडुसुतस्यवै। मेनिरेकृष्णभक्तस्यसूपपन्नमविस्मिताः॥१५॥ अयाज॥
यन्महाराजंयाजकादेववर्चसः। राजसूयेनविधिवत्प्राचेतसमिवामराः॥१६॥

धरीतायांचक्रिरेहतासंस्कारमुक्तंमकुर्वन्। उपकरणाःवरुणस्यराजसूयेयथाआसन्निति शेषः। १२ किंच इंद्रादयः इति ये इंद्रादयो दे
वगणाः येचराजन्यादयः समाहूतास्तत्रसमीयुः स्तेसर्वेकृष्णभक्तस्यपांडुसुतस्यराज्ञोराजसूयमविस्मिताः संतःसूपपन्नं मेनिरे

कृत्वेद्वि ५

श्रीकृष्णः

६७

स्तुतेः हानिसो मा भिषवदिने ७ अग्न्याहं त्वं अग्रगृह्य जातस्यार्ह कोऽग्र्यं । अन्यैकां स्यात् योगपानां बहुत्वे नैकस्यानिश्चयात् । १८ सांख्यं ज्ञानं । योगउपासना
२० ननु सांख्यं केवलं परं योगः सविशेषणपरः कथमनयोरेकपरत्वं तत्राह एक एवाद्वितीयोऽसौ अन्नतः सांख्येऽस्य वस्तुपरत्वं युक्तं विशेषणानामन्तस्य च स
र्वप्रपंचस्य तन्मयत्वात् सविशेषणविषयस्य योगस्यापि युक्तमद्वितीयपरत्वमित्याह । एतदात्म्यमिति । एषऽस्मत्सम्बन्ध्यात्मा प्रपञ्चस्य तत्त्वं । एतदात्म्यं तस्य भाव
एतदात्म्यं ननु विनर्ष्ये ज्ञानविनिर्देश । एतदात्म्यमिदं सर्वमिति श्रुतेः । अत्र हेतुः । आत्मनेति । हि यस्मात् आत्मा अपाश्रयः अनन्यनिरपेक्षः स्वयमजः इदं जगत् सृजति ॥

॥ स्तुमेहन्त्यवनीपालो याजकान् सदस्यपतीन् । अभ्यर्च्य महाभागान् यथावत्सुसमाहितः ॥ १७ ॥ सदस्याऽग्र्या हरिणं वेवि ॥
॥ न्मःशांतः सभासदः । नाध्यगच्छन्ने नैकां स्यात्सह देवस्तत्र ब्रवीत् । २० अहं निधिश्च भूतः अक्षसंनगराकान्तो स्वतां पतिः । एवं वे ॥
॥ देवताः सर्वदेशकालधनाद्यः । २१ पदात्मकमिदं विश्वं कोऽनवस्य पदात्मकाः । अग्निरतश्रुतयो मंत्राः सांख्यं योगश्च ॥
॥ तन्मयः ॥ २० ॥ एक एवाद्वितीयोऽसावैतदात्म्यमिदं जगत् । आत्मनात्माश्रयः सम्याः सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ २१ ॥ विविधानीह क ॥
॥ र्माणि जनयन्नपरवेह्नया । ईहते यदयं सर्वः श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ॥ २२ ॥ तस्मात्तस्मायमहते दीपुतापपरमोहरणे ॥
॥ एवं चेत्सर्वभूतानामात्मनस्त्वार्हणं न वेत्तु । सर्वभूतात्मभूताय भूमोपायानन्यदर्शिने । देयं प्रणताय पूर्णाय इत ॥
॥ स्यानं तमिष्टता ॥ २४ ॥

अवति हन्ति चेति ॥ २१ ॥ किं च विविधानीति । यस्मात् वेदया अनुग्रहेण विविधानि कर्माणि तयो योगादीनि जनयन् कुर्वन् । यत् । यस्मात् अयं सर्वोऽपि
जनो धर्मादिलक्षणं श्रेय ईहते साधयति कर्माणि तत्फलानि च यदधीनानीत्यर्थः ॥ २२ ॥ आत्मा नात्क्रियमाणं महर्हणमात्मने । कथं स्यात्तत्राह सर्वभू
ताना मात्मनस्तात्म... दर्शिनो देयं ... रत्नेनेह मृतये ॥ २४

भा० १० ३०
३८

३३ तावद्दृत्याद्य येत्वत्ताप मनिप्राय उक्तान् सीमनन्त २५ द्विजेरितं स्वार्क फलाधिगतियोषं श्रुत्वाहार्दमभिप्रायं २६ ३० ३१ हे सहस्रपतय: सर्वं वा तस्य
हरेरेति ३१ ३२ नन्वेवं नित्यकसत्व नीतमागह्दीताकिं तत् पतयत: कलो ऽहं ऐते समं मतमत ३२ ३३ अपरेयेव बालबोधे: सर्वं वसुन्धेय: गोपाल इति वेदष्टि
थो इंफलजेन्द्र त: मकुत्सितं वे रविपरीतं लपंती तिकुलया: पालंडा: तान् प्रशंसते तमाघातपतीतितयास: अकाक: कंचमकं चकाकेसुखे दु: तेन वि

॥इत्युक्त्वा स हरेर्देवो ऽभूत् तनूसीं हसानुभाववित्॥ तं श्रुत्वा तुष्टुवु: सर्वे साधु साध्विति सत्तमा: २५ श्रुत्वा द्विजेरितं राजा॥
॥ज्ञात्वा हार्दं सभासदां समर्हयद्धृषीकेशं प्रीत: प्रणयविक्लव:॥ तत्पादाववनिज्याप: शिरसा लोकपावनी: सभार्य:॥ रौ ३
॥सानुजामात्य: सकुटुंबो वहन्मुदा २७ वासोभि: पीतकौशेयैर्भूषणैश्च महाधनै:॥ अर्हयित्वाश्रुपूर्णाक्षो नाशकत्सम॥
॥वेक्षितुं २८ इत्थं सभाजितं वीक्ष्य सर्वे प्रांजलयो जना:॥ नमो जयेति नेमुस्तं निपेतु: पुष्पवृष्टय: २९ इत्थं निशम्य द॥
॥मघोषसुत: स्वपीठादुत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्यु: ३० क्षिप्य बाहुमिदमाह सदस्यमर्षी संश्रावयन् भगवते॥
॥परुषाण्यभीत: ३१ ईशो दुरत्यय: काल इति सत्यवती श्रुति: वृद्धानामपि यद्बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ३१ यूयं पात्र॥
५५३ ॥विदां श्रेष्ठा मा मंध्वं बालभाषितं सदसस्पतय: सर्वे कृष्णो यत्संमतोऽर्हणे ३२ तपोविद्याव्रतधरान् ज्ञानविध्वस्त॥
॥कल्मषान् परमर्षीन् ब्रह्मनिष्ठान् लोकपालेश्च पूजितान् ३३ सदसस्पतीनतिक्रम्य गोपाल: कुलपांसन:॥ य॥
॥था काक: पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति ३४ श्रीकृष्ण॥ ॥श्रीकृष्ण॥

येते यस्य स: अकाक: आप्तकाम इत्यर्थ: स यथा आप्तकामत्वात् देवयोग्यं केवलं पुरोडाशमात्रं नार्हति अपि तु सर्वस्वमपि तथायं श्रीकृष्णो
पि ब्रह्मविद्योगं स्वयमिति कथमर्हति किं त्वात्मसमर्पणमप्यर्हतीत्यर्थ: ३४ श्रीकृष्णाय नम: श्रीरामोदराय नम: श्रीकृष्णाय नम:

नामगोत्रमितिसंस्कृते अत एवानधिकारित्वात् सर्वैः धर्मैः वहिष्कृतः स्वैरवर्त्तीपतितेश्वरत्वात् अत एव निर्गताः
सुतमानवाः ते च रताः प्रमथाश्च ५२ अयं तु इदं सपर्य्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः ३६ अपि च कथं वर्ज्जनीयो महेशो येषां यद्भ्रातुर्महिमा यस्मादेषां कुलं यथा
...नमोध्याय ॥ ९ ॥ अपि तु शिवसाधुतं किंच अस्मद्हरिकुलवत् किं स्वपापानतं अपि त्वतिनियताचारमित्यर्थः ३७ अहो यद्भूतानेव
कारणं प्रभुसुकं मनु वदन्ति अनन्यपापानतेः स्नायोनप्राच्यूदित्यादि अयं तु साक्षादीश्वरः अतः सपर्य्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः ३७ येराजानो दुष्कनश
॥ राजा समाजिताः सर्वे धर्म्मवहिष्कृतः स्वैरवर्त्ती गुणैर्हीनः सपर्यां कथमर्हति ३६ यथा तिनैषां हि कुलं सम्प्रसद्धि
॥ कुरु कुलामयं योऽन्यात्मवत् सपर्यां कथमर्हति ३७ ब्रह्मर्षिसेवितान्देशान् हित्वैते ब्रह्मवर्चसं समुद्दंडगमाश्रि
॥ मोहं वितानं च सः ४ एवमाशीन्मतगणतोत्रिवायेन स मंगलः नोवाच किंच भगवान् यथा सिंहः शिवास्ततं ॥
॥ ...नमोध्यायः ॥ ९ ॥ ३८ भगवन्निंदनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः कर्णौ पिधाय निर्जग्मुः शपंतश्च ॥
॥ गताः १५ ये ... ॥
॥ पिताम... इयं तथा ॥ ४० ॥
॥ धना... यादिदेशान् यान्मपंति एते तु ब्रह्मर्षिसेवितान् देशान्नाश्रित्य अब्रह्मवर्चसं समुद्दंडगमविहित्वाहा यपित्वेत्यर्थः बाधंते तथा पाषण्ड
॥ जने परिवे... यमर्हे देहतरथंजि योगो ब्रह्मवर्चसं तं दितन्नम ब्रह्मवर्चसं तं समुद्दं समुद्रात्रलिंगतन्सहितं समुद्दं वेदविरुद्धलिंगधारिणां पाषंडमि
॥ शूर्पाद्यायेच स... अंते दंडयंति कथं भूतं दुर्गधर्म्मवत्प्रतीतेऽधर्मतया दुर्ज्ञेयमित्यर्थः तथा पाषण्डाः इत्युक्तापि प्रजा वेदेणव र्त्तमानान्
वलोकनेन निरूपपति पितं... धर्मिकोत्नातिपातबंधं तू... नार्थमेव ३८ शिवादेकतस्य अतः तं श्रुत्वा यथा सिंहेन किंचित् ब्रूतेतद्वत् ४० श्री

भा० १० उ०
१२८

ष्ठ ता वक्तुस्याश्चयेत्वस्यापमर्षः । एवमस्यार्थे रोमतः । त्ववलः सर्वानेनान् हन्यात् । कृष्णो मयैव शीघ्रं हंतव्य इति तत्र तत्क्षणमेकोऽप्यापशिरोज
हारेति ॥ ४१ ॥ ननु एवं निःकृपं वासुदेवे प्रवेशः । तत्राह जन्मत्रयेति जन्मत्रयेऽप्यनुगुणितमनुवर्णितं यद्वैरं तेन संरब्धया पापाश्चाविद्धया तन्माय

॥ म्यां दधतस्त्वसामंसत्यस्यजनस्य वा ततो नापैति यः सोऽपि प्राप्यधः सुकृतात्मच्युतः ॥४१॥ ततः पांडुसुताः क्रुद्धा ॥
त्स्यकैकयसंजयाः । उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥४२॥ ततश्चैद्यस्त्वसंभ्रांतो जगृहे खड्गचर्मणी ॥
॥ इत्सुत्स्न्नुजीयान् राज्ञः सदसि भारत ॥४३॥ तावदुत्थाय भगवान् स्वान्निवार्य स्वयं रुषा । शिरः क्षुरांतचक्रेण ॥
॥ स्तोत्वाहारिः ॥४४॥ शब्दः कोलाहलोऽप्यासीत् । शिशुपाले हते महान् । तस्यानुयायिनो भूपा दुद्रुवुर्जीवितैषिणः ॥
॥ सानुजामारे र्तिर्वासुदेवमुपाविसत् । पश्यतां सर्वभूतानामुल्केव भुवि खाच्च्युता ॥४६॥ जन्मत्रयानुगुणितं ॥
॥ वैरितु ॥ वइत्स्यां
॥ मघोषसुतः ॥ स्वा यं तन्मयतां यातो भावो हि भवकारणं ॥४७॥ ऋत्विग्भ्यः सस भ्यो दक्षिणां विपुला ॥
॥ परुषाण्यभीतः ॥ ऽधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट् ॥४८॥ साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ॥ उवा ॥
स्प३ ॥ विरोऽवरवेद्भामासैर्ध्यं रभियाचितः ॥४९॥ ततोऽनुज्ञाप्य राजानमनिच्छंतमपीश्वरः ॥ ययौ सभार्यः सामात्यः स्व
कलम्यानान् ॥ परमेष्ठी तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरं ॥ वैकुंठवासिनोर्जन्म विप्रशापात्पुनः पुनः ॥५१॥ राजसू
धिष्ठिरः ॥ ब्रह्मक्षत्रसभामध्ये शुशुभे सुरराडिव ॥५२॥ श्रीकृष्णाय श्रीकृष्णाय श्री ॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ १२८ ॥

धेते यस्य सः । स्वकाक । ऽऽपर । वेत्यर्थः । अत्र हेतुः । भावो हीति भावो भावना अनुध्यानं तन्मयत्वस्य ध्येयाकारजन्मनः कारणं पेशस्कारिध्यानेन
चिब्रत्नविंयोगंस्यमात
कीटाहेतत्पादवत्वादित्यर्थः ॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥

सुतमानवाः तेचरतः प्रमपाश्च ५३ पापंधर्मद्विषं अत्र हेतुः न तिकलेरंशं अतएवकुलस्यामयं व्याधिनाशकं ५४ वितानंयज्ञंच ५५ इतिश्री
भागवते ममहात्मेसप्तमोध्यायः ७४ पंचयुक्तस प्रतितमे यज्ञायच च यसंक्रम: सुयोधनस्यचाज्ञांस्य मानजंगोदश्चिन्ममातर १ दुर्योधनस्यैकवद्धःदे
कारणं प्रभुमुक्त मनुवदति अजातशत्रोरिति २ इतिश्रुतत्वमनुत्तरेवेसर्पः ३ दुर्योधनस्यासहनकारणत्वेन यागमहोत्सवमेवपुनःलिंग

॥राज्ञा सन्याजिताः सर्वेसुमोनवदेचरतः ३ लंक्रतुंचशंसंतः स्वधामानियमुर्मुदा ५३ दुर्योधनमज्ञेपापंकलिं॥
॥कुरुकुलामयं योनसेहेश्रियं स्फीतां दृष्ट्वापांडुसुतस्य तां ५४ यइदं कीर्तयेद्विलोः कर्म चैयवधादिकं राज॥
॥मोक्षं वितानंच सर्वपापैः प्रमुच्यते ५५॥ इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कंधे शिशुपालवधश्रुतः सप्त॥
॥तितमोध्यायः॥ ७४॥ राजोवाच॥ अजातशत्रोस्तं दृष्ट्वा राजसूयमहोदयं सर्वेमुमुदिरेब्रह्मन्नृदेवायेसमा॥
गताः १ दुर्योधनं वर्जयित्वा राजानः सर्षयः सुराः इति श्रुतं नो भगवंस्तत्र कारणमुच्यतां २॥ ऋषिरुवाच॥
॥पितामहस्यतेयज्ञे राजसूये महात्मनः बांधवाः परिचर्यायां तस्यासन्प्रेमबंधनाः ३ भीमोमहानसाध्यक्षो॥
॥धनाध्यक्षः सुयोधनः सहदेवस्तु पूजायां नकुलोद्रव्यसाधने ४ सतांश्च शुश्रूषणो जिष्णुः कृष्णः पादावने॥
॥जने परिवेषणे द्रुपदजा कर्णोदाने महामनाः ५ युयुधानोविकर्णश्च हार्दिक्यो विदुरादयः बाल्हीकपुत्रा॥
॥भूर्याद्या येचसंतर्दनादयः ६ निरूपिता महायज्ञे नानाकर्मसु तेतदा प्रवर्तंते स्म राजेंद्र राज्ञः प्रियचिकीर्षवः ७
वलोकनेन निरूपयति पितामहस्येत्यादिना एकहांतः पुरेतस्येस्यतः प्राकत्सानेन ग्रंथेन प्रेमबंधनाः प्रेमपंक्तिताः ३ पूजायां संमानेन द्रव्यसा

प्रतेनानवकमसपारतेषु मतां शुश्रूषणो नेचं हननं तेपनाश ५८
तिनृपिताः तिगुरुकाः सतोनानाकर्मसु वर्तितस्म ७ प्रारुह्यक्षायवतमः

ऋत्विजश्च सदस्याश्च सभासदः । बहुविदश्च तेषु स्विष्टेषु सम्यक् पूजितेषु सूनृतं प्रियवाक् समर्हणमलंकारादिदक्षिणाश्च प्रसिद्धास्ताभिः । धनदाः गंगायां ॥१०॥ विचित्राणि ध्वजपताकाग्राणि येषु बहुभैर्दिरिदै ऽस्यंदनैः अर्वभिरश्वैश्च भटैश्च एवं चतुरंगैः सैन्यैर्निर्ययुः ॥११॥ यजमानो युधिष्ठिरः पुरः सरो येषां ते ॥१२॥ सदस्या ऋत्विजोऽन्ये च द्विजश्रेष्ठाः निर्ययुः ॥१३॥ किंच गंधादिभिः स्वलंकृताः नरा नार्यश्च मिथो विजह्रुः ॥१४॥ रसानेवाह तैलेति

॥ऋत्विक्सदस्यबहुवित्सु सुहृत्तमेषु स्विष्टेषु सूनृतसमर्हणदक्षिणाभिः । चैद्ये च सात्वतपतेश्चरणं प्रविष्टे॥
॥चक्रुस्ततस्त्ववभृथस्नपनं द्युनद्यां ॥ मृदंगशंखपणवधुंधुर्यानकगोमुखाः । वादित्राणि विचित्राणि ने॥
॥दुरवभृथोत्सवे ॥ नर्त्तक्यो ननृतुर्हृष्टा गायका यूथशो जगुः । वीणावेणुतलोन्नादस्तेषां स दिवमस्पृश॥
॥त् ॥१०॥ चित्रध्वजपताकाग्रैरिभेंद्रस्यंदनार्वभिः । स्वलंकृतैर्भटैर्भूपा निर्ययू रुक्ममालिनः ॥११॥ यदुसृं॥
॥जयकांबोजकुरुकेकयकोशलाः । कंपयंतो भुवं सैन्यैर्यजमानपुरःसराः ॥१२॥ सदस्यर्त्विक्द्विजश्रेष्ठा॥
॥ब्रह्मघोषेण भूयसा । देवर्षिपितृगंधर्वास्तुष्टुवुः पुष्पवर्षिणः ॥१३॥ स्वलंकृता नरा नार्यो गंधस्रग्भूष॥
॥णांबरैः । विलिंपंत्योऽभिषिंचंत्यो विजह्रुर्विविधै रसैः ॥१४॥ तैलगोरसगंधोदहरिद्रासांद्रकुंकुमैः । पुंभि॥
॥र्लिप्ताः प्रलिंपंत्यो विजह्रुर्वारयोषितः ॥१५॥ गुप्ता नृभिर्निरगमन्नुपलब्धुमेतद्देव्यो यथा दिवि विमानव॥
॥रैर्नृदेव्यः । ता मातुलेयसखिभिः परिषिच्यमानाः सव्रीडहासविकसद्वदना विरेजुः ॥१६॥ श्रीधरस्वामि॥

किंच सांद्रकुंकुमादिभिः पुंभिर्लिप्तास्ताश्च लिंपंत्यो वारयोषितश्च विजह्रुः ॥१५॥ नृभिर्गुप्ताः रक्षिताः यानैर्नृदेव्यो राजपत्न्यो निरगमन् निर्गताः उपलब्धुं द्रष्टुं विमानवरैर्देव्यो यथा तद्वन्मातुलेयैः सखिभिश्च परिषिच्यमानाः सव्रीडहासेन विकसंति वदनानि यासां ताः ॥१६॥

देवरान्युपा...त्रातृन्नु उत्सवीत् सखीन पिढ्तीभिः। उरुकनो दनचर्म्मयंत्रैः सेचनयात्रैः श्रमलधियांकामिनां २० क्रियाभिरंगक्रियाभिः कनुराडश्मसलीरो
राजसूयदेव १८ पत्नीसंयाजोयागविशेषः अवभृथ्यसंबंधि अवभृथ्यं चतैश्चरित्वाता ननु स्नापयेस १९ अहतेन ततोनेवमानर्चमर्चितं नवान्न २२ नृदालग
॥ ताढेवदानुगसखीनृसिषिचुर्दृतीभिः। क्लिंनाम्बराविवृतगात्रकुचोरुमध्याः। औत्सुक्यमुक्तकवराच्यवमानमाल्याः ॥
॥ होजंदधुर्म्मलधियांरुचिरैर्विहारैः २१ ॥ स संम्राड्रथमारूढः सदश्वं रुक्ममालिनं। व्यरोचत स्वपत्नीभिः क्रियाभिः ॥
॥ क्रतुराडिव १८ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वा ते तमृत्विजः। आचांतं स्नापयांचक्रु गंगायां सह कृष्णया १९ देव ॥
॥ दुंदुभयो नेदुर्नरदुंदुभिभिः समं मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमानवाः २० सस्नुस्तत्र ततः सर्वे वर्णाश्रम ॥
॥ युता नराः। महापातक्यपि यतः सद्यो मुच्येत किल्बिषात् २१ अथ राजाहते क्षौमे परिधाय स्वलंकृतः। ऋत्विक्स ॥
॥ दस्यविप्रादीनानर्चाभरणांबरैः २२ बंधूञ्ज्ञातीन्नृपान्मित्रसुहृदोन्यांश्च सर्वशः। अभीक्ष्णं पूजयामास नारायण ॥
॥ परो नृपः २३ सर्वे जनाः सुररुचो मणिकुंडलस्रगुष्णीषकंचुकदुकूलमहार्घ्यहाराः। नार्यश्च कुंडलयुगलक ॥
॥ वृंदजुष्टवक्त्रश्रियः कनकमेखलया विरेजुः २४ अथर्त्विजो महाशीलाः सदस्या ब्रह्मवादिनः। ब्रह्मक्षत्रियविट्शू ॥
॥ द्रा राजानो ये समागताः २५ देवर्षिपितृभूतानि लोकपालाः सहानुगाः। पूजितास्तमनुज्ञाप्य स्वधामानि ययुर्नृप ॥
॥ २६ हरिदासस्य राजर्षे राजसूयमहोदयं। नैवातृप्यन्प्रशंसंतः पिबन्मर्त्योमृतं यथा २७ ततो युधिष्ठिरो राजा सुहृ ॥
॥ त्संबंधिबांधवान्। प्रेम्णा निवारयामास कृष्णं च त्यागकातरः २८ भगवानपि तत्रांग न्यवात्सीत्तत्प्रियंकरः प्रस्था ॥
॥ प्य यदुवीरांश्च शांबादींश्च कुशस्थलीं २९ इत्थं राजा धर्मसुतो मनोरथं महार्णवं सुदुस्तरं समुत्तीर्य कृष्णेनासीद्गतज्वरः ३० ॥
विवत्तह कांतिर्येषां ते माणिकुंडले सुरुचि... ...यो येषां ते करलयोगेनालकवृंदेन च जुष्टा वक्त्रश्रीर्यासां ताः २४ गतज्वरः निश्चिंतः आसीत् ३०

भा० ३० ७१

कृतो ऽस्मात्मा यस्य तस्य ३० नरेन्द्रादीनां लक्ष्मीः लक्ष्म्यः विश्वसृजा मयेन उपक्लृप्ताः विरचिताः ताभिः सह कुरुराट् दुर्योधनो तप्यत् ३१
महिषीसहस्रमिति व्रजत्वोपलक्षणं क्वणदङ्घ्रिं क्वणद्भिः शोभा यस्य मध्ये सुचारु सुचारुमध्यमित्यर्थः कुचकुंकुमैः शोणहारा यस्य तत् श्रीमन्ति मु
खानि यस्य तत् चलैः कुंतलैश्च आढ्यं संपन्नं महिषीसहस्रमिति शेष ३३ क्वापि कदाचित् सर्वे देजश्च इति शेषः स्वचक्षुषा हिताहितं तत्त्वापकेन ३४

॥ एकदांतःपुरे तस्य वीक्ष्य दुर्योधनः श्रियं । अतप्यद्राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः ३१ यस्मिन्नरेंद्रदितिजेंद्रसुरें ॥
॥ द्रलक्ष्मीर्नाना विभांति किल विश्वसृजोपक्लृप्ताः । ताभिः पतीन् द्रुपदराजसुतोपतस्थे यस्यां विषक्तहृदयः कुरुराडु ॥
॥ तप्यत् ३२ यस्मिंस्तदा मधुपतेर्महिषीसहस्रं श्रोणीभरेण शनकैः क्वणदंघ्रिशोभं मध्ये सुचारु कुचकुंकुमशो ॥
॥ णहारं श्रीमन्मुखं प्रचलकुंतलकुंडलाढ्यं ३३ सभायां मयक्लृप्तायां क्वापि धर्मसुतो ऽधिराट् वृतो ऽनुजैर्बंधुभिश्च कृ ॥
॥ ष्णेनापि स्वचक्षुषा ३४ आसीनः कांचने साक्षादासने मघवानिव पारमेष्ठ्यश्रिया जुष्टः स्तूयमानश्च वंदिभिः ३५ ॥
॥ तत्र दुर्योधनो मानी परीतो भ्रातृभिर्नृप किरीटमाली न्यविशदसिहस्तः क्षिपन्रुषा ३६ स्थले ऽभ्यगृह्णाद्वस्त्रां ॥
तं जलं मत्वा स्थले ऽपतत् जले च स्थलवद्भ्रांत्या मयमायाविमोहितः ३७ जहास भीमस्तं दृष्ट्वा स्त्रियो नृपतयो ऽ ॥
परे निवार्यमाणो ऽप्यंग राज्ञा कृष्णानुमोदिताः ३८

मानी साहंकारः किरीटं च माला च विद्यते यस्य सः न्यविशत् विवेश क्षिपन् वाक्यानि आक्षिपन् ३६ तत्र स्थले वस्त्रांतमभ्यगृह्णात्
आकुंचितवान् कुतः तस्मिन् स्थल एव भ्रांत्या जलं मत्वा जले च ऽपतत् कुतः स्थलवत् [illegible] श्रीगोपालजीवनप्राणपतये नमः ॥ श्री ॥

४६ ॥ त्वत्कं नेत्रयोरंजनेन ॥ ममकं सर्वांगि भुवनत्रनीतेन ॥ ४७ ॥ ताभिः सह तोरीक्षितो विरेजे ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ जीवेशो सर्वजीवानामीशो ॥ ५१ ॥ स्वनुयज्ञं पनि
पन्नं स्नात्वा स्नातं सर्वां गाः ॥ प्राकृता ज्योति होम पूर्वं मासारयः ॥ तेन स्योरनादि लिंगं हि मिरति हे रा प्राप्तं गावैष्णताः ॥ सोऽर्थसन्नारद ॥ तेसर्वैर्ईश्वरं पु
॥ नेडुर्मदंगपटहशंखजेयानकाद्यः ॥ ननृतुर्नर्तकास्तुष्टुवुः सूतमागधाः ॥ ४९ ॥ जगुः सुकंठ्यो गंधर्व्यः सुगीतं सह नर्तकाः ॥
॥ तमभ्यषिंचन् विधिव ... क्रमस्मक्रमन्त्रिजः ॥ ४७ ॥ पत्नीभिरष्टादशभिः सोमराजइवोडुभिः ॥ ताभिईकूलवल्लयैः हारनूपुर ॥
॥ कुंडलैः ॥ ४८ ॥ स्वलंकृताभिर्विजवैरीक्षितो जिनसंरतः ॥ तस्य ... र्विजो महाराजरत्नकौशेयवाससः ॥ ५८ ॥ ससहस्राविरेजुस्तेय ॥
॥ प्यारत्नहनोऽध्वरे ॥ तत्रातमष्टसस्म स्तैस्तैर्वंधुभिरन्वितौ ॥ ५० ॥ रेजतुः स्वसुतैर्दारैः जीवेशो स्वविभूतिभिः ॥ ईजेनुयज्ञं वि ॥
॥ धिनाग्निहोत्रादिलक्षतोः ॥ ५१ ॥ प्राकृतैर्वैश्नतैर्यज्ञैर्ईश्वज्ञानाक्रियेश्वरं स्वप ... र्विग्म्योदहात्कालेयथाल्लानं सहस्रिणः ॥ ५२ ॥
॥ स्वलंकृतेभ्यो लंकत्यगोभ्य कन्या महाधन ॥ पत्नीसंघाजावस्यै ... रित्वा ते महर्षयः ॥ ५३ ॥ सस्नूतमहूर्ते विशाय जमा ॥
॥ नपुरः सराः ॥ स्नातोलंकारवासांसि वंदिभ्यो दानत्रिपः ॥ ५४ ॥ ततः स्वलंकृतो वर्णानां स्वभ्यो न्नेन पूजयत् ॥ वंधुस्वदारा ॥
॥ न्स्वसुतान्पारिवर्हेणाप्यसा ॥ ५५ ॥ विदर्भकोशलकुरून्काशिकैकेयस्रंजयान् ॥ सरस्य ... र्विकृपुरगेणान्न्नृ ॥
॥ तपित्स्वारेणान् ॥ ५६ ॥ श्रीनिकेतमनुज्ञाप्य शंसंतः प्रययुर्नृपाः ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशोये चान्ये द्युमागमन् ॥ ५७ ॥ स्त्रीवत्सः

तेऽजनारित्नानं मंत्रः क्रियाकर्मतेषामाम्बरं ॥ ५२ ॥ सम्नुः स्नानं चक्रुः ॥ ५४ ॥ श्वस्त्यः स्नोनिष्याप्य ब्रासणोहीन वर्णान् वंधारीन स्मातणो
तान्दवरिवर्हेण प्रीतिधानेनपूजयत् ॥ ५ ॥ ते सर्वे प्रययुः ॥ ५६ ॥ श्रीवत्सः श्रीवत्सः

श्री...:

स्वल्पयनत्वमाहुः। वित्तैषणामिति। वित्तकलत्रलोकेषु नैर्यज्ञदानैश्च वित्तैषणां विसृजेत्। गृहैर्गृहोपभोगैः दारसुतैषणां विसृजेत् देहनुमेव नैवत
तैषणाम निवृत्तं देहेभ्रमतेषात्मनः। स्वर्गादिलोकैषणां च कालेन तत्प्रयानुसंधानेन विसृजेत्। हे वसुदेव महाकालेन देवानामविषयत्वनामन्य हेतु
त्वेनेन्स्पर्धः। स्वत्रसदाचारं प्रमाणयति। ग्राम इति ३७। किंच ग्रामे वर्तमाना ये धीराः ते तत्तपोवनं ययुः। ऋणैरिति। तथा च श्रुतिः। जायमानो

॥ वित्तैषणां यज्ञदानैर्गृहैर्दारसुतैषणाम्। आत्मलोकैषणां देव कालेन विसृजेद्बुधः ३८ ग्रामे त्यक्तैषणाः सर्वे ययुर्धीरास्तपो॥
॥ वनं। ऋणैस्त्रिभिर्द्विजो जातो देवर्षिपितृणां प्रभो ३९ यज्ञाध्ययनपुत्रैस्तान्यनिस्तीर्य त्यजन्पतेत्। त्वं त्वद्य मुक्तो द्वाभ्यां वै॥
॥ ऋषिपित्रोर्महामते ४० यज्ञैर्देवर्णमुन्मुच्य निरृणोऽशरणो भव। वसुदेव भवान्नूनं भक्त्या परमया हरिं ४१ जगतामी॥
॥ श्वरं प्रार्चः स यद्वां पुत्रतां गतः। श्रीशुक उवाच॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामनाः। ४२ तानृषीनृत्विजो वव्रे मूर्ध्नान॥
॥ म्य प्रसाद्य च। त एनमृषयो राजन्वृता धर्मेण धार्मिकं। तस्मिन्नयाजयन्क्षेत्रे मखैरुत्तमकल्पकैः ४३ तद्दीक्षायां प्र॥
॥ वृत्तायां वृष्णयः पुष्करस्रजः। स्नाताः सुवाससो राजन्राजानः सुष्ठ्वलंकृताः ४४ तन्महिष्यश्च मुदिता निष्ककंठ्यः सुवास॥
। सः। दीक्षाशालामुपाजग्मुरालिप्ता वस्तुपाणयः ४५॥

वै ब्राह्मणस्त्रिभिरृणैर्वान् ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य इत्यादि ३९ तान्यनिस्तीर्य त्यागं न पाकृत्वा अधः ति
पतेत् तथा च मनुः। ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य मनो मोक्षे निवेशयेत्। अनपाकृत्य मोक्षं तु सेवमानो व्रजत्यधः इति ४० निरृण इति। निर्गतऋणः
अशरणो भव गृहात् प्रव्रज किंच विशुद्धविज्ञानानामयं क्रमः। त्वं तु कृतार्थ एवेत्याहुः। वसुदेवेति। प्रार्चितवानसि यद्यस्मात् त्वां पुत्रता यो ४१ ४२ ४३
४४ आलिप्ताः कुंकुमादिभिः। वस्तुपाणयः गृहीतार्हणहस्ताः ४५ श्रीकृष्णाभ्यां नमः। श्रीवासुदेवाय नमः। श्री राधाकृष्णाभ्यां नमः। श्री॥

ारतेज॥ नृपपत्नपति कांतिरिति पंचभिः चंद्रस्य कांतिः अग्नेस्तेजः अर्कस्य प्रभाः अर्हत्वविद्युतां सत्ता स्फुरः [illegible]
याच श्रुतिः नतत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांति कुतोयमग्निः तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभातीति स्मृति
श्च यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलं यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकमिति भूमेर्वृत्तिः प्राणिनामाधारत्वेन चगंधश्च भवान्
तदैव शक्तिरित्यर्थः किंच ७ हे देव अपां तर्पणं तृप्तिजनकत्वं प्राणिनं जीवनहेतुत्वं तांश्चापश्च तासां रसश्च त्वमेव किंच वायो तेजः सहादितेवे

॥कांतिस्तेजः प्रभा सत्ता चंद्राग्न्यर्क हर्षविद्युतां यत्स्थैर्यं भूभृतां भूमेर्वृत्तिर्गंधो भवान् ७ तर्पणं प्राणनमपां देव
॥त्वं ताश्च तद्रसः ओजः सहो बलं चेष्टा गतिर्वायोस्तवेश्वर ८ दिशां त्वमवकाशोसि दिशः खं स्फोट आश्रयः नादो वर्णस्त्व
॥मोंकार आकृतीनां पृथक्कृतिः ९ इंद्रियं त्विंद्रियाणां त्वं देवाश्च तदनुग्रहः अवबोधो भवान्बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिः सती ॥
॥१० भूतानामसि भूतादिरिंद्रियाणां च तैजसः वैकारिको विकल्पानां प्रधानमनुशायिनां ११ ॥ श्रीकृष्णायनमः श्री ॥

वशक्तिः ८ दिशामुपाधिकृतानां काशप्रदेशानामवकाशः दिशश्च त्वं खं च सामान्याकाशः तदाश्रयः स्फोटश्च शब्दतन्मात्रं परावस्थाना
मित्यर्थः नादः पश्यंती ओंकारः मध्यमा वर्णाश्च आकृतीनां पदार्थानां पृथक्कृतिः प्रपंचकरणं मभिधानं यस्मात्तत्पदं वर्णा पदार्था इति
का वैखरी च भवानित्यर्थः ९ इंद्रियाणामिंद्रियं विषयप्रकाशनशक्तिः देवाश्च इंद्रियाधिष्ठातारः तदनुग्रहः तेषामधिष्ठानशक्तिश्च त्वं अव
बोधो ऽध्यवसायशक्तिः १० भूतानां कारणं भूतादिस्तामसोऽहंकारस्त्वमसि इंद्रियाणां कारणं तैजसः राजसो राजसोऽहंकारस्त्वं विविधं
॥ अधिदैवाध्यात्मभेदेन कल्पंत इति विकल्पा देवास्तेषां कारणं वैकारिकः सात्विकोऽहंकारश्च त्वं अनुशायिनां

संसारकारणं प्रधानं तं ११ श्रीगोपालजी [illegible]णाय श्रीकृष्णाय नमः

श्वपि च नश्वरेषु नानाप्रत्यालेषु इह एतेषु नावेषु यः नश्वरमेव विशिष्यमाणं रूपं तत् त्वमसि द्रव्यविकारेषु मृत्सुवर्णादिकार्येषु घटकुंडलादिषु नश्वरेषु द्रव्यमात्रं मृत्सुवर्णादि मात्रं मनश्वरं यथा तद्वत् ननु त्रिगुणात्मककार्येषु रूपोपि त्वमिति युक्तं नाकथमनश्वरत्वं तत्राह सत्वमिति ।१२। यद्गतयस्तस्मादिगुणात्मक महदादयः अखंडात्मा त्वयि परे ब्रह्मणि कल्पिताः तस्मान्न संति १३ मन्वसत्तां कथं प्रतीतिरित्यत्राह यर्हीति यदा विकल्पितास्तदैव प्रतीतिमात्रेण त्वयि संति त्वं चामीषु तदैव कारणतयाप्यनुगतः स्वरूपतस्तु व्यवहारिको विकल्पः सत्तामेवावशिष्यत इत्यर्थः एवं रूपमात्मानं निवंधनस्य

॥नश्वरेष्विह भावेषु सदस्ति त्वमनश्वरं। यथा द्रव्यविकारेषु द्रव्यमात्रं निरूपितं १२ सत्वं रजस्तम इति गुणास्तद्वृत्तयश्च याः॥
॥त्वय्यखण्डे ब्रह्मणि परे कल्पिता योगमायया १३ तस्मान्न संत्यमी भावा यर्हि त्वय्येव कल्पिताः त्वं चामीषु विकारेषु ह्यन्यदा॥
॥व्यावहारिकाः १४ गुणप्रवाह एतस्मिन्नबुधास्त्वखिलात्मनः गतिं सूक्ष्मामबोधेन संसरंतीह कर्मभिः १५ यदृच्छ॥
॥या नृतां प्राप्य सुकल्पामिह दुर्लभां स्वार्थे प्रमत्तस्य वयो गतं त्वन्माययेश्वर १६ असावहं ममैवैते देहे चास्यान्वयादिषु॥
॥स्नेहपाशैर्निबध्नाति भवान्सर्वमिदं जगत् १७ श्रीरामः॥

संसारहेतुत्वमाह गुणप्रवाह इति १४ सूक्ष्मां निःप्रपंचां गतिमबुधः अविद्वांसः अबुध्वेति वा पाठः अतः अबोधेन देहाभिमानेन कृतैः कर्मभिः संसरंतीति एवं तयोरामकृष्णयोस्तत्वं निरूप्य तद्भक्त्यालाभेन शोचति यदृच्छयेति १५ नृतां मनुष्यतां सुकल्पां पटुतरेंद्रियां स्वार्थो हि किमिति प्रमत्तोसि १६ तयाविधेन प्रपंचेन त्वन्मायामिति दर्शयति असावहमिति देहे अस्य देहस्य अन्वयादिषु पुत्रादिषु च ममैवैते इति अहंममताख्यैः स्नेहपाशैर्निबध्नाने भवाञ्जगन्निबध्नातीति ॥ ॥श्रीरामः॥

॥ २ ॥

नुकोमा रंजिहीर्षुरिति भूधरसंपादितेन कलहबीजेन कुरूणां संहारं करिष्यामीति मत्वेति । किंच यस्य दृशा दृष्टिमात्रेण दुर्योधनो भ्रमति स्म चचाल इति
प्रायः यमापापानिमित्तमात्रं ततः नूनमहं तं बीजं दुर्योधनभ्रमं भीमादिहास्येन च तस्य परा नवं विधाय नूसीमासीदित्यर्थः ३८॥ इति श्रीदशमे सप्तति
मोध्यायः ॥७५॥ ततः षट्सप्ततितमे चालिशाल्वमहासंधे ध्मस्र प्रहारेणैव मुक्ततनिर्गमः १ संपाद्य धर्मराजस्य राजसूयमहोदयं निह

॥ स व्रीडितो वाग्वदनो रुषा ज्वलन्निष्क्रम्य तूष्णीं प्रययौ गजाह्वयं हाहेति शब्दः सुमहानभूत्सतां अजातशत्रुर्विमना॥
॥ इवाभवत् बभूव तूष्णीं भगवान्भुवो भरं समुज्जिहीर्षुर्भ्रमति स्म यद्दृशा ३९ एतत्तेभिहितं राजन्यत्पृष्टोहमिह॥
॥ त्वया सुयोधनस्य दौरात्म्यं राजसूये महाक्रतौ ४० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे दुर्योधनमान॥
॥ भंगो नाम पंचसप्ततितमोध्यायः ॥७५॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथान्यदपि कृष्णस्य शृणु कर्माद्भुतं नृप क्रीडानरश॥
॥ रीरस्य यथा सौभपतिर्हतः १ शिशुपालसखः शाल्वो रुक्मिण्युद्वाह आगतः यदुभिर्निर्जितः संख्ये जरासंधा॥
॥ दयस्तथा २ शाल्वः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूभुजां अयादवां क्ष्मां करिष्ये पौरुषं मम पश्यत ३ इति मूढः प्र॥
॥ तिज्ञाय देवं पशुपतिं प्रभुं आराधयामास नृपः पांसुमुष्टिं सकृद्ग्रसन् ४ संवत्सरांते भगवानाशुतोष उमा॥
॥ पतिः वरेण छंदयामास शाल्वं शरणमागतं ५ श्रीसूसः॥

त्रसोम्नराजा हीनघोषा मेरखुता २ प्रत्यहं कृत्यां मुमुष्टिमेकां ग्रसन्नत्तयन् ४ संवत्सरांत इति आशुतोषोपि भगवानुमापतिः श्रीकृष्ण
विद्विषे शाल्वे वरस्य वैफल्यं मन्यमानो न शीघ्रं प्रादुर्भूत इत्यातिनिर्बंधमालक्ष्य संवत्सरांते च वरेण छंदयामास दर्पांकारितवान् वरं

भा.द.रा. ७२

६ ततः तथेति प्रतिज्ञाय गिरिशेनादिष्टः मयस्तस्यं लोहमयं पुरं सौभसंज्ञं निर्माय रचयित्वा प्रादात् ७ तमस्तोधकारस्य धाम स्थास्यं स्वच्छंदगं दुरासदुः
प्रायं ८ ९ प्रासतगृहा अट्टालालकु परियूहाः तोलिकालत्पर्यंतकुट्टिमानिताः विहारान् क्रीडास्थानानि च सवमंज किंच विमानांग्र्यान्नस्माष्ट्र

॥ देवासुरमनुष्याणां गंधर्वोरगरक्षसां अभेद्यं कामगं वव्रे स यानं वृष्णिभीषणं ६ तथेति गिरिशादिष्टो मयः परपुरंजयः ॥
पुरं निर्माय शाल्वाय प्रादात्सौभमयस्मयं ७ स लब्ध्वा कामगं यानं तमोधाम दुरासदं ययौ द्वारवतीं शाल्वो वैरं वृष्णिकृतं ॥
॥ स्मरन् ८ निरुध्य सेनया शाल्वो महत्या भरतर्षभ पुरीं बभंजोपवनान्युद्यानानि च सर्वशः सगोपुराणि द्वाराणि प्रा ॥
॥ सादाट्टालतोलिकाः विहारान्सविमानाग्र्यान्निपेतुः शस्त्रवर्षयः १० शिलाद्रुमाश्चाशनयः सर्पा आसारशर्कराः ॥ ध्या ४
॥ प्रचंडश्चक्रवातोभूद्रजसाच्छादिता दिशः ११ इत्यर्द्यमाना सौभेन कृष्णस्य नगरी भृशं नाभ्यपद्यत शं राजंस्त्रिपुरेण ॥
॥ यथा मही १२ प्रद्युम्नो भगवान्वीक्ष्य बाध्यमाना निजाः प्रजाः माभैष्टेत्यभ्ययाद्वीरो रथारूढो महायशाः १३ सात्यकिश्चा ॥
॥ रुदेष्णश्च सांबोक्रूरः सहानुजः हार्दिक्यो भानुविंदश्च गदश्च शुकसारणौ १४ अपरे च महेष्वासा रथयूथपयूथपाः ॥
॥ निर्ययुर्दंशिता गुप्ता रथेभाश्वपदातिभिः १५ ततः प्रववृते युद्धं शाल्वानां यदुभिः सह यथासुराणां विबुधैस्तुमुलं ॥
॥ लोमहर्षणं १६ तांश्च सौभपतेर्माया दिव्यास्त्रैरौक्मिणीसुतः क्षणेन नाशयामास नैशं तम इवोष्णगुः १७ श्रीकृष्ण ॥

शस्त्रवर्षाः शस्त्रवृष्टयः पेतुः १० आसारशर्कराः धारासंपातवज्रशिलोपला ११ शं सुखं नाभ्यपद्यत १२ १३ १४ १५ तुमुलं व्याकुलं रोमहर्षणं रौद्रं १६ ॥ श्रीकृष्णः ॥
नैशं निशिभवं तमः उष्णगुः सूर्य इव १७ श्रीकृष्ण श्रीदामोदराय श्रीगोपालजीवाहयः श्रीरामवल्लभदेवाय नमः श्रीकृष्णाय नमः ॥ ७२ ॥

कि॰ ॰ ॰ भाधेति स्वर्णमया निपुखा निपक्षपृष्ठांता येषां तैः। अयो लोहं तन्मयानि मुखान्यग्राणि येषां तैः। ध्वजिनीपालं सेनान्यं संनतानि निम्नानि प
र्वाणि ग्रन्थयो येषां तैः १८ सैनिकान् भटान् नेतॄन् सारथीन् १९ स्वपरसेनयो वर्त्तमानाः सर्वे पूजयामासुः संमानितवन्तः २० क्वचिद्बहुरूपं क्व
चिदेकरूपं क्वचिद्दृश्यते क्वचिन्न दृश्यते एवं दुर्नवाच्यं दुर्वितर्क्यमभूत् २१ किंच क्वचिदिति एवं ततः दुरवस्थितं अनवस्थितं चाभूत् २२ २३ अग्नि
॥ विद्ध्वाथ पंचविंशत्या स्वर्णपुंखैरयोमुखैः। शाल्वस्य ध्वजिनीपालं शरैः संनतपर्वभिः १८ शतेनताडयच्छाल्वमेकैके ॥
॥ नास्य सैनिकान् दशभिर्दशभिर्नेतॄन् वाहनानि त्रिभिस्त्रिभिः १९ तदद्भुतं महत्कर्म प्रद्युम्नस्य महात्मनः दृष्ट्वा तं पूज ॥ ६२
॥ यामासुः सर्वे स्वपरसैनिकाः २० बहुरूपैकरूपं तद्दृश्यते न च दृश्यते मायामयं मयकृतं दुर्विभाव्यं परैरभूत् ॥
२१ क्वचिद्भूमौ क्वचिद्व्योम्नि गिरिमूर्ध्नि जले क्वचित् अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभं तद्दुरवस्थितं २२ यत्र यत्रोपल ॥
॥ क्ष्येत ससौभः सहसैनिकः शाल्वस्ततस्ततोऽमुंचन् शरान् सात्वतयूथपाः २३ शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः ॥
॥ पीड्यमानपुरानीकः शाल्वोऽमुह्यत्परेरितैः २४ शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीरा भृशार्दिताः न तत्यजू रणं स्वं स्वं लोकद्व ॥
॥ यजिगीषवः २५ शाल्वामात्यो द्युमान्नाम प्रद्युम्नं प्राक्प्रपीडितः आसाद्य गदया मौर्व्या व्याहत्य व्यनदद्बली २६ श्रीशुकः ॥
वदाहकः अर्कवद्दग्धयत सर्वतः संस्पर्शो येषां तैः आशीविषवदेकदेशस्पर्शमात्रेण मारकत्वात् दुरासदैः दुःसहैः पीड्यमानं पुरमनीकानि च
ममुहः परेरितैः परैरीरितैर्मुक्तैः अर्दिताः अपि त्यक्तवन्तः स्वं स्वं लोकद्वयं युद्धभूमिः २५ मौर्व्या कालायसमय्या व्याहत्य प्रहृत्य २६ श्रीनारायणनमः श्री

भा॰ द॰

७२

अपोवाह अन्यतो निनाय २९ स्थन तन्मनो क्लीबं चित्तं यस्य तेन नत्वयास्सूतेन २४ पितरौ रामकृष्णावभिसंगम्य तत्पार्श्वं गत्वा वाम्यां पृष्टः

स्वयोग्यं किं नवक्ष्यामीति २५ भ्रातृजामयो भ्रातृभार्याः व्यक्तं निश्चितं मत् क्लैब्यं कथयिष्यति तत्कथनमनुकरोति ३१ विभो हे समर्थ

एतत् अपसर्पणं धर्ममाह सूत इति ३२ अपोवाहितः अपनीतः उपसृष्टः उपसर्गं पीडां प्राप्त इति कृत्वा परेण शत्रुणा गदयाहत

॥प्रद्युम्नं गदया शीर्णवक्षस्स्थलमरिंदमं ॥ अपोवाह रणात्सूतो धर्मविद्दारुकात्मजः २९ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन॥

॥कार्ष्णिः सारथिमब्रवीत् ॥ अहो असाध्विदं सूत यद्रणान्मेपसर्पणं २४ न यदूनां कुले जातः श्रूयते रणविच्यु॥

॥तः ॥ विना मत्क्लीबचित्तेन सूतेन प्राप्तकिल्बिषात् २५ किं नु वक्ष्येभिसंगम्य पितरौ रामकेशवौ ॥ युद्धात्सम्यग॥

॥पक्रांतः ॥ पृष्टस्तत्रात्मनः क्षमं २६ व्यक्तं मे कथयिष्यंति हसंत्यो भ्रातृजामयः ॥ क्लैब्यं कथं कथं वीर तवान्यैः क॥

॥थ्यतां मृधे ३१ ॥ सारथिरुवाच ॥ धर्मं विजानतायुष्मन् कृतमेतन्मया विभो ॥ सूतः कृच्छ्रगतं रक्षेद्रथिनं सार॥

॥थिं रथी ३२ एवं विज्ञाय भगवान्मयापोवाहितो रणात् ॥ उपसृष्टः परेणेति मूर्छितो गदया हतः ३३ ॥ इति श्री॥

॥भागवते महापुराणे दशमस्कंधे षट्सप्ततितमोध्यायः ७६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स उपस्पृश्य सलिलं दंशितो धृत॥

॥कार्मुकः ॥ नय मां द्युमतः पार्श्वं वीरस्येत्याह सारथिं ॥ विधमंतं स्वसैन्यानि द्युमंतं रुक्मिणीसुत ॥ प्रतिहत्य प्रत्यविध्यन्नाराचैरष्ट॥

॥भिः स्मयन् २ चतुर्भिश्चतुरो वाहान् सूतमेकेन चाहनत् ॥ द्वाभ्यां धनुश्च केतुं च शरेणान्येन वै शिरः ३ ॥

...रितो निःसंज्ञितां गतोऽभवानिति ३३ ॥ इति दशमस्कंधे षट्सप्ततितमः ॥ ७६ ॥ सप्तसप्ततितमे मायाभिश्च हतः शाल्वकः ह

श्रीकृष्णः

७२

...नया। सौभस्थाः नवानां रात्रीणां समाहारो नवरात्रं त्रयाणां नवरात्राणां समाहारस्त्रिनवरात्रं सप्तविंशति रहोरात्रीणीत्यर्थः तुमुलमाकुलं उल्बणं घोरं हे
दं परमेतन्मुपन्यसति इंद्रप्रस्थं गत इत्यादिना प्राहवेति सगतमेव पथि चिंताविजृंभितमामाबरणं आर्यमिश्राभिसंगतो बलमदसहितः दुर्न्निमित्त

॥गद सात्यकि सांबाद्या जघ्नुः सौभपतेर्बलं पेतुः समुद्रे सौभेयाः सर्वे संछिन्नकंधराः ४ एवं यदूनां शाल्वानां निघ्न॥
॥तामितरेतरमृधं त्रिनवरात्रं तदभूत्तुमुलमुल्बणं ५॥ श्रीशुक उवाच॥ इंद्रप्रस्थं गतः कृष्ण आहूतो धर्मसूनुना॥
॥राजसूयेथ निर्वृत्ते शिशुपाले च संस्थिते ६ कुरुवृद्धाननुज्ञाप्य मुनींश्च ससुतां पृथां निमित्तान्यतिघोराणि पश्यन्॥
॥द्वारवतीं ययौ ७ आह चाहमिहायातः आर्यमिश्राभिसंगतः राजान्याश्चैद्यपक्षीयान्नूनं हन्युः पुरीं मम ८ पश्यति॥
॥तं विध्वंसन्भगवानाजगाम त्वरान्वितः संग्रामभूमिमागत्य प्रद्युम्नादीन्निरीक्ष्य सः वीक्ष्य तत्कदनं स्वानां निरूप्य पु॥
॥ररक्षणं सौभं च शाल्वराजं च दारुकं प्राह केशवः ९ रथं प्रापय मे सूत शाल्वस्यांतिकमाशु वै संभ्रमस्ते न कर्तव्यो॥
॥मायावी सौभराड् अयं १० इत्युक्तश्चोदयामास रथमास्थाय दारुकः विशंतं ददृशुः सर्वे स्वे परे चारुणानुजं ११ शाल्व॥
॥श्च कृष्णमालोक्य हतप्रायबलेश्वरः प्राहरत्कृष्णसूताय शक्तिं भीमरवां मृधे १२ तामापतंतीं नभसि महोल्का॥
॥मिव रंहसा भासयंतीं दिशः शौरिः सायकैः शतधाच्छिनत् १३॥

दर्शनाकुलचित्त एवं चिंतयन् द्वारकामागत्य स्वानां कदनं वीक्ष्य सौभं च शाल्वराजं च वीक्ष्य पुररक्षणं प्रतिनिरूप्य नियुज्य दारुकं प्राहेत्यन्वयः। ने
तया आस्थाय सम्यगधिष्ठाय अरुणानुजं ध्वजे वर्तमानं गरुडं हतप्रायस्य बलस्येश्वरः १३ श्रीकृष्णायनमः श्रीरामो नारायणनमः

॥ भा॰ १० उ॰ ॥
॥ ७४ ॥

तं च शाल्व शरसंदोहैः शरजालैः खं सूर्य्य इव रश्मिभिरिति सुनीलत्वादिभिरिति आकाशो यमासौ भस्य अचिंत्यवेगवत्वादिभिः शरणं रश्मिसादृश्यं अयत्नेनै
व रश्मिवत् शरजालप्रसारणेन सूर्य्यतुल्यः श्रीकृष्ण इति होश्छी सख्युः शिशुपालस्य ईक्षताम् अस्माकं प्रमत्तः अनवहितः व्यापादितो निहतः अप

॥ तं च षोडशभिर्विद्ध्वा बाणैः सौभं च खेचरम् । अविध्यत् शरसंदोहैः खं सूर्य इव रश्मिभिः ॥ १४ ॥ शाल्वः शौरेस्तु दोःसव्यं सशा॥
र्ङ्गं शार्ङ्गधन्विनः । बिभेद न्यपतद्धस्ताच्छार्ङ्गमासीत्तदद्भुतम् ॥ १५ ॥ हाहाकारो महानासीद्भूतानां तत्र पश्यताम् । विनद्य सौभरा॥
डुच्चैरिदमाह जनार्दनम् ॥ १६ ॥ यत्त्वया मूढ नः सख्युर्भ्रातुर्भार्या हृतेक्षताम् । प्रमत्तः स सभामध्ये त्वया व्यापादितः सखा ॥ १७ ॥
तं त्वाद्य निशितैर्बाणैरपराजितमानिनम् । नयाम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेर्ममाग्रतः ॥ १८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वृथा त्वं क॥
त्थसे मंद न पश्यस्यंतिकेंतकम् । पौरुषं दर्शयंति स्म शूरा न बहुभाषिणः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा भगवान् शाल्वं गदया भीमवे॥
गया । तताड जत्रौ संरब्धः स चकंपे वमन्नसृक् ॥ २० ॥ गदायां सन्निवृत्तायां शाल्वस्त्वंतरधीयत । ततो मुहूर्त्त आगत्य पु॥
रुषः शिरसाच्युतम् ॥ २१ ॥ देवक्या प्रहितोस्मीति नत्वा प्राह वचो रुदन् । कृष्ण कृष्ण महाबाहो पिता ते पितृवत्सल । बद्ध्वाप॥
नीतः शाल्वेन सौनिकेन यथा पशुः ॥ २२ ॥ निशम्य विप्रियं कृष्णो मानुषीं प्रकृतिं गतः । विमनस्को [illegible] घृणी स्नेहाद्बभा॥
षे प्राकृतो यथा ॥ २३ ॥ कथं राममसंभ्रांतं जित्वाजेयं सुरासुरैः । शाल्वेनाल्पीयसा नीतः पिता मे बलवान् विधिः ॥ २४ ॥
॥ इति ब्रुवाणे गोविंदे सौभराट् प्रत्युपस्थितः । वसुदेवमिवानीय कृष्णं चेदमुवाच सः ॥ २५ ॥

लजितो यचेतिर तत्वं नामपुनरावृत्तिं मत्कृतिं चैः स्यास्य सितटो र्यावान् २५ २६ श्रीगोपालजी श्रीराधाकृष्णाः श्रीकृष्ण श्रीकृष्णः

॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ ७४ ॥

...पा... ...ोदेरा

जनि तज्जन... विइ मानोऽयवलसएपा... ...न् स्वबोधः स्वतः सिद्धज्ञानवानपि स्वजनस्नेहतः प्रकृतो मानुषस्वभावेऽज्ञः प्रकृत ऽनिमग्नश्चालोऽनियद्व तत तस्त्वाईमासुरी
मायामनुध्यन् मायेयमिति ज्ञातवान् स्वप्नं स्वप्नप्रपंचं यथा २४ एवं पमेतमुपन्यस्तं निराकरोति एवमिति केचके चननान्विताः स्तननन्विताः पूर्वापरा
नुसंधानरहिता ननहह यत्त्वं वाच इति तन्नानुस्मरन्तीत्यर्थः अयमभिप्रायः न तावद्भजस्तू यार्थं रामेणासहगतः श्रीकृष्णः संकर्षणमनुज्ञाप्येति पूर्वमु

॥ एष ते जनिता तातो यदर्थमिह जीवसि । वधिष्ये वीर संतप्तं मुमीशश्चेत्स्याहि वालिशा २५ एवं निर्जित्य मायावी स्वदूतेना॥
॥ नकुंडुभेः । उत्कृत्य शिरस्तोहायवेस्यसौ नंसमाविशान् २७ ततो मुहूर्तं प्रकृतावपप्लुतः स्वबोधस्त्राल्लेस्वजनानुषंग॥
॥ तः । महानुभावस्तदबुध्यहासुरीं मायां सशाल्वप्रसृतां मयोदितां २८ न तत्र दूतं पितुः कलेवरं प्रबुद्धश्चाजौ समय॥
॥ स्य द्वत्तुतः स्वाप्नं यथाचांवरचारिणं रिपुं सौभस्थमालोक्य निहंतुमुद्यतः २९ एवं वदंति राजर्षे ऋषयः केचनान्विताः॥
॥ यत्स्ववाचो विरुध्येत नूनं तेन स्मरंत्यनंत ३० क्व शोकमोहौ स्नेहो वा भयं वा येऽज्ञसंभवाः क्व वाखंडितविज्ञानज्ञानैश्वर्य॥
॥ स्त्वखंडितः ३१ राधाकृष्णाय ॥

क्वात् स्वसंज्ञाविनं चेत्याह क्व शोकमोहाविति भयं वा दुर्निमित्तदर्शनकृतं नूनं हन्तुः प्रतीमनेतियदुक्तं यच्च हसाधाङ्न्यपतदिति उक्तं तद्द्वयं वाचे
ति अज्ञकेषु संभवा एषां तेन खंडितानि विज्ञानानि ज्ञानैश्वर्याणि यस्य सः तत्र विज्ञानं स्वरूपविषयं ज्ञानं परविषयम् श्रीकृष्णायनमः श्रीराधाकृष्ण

भा०द०
१८५

किंच यस्य पादसेवया ऊर्ज्जितया पुष्कलया आत्मविद्यया अनादिरात्मविपर्ययग्रहः शोकाहं कृशः सुखी दुःखीत्यादिलक्षणः तं हिन्वंति नाशयंति संतः ऐश्व
र्यं पदं च तस्य सतां गतेः कुतो न मोह इत्यतो नैतद्वचनं सत्यमित्यर्थः किं तर्हि सत्यं तदाह तं शस्त्रपूगैरिति वर्म कवचं तु रोजमं जलयार्कसंनिभं प्रलयकालीन

॥ यत्पादसेवोर्जितयात्मविद्यया हिन्वंत्यनाद्यात्मविपर्ययग्रहं लभंत आत्मीयमनंतमैश्वरं कुतो नु मोहः परमस्य सद्गतेः ॥
३३ ॥ तं शस्त्रपूगैः प्रहरंतमोजसा शाल्वं शरैः शौरिरमोघविक्रमः विद्ध्वाच्छिनद्वर्म धनुः शिरोमणिं सौभं च शत्रोर्गदया रुरो ॥
॥ जसः स्व तत्कृष्णहस्तेरितया विचूर्णितं पपात तोये गदया सहस्रधा विसृज्य तद्भूतलमास्थितो गदामुद्यम्य शाल्वोच्यु ॥
॥ तमभ्यगाद्द्रुतं ३४ आधावतः सगदं तस्य बाहुं भल्लेन छित्वाथ रथांगमद्भुतं वधाय शाल्वस्य लयार्कसन्निभं बिभ्रद्बभौ ॥
॥ सार्क इवोदयाचलः ३५ जहार तेनैव शिरः सकुंडलं किरीटयुक्तं पुरुमायिनो हरिः वज्रेण वृत्रस्य यथा पुरंदरो बभूव हाहे ॥
॥ ति वचस्तदा नृणां ३६ तस्मिन्निपतिते पापे सौभे च गदया हते नेदुर्दुंदुभयो राजन् दिवि देवगणेरिताः ३७ सखीनामप ॥
॥ चितिं कुर्वन् दंतवक्त्रो रुषाभ्यगात् ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे सौभवधः सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७
॥ श्रीशुक उवाच ॥ शिशुपालस्य शाल्वस्य पौंड्रकस्यापि दुर्मतिः परलोकगतानां च कुर्वन् पारोक्ष्यसौहृदं १ एकः पदातिः ॥
संक्रुद्धो गदापाणिः प्रकंपयन् पद्भ्यामिमां महाराज महासत्त्वो व्यदृश्यत २ श्रीकृष्णाय नमः श्रीरामः ॥

श्रीरामः
१८५

सर्प्पसदृशां देवगणैरीरिताः किंच सखीनामिति ३८ ॥ इति दशमे सप्तसप्ततितमः ॥ ७७ ततोऽष्टसप्ततितमे दंतवक्त्रविदूरथौ हत्वा हरिः पुरे रेमे तमः
स्तं ततो ... चितिं कुर्वन्नित्यस्यार्थं तं तदेवाह शिशुपालस्येति पारोक्ष्यसौहृदं परोक्षे कर्त्तव्यं सुहृत्कृत्यं २ श्रीकृष्णाय नमः श्रीरामः

... धेरधिक्षेप। परतास्फुटैव। परमोर्यन तस्माद्दुर्मदः। गतमदः। शहमुकुंदं ... र्थ हि नार्थमागतं। त्वद्येति जन्मत्र
येनाविद्ध मानोऽघवल्लणपाचशाने। भगवान्ममस्वामी दृष्टिपथंगतः। प्राप्नः। एतद्दिष्ट्यानद्वंद्वं इत्यतिहर्षेणावीक्ष्य॥४॥ किंच हे श्रीकृष्ण त्वमस्माकं मातु
लेयो बंधुः। एवं मयि मित्रधर्म्म मित्राणि वाजितवान्। मांच जिघांसर्यत तस्मात्स्माकं च जोम्यपुंसः। न काघनुग्रहेण प्राप्नोन्नु नं दुर्वीन्दः। अतस्त्वामेकान्ता
वन्मात्र तहं याचे किं तदाह। हे मंद सर्वसंहरन् समर्यं। हाच धर्मेणा सेवितुं गदयाच्वाह निष्ये। प्रहर्षीन मितामेकवारं। सह स्वेति ननुवज्जनुल्यांत्व हूं कौ

॥ तं तथायांतमालोक्य गदामादाय सत्वरः। अवप्लुत्य रथात्कृष्णः सिंधुं वेलेव प्रत्यधात्॥ ३॥ गदामुद्यम्य कारूषो मुकुंदं॥
॥ प्राह दुर्मदः। दिष्ट्या दिष्ट्या भवानद्य मम दृष्टिपथंगतः॥ ४॥ त्वं मातुलेयो नः कृष्ण मित्रध्रुङ्मां जिघांससि। अतस्त्वां॥
॥ गदया मंद हनिष्ये वज्रकल्पया॥ ५॥ तर्ह्यानृण्यमुपैम्यज्ञ मित्राणां मित्रवत्सलः। बंधुरूपमरिं हत्वा व्याधिं देह॥
॥ चरं यथा॥ ६॥ एवं रूक्षैस्तुदन्वाग्भिः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपं। गदयाताडयन्मूर्ध्नि सिंहवद्व्यनदच्च सः॥ ७॥ श्रीकृष्णाय नमः॥

वाम हे। वतनेंव मिस्या हं। अवज्रकल्पयोत्पलमालावदति कोमलयेत्यर्थः॥ ५॥ नन्वेवं हनने कृष्णस्य पुरुषार्थस्त्वमा हन्ता हसि। अज्ञान विद्यान्तें ज्ञेयमस्माक्रे
सर्वज्ञेत्यर्थः। अरिं यस्मार्यतः। स्वामिनं मदेहसंबंधेन बंधुरूपं वृत्तम्। शापेन नतु शत्रुत्वेन। प्रीतीनं त्वां हत्वा मित्राणामानृण्यमुपैष्यामि विशेषे
ण धीयते। मनसा चिंतातइति व्याधिः। देहांतर्यामितया चरतीति। तथा तमीचरं। हत्वा तावधर्मेण तद्धर्तुं। हंनेर्गत्यर्थस्य ज्ञानार्थत्वात्। ज्ञात्वेतिव
तेन पथ्यापिवा हीनामीनानृण्यमुपयानितद्वदिति॥ ६॥ रूक्षैरित्यादि पतीत्यन्यनि प्रायेणातोत्रैरंकुशोदिर्भिः॥ ७॥ श्रीकृष्णाय नमः। श्रीवासुदेवायः।

मा० ६३० २५ एवं श्रीकृष्णस्य महाबलान् पिलीलया जयन्नेवेति कन्यासकराद्विजरासंधादिभिर्निर्जित इति पश्चदशीनामीयतो नित्यजये हेतुः योगेश्वरस्य भगवा
७६ न् जगदीश्वर इति विदूरथो नाममय्य पूतनादि इनो कुलं कृष्णस्य यारमन्मारा ॥ ध्दशमो हन्स्यूत्व त्वलो नान्तस्यसंगमाह कृत्वेति ॥ ७ प्रतिमोे

॥ गदयाभिहतोप्याजौ न चचाल यदूद्वहः कृष्णोपि तमहन् गुर्व्या कौमोदक्या स्तनान्तरे ॥ ८ ॥ गदानिर्भिन्नहृदय उद्व ॥
॥ मन्रुधिरं मुखात् प्रसार्य केशबाहुङ्घ्रीन् धरण्यां न्यपतद्व्यसुः ॥ ९ ॥ ततः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदद्भुतं ॥
॥ पश्यतां सर्वभूतानां यथा चैद्यवधे नृप ॥ १० ॥ विदूरथस्तु तद्भ्राता भ्रातृशोकपरिप्लुतः ॥ आगच्छदसिचर्मभ्यां ॥
॥ मुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया ॥ ११ ॥ तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण क्षुरनेमिना ॥ शिरो जहार राजेन्द्र सकिरीटं सकुंडलं ॥ १२ ॥
॥ एवं सौभं च शाल्वं च दन्तवक्त्रं सहानुजं ॥ हत्वा दुर्विषहानन्यैरीडितः सुरमानवैः ॥ १३ ॥ मुनिभिः सिद्धगंधर्वैर्विद्याधर ॥
॥ महोरगैः ॥ अप्सरोभिः पितृगणैर्यक्षैः किन्नरचारणैः ॥ १४ ॥ उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षितः ॥ वृतश्च वृष्णि ॥
॥ प्रवरैर्विवेशालंकृतां पुरीं ॥ १५ ॥ एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान् जगदीश्वरः ॥ ईयते पशुदृष्टीनां निर्जितो जयतीति सः ॥
॥ १६ ॥ श्रुत्वा युद्धोद्यमं रामः कुरूणां सह पांडवैः ॥ तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययौ किल ॥ १७ ॥ स्नात्वा प्रभासे संतर्प्य ॥
॥ देवर्षिपितृमानवान् ॥ सरस्वतीं प्रतिस्रोतं ययौ ब्राह्मणसंवृतः ॥ १८ ॥ पृथूदकं बिंदुसरस्त्रितकूपं सुदर्शनं ॥ विशालं ब्रह्म ॥
॥ तीर्थं चक्रं प्राचीं सरस्वतीं ॥ १९ ॥ यमुनामनु यान्येव गंगामनु च भारत ॥ जगाम नैमिषं यत्र ऋषयः सत्रमासते ॥ २० ॥ १७

तं प्रतिलोमं सदृशी मितीर्थं चक्रतीर्थं ॥ १८ ॥ १९ ॥ जमुनामनु जानि तीर्थानि गंगामनु च यानि तानि सर्वाणि ... नैमिषारण्ये ... मनु ... श्री

॥ स्वर्ध्यो तस्य २२ स्नुतं प्रतिलोमजं नकृतं प्रहृष्टमां जलिम्प्रयेन तं श्राध्यासान ... रासीना नरार्षः २३

२४ मजानन्न ध्याले इति चैतेषेव मित्याह ॥ ऋषेदिपतिन नुव हुशः ॥ कथमेवं कुर्य्यात्तत्राह २५ ॥ अहं तस्य तिरुणाय यथाचितानुष्ठानाय विज्ञान

॥ तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दीर्घसत्रिणः ॥ अर्घ्यं यथान्यायं प्रणम्योत्थाय चार्च्चयन् २१ ॥ सोर्चितः सपरीवारः कृता

॥ सनपरिग्रहः ॥ रोमहर्षणमासीनं महर्षेः शिष्यमैक्षत २२ ॥ अप्रप्रत्युत्थायिनं सूतमकृतप्रह्वणांजलिं ॥ अध्यासीनं च तान् ॥

॥ विप्रान् चुकोपोद्वीक्ष्य माधवः २३ ॥ कस्मादसाविमान् विप्रानध्यास्ते प्रतिलोमजः ॥ धर्म्मपालांस्तथैवास्मान् वधमर्हति ॥

॥ दुर्म्मतिः २४ ॥ ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योऽधीत्य बहूनि च ॥ सेतिहासपुराणानि धर्म्मशास्त्राणि सर्वशः ॥ २५ ॥ अदान्तस्या

॥ विनीतस्य वृथा पंडितमानिनः ॥ न गुणाय भवंति स्म नटस्येवाजितात्मनः २६ ॥ एतदर्थो हि लोकेस्मिन्नवतारो मया कृ

॥ तः ॥ वध्या मे धर्म्मध्वजिनस्ते हि पातकिनोऽधिकाः २७ ॥ एतावदुक्त्वा भगवान् निवृत्तोऽसद्वधादपि ॥ भावित्वात्तं कुशाग्रे

॥ ण करस्थेनाहनत्प्रभुः २८ ॥ हाहेति वादिनः सर्वे मुनयो खिन्नमानसाः ॥ ऊचुः संकर्षणं देवमधर्म्मस्ते कृतः प्रभो २९ ॥

॥ अस्य ब्रह्मासनं दत्तमस्माभिर्यदुनंदन ॥ आयुश्चात्मक्लमं तावद्यावत्सत्रं समाप्यते ३० ॥ अजानतैवाचरितस्त्वया ब्रह्म

क्ल ... प्य ॥ वधो यथा ॥ ३० ॥ श्रीजनाय श्री

ध्यास्ता मन्यवा किंचिन्न रोमकिंतवेतिस्मृत आहु ॥ एतदर्थ ॥ इति धर्म्मजिनः ॥ उत्तमलिंगधारिणः ॥ नविद्यादिति ॥ नहि नवितव्यं केनापि परिहर्त्तुं शक्य तदस्य

स्पर्ध्यं ॥ अहनन्नहव २८ ॥ तत्त्वया अधर्म्मिकः प्रतिलोमजनवधकोस्य मधर्म्म इति चेत्तत्राह ॥ प्रत्येति ॥ प्रतापप्रवंचनाय आत्मनः ॥ शास्त्रस्य नाति कमो

यद्विजितानुष्ठकृतमिति ३०

ना॰ ६ ३०
७१

ब्रह्मवधेऽपि मम परमेश्वरस्येति सत्यमेवं तथापि प्रायश्चित्तं कर्तव्यमित्याशयेनाह। योगेश्वरस्येति सार्द्धेन। आत्मारामो ब्राह्मणो न हंतव्य इत्यादिलक्षणः।
तथाप्येनस्य ब्रह्महत्यायाः पावनं प्रायश्चित्तं हे लोकपावन अस्मन्न्यचोदितः। स्वयमेव भवान् यदि करिष्यति तर्हि लोकसंग्रहो भवन्न विष्यति
नान्यथेति। वधस्य निर्वेशः प्रायश्चित्तं प्रथमे कल्पे मुख्यकल्पे विधीयतां ३२ स्यतां ३३। किंच वत्त हे मुनयः एतस्य दीर्घमायुः सत्वं बलमिंद्रियं तत्पाटव
मन्यच्च यद्दत्तं आसासितं अपेक्षितं तन्नब्रूत ३४ सर्वस्य आह भीस्तस्य तापं यथा भवेदस्माकं वचः सत्यं यथा भवेत्तथा विधीयतामित्यर्थः ३५ तथा सं

॥ योगेश्वरस्य भवतो नाम्नायोऽपि नियामकः ३१ यद्येनसो ब्रह्महत्यायाः पावनं लोकपावन। चरिष्यति भवान् लोक॥
॥ संग्रहो नान्यचोदितः ३२ श्रीभगवानुवाच॥ करिष्ये वधनिर्वेशं लोकानुग्रहकाम्यया। नियमः प्रथमे कल्पे॥
॥ यावान्स तु विधीयतां ३३ दीर्घमायुर्बतैतस्य सत्वमिंद्रियमेव च। आशासितं च यद्ब्रूत साधये योगमायया ३४॥
॥ ऋषय ऊचुः॥ अस्त्रस्य तव वीर्यस्य मृत्योरस्माकमेव च। यथा भवेद्वचः सत्यं तथा राम विधीयतां ३५॥ श्रीभगवा॥
॥ नुवाच॥ आत्मा वै पुत्र उत्पन्न इति वेदानुशासनं। तस्मादस्य भवेद्वक्ता आयुरिंद्रियसत्ववान् ३६ किं [redacted]: कामो मुनि॥
॥ श्रेष्ठा ब्रूताहं करवाण्यथा। अजानतस्त्व[redacted]पचितिं यथा मे चिंत्यतां बुधाः ३७ श्रीऋषयः॥

पादियन्नाहात्मा वै इत्यंगात्संभवसि हृदयादभिजायसे आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यादि वेदानुशासनं वेदवचनं तस्मादस्य रोमहर्षणस्य
स्य पुत्र उग्रश्रवाः भवतां पुराणप्रवक्ता भवेत् स च आयुरादिमांश्च भवेदिति। सात्ताद्दीर्घजीवनादिश्च स्यमृत्योश्च सत्यता उत्तरार्द्धे पेण चायुरादि द्विविधे पुत्रभव इवने
स्यापि सत्यता स्यादिति भावः ३५ प्रथमं तावदपेक्षितं कथयत ततः हं करिष्यामीत्याह। किंचिकाम इति विषयो वः कामो वर्त्तते तिष्ठति ब्रूत इति। अथानंतरं ब्रह्मसं

श्री
७१

... तीर्थव्यय ... इल्वलस्येति शिक्षया ॥३८॥ प्रायश्चित्तमाहुः ततश्चेति परीत्य प्रदक्षिणीकृत्य ... विशेषादे
द्वमासांश्चाप्युक्तमित्यविरोधः सुसमाहितः कामक्रोधादिरहितश्चरित्वा कृष्णाणि ॥४०॥ इति दशमे सप्तसप्ततितमः ॥१८॥ ऊनाशीतितमे रामो

॥ ऋषय ऊचुः ॥ इल्वलस्य सुतो घोरो बल्वलो नाम दानवः । स दूषयति नः सत्रमेत्य पर्वणि पर्वणि ॥३७॥ तं पापं ॥
॥ जहि दाशार्ह तन्नः शुश्रूषणं परं । पूयशोणितविण्मूत्रसुरामांसाभिवर्षिणं ॥३८॥ ततश्च भारतं वर्षं परीत्य सुसमा ॥
॥ हितः । चरित्वा द्वादशमासांस्तीर्थस्नानाद्विशुध्यसे ॥४०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे बलदेवतीर्थ ॥
॥ यात्रायां सूतवधो नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥७८॥ श्रीशुक उवाच ॥ ततः पर्वण्युपावृत्ते प्रचंडः पांशुव ॥
॥ र्षणः । भीमो वायुरभूद्राजन्पूयगंधस्तु सर्वशः ॥१॥ ततोऽमेध्यमयं वर्षं बल्वलेन विनिर्मितं । अभवद्यज्ञशालायां ॥
॥ सोऽन्वदृश्यत शूलधृक् ॥२॥ तं विलोक्य बृहत्कायं भिन्नांजनचयोपमं । तप्तताम्रशिखाश्मश्रुं दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखं ॥३॥
॥ सस्मार मुशलं रामः परसैन्यविदारणं । हलं च दैत्यदमनं ते तूर्णमुपतस्थतुः ॥४॥ तमाकृष्य हलाग्रेण बल्वलं गग ॥
॥ नेचरं । मुशलेनाहनत्क्रुद्धो मूर्ध्नि ब्रह्मद्रुहं बलः ॥५॥ सोऽपतद्भुवि निर्भिन्नललाटोऽसृक्समुत्सृजन् । मुंचन्नार्तस्व ॥
॥ रं शैलो यथा वज्रहतो हरुणः ॥६॥ संस्तुत्य मुनयो रामं प्रयुज्यावितथाशिषः । अभ्यषिंचन्महाभागा वृत्रघ्नं विबुधा ॥
॥ यथा ॥७॥ वैजयंतीं ददुर्मालां श्रीधामाम्लानपंकजां । रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणानि च ॥८॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

बल्वलं द्विजद्रुहं ये निहत्य तीर्थस्नानाद्यैः सूतहत्यामपानुदत् ॥१॥ उपावृत्ते प्राप्ते ॥१॥ भिन्नो विदारितो जनचयः ॥ उपमा यस्य तं । तप्तताम्रसत्तिः शिखाः ... तप्तताम्र
वच्छिखाश्मश्रूणि च यस्य ते दंष्ट्राभिरुग्रं भ्रुकुटीयुतं मुखं यस्य तं ॥३॥४॥ अहनत् ... रुधिरेण ... शौ ... ॥७॥ श्रियो धामानि अम्लानानि पंक
जानि यस्यां ता ॥८॥ श्रीकृष्ण

ना॰ रु॰
७८

किंचनसर। पतइतप्राग्वदुगात्सरः पंचशरसं ९ स्पनुज्ञोतेनमनुलोमनः पुलहाश्रमं हरिक्षेत्रं १० गोमत्यां गंडक्यां विपाशायां च स्नात्वा शोणं चाप्लुतः

॥ मुखपंतैरभ्यनुज्ञातः कौशिकीमेत्य वाल्मीकेः। स्नात्वा सरोवरमगात्ततः पुष्करमगात्ततः सरःपुराश्रवं ततः ९ अभ्यनुज्ञोतेन शरयूं ॥

॥ प्रयागमुपगम्य ततः स्नात्वा संतर्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमं। १० गोमत्यां गंडकीं स्नात्वा विपाशां शोणमाप्लुतः ॥

॥ गयायां गत्वा पितॄन् इष्ट्वा गंगासागरसंगमे। ११ उपस्पृश्य महेन्द्राद्रौ रामं दृष्ट्वाभिवाद्य च। सप्तगोदावरीं वेणीं ॥

॥ पंपां भीमरथीं ततः १२ स्कंदं दृष्ट्वा ययौ रामः श्रीशैलं गिरिशालयं। द्रविडेषु महापुण्यं दृष्ट्वाद्रिं वेंकटं प्रभुः ॥

॥ १३ कामकोष्णीं पुरीं कांचीं कावेरीं च सरिद्वरां। श्रीरंगाख्यं महापुण्यं यत्र संनिहितो हरिः १४ ऋषभाद्रिं हरेः क्षे ॥

॥ त्रं दक्षिणां मथुरां तथा। सामुद्रं सेतुमगमन्महापातकनाशनं। १५ तत्राप्युतमराद्रे नूश्रीः सलिलो स्यो हलायुधः ॥

॥ कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलं। १६ तत्रागस्त्यं समासीनं नमस्कृत्याभिवाद्य च। योजितस्तेन चा ॥

॥ शीर्भिरनुज्ञातो गतो दक्षिणं १७ दक्षिणां तत्र कन्याख्यां दुर्गां देवीं ददर्श सः। ततः फाल्गुनमासाद्य पंचाप्सरसमुत्त ॥

॥ मं १८ विष्णुः सन्निहितो यत्र स्नात्वा स्पर्शद्गवायुतं। ततोभिव्रज्य भगवान् केरलांस्तु त्रिगर्तकान्। १९ गोकर्णा ॥

॥ ख्यं शिवक्षेत्रं सान्निध्यं तत्र धूर्जटेः। आर्यां द्वैपायनीं दृष्ट्वा शूर्पारकमगाद्बलः। २० तापीं पयोष्णीं निर्वि ॥

॥ ध्यामुपस्पृश्याथ दंडकं। प्रविश्य रेवामगमन्यत्र माहिष्मती पुरी। मनुतीर्थमुपस्पृश्य प्रभासं पुनरागमत् २१ ॥

मत् २२

दृष्ट्वा संस्पृश्य ११ श्रीशैलं श्रीपर्वतं १२ १३ कांचीं च पुरीं दक्षिणमथुरां फाल्गुनमनंतः पुरं पंचाप्सरसं सरः १८ १९ अस्पर्शत् अस्पर्शत् सेके अल्पः

केरलादीन् देशान् द्वीपमयनं यस्मात् ता २० २१ २२

श्रीरुद्र:
७१

वक्तुमिच्छु: किंवदिष्यतीति मियात्मु सीमासन्निति २४ स्वन्य: पतजयोवारणतंग्राम २७ स्वयऽवद्वाक्यं २८ दि

ति

॥ स्कत्वाद्विजै: कथ्यमानं कुरुपांडव संयुगं २२ सर्वराजन्यत्रिधानं भारमेने हृतंमुव: सभीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यां युध्य ॥

॥ तोर्मृधे वारयिष्यन्निव नशानंजगाम यदुनंदन: २३ युधिष्ठिरस्तु तं दृष्ट्वा यमौ कृष्णार्जुनावपि अभिवाद्य नकतू ॥

॥ ष्णीं किं विवक्तुरिहागत: गदापाणीउ नौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयैषिणौ मंडलानि विचित्राणि चरंतौ विदमब्रवीत् ॥

२५ युवां तुल्यवलौ वीरौ हे राजन् हे वृकोदर एकं प्राणाधिकं मन्ये उतैकं शिक्षयाधिकं २६ तस्मादेकतरस्येह युद्ध ॥ तं४

वयो: समवीर्ययो: न लक्ष्यते जयोन्योवा विरमत्वफलो रण: २७ न तद्वाक्यं जगृहतुर्वद्धवैरौ नृपार्थवत् २८

॥ तं ९ न नैमिषं प्रायात्कृष्ण यो ऽ याजपन्महा क्रतं गंकनृपिसवैर्निर्द्धतारिवलविग्रहं ३० तेभ्यो विशुद्ध विज्ञा ॥

॥ नं भगवान्व्यतरद्विभु: येनैवात्मन्यदो विश्वमात्मानं विश्वगं विदु: ३१ स्वपत्न्यावभृथस्नातो ज्ञातिवंधुसु ॥

॥ हृद्वृत: रेजे स्वज्योत्स्नयेवेंदु: सुवासा: सुष्ठलंकृत: ३२ ईदृग्विधान्यसंख्यानि वलस्य वलशालिन: अनंत ॥

स्याप्रमेयस्य मायामर्त्यस्य संति हि ३३ योनुस्मरेत रामस्य कर्माण्यद्भुतकर्म्मण: सायंप्रातरनंतस्य विष्णो ॥

सतस्य प्रियो भवेत् ३४ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वलतीर्थयात्रायां एकोनाशीतितमोध्याय: ॥ ७९ ॥

स्वकृत्यं जा व सो ... ... कृत्वा निवृ २८ ... तदनु मन्त्वा ... तमोशारवनीपयौ ३ प्रसेनादिभि: प्रीते तीनिति: तत्र पागत: २८

यं प्राचीतकर्म्मसमुयागत: २९ क्राचंगत्कमूर्त्तिं ३० श्वात्मन्यधिष्ठाने विश्वगं सर्वानुस्यूतं येनैव विदु: पश्यंति तद्विशुद्ध विज्ञानं व्यतरत्सुहृ

त् ३१ ॥ इति दशमे एकोनाशीतितमोध्याय: ॥ ७९ ॥ श्रीकृष्णाय नम: ॥ श्रीगोपालाय नम: ॥ श्रीवलदेवाय नम: ॥ श्री

४ रामउवस्व

धा २

॥भा॰ १०.उ॰॥
॥७९॥

मयैवेति तिन मेरुलः। श्रीदामानं गृहागतं संपूज्यापृथुकर्येर्मुंशुकुन्तवासकथां मुदा॥१॥ पुरारिमारको हरिः। पुरा चकार संततां स्तुतः परं विनैव तं निजोप
कारमाचरत्॥२॥ रामचरितानि श्रुत्वा पुनर्मुकुंदवीर्याणि पृच्छति हे भगवन् श्रोतुमिच्छामिसन्वय॥३॥ उत्तमश्लोकस्य सत्यो मनोहराः विषयवेन्न
लाजनिकाः कथ विशेषज्ञः सारवित् विषण्णः विषयं त्वाप्तकथ्यस्श्रवणं स्तुवन्॥६॥ सा तत्र यान्यार्थाहावागिति तावेव करौ यौ तत्कर्मकरौ न

॥श्रीराजोवाच॥ भगवन्यानि चान्यानि मुकुंदस्य महात्मनः। वीर्याण्यनंत वीर्यस्य श्रोतुमिच्छामि हे प्रभो॥१॥ को नु
श्रुत्वासकृद्ब्रह्मन्नुत्तमश्लोकसत्कथाः। विरमेत विशेषज्ञो विषण्णः काममार्गणैः॥२॥ सा वाग्यया तस्य गु
णान्गृणीते करौ च तत्कर्मकरौ मनश्च स्मरेद्वसंतं स्थिरजंगमेषु शृणोति तत्पुण्यकथाः स कर्णः॥३॥
शिरस्तु तस्योभयलिंगमानमेत्तदेव यत्पश्यति तद्धि चक्षुः। अंगानि विष्णोरथ तज्जनानां पादोदकं यानि भजंति नित्यं॥
॥४॥ सूत उवाच॥ विष्णुरातेन संपृष्टो भगवान्बादरायणिः। वासुदेवे भगवति निमग्नहृदयोऽब्रवीत्॥५॥ ॥श्रीशु
॥क उवाच॥ कृष्णस्यासीत्सखा कश्चिद्ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः। विरक्त इंद्रियार्थेषु प्रशांतात्मा जितेंद्रियः॥६॥ यदृ
च्छयोपपन्नेन वर्तमानो गृहाश्रमी। तस्य भार्या कुचैलस्य क्षुत्क्षामा च तथाविधा॥७॥ ॐ नमो नारायणाय॥

देवैन नमनयत्स्थितपंगस्थिरजंगमेषु वसंतं तं स्मरेत्॥ यत्तस्य पुण्याः कथाः शृणोति स एव कर्णः॥३॥ उभयलिंगं स्थिरजंगमं च तस्मै
नमिति नमि मत्वा स्थावरमेव देवशिरः तदेवं तस्य लिंगमित्येव यत्पश्यति तदेव चक्षुः। तान्येवांगानि या... पादोदकं भजंति॥४॥५॥ तस्य...

॥७९॥

...तीन मावः ११ नात्यन्तीशान्परिपाकविरसत्वात् अप्यत्ति किमत्यति प्रश्न १२ १३ १४ १५ ... निरस्ता ...

पतिव्रता पतिं प्राह म्लायता वदनेन सा । दरिद्रं सीदमाना सा वेपमानाधिगम्य च ॥ ननु ब्रह्मन् हि भवतः सखा सा
क्षाच्छ्रियः पतिः ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भगवान्सात्वतर्षभः ॥ ९ ॥ तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणं । दास्यति
द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुंबिने ॥ १० ॥ आस्तेधुना द्वारकायां भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः । स्मरतः पादकमलमात्मानम
पि यच्छति ॥ ११ ॥ किं न्वर्थकामान्भजतो नात्यभीष्टान् जगद्गुरुः । स एवं भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो मुहुः ॥ १२ ॥
अयं हि परमो लाभ उत्तमश्लोकदर्शनं । इति संचिंत्य मनसा गमनाय मतिं दधौ ॥ १३ ॥ अप्यस्त्युपायनं किंचिद्गृहे
कल्याणि दीयतां । याचित्वा चतुरो मुष्टीन् विप्रान्पृथुकतंडुलान् ॥ १४ ॥ चैलखंडेन तान्बद्ध्वा भर्त्रे प्रादादुपायनं । स ता
नादाय विप्राग्र्यः प्रययौ द्वारकां किल ॥ १५ ॥ कृष्णसंदर्शनं मह्यं कथं स्यादिति चिंतयन् । त्रीणि गुल्मान्यतीयाय
तिस्रः कक्षाश्च सद्विजः ॥ १६ ॥ विप्रोऽगम्यांधकवृष्णीनां गृहेष्वच्युतधर्मिणां । गृहं द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां
हरेर्द्विजः ॥ १७ ॥ विवेशैकतमं श्रीमद्ब्रह्मानंदं गतो यथा । तं विलोक्याच्युतो दूरात्प्रियापर्यंकमास्थितः ॥ १८ ॥
सहसोत्थाय चाभ्येत्य दोर्भ्यां पर्यग्रहीन्मुदा । सख्युः प्रियस्य विप्रर्षेरंगसंगातिनिर्वृतः ॥ १९ ॥ प्रीतो व्यमुंच
दब्बिंदून्नेत्राभ्यां पुष्करेक्षणः ॥ २० ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

...ततो ... जगाम सद्विजैः सहितः १६ ततश्चागम्यान्धकवृष्णीनां ... गृहे च्युतधर्मिणां गृहं हे ...
... द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां च ये गृहाः ... यथा ...

भा॰ द॰ उ॰

समर्हणमुपोष्य नेत्र्युपहृत्य समर्प्य पाद्यावनेजनीयाश्च तालनमपः २०।२१।२२ धमनीभिः शिराभिः संततं व्याप्तं २३ अवधूतं मलिनं २४

॥ अथोपवेश्य पर्य्यंके स्वयं सखा समर्हणं उपहूत्वावनिज्यास्य पादौ पादावनेजनीं २० अग्रहीच्छिरसा राजन्भ

॥ गवांल्लोकपावनः ॥ अलिंपद्दिव्यगंधेन चंदनागुरुकुंकुमैः ॥ २१ ॥ धूपैः सुरभिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा ॥ अर्चित्वा

॥ वेद्य तांबूलं गां च स्वागतमब्रवीत् ॥ २२ ॥ कुचैलं मलिनं क्षामं द्विजं धमनिसंततं ॥ देवी पर्य्यचरत्साक्षा ॥ च्चामर

॥ व्यजनेन वै ॥ २३ ॥ अंतःपुरजनो दृष्ट्वा कृष्णेनामलकीर्तिना ॥ विस्मितोऽभूदतिप्रीत्या अवधूतं सभाजितं ॥ २४ ॥ कि

॥ मनेन कृतं पुण्यं अवधूतेन भिक्षुणा ॥ श्रिया हीनेन लोकेऽस्मिन्गर्हितेनाधमेन च ॥ २५ ॥ यो सौ त्रिलोकगुरु

॥ णा श्रीनिवासेन संवृतः ॥ पर्यंकस्थां श्रियं हित्वा परिष्वक्तोऽग्रजो यथा ॥ २६ ॥ कथयांचक्रतुर्गाथाः पूर्वा गुरु

॥ कुले सतोः ॥ आत्मनोर्ललिता राजन्करौ गृह्य परस्परं ॥ २७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अपि ब्रह्मन्गुरुकुलाद्भवता

॥ लब्धदक्षिणात् ॥ समावृत्तेन धर्मज्ञ भार्योढा सदृशी न वा ॥ २८ ॥ प्रायो गृहेषु ते चित्तमकामविहितं तथा ॥ नैवा

॥ तिप्रीयसे विद्वन्धनेषु विदितं हि मे ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णाय ॥

विस्मयमाह किमनेन निष्कम्पा २५ संवृतः संमानितः २६ सतोः वसतः गृह्य गृहीत्वा २७ भार्या स्त्रीपरिणीता न वेति २८ गृहस्थत्वेन गं

दर्शनाद्भोगा दर्शनाच्च प्रशंसपारिवः प्रसः अप्रतिषेधाद् द्वाहमनुमतं मत्वा हप्राय इति ताहिति चित्तं न नमकाम विहितं कामै विहि

ते ... ...प्रेम बुबस्याहि षु नेवातिप्रीयसे हे विद्वन्निति विद्वत्त्वस्य नैव न तद्गुणं भिमितिजाव ॥ २९ ॥ श्रीकृष्ण

श्रीकृष्ण:
८०

[illegible] साह केचिदिति देवाईश्वरमापारचिन्ताप्र कुर्वीरेविषयवासनात्मसंज्ञा कामैरत्र न चेतसा मयिक
र्म्माणि करोति दृष्टांतः यथाहं भगवान् लोकसंग्रहं लोकस्य संग्रहेण ग्रहणं यथा न भवति न यथाहमीश्वरेपि कर्म्माणि यथा करोमि तद्वत् ॥२३॥ नौ
श्राव योग्यतो गुरोर्विज्ञेयं विज्ञाय परमात्मत्वेन [illegible] तं सा स्य ॥३१॥ तत्रा[illegible] न प्रदस्य गुरोस्तत्वेन पूज्यत्वं चकुं [illegible] ब्रह्मत्री न गुरु
त्वाह स वा इति इदं संसारेयत्र संजनको जन्ममात्र स पिता ना वरः प्रथमो गुरुः ॥ पूर्व कर्म विद्याप्रदं गुरुमाह द्विजाते ॥ सतः पुंसः सत्कर्मणां यत्र संभ
वा उपनीय वेदाध्यायनं इत्यर्थः सद्वितीयो गुरुः ॥ यथाहमीश्वरस्तथा प्रथमादपि पूज्य इत्यर्थः ब्रह्मविद्याप्रदं गुरुमाह द्विजाते ॥ आश्रमाणां सर्वेषां

॥ केचित्कुर्वन्ति कर्म्माणि कामैरत्र न चेतसः ॥ त्य[illegible] जंतः प्रवृत्ती देवी यथाहं लोकसंग्रहं ॥२१॥ कश्चित्कुले चास्य ब्र
ह्मज्ञानसंगतो पतः ॥ द्विजो विज्ञाय विज्ञेयं तमसः पारमश्नुते ॥३१॥ स वै सत्कर्म्मणां साक्षाद्द्विजातेरिह संभवः ॥ आ
योगाय आश्रमिणां यथाहं ज्ञानदो गुरुः ॥३२॥ नन्वर्थज्ञो विद्ब्रह्मन्वर्णाश्रमवतामिह ॥ येनयाग्रहणं वाचा
नरं तं जेन वार्णेवं ॥३३॥ नाहमिज्याप्रजातिभ्यां तपसोपशमेन च ॥ तुष्येयं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया यथा ॥
॥२४॥

पिज्ञानदोय ॥ स नु साक्षाद्दहमेवेति ॥ अतो ज्ञानप्रदं गुरुं ॥ मास्थित्य संसारं तरंतीते बुद्धिमंत इत्याह ॥२२॥ नन्विति हे ब्रह्मन्नेनमु वर्णाश्र
मवतां मध्ये यः ॥ को विद्रः ॥ इहमनुष्यजन्मनि तत्रापि वर्णाश्रमत्वे सति येनया गुरुणा गुरुरूपेण वकृत्वा वाचा उपदेशमात्रेणांज
सा नैव न वार्णवं तरंति ज्ञानप्रदाद्गुरोरधिकः ॥ सेयो नास्ति सुतां स्वतएव ततद्रजना रधिको धर्मश्च नास्तीत्याह ॥२३॥ नाहमिति इ
ज्यागृहस्थस्य धर्म्मा ॥ प्रजातिप्रकृष्टं जन्म उपनेयनं तेन ब्रह्मचारिधर्मा उपलक्ष्यते ताभ्यां तथा ॥ तपसा वनस्थधर्म्मेणोपशमेन य

॥ का० ९० ॥
॥ ८१ ॥

किंवा स्मार्क्तं रात्रस्व खाणां किंनपिदेवा देवसपन्नंत त्विंत यास्मर्य्यंत । इति पृच्छति । अपि न इति । ये नि वसतां मम स्माकं यान्निमपि हृतं न
त्कृचित्कदाचित् । ३५ । अपरौ अपगते मेनो ऽस्ता काल इत्यर्थः । वातश्च वर्षं च तयोः समाहारः वातवर्षं तन्नायत्न वो गर्जिता निचाम्न
त । ३६ । निम्नं कूलं नन्तमुन्नतं च स्थानं । ३७ । अब्बूनां संप्लवः व्याप्तिश्च अणं यस्मिन्नेकोदकेन स्मिन्न इत्यर्थः । परिवभ्रिमन्न जनेण इत्य
स्माद्धातोः । परितो वभ्रिम इडागमः । ध्वंसः । मारान्स्वतत्वं इत्यर्थः । ३८ । नः स्मान पश्यत इति उवाच । तपयाम्श्लोकत्रयी पर्यायत्रय

॥ अपि नः सम्यक्ते ब्रह्मन्नवृत्तं निवसतां गुरौ । गुरुदारैश्चोदितानामिंधनान्यनेक चित् । ३५ । प्रविष्टानां महार ॥
॥ ण्यमपर्त्तौ सुमहद्विज । वातवर्षमभूत्तीव्रं निष्ठुराः स्तनयित्नवः । ३६ । सूर्यश्चास्तंगतस्तावत्तमसा चावृता दि ॥
॥ शः । निम्नं कूलं जलमयं न प्रज्ञायत किंचन । ३७ । वयं भृशं तत्र महानिलाम्बुभिर्निहन्यमाना मुहुरम्बुसंप्लवे । दि ॥
॥ शोऽविदन्तोऽथ परस्परं वने गृहीतहस्ताः परिवभ्रिमातुराः । ३८ । एतद्विदित्वा उदिते रवौ सांदीपनिर्गुरुः । अन्वेष ॥
॥ माणो नः शिष्यानाचार्य्योऽपश्यदातुरान् । ३९ । अहो हे पुत्रका यूयं अस्मदर्थेऽतिदुःखिताः । आत्मा वै प्राणिनां प्रेष्ठ ॥
॥ स्तमनादृत्य मत्पराः । ४० । एतदेव हि सच्छिष्यैः कर्त्तव्यं गुरुनिःकृतं । यद्वै विशुद्धभावेन सर्वार्थात्मार्पणं गुरौ ॥
॥ ४१ । तुष्टोऽहं भो द्विजश्रेष्ठाः सत्याः संतु मनोरथाः । छंदांस्ययातयामानि भवन्त्विह परत्र च । ४२ । इत्थंविधान्यनेकानि ॥
॥ वसतां गुरुवेश्मसु [illegible] ॥

कृतार्थो इत्याह । ३९ । अहो इति । आत्मदेहः तमनादृत्य गुरोर्निःकृतं प्रत्युपकारः सर्वैर्थाय स्मात्तस्मः आत्मा देहस्तस्यार्पणं विनियोगः । ४० । अजात
यामानि यातो यामोयस्मान्स्वपत... तसारं भवति इदन्यदपि गतसारं भवति गोएपाद स्यायातयाममित्युच्यते । अगतसाराणीत्यर्थः
[illegible] विधानि एवं प्रकाराणि । अनेन निर्दिष्टानि किंचित् [illegible] ... नमः

...नानिरर्द्धं त्वस्सत्यकामेव येषां मस्माकं भवता सहवासोऽभवत् ॥ ...मंतं तत्र सर्वं नोदिडं वत्समाजसिद्धा हय
सौ नेच्छहे मयं वेदसर्वब्रह्मत्तथा श्रेयसामावपनं उ ऋवस्थानं देहे ऽमूर्तिर्यस्य तस्य तव ४६ ॥ इति दशमे टीकायामशीतितमः ॥ ८० ॥ एकाशीतितमे
सख्युर्जग्ध्वा पृथुकतंदुलान् ॥ श्रियं निर्मितवानिंद्र दुर्लभां तु ततराश्चमे १ संकथयन् सखगोष्ठीं कुर्वन् सर्वभूतानां मनसोऽभिज्ञः सपूर्य
॥ गुरोर्दत्तयहे तौ च उमान् पूर्णः प्रशांतये ४३ ब्राह्मण उवाच ॥ किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो भवता सत्यकामेन॥
॥ येषां वासो गुरावभूत् ४५ यस्य छंदोमयं ब्रह्म देह आवपनं विभो श्रेयसां तस्य गुरुषु वासोऽत्यंतविडंबनं ४६ ॥ इति श्रीमद्भा॥
॥ गवते महापुराणे दशमस्कंधे भगवद्ब्राह्मणसंवादे ऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं [illegible] मुख्येन॥ द्विज ३
॥ सह संकथयन् हरिः सर्वभूत मनोभिज्ञः स्मयमान उवाच तं १ ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृष्णो भगवान् प्रहसन् प्रियं प्रेम्णा निरी॥
॥ क्षणेनैव प्रेक्षन् खलु सतां गतिः २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ किमुपायनमानीतं ब्रह्मन्मे भवता गृहात् अण्व॥
॥ प्युपाहृतं भक्तैः प्रेम्णा भूर्येव मे भवेत् भूर्यप्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय कल्पते ३ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या॥
॥ प्रयच्छति तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ४ इत्युक्तोपि द्विजस्तस्मै व्रीडितः पतये श्रियः पृथुकप्रसृतिं राज॥
न ॥ न्न प्रायच्छदवाङ्मुखः ५ सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्यागमनकारणं विज्ञायाचिंतयन्नायं श्रीकामो माऽभजत्पुरा ६॥
॥ पत्न्याः पतिव्रतायास्तु सखा प्रियचिकीर्षया प्राप्तो मामस्य दास्यामि संपदोऽमर्त्यदुर्लभाः ७ ॥ श्रीकृष्णाय नमः
पृथुकानानीयतां तु रत्नज्ञत इति जानन्नपि तत्पर्यं प्रहसन्नुक्त्वोपलक्ष्यं कुर्वन् २ लज्जया न कथयत एवमवादीत् तन्माह अण्वपीति त्रि
भ्यां ३ ४ ५ सर्वभूतानामात्मदृगंतःकरणसाक्षी ७ अमर्त्यानां देवानामपि दुर्लभाः ७ श्रीकृष्णाय श्रीगणेशाय नमः श्रीकृष्णः

भा०द०उ०
८२

श्रीगृहे सखे मां विश्वं किंचात्मानं मा | इति विवक्षन्नेकां मुष्टिं जग्ध्वा तत्सरेसस्य संभावा | १० |
सुनिजीर्णत्वाद्वसनस्य पुनःपुनस्तस्य धनेचीरेण बद्धान् | ७ | ... समृद्धये | अस्मिन् मतः | परं द्वितीयमुष्ट्यादानेन मामेतदधीनां कुर्वीतेत्यत्तोषणेका
तावता पुंसः | एतावता विलासमात्मनोपि सर्वसंपत्समृद्धयेषां नः क्रमस्य तन्द्विद्दष्टान्तं तुष्येरित्यर्थः | ११ | सुखे स्वर्गतं स्वर्गं प्राप्तमिवात्मानं | १२ | श्वोभूते अह्नि
रणं तव तोषस्य कारणं यथा भवेत् | न यावत्सर्वसंपत्समृद्ध्येषां

	इत्थं विचिन्त्य वसनाच्चीरबद्धान्द्विजन्मनः	स्वयं जहार किमिदमिति पृथुकतंडुलान्	८	नन्वेतदुपनीतं मे परम	
|प्रीणनं सखे	तर्पयंत्यंग मां विश्वमेते पृथुकतंडुलाः	९	इति मुष्टिं सकृज्जग्ध्वा द्वितीयां जग्धुमाददे	ता|
	वच्छ्रीर्जगृहे हस्तं तत्परा परमेष्ठिनः	१०	एतावतालं विश्वात्मन् सर्वसंपत्समृद्धये	अस्मिन् लोकेथवामु	
	ष्मिन् पुंसस्त्वत्तोषकारणं	११	ब्राह्मणस्तां तु रजनीमुषित्वाच्युतमंदिरे	भुक्त्वा पीत्वा सुखं मेने आत्मानं स्वर्ग	
|तं यथा	१२	श्वोभूते विश्वभावेन स्वसुखेनाभिवंदितः	जगाम स्वालयं तात पथ्यनव्रज्य नंदितः	१३	स चाल|
	ब्ध्वा धनं कृष्णान्न तु याचितवान् स्वयं	स्वगृहान् व्रीडितो गच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः	१४	अहो ब्रह्मण्यदेवस्य	
	दृष्टा ब्रह्मण्यता मया	यद्दरिद्रतमो लक्ष्मीमाश्लिष्टो बिभ्रतोरसि	१५	क्वाहं दरिद्रः पापीयान् क्व कृष्णः श्रीनि	
	केतनः	ब्रह्मबंधुरिति स्माहं बाहुभ्यां परिरंभितः	१६	श्रीकृष्णायः	

श्रीकृष्णः
८२

पुः श्रीहरितो
दितः

... स्वसुखेन स्वानंदरूपेणानंदपूर्णोस्मीति | हानेदीनतो
श्वो विश्वभावयतीति विश्वभावनः | तेनेति पुरतो भावितमिदं दुर्लभं | विचनवं सूचयति | ...
र्शयीति नंदितो विनयोक्तिभिः | १३ | व्रीडितः स्वचित्तकार्पण्येन लज्जितः महतः | श्रीकृष्णस्य दर्शनेन निर्वृतः | १४ | निर्दरिद्रमिकार्ष | सखाहो इति चतुर्भिः |
... णीयाज्जीवः | १६ |

[illegible] ॥ आपद्धनस्याहानेः कारणं कल्पयति स्वर्गापवर्गयोरिति द्वाभ्यां सुरगीः [illegible] ॥ तस्य चरणार्च्चनमेव [illegible]
[illegible] ॥ निजगृहसमीपे तिलकं तन्मात्रं तस्य विशेषणं सूर्येति ॥ २१ ॥ विचित्रोपवनानि ईदृशं कथं भूतैः ॥ कूजद्द्विज
[illegible] कल्याणरूपं पिवननयनानन्ददायिकानां ॥ निजगृहस्थानि विकारीणि ये षु तानि तथा तैः ॥ २३ ॥ किं च जुष्टमिति तिष्ठति नामिवर्त्तीणि यासां तानि [illegible]
द्विजकुलैराकुलैः तथा प्रोत्फुल्लानि कुसुमानि येषु तानि विकारीणि ये षु तानि तथा तैः ॥ कं चज्जुष्टमिति [illegible] कस्य चेतिस्थानं चस्वीयमिति ज्ञात्वा कथं तादृशं स्या
तिनर्द्धितवान्नरहा ॥ किमिदमिति प्रथमं तेजःपुंजं दृष्ट्वा किमिदमिति पश्चाद्दिव्यानि दृष्ट्वा कस्य चेति स्थानं च स्वीयमिति ज्ञात्वा कथं तादृशं स्या

॥ त्रिवासितः प्रियाजुष्टे पर्य्यंकेन्नातरो यथा ॥ महिष्या वीजितः श्रांतो वालव्यजनहस्तया ॥ १७ ॥ शुश्रूषया परमया पादसं॥
॥ वाहनादिभिः ॥ पूजितो हेवदेवेन विप्रदेवेन देववत् ॥ १८ ॥ स्वर्गापवर्गयोः पुंसां रसायां भुवि संपदां ॥ सर्वासामपि सि॥
॥ द्धीनां मूलं तच्चरणार्च्चनं ॥ १९ ॥ अधनो यं धनं प्राप्य माद्यन्नुच्चैर्न मां स्मरेत् ॥ इति कारुणिको नूनं धनं मेऽभूरिना॥
॥ दात् ॥ २० ॥ इति संचिंतयन्नंतः प्राप्तो निजगृहांतिकं ॥ सूर्य्यानलेंदुसंकाशैर्विमानैः सर्वतो वृतं ॥ २१ ॥ विचित्रोपवनो॥
॥ द्यानैः कूजद्द्विजकुलाकुलैः ॥ प्रोत्फुल्लकुमुदांभोजकल्हारोत्पलवारिभिः ॥ २२ ॥ जुष्टं स्वलंकृतैः पुंभिः स्त्रीभिश्च ह॥
॥ रिणलोचनैः ॥ किमिदं कस्य वा स्थानं कथं तदिदमित्यभूत् ॥ २३ ॥ एवं मीमांसमानं तं नरा नार्योऽमरप्रभाः ॥ प्रत्यगृ॥
॥ ह्णन्महाभागं गीतवाद्येन भूयसा ॥ २४ ॥ पत्निमागतमाकर्ण्य पत्युद्धर्षातिसंभ्रमा ॥ निष्क्रम्य गृहात्तूर्णं रूपिणी॥
॥ श्रीरिवालयात् ॥ २५ ॥ श्रीकृष्णाय ॥

[illegible] नमितिएवं तत्पमन्त्रादि इति ॥ २३ ॥ अमरप्रभाः तत्तुल्यकांतयः ॥ प्रत्यगृह्णन् ॥ उपायनादिभिरादृतवंतः ॥ २४ ॥ उद्धतो हर्षो यस्याः ॥ अतिसंभ्रमं प्राप्ता दूतो
यस्याः सा ॥ आलयात् कमलवनात् ॥ रूपधारिणी ॥ [illegible] [illegible] स्वर्गिणी ॥ भवतयोऽल्पं चभूवेतिभावः ॥ २५ ॥

भा॰द॰
८१

इत्याशयमेवं वं च दर्शति निश्चयेन मननलासंकल्पेन २६।२७ पत्रमंदिरे पयःफेननिभाः शय्या आस्तरणोपरिस्थाः दिसंपद्मत्र सर्वसंपदां समृद्धीर्विलोक्य
तर्कयामासेति चतुर्थेनान्वयः मणिस्तंभशताः गजदंतमयाः पर्यंकाः २८ पत्रज्ञासनानि च मृदूपस्तरणानि तूलादिमयानि यत्र च मुक्ता

॥पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा प्रेमोत्कंठाश्रुलोचना । मीलिताक्षनमद्बुद्ध्या मनसा परिषस्वजे २६ पत्नीं वीक्ष्य विस्फुरंतीं देवीं॥
॥वैमानिकीमिव । दासीनां निष्ककंठीनां मध्ये भांतीं स विस्मितः २७ प्रीतः स्वयं तया युक्तः प्रविष्टो निजमंदिरं । मणि॥
॥स्तंभशतोपेतं महेंद्रभवनं यथा २८ पयःफेननिभाः शय्या दांता रुक्मपरिच्छदाः । पर्यंका हेमदंडानि चामरव्य॥
॥जनानि च २९ आसनानि च हैमानि मृदूपस्तरणानि च । मुक्तादामविलंबीनि वितानानि द्युमंति च ३० स्व॥
॥च्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च । रत्नदीपा भ्राजमानेल लना रत्नसंयुताः ३१ विलोक्य ब्राह्मण॥
॥स्तत्र समृद्धीः सर्वसंपदां । तर्कयामास निर्व्यग्रं स्वसमृद्धिमहैतुकीं ३२ नूनं बतैतन्मम दुर्भगस्य शश्व॥
द्दरिद्रस्य समृद्धिहेतुः । महाविभूतेरवलोकतोन्यो नैवोपपद्येत यदूत्तमस्य ३३॥

दामविलंबीनि चंद्रातपाः द्युमंति च वितानानि ३०।३१ निर्व्यग्रः संस्थिरः सन् अहेतुकीं आकस्मिकीं स्वस्य समृद्धिं तर्कयामास कुत एषा समृद्धिरागतेति ॥श्रीरस॥
तिश्चिंतोक्तिः ३२ नूनमिति एतन्मम इति एष चास्या वहं च तस्य एतन्मम महतो विभूतिर्यस्य तस्यावलोकादन्यत् ३३ श्रीकृष्णायनमः श्रीरस ८३

नतुभ्यं ... महदैश्वर्य्यं दत्तवान् । तर्हि इदं तुभ्यं दत्तमिति किं गावो च हृतस्माह । नन्विति नन्विमे सत्तासमत्तम ब्रुवाण । एव याचिष्णवे पाचका
पभूरि वहूपि दिसते दाति स्वत्रहेतुः भूरिभोजः । स्वयं तदेयं पर्य्यन्यवदीर्स्मात्मनः इति श्रयमथाः । स्वयं ताव भूरिभोजः । स्वाप्रकाम ताल्हीत्मीयति
ताल्हुन्म्रपोयथापारावारपरिपूरकोतिवदान्यपर्य्यन्तः । कदाचिद्वहूपि वर्षमित्यमेवमन्यमानो लज्जयेवसमत्तमवर्षन् । तौ निश्वरणे नर्षके त
त । तेत्रमा स्वव पतिरे वं श्रीहर्षोपि स्वत्रोगापे दयातदेयमिदं परमतितुच्छं मन्वानः । नत्वतस्य च नजनं रहुमन्यमानः । समत्तमब्रुवाण एव ह
दातीति ३४ । तदेवाह किंचिदिति उत्तवहपि स्वदत्तं पत्किंचित्करोमस्यं मन्यते । स्वहृजकृतं फलं श्रुतिमुलमपि भूरिकारीव हूमन्यतद्वस्य श्रीस्व

॥ नन्वब्रुवाणोपि दिशाते समस्तं याचिष्णवे भूर्य्यपि भूरिभोजः ॥ पर्य्यन्यवत्तत्स्वयमीदृशमात्मनो हि शार्हकारणमस्मनः सत्वा ॥
॥ मे ३४ ॥ किंचित्करोस्तु र्वपि यस्य दत्तं स कृतं कृतं फलं पि भूरिकारी ॥ मयोपनीतं एधुकैकमपि प्रसभ्य गृहीष्वेति युक्तो ॥
॥ महात्मा ३५ ॥ तस्यैव मे सौहृदसख्यमैत्रीदासं पुनर्जन्मनि जन्मनि स्यात् ॥ महानुभावेन गुणालयेन विषज्जते ॥
॥ स सुहृत्प्रसंगः ३६ ॥ नक्राय चित्रा नगरान् हि संपदो राज्यं किंनुतीर्न समर्घ्य यत्त्वजः ॥ श्रीधर्वी धायविचक्षणः स्वयं ॥
॥ पश्यन्ति पातं धनिनां महेन्द्र वं ॥ ३७ ॥ श्रीहर्षाय ॥

तत एव मया उपनीतं समीपं नीतं समीपं नीतं । श्री जातिपुरुकः । स्वयमेव प्रतिगृह्णीत राजन् ३५ । श्रीहर्ष स्वस्य वासस्य हस्यात् । किं प्रार्थयते
तस्येति । सौहृदं प्रेम च सख्यं हिताशंसनं । मैत्री उपकरणत्वं च हस्ते सेवकत्वं तस्मात् । मा हा रेके वचनं नस्यतत । संबंधिनो मे ममकेवलं स्या
न्नुतिकृतिः । महानुभावेन तेनैव विषज्जते विशेषेण संगं प्राप्नुवन्त । तत्परत्वेषु प्रकर्षः संगः स्यादिति ३६ । नन्वभ्ये । फलं संपदं प्राप्य
नुर्वं किं किमिति प्रार्थयसे । सर्वत्रान्तहनक्रायेति संपदः । कोशादि विराजमैश्वर्य्यं विभूती । कलत्रपुत्रादीन् न समर्प्पयति तं दाति । स्वपितृदा

भा० द० ३

२४

सतत्र शनैः शनैः स्यागमायसन्जायमासतङ्कुंजे ३८ श्रीकृष्णस्यैवं ब्रह्मण्यपतानातिचित्रमित्याह तस्येति ३९ अस्मैरजितं ममयिवश्यैः
यारिजितं दृष्ट्वातस्यध्यानं तस्यवेगस्तेनोद्धुद्धि थितमात्मवंधनमहंकारोयस्यसः सतांगतिमित्याविष्टलिंगंधाविशेषणं सतां ब्रह्मविदांशाप्य
मित्यर्थः ४० तत्स्यशुक्रोपाख्यानं श्रुत्वा तं तत्र ब्रह्मण्यपतां विशेषतः श्रुत्वेति ४१ ॥ इतिदशमेएकाशीतितमः ॥ ८१ ॥ द्वशीतितमस्मृगान्स्यकु
रो

॥ इत्थंव्यवसितोवुद्ध्यामक्तोतीवजनार्दने ॥ विषयान्जायययास्यत्न्भुजेनातिलंपटः ३८ तस्यैवदेवदेवस्य ॥
॥ हरेर्यज्ञपतेः प्रभोः ब्राह्मणाः प्रभवोदैवं नतेभ्योविद्यतेपरं ३९ एवंसविप्रोभगवत्सुहृत्तं दृष्ट्वास्वभृत्यैरजि ॥
॥ तंपराजितं तद्ध्यानवेगोद्ग्रथितात्मवंधनस्तद्धामलेभेचिरतः सतांगतिं ४० एतद्ब्रह्मण्यदेवस्य श्रुत्वाब्रह्म ॥
॥ ण्यतांनरः लब्धभावोभगवतिकर्मबंधाद्विमुच्यते ४१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपशुके ॥
॥ पाख्यानेभगवन्मित्रब्राह्मणसंवादेपृथुकाख्यानस्वप्राप्तिदेकाशीतितमोध्यायः ॥ ८१ ॥ श्रीशुकउवाच ॥
॥ अथैकदाद्वारकायांवसतोरामकृष्णयोः सूर्योपरागः सुमहानासीत्कल्पक्षयेयथा १ तंज्ञात्वामनुजाराजन्पुर ॥
॥ स्तादेवसर्वतः स्यमंतपंचकं क्षेत्रं ययुः श्रेयोविवित्सया २ निःक्षत्रियांमहींकुर्वन्रामः शस्त्रभृतांवरः नृपाणां ॥
॥ रुधिरौघेणयत्रचक्रेमहाह्रदान् ३ ॥
स्तेत्र रविग्रहे रक्षीनदृष्ट्वामुरान्भूपान्श्रुत्वाकृष्णपांमिषः १ श्रीरामामुहरेः कृष्णः प्रकल्पेदं पदंविभुः नतादिकहृदनं हेकृष्णस्तेव्रज श्रीकृष्णः ॥
गामसः २ कन्स्सयेपघातसंग्रासहस्यर्थः १ ज्योतिर्विद्भिः कथ्यमानमाहावेनज्ञात्वास्यमंतपंचकंकुरुक्षेत्रंजगाम २ सब्रह्मण्यतत्रियवधं ॥ ८४ ॥

वेवोन्नयथा ॥ ...गन्धर्वा...ः नारतीः नारसः ५ कचेहस्कसारसौः सहसानिसक्रोवा...स्तायां...ः तथाकृतवर्माच यूथपतिः
सनानीः ६ देवधिसामैवैर्विमानैसंकासैः नरलोकसंगोलदस्रवो गतिर्येयांते ॥ विद्याधरयुतिर्विद्याधरतां मेवयुतिर्येषां ७ महातेजाः महाते
ईजे च जगवान्रामो यत्रास्य हृदोपि कर्म्मणा ॥ लोकस्यग्राहयन्नीशोयथाऽन्योऽथापतुत्तये ॥ ४ महत्सां तीर्थयात्रायां ॥
तत्रौन्नारतीः प्रजाः वत्सयश्चतथाऽक्रूरवसुदेवाहुकाहयः ॥ ५ ॥ ययुर्नारतत ॥ त्तेत्रंस्वामप्नत्तपरिसरः ॥ गदप्रद्यु
म्नसांबाद्याः सुचंद्रस्कसारणौः ॥ आस्तेनिरुद्धो रक्षायां कृतवर्माच यूथपः ॥ ६ ॥ तेरथैर्देवधिसामैर्हयैश्चतरल
प्लवैः गजैर्नदद्भिरभ्रो ॥ मैर्न्नृभिर्विद्याधरद्युभिः ७ ॥ व्यरोचंत महातेजाः पथिकांचनमालिनः ॥ दिव्यस्रग्
वस्त्रसंनाह ॥ हाः कलत्रैः ॥ ८ ॥ तत्रस्नात्वा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धेनूर्वासः
स्वक्‌रुक्ममालिनीः ॥ ९ ॥ रामहृदेषु विधिवत्पुनराप्लुत्यवृष्णयः ॥ ददुः स्वन्नं द्विजाग्न्येभ्यः कृष्णेनो भक्ति
र ॥ स्त्विति ॥ १० ॥ स्वयं च तदनुज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ भुक्त्वोपविविशुः कामं स्निग्धच्छायांघ्रियांघ्रिषु ॥ ११
तत्रागतांस्ते ददृशुः सुहृत्संबंधिनो नृपान् ॥ मत्स्योशीनरकौशल्यविदर्भकुरुसृंजयान् ॥ १२ ॥ कांबोजकैकया
न्मद्रान्कुंतीनौ ॥ केरलान् ॥ अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान्परांश्च शतशो नृप ॥ १३ ॥ नंदादीन्सुहृदो गोपान्गोपी
श्चोत्कंठिताश्चिरं ॥ १३ ॥ अन्योन्यसंदर्शन हर्षरंहसा प्रोत्फुल्लहृद्वक्त्रसरोरुहश्रियः ॥ आश्लिष्य गाढं नयनैः स्रवज्जला
जसः ॥ दिव्याम्बरस्तुतमाः ॥ सग्वस्त्रसंनाहाहायेषां ॥ ८ ॥ पुनरप्येषु ॥ आप्लुत्यायवानस्मिन्नेवाह ॥ निर्मुक्तिस्नानं कृत्वा ॥ १० ॥ स्निग्धा शीतला छाया
येषां तामंघ्रियाणां तेषामंघ्रिषु मूलेषु ॥ ११ ॥ १२ ॥ प्रोत्फुल्लैः हृद्वक्त्रसरोरुहैः श्रीः शोभाः येषां ते ॥ १४ ॥ श्लोकम् ॥ स्त्री दामोदरा आकल

वेवराएवं ५

नर्मो २

अतिसौहृदेन पत्न्यस्मितेनेनामलापांगैर्दृशो दृष्ट्वोयोर्यीसांतां मिथः संवीक्ष्य दोर्भिरेव्यालिंगनं कृतवंतः २५ २६ संकथया मिथः सप्रेमगोष्ठ्या २७ ता
मेव वसुदेव दयोः सकथयो माह आर्येत्यादि चतुर्भिः अकृताशिषं अपूर्णमनोरथं २८ यस्य दैवमहृतिलिं यं नुकूलं स्वजनमपि संत्यक्ष्य हहाह

॥स्त्रिय अन्यसंवीक्ष्य मिथोऽतिसौहृदस्मितामलापांगदृशोऽभिरेभिरे स्तनैः स्तनान्कुंकुमपंकरूषितान्निहत्य दोर्भिः प्रणयाश्रुलोचनाः
॥२५ ततोभिवाद्य ते वृद्धान्यविष्ठैरभिवादिताः स्वागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथा मिथः २६ पृथा भ्रातॄन्स्वसृर्वीक्ष्य तत्पुत्रानपि ॥
॥तरावपि भ्रातृपत्नीर्मुकुंदं च जहौ संकथया शुचः २७ कुंत्युवाच आर्य्य भ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिषं यद्वा आपत्सु म
॥द्वार्त्तानाऽनुस्मरत सत्तमाः २८ सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि नानुस्मरंति स्वजनं यस्य दैवमदक्षिणं २९ वसुदेव उ ॥
॥वाच ॥ अंब मास्मानसूयेथा दैवक्रीडनकान्नरान् ईशस्य हि वशे लोकः कुरुते कार्य्यते थवा २० कंसप्रतापिताः सर्वे वयं
॥याता दिशं दिशं एतर्ह्येव पुनः स्थानं दैवेनासादिताः स्वसः २१ श्रीशुक उवाच ॥ वसुदेवोग्रसेनाद्यैर्यदुभिस्तेर्चितान्नृपाः आ ॥
॥सन्नच्युतसंदर्शपरमानंदनिर्वृताः २२ भीष्मो द्रोणोंबिकापुत्रो गंधारी ससुता तथा सदाराः पांडवाः कुंती संजयो विदुरः ॥
॥कृपः २३ कुंतीभोजो विराटश्च भीष्मको नग्नजिन्महान् पुरुजित् द्रुपदः शल्यो धृष्टकेतुः सकाशिराट् २४ दमघोषो वि ॥
॥शालाक्षो मैथिलो मद्रकैकयौ युधामन्युः सुशर्म्मा च ससुता बाह्लिकादयः २५ राजानो ये च राजेंद्र युधिष्ठिरमनुव्रताः ॥
॥श्रीनिकेतं वपुः शौरेः सस्त्रीकं वीक्ष्य विस्मिताः २६ अथ ते रामकृष्णाभ्यां सम्यक्प्राप्तसमर्हणाः प्रशशंसुर्मुदा युक्ता ॥
॥वृष्णीन्कृष्णपरिग्रहान् २७ श्रीकृष्णाय नमः ॥

योनानुस्मरंति अतो मम दैवं प्रतिकूलं पृथाकं कोऽपराध इत्यर्थः २८ २० ईशवशत्वमेवाह कंसप्रतापिता इति हे स्वसः एतर्ह्येव संप्राप्ते
न २१ २२ २३ २४ २५ युधिष्ठिरयेनुव्रतास्ते राजसूये जितत्वात् ... २७

...नाजो... एतत्कलजन्मानः २८ किंचानकेवलं तत्स्पर्शनमेव अपि तु तत्संतु [illegible] ...पन्नमित्याह यद्विश्रुतिरिति श्रुत्यां
पादिति द्धरूपं यस्य सेतिपर्थः विश्रुतिः कीर्तिः श्रुतिभिर्नुता स्तुता इदं विश्वमलमित्यर्थं पुनाति यस्य पादावनेजनपयो गंगा च यस्य च वेदाख्यं शास्त्र
रूपं च वेदाख्यं विश्वं पुनाति किंच कालेन भर्जितं दग्धं भगं माहात्म्यं यस्याः सा तथाविधापि यस्यांघ्रिपद्मस्पर्शेन उत्था आविर्भूता शक्तिर्यस्याः सा नोऽ
स्माकमखिलान् अर्थान् अभिवर्षति २९ दर्शने च स्पर्शनं च अनुपथं अनुगतिः प्रजल्पो गोष्ठी च शयनं च आसनं च अशनं भोजनं च विवाहसंबंधः

॥अहो भोजपते यूयं जन्मभाजो नृणामिह॥ यत्पश्यथासकृत्कृष्णं दुर्दर्शमपि योगिनां॥२८॥ यद्विश्रुतिः श्रुतिनुतेद॥
॥मलं पुनाति पादावनेजनपयश्च वचश्च शास्त्रं॥ भूः कालभर्जितभगापि यदंघ्रिपद्मस्पर्शोत्थशक्तिरभिवर्षि॥
॥ति नोऽखिलार्थान्॥२९॥ तद्दर्शनस्पर्शनानुपथप्रजल्पशय्यासनाशनसयौनसपिंडबंधः॥ येषां गृहे निरय॥
॥वर्त्मनि वर्त्ततां वः॥ स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमास विष्णुः॥३०॥ श्रीशुक उवाच॥ नंदस्तत्र यदून्प्राप्तान्॥
॥ज्ञात्वा कृष्णपुरोगमान्॥ तत्रागमद्वृतो गोपैरनःस्थार्थैर्दिदृक्षया॥३१॥ तं दृष्ट्वा वृष्णयो हृष्टास्तन्वः प्राणमि॥
॥वोत्थिताः॥ परिषस्वजिरे गाढं चिराद्दर्शनकातराः॥३२॥ श्रीकृष्णाय श्री॥

सपिंडबंधः दैहिकसंबंधः तेन सह वर्त्तमानः तेन श्रीकृष्णेन सह दर्शनाद्युपलक्षितः सयौनः सपिंडबंधो येषां वो गृहे विष्णुः स्वयमास अभून्
त्व निरयवर्त्मनि प्रवृत्तिमार्गे वर्त्तमानानां स्वर्गापवर्गयोर्नाम्न्यं विरमयति विरतिं आत्म करोतीति तथा सः नेमूयं जन्मभाज इति यद्वा तदिति सा
मान्यनिर्देशः सद्दृत्यर्थः स विष्णुः स्वयं येषां वो नित्यवर्त्तीति संसारे कोऽलोग हे वर्त्तमानानामपि बध्यते संबध्यते इति बंधः दर्शनादिभिः संब
धः सतः स्वर्गापवर्गविरमः आस परमसुखविग्रहो बभूवेत्यर्थः ३० अनःस्थार्थैः [illegible] या सकटेषु स्थापितैः सह आगत इत्यर्थः ३१।३२

ना०द० २६

नौ कृतौ परिरम्भणं हे यशोदा च विरहशोकान् विजहतुः जजतुः यद्वा शुचः शुभ्रू ... णि तिज
वसुदेवः परिष्वज्य प्रेम्णा विह्वलो भवन् जवेति शेषः ॥३३॥३४॥ तौ कृतौ परिरम्भणं हे यशोदा च विरहशोकान् विजहतुः जजतुः यद्वा शुचः शुभ्रूणि तिज प्राप्यपि यस्याः प्रतिक्रियाव
इतुः मुमुचतुरित्यर्थः ॥३५॥ व्रजेश्वरीं यशोदां ॥३६॥ अनिवृत्तां निरंतरां निकाले ... सत्यपि स्मृतं वर्तमानां ॥ ऐन्द्रमैश्वर्यं प्राप्यपि यस्याः प्रतिक्रियाव
र्तुं न शक्यते इत्यर्थः ॥३७॥ तत्कृतां मैत्रीमाहतुः एतावितिं न दृष्टौ पितरौ याभ्यां तौ वसतत्कालं अजन्मतत्वाद्देवादृष्टपितरौ हे भवति युवयोः पित्रो

वसुदेवं परिष्वज्य संप्रीतः प्रेमविह्वलः । स्मरन् कंसकृतान् क्लेशान् पुत्रन्यासं च गोकुले ॥३३॥ कृष्णरामौ परिष्वज्य ॥
पितरावभिवाद्य च । न किंचनोचतुः प्रेम्णा साश्रुकंठौ कुरूद्वह ॥३४॥ तावात्मासनमारोप्य बाहुभ्यां परि ॥
रभ्य च । यशोदा च महाभागा सुतौ विजहतुः शुचः ॥३५॥ रोहिणी देवकी चाथ परिष्वज्य व्रजेश्वरीं ॥
स्मरंत्यौ तत्कृतां मैत्रीं बाष्पकंठौ समूचतुः ॥३६॥ का विस्मरेत वां मैत्रीमनिवृत्तां व्रजेश्वरि । अवा ॥
प्याप्यैंद्रमैश्वर्यं यस्या नेह प्रतिक्रिया ॥३७॥ एतावदृष्टपितरौ युवयोः स्म पित्रोः संप्रीणनाभ्युद ॥
यपोषणपालनानि । प्राप्योषतुर्भवति पक्ष्म ह यद्वदक्ष्णोर्न्यस्तावकुत्र च भयौ न सतां परः स्वः ॥ श्री ॥
शुक उ० ॥ गोप्यश्च कृष्णमुपलभ्य चिरादभीष्टं यत्प्रेक्षणे दृशिषु पक्ष्मकृतं शपंति । दृग्भिर्हृदीकृत ॥
मलं परिरभ्य सर्वास्तद्भावमापुरपि नित्ययुजां दुरापं ॥३९॥

भ्यां तावतौ संप्रीणनानि निशाप्य अकुत्र च भयौ कौ चिद् पितृपरिहितौ न्यस्तावाऊ षतुः वासं चक्रतुः कथं भूतयोः अह्णोर्नेत्रयोः रक्षकं पक्ष्म यद्वत् तथा ॥ श्रीकृष्णः
रक्षकयोः युक्तं युवयोरेतत् यतः सतां परः स्वः इति नास्ति वैषम्यं ॥३८॥ अभीष्टत्वे लिंगं यस्य श्रीकृष्णस्य प्रेक्षणे दृशिषु नेत्रेषु अवधायकं प ॥ २६
क्ष्मकृतं विधातारं शपंति दृग्भिर्नेत्रद्वारैः हृदीकृतं हृदये प्रवेशितं परिरभ्य तद्भावं तदात्मतां तं प्रापुः अपि नित्यं प्रजां अस्माहृद्धं योगिनामपि अ

४० चिरायितान् विलम्बितान् अत्र हेतुः शत्रूणां पक्षस्य क्षपणे चेतो येषां तान् ४१ अपि स्विन् अस्मानवध्यायथ [illegible] जानीथ अकृतज्ञा एत इत्यादि
शंकया ईषच्छंकापान शंकामात्रं निश्चितमेवैतन् परित्यज्य गतत्वादिति चेन् अत आह नूनमिति ४२ एतत् सदृष्टांतमाह वायुरिति आक्षिपते पृथ
क् करोतीत्यर्थः ४३ अपि च अतिमहर्षिदं यद्भवतीनां मद्वियोगं न पत्रे मातिशापो जो न इत्याह मयीति मयि भक्तिमात्रमेव तावदमृतत्वाय कल्प
ते यत्तु भवतीनां मत्स्नेह आसीत् तत् दिष्ट्या अपि मद्धं कुतः मदापनः मत्प्रापक इति ४४ ईदृशः त्वं यं वयत्स्नेहेन प्राप्स्याम इत्यपेक्षायामात्मस्वं
रूपमाह अहं हीति हे अंगनाः भौतिकानां घटादीनां यथा आकाशादि पंचमहाभूतान्याद्यंतादि रूपाणि एवं सर्वभूतानां जरायुजादीनाम

॥भगवांस्तास्तथा भूता विविक्त उपसंगतः। आश्लिष्यानामयं पृष्ट्वा प्रहसन्निदमब्रवीत् ४० अपि स्मरथ नः॥
॥सख्यः स्वानामर्थचिकीर्षया गतांश्चिरायितान् शत्रुपक्षक्षपणचेतसः ४१ अप्यवध्यायथाऽस्मान् स्विदकृत॥
॥ज्ञाविशंकया नूनं भूतानि भगवान् युनक्ति वियुनक्ति च ४२ वायुर्यथा घनानीकं तृणं तूलं रजांसि च सं॥
॥योज्याक्षिपते भूयस्तथा भूतानि भूतकृत् ४३ मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय कल्पते दिष्ट्या यदासीन्मत्॥
॥स्नेहो भवतीनां मदापनः ४४ अहं हि सर्वभूतानामादिरन्तोऽन्तरं बहिः भौतिकानां यथा खं वार्भूर्वायुर्ज्योति॥
रंगनाः ४५ एवं ह्येतानि भूतानि भूतेष्वात्माऽत्मना ततः उभयं मय्यथ परे पश्यता

हं अतो व्यापकं मां भवत्यः प्राप्ता एवेति ४५ ननु चतुर्विधभूतग्रामाणां तद्गोत्राद्यवाघतादि रूपः तस्मिंश्च सर्वव्यापके सर्वभूतानि
वर्त्तन्ते इति कुत एव त्वत्प्राप्तिरस्माकमित्यत आह एवं हीति अयमर्थः यथा शरावादीनां भौतिकानां महाभूतान्याद्यंतादि रूपा
णि एवं सर्वभूतानां जरायुजानाम हं अतो व्यापकं मां भवत्यः प्राप्ता एवेति ५ ननु च चतुर्विधभूतग्रामाणां तद्गोत्रात्मेवाद्यंता
दि रूपः तस्मिंश्च सर्वव्यापके सर्वभूतानि वर्त्तन्ते इति कुतस्त्वत्प्राप्तिरस्माकमित्यत आह अहं हीति अयमर्थः यथा शरावादीनां भौ
तिकादीनां महाभूतान्याद्यंतद्रूपाणि [illegible] तत्त्वरूपाकारो तो भूतेषु एवं वर्तं

अंडज स्वेदज
उद्भिज्ज
जरायुज १

ना० द० ३०
॥८१॥

अध्यात्मशिक्षया स्वस्वरूपोपदेशेन शिक्षिताः बोधिताः तस्यानुस्मरणेन ध्वस्तो जीवकोशो लिंगं यासां ताः तमेवाध्यगन् प्रापुः ॥४७॥ एवं प्राप्तोऽपि हृष्ट
उत्तर्ग हृव्यासंगेन मायान्विति लक्ष्यचरणस्मरणं प्रार्थ्ययामासुरित्याह आहुश्चेति हे नलिननाभ ते पदारविंदं गेहं जुषां गृहे सेवकानामपि तो मन
नसि सदा उदीयात् आविर्भवेत् ॥४८॥ इति दशमे टीकायां द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥८२॥ त्र्यशीतितमे एवं च स्त्रीगणैः कृष्णकथोत्सवे द्रौप
दी कृष्णभार्याभिर्निजोद्वाहः सविस्तरः ॥१॥ अनयं कुशलं ॥१॥ तत्पादेक्षया हतमंहो येषां ते ॥२॥ महतां मनस्तः सकाशात् मुखद्वारतो निःसृतं कुत्र
कदाचिदेहंभृतां देहधारिणां देहकृत् ज्ञातावस्थितिः अविद्या तां छिनत्ति तथा तं देहंभृताः श्रवणदृष्टया ज्ञानं घट्टरेवाः कचित्त्वखोहेप्रभो

॥श्रीशुक उवाच॥ अध्यात्मशिक्षया गोप्य एवं कृष्णेन शिक्षिताः। तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तमध्यगन्॥४७॥
आहुश्च ते नलिननाभपदारविंदं योगेश्वरैर्हृदि विचिंत्यमगाधबोधैः। संसारकूपपतितोत्तरणावलंबं गेहं जु
षामपि मनस्युदियात्सदा नः॥४८॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे तीर्थयात्राप्रसंगे वृष्णिकुलसंगमो नाम
द्व्यशीतितमोऽध्यायः॥८२॥ श्रीशुक उवाच॥ तथानुगृह्य भगवान् गोपीनां सगुरुर्गतिः। युधिष्ठिरमथापृच्छत्स
र्वांश्च सुहृदोऽव्ययं॥१॥ त एवं लोकनाथेन परिपृष्टाः सुसत्कृताः। प्रत्यूचुर्हृष्टमनसस्तत्पादेक्षाहतांहसः॥२॥ कुतोऽशिवं
त्वच्चरणांबुजासवं महन्मनस्तो मुखनिःसृतं क्वचित्। पिबंति ये कर्णपुटैरलं प्रभो देहंभृतां देहकृदस्मृतिच्छिदं
॥३॥
त्वच्चरणांबुजासवं कर्णपुटैर्येऽलं पिबंति ते षां तत्र दुर्जनशंसाकालरूपात् कुतोऽशिवं भवतीत्यन्वयः कथंभूतं महात्मनां व्यासादी
नां मुखनिःसृतं कुचित् कदाचिदपि व्यासादिव्यासे स्वामात्मत्वेन जानतोऽनः दुःखं भवतीत्यर्थः नन्वीक्ष्य त्वत्पादेक्षामेव कथं तत्राह हे देहंभृ
त इति देहंभृतो जीवाः तेषां तत्र देहेन हेतुत्वेन उच्छृसंति जीवंति कोऽयं वान्यापकः प्राणपात् परैः अशोकाशश्वानंदेन स्पादिति स्फुरते अथवा ते
मुखनिःसृतं त्वच्चरणांबुजासवं पिबंति तेषां महामहात्मनां कुतोऽशिवमित्यन्वयः त्वत्तत्त्वं भगवत्कम्मस्कारकत्वायदेहंभृतां देहकृदस्मृ

श्रीद० ९०।
॥८१॥

[illegible] नताः स्मेत्यर्थः कथंभूतं आत्मधाम आत्मस्वरूपप्रकाशेन विधाता । निरस्ता आत्मकृता बुद्धिकृता निमित्तास्तिस्रो
[illegible] ऽवस्था यस्य अतएव आनन्दसंप्लवं सर्वानन्दैकस्वरूपं अखण्डं अपरिच्छिन्नं यतः नकुण्ठ नकुण्ठितो बोधो ज्ञानशक्तिर्यस्य तं नन्वेवंरूपस्य ता
श्रीकृष्णस्य कुतोऽस्मादिवद्देहप्रतीतिः अत आह । कालोपसृष्टेति कालेन उपसृष्टा विप्लुता ये निगमास्तेषामवने रक्षार्थं आत्ता उरीकृता योग
मायाया आकृतिर्निराकारा मूर्तिर्येन तं परमहंसानां गतिं त्वां आत्मलीलस्वरूपं त्वाऽस्माकं च तन्मायया एतत्सर्वं वैषयिकं त्यक्त्वा त्वामेव नताः स्मेति प

हित्वात्मधाम विधुतात्मकृतं त्र्यवस्थमानन्दसंप्लवमखण्डमकुण्ठबोधं । कालोपसृष्टनिगमावन आत्तयोगमायाकृतिं परमहंसगतिं नताः स्म ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ इत्युत्तमश्लोकशिखामणिं जनेष्वभिष्टुवत्स्वंधककौरवस्त्रियः । समेत्य गोविन्दकथा मिथोऽगृणंस्त्रिलोकगीताः शृणु वर्णयामि ते ॥ ५ ॥

श्रीद्रौपद्युवाच ॥ हे वैदर्भ्यच्युतो भद्रे हे जाम्बवति कौशले । हे सत्यभामे कालिन्दि शैब्ये रोहिणि लक्ष्मणे ॥ ६ ॥ हे कृष्णपत्न्य एतन्नो ब्रूत वो भगवान्स्वयं । उपयेमे यथा लोकमनुकुर्वन्स्वमायया ॥ ७ ॥

श्रीरुक्मिण्युवाच ॥ चैद्याय मार्पयितुमुद्यतकार्मुकेषु राजस्वजेयभटशेखरिताङ्घ्रिरेणुः । निन्ये मृगेन्द्र इव भागमजावियूथात्तच्छ्रीनिकेतचरणोऽस्तु मम मार्चनाय ॥ ८ ॥

[illegible] नताः स्म किं कृत्वा हित्वा किं आत्मधाम आत्मनाशरीरं धाम गृहं तत् च रेहं देहिकसंगं परित्यज्येत्यर्थः । समानम
वा नामिति प्रकारेणोत्तं ज्ञातव्यं त्वां नताः स्म किं कृत्वा ४ त्रिषु लोकेषु गीताः ५ कौशले हे सत्ये शैब्य मित्रविन्दे रोहिणी नाम काचित्षोडशसहस्रमहीषु तत्प्रधाना ६ हे कृष्णस्य पत्न्यः ७ मामांस्व
न्यत ४ त्रिषु लोकेषु गीताः ५ कौशले हे सत्ये शैब्ये मित्रविन्दे रोहिणी नाम काचित्षोडशमहीषु तत्प्रधाना ६ हे अन्याः श्रीकृष्णस्य पत्न्यः ७ मामांस्व
र्पयितुं संपादयितुं राजसु जरासंधादिषु उद्यतकार्मुकेषु सत्सु अजेयाः ये भटास्तेषां शेखरिता मुकुटाचरणेना अङ्घ्रिरेणुर्येन तेषां
मध्ये मृगेन्द्र इव धीत्यर्थः तस्य श्रीनिकेतस्य चरणो मम मार्चनाय लोकं ॥ ८ ॥

गो·कृ·उ·

८८

सनानेत्कीर्तुर्वधेनसिंहरूतेनतप्रहूतस्य । यस्यतेनमेनातेनलिप्तमनिशापंडुर्यश । श्वयमार्दुपरिहर्तुंकरसराजंजिमारत्नेसमंनसुपाजहार । श्यानीतवा
न । श्वपनंनतंमसिविरत्नमहात्‌ । तेनसापराधेनभीतः समेपितामजवेश्मी । जसायमादिशानदर्शे । ददौक्रूरोरिमः । प्रतिश्रुतामपीसर्षः । परिहतन
मेपिता । श्रंमंश्रीकृष्णसंजिनं । नापंसामिनंदैवमीश्वरं सीतापतिंप्रकाय । सानाविनवालानिसप्रविंशातिदिनान्यमुनाम्यधुप्यत । परीक्षितः । संज्ञानापरी

॥श्रीसत्राजितोवाच॥ योमेसनानिवधनप्रहूतातनेनलिप्तानिशापमपमार्दुमुपाजहार ॥ जिनाकरीराजमथरत्नमहातसते॥
॥नचीतः पितादिशतमांप्रजवेपिदत्तां ९ ॥जांबवानुवाच॥ प्राज्ञायदेहरूहमुंनिजनापदैवंसीनापतिंविनचलान्यमुनाम्यधु॥
॥ध्यत । साचापरीक्षितनउपाहरदर्हणंमांपारेप्रगृह्यमलिनाहमगृष्यहासी १० ॥कालिंद्युवाच॥ नपश्वरतीमांज्ञायस्वपाह॥
॥स्पर्शनाशया । सत्वोपेत्यागृहीत्वाणिंयोहंनदृहमार्जनी ११ ॥नंदोवाच॥ योमांस्वयंवरउपेत्यविजित्यसर्वान्नृमिन्येश्वसूप॥
॥गमिवात्मवलिंदिपारिः । मानंश्रमेपकृतः स्वपुरंप्रियोकसस्यालुमेनुभवमंघ्रिवनेजनत्वं १२ । श्रीकृष्णायनमः । श्रीश्री॥

[illegible] परीक्षितः । तंसात्वासीनापतिंदेवासाविनिज्ञाताया । हैप्रगृह्यमलिनासहमनार्हणमुपाहरत्‌ । श्वर्हणानयासमर्पितवान । श्वहोनहिंत्व
[illegible] सिनेत्याह । श्रमुष्याहंदासीति १ । सत्वार्जुनेन । तस्यगृहमार्जनीगृहेसंमार्जनकर्त्री ११ । मुनांसूपगनांस्ववलिंदिपारिः । सिंहइवे
[illegible] कृतः । अपकारंकुर्वनोविजितः । प्रियोकः लक्ष्मीनिवासः । तस्यांश्ववनेजनत्वंचरणक्षालनकर्तृत्वंभवतुजन्मजन्मनि १२

श्रीकृष्णः

८८

सप्रश्रयत्वात् स्वबमान् बलंच वीर्यंच प्रभावमात्मनीस्त्वामंगाथिन्यस्यति श्यपितानियेयातान् मे पित्रा स्वतान् संधः दितान् वनीपसे मां दाहं स्तिति
पानां बलस्य वीर्यस्य परिक्षेणाय तानतिप्रसिद्धान् वीक्ष्य दुर्मदः हन्तिपेतान् न त्वोशीघ्रमेव निगृह्य स्वपित्रा क्रीडन् वचो यासेनैव बंधा
जतोक्तान् नृजायस्मात् निरर३ वीर्यमेव मुत्कां दे यं यस्मात्मां दासीन्निः स हचतुरंगिणीं गजाश्वादि सेनायुक्तां ७ रं निन्ये तस्य श्रीकृष्णस्य मे दासं गृ

॥ ...सोवाच ॥ स प्रोक्तस्तेनेति बलवीर्यस्तुतीस्त्वामंगान् पित्रा कृतान् स्तितिप वीर्यपरिक्षेणाय तान्वीक्ष्य दुर्मदः हन्तुमारसा ॥
॥ निगृह्य क्रीडन् बबंध हयपाशिशवोर्जितोक्तान् ॥१३॥ स दृष्ट्वा वीर्यमुत्कां मां दासीन्निश्चतुरंगिणीं । यः पिनिर्जित्य राज ॥
॥ न्यान् निन्येत् तदास्य मस्तुमेऽर ॥ मित्रविन्दोवाच ॥ पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय दत्तवान् । कृष्णे कृष्णाय तद्वि ॥
॥ नाम्ना सौहित्यपास तोजनैः ॥१५॥ अस्य मे पादसंस्पर्शो जन्मनि जन्मनि कर्मनिर्मुक्तमायया येन नश्येत् परमात्मनः ॥१६॥
॥ ...सोवाच ॥ मम पित्राश्रुतजन्मकर्माचमृतात् मुहुर्नीत्वगीत मामतृप्तं चित्तं मुकुन्दे किल पमहत्तमया रतं समुसंस्मर ॥
॥ विहाय लोकं वान् ॥१७॥ श्रीकृष्णः

स्तु ७ हे कृष्णे हे श्रोपाहि न स्मिन्ने व चित्तं यस्मात्मां मम मातौहित्यपासेन पास तोजनैश्च तद्दमे पिता कृसंश्चाहूय दत्तवान् ॥१५॥ येन पादसंस्प
र्शेन श्रात्मनो मेन तस्मै वत्स्यावेश्वेयो भवेत्तः । पद्मायेन मन्त्रारेणश्चात्मनो जीवस्य नतश्रेयः । स एव उ तथा पर्यद्भिति ॥१६॥ तन्नि हे श्रीपरिय
पामित्रविंदायां न पामममापि चित्तं मुकुंद विषयमासीत् तु संसरणतु विचार्य पमहत्तमया रतः । किलम्मनोपिमम चित्तं श्रीमुकुंदस्या सेति ॥१७॥

पार

भा. १०. उ.
२८

तत्र श्रीकृष्णप्राप्त्युपायमचीकरत् । कोऽसावुपाय इत्याह । १८ । यथा राज्ञि स्वयंवरे पार्थस्येप्सया प्राप्तुमिच्छया कृतः । तथा मत्स्यं कारितवान् । पाञ्चालेन पार्थस्येप्सुना या
कृत । तर्हि इदमप्यर्जुनस्यैव किं नाविन्ध्यत् । तत्राह । अयं तु इति । स मत्स्यो बहिरेवाच्छन्नो नान्तः । अन्तर्जले संलग्नः पोऽयं दृश्यते संलक्ष्यते । अयं तु न तथा
किं तु स्तम्भमूले निहितकटाहे केवलं दृश्यते । यतो दृष्टिरधस्तादुपरि चलत्स्वमिति श्रीकृष्णव्यतिरेकेण न कस्यापि जेय इति भावः । १९ । २० । मत्स्यं वे

॥ ज्ञात्वा मम मतं साध्वि पिता दुहितृवत्सलः । बृहत्सेन इति ख्यातस्तत्रोपायमचीकरत् ॥ १८ ॥ यथा स्वयंवरे राज्ञि मत्स्यः पार्थेप्सया ॥
कृतः । अयं तु बहिराछन्नो दृश्यते स जले परं ॥ १९ ॥ श्रुत्वैतत्सर्वतो भूपा आययुर्मत्पितुः पुरं । सर्वास्त्रशस्त्रतत्त्वज्ञाः सोपाध्यायाः ॥
सहस्रशः ॥ २० ॥ पित्रा संपूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः । आददुः सशरं चापं वेद्धुं पर्षदि मद्धियः ॥ २१ ॥ आदाय व्यसृजन्केचि ॥
त्सज्यं कर्तुमनीश्वराः । आकोष्ठं ज्यां समुत्कृष्य पेतुरेकेऽमुनाहताः ॥ २२ ॥ सज्यं कृत्वापरे वीरा मागधांबष्ठचेदिपाः । भीमो दु ॥
र्योधनः कर्णो नाविंदंस्तदवस्थितिं ॥ २३ ॥ मत्स्याभासं जले वीक्ष्य ज्ञात्वा च तदवस्थितिं । पार्थो यत्तोऽसृजद्बाणं नाछिनत्पस्पृ ॥
शे परं ॥ २४ ॥ राजन्येषु निवृत्तेषु भग्नमानेषु मानिषु । भगवान्धनुरादाय सज्यं कृत्वाथ लीलया ॥ २५ ॥ तस्मिन्संधाय विशि ॥
खं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले । छित्वेषुणापातयत्तं सूर्ये चाभिजिते स्थिते ॥ २६ ॥ दिवि दुंदुभयो नेदुर्जयशब्दयुता भुवि । देवाश्च कुसु ॥
॥ मासारान्मुमुचुर्हर्षविह्वलाः ॥ २७ ॥ श्रीकृष्ण ॥

धं पर्षदि संसदि मद्धियः मध्येव धीर्येषां मिति । अन्यचित्ता न वेद्धुं शक्ता इति भावः । तदेवाह । आदायेति । २१ । अमुना चापेन । २३ । नाविदंस्तदवस्थिति
मिति मागधाद्यो नाम्बष्ठ्याः शल्यादिरेव । मत्स्याभासं जितं तेष्वर्थः । २३ । यत्तो यत्नवान् । असृजत् त्यक्तवान् मुमोच । स बाणो मत्स्यं नाच्छिनत् । परं केवलं पस्पर्श ता

श्रीकृष्णः
२८

नगवस्याप्रिहर्षो निर्गरेणोस्मान मे वानुवर्तयंस्याह। वाभ्यां। नद्दंगमिति। ननहाकलौ। कलस्वनैर्नूपरैपयौता:॥ चद्रचांरंगंप्राविशं। कनकोज्ज
लोरत्नमालां निवीर्यप्रावरस्य परिधाय च नीवीबंधेन। कौशिकाग्रे उन्नमकोशेयवस्त्रे। सव्रीडेहासो यस्मिंस्तद्दरं यस्या:। साकवर्यध्विता:। म
जोपपासा। २८। उरवः कुंतलायस्मिन् कुंडलयोस्तिसोपयोर्लगंडस्थले यस्मिन् तदेवतच्च शिरः। संतापहरो हासो येषु तैः। करात्तमोहै:। स्वप
गवीस्तत्त्वविलासै:। स्वतुरक्तो हृदयं यस्या: साहं। २९। ३ हे याज्ञसेनि स्पहि। श्रीकृष्ण ईशो मया रन्तेसि। स्पर्द्धतस्पर्द्धमाना:। नन्वैवपरमेश्वर्य्या

॥ नद्दंगमाविशमहंकलनूपुराभ्यां पद्भ्यां प्रगृह्य कनकोज्ज्वलरत्नमालां। नूत्नेनिवीयपरिधायच कौशिकाग्रे सव्रीडहास॥
॥ वदनाकवरीधृतसत्कुसुमा। २८। उन्नीयवक्त्रमुरुकुंतलकुंडलत्विट्गंडस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षै:। राज्ञो निरीक्ष्य परित:॥
॥ शनैर्मुरारेरंसेनुरक्तहृदया निदधे स्वमालां। २९। तावन्मृदंगपटहा: शंखवेणुपणवानकाहया:। निनेदुर्नटनर्तक्यो ननृ॥
॥ तुर्गायकाजगुः। ३०॥ एवं वृते भगवति मयेशे नृपयूथपाः। नसेहिरे याज्ञसेनि स्पर्द्धन्तो हृच्छयार्दिताः। ३१॥ मां॥
॥ तावद्रथमारोप्य हयरत्नचतुष्टयं। शार्ङ्गमुद्यम्य सन्नद्धस्तस्थावाजौ चतुर्भुजः। ३२॥ दारुकश्चोदयामास कांचनोपस्करं॥
॥ रथं। मिषतां भूभुजां राज्ञि मृगाणां मृगराडिव। ३३। तेन्वसज्जंत राजन्या निषेद्धुं पथि केचन। संयत्ता उद्धृतेष्वासा ग्रामसिं॥
॥ हा यथा हरिं। ३४। श्रीकृष्ण:॥

इव वनं कुतः। मद्दिव्य सरस्तत्राह हृच्छयार्दिता इति। हृच्छयेन कामेनातुरा विवशा:। कामाविर्जिता नास्पर्द्धन्त इति भाव:। ३१। हयरत्नानां चतुष्टयं यस्मिन्
तं रथं वाभ्यां मामालिंग्य वाम्यां धनुरालोग्य ह्रीनास्वचतुर्भुजस्तस्थौ। ३२। मृगाणां मिषतां मृगराडिव। तदा हरिर्जग्रामेति शेषो ज्ञातव्य:। दारुकः सेवक
गराजो यथा। ३३। न्वसज्जंत पदव... ... पथि ... यथा ... ३४। दृष्टेष्वासा:। उद्दीत

ना०६३०
८०

दर्विंधाः दर्पं नीतिर्विध्वजः । ध्वजेषु पटाः यस्यां विचित्राः शोणतोरणा नियस्यां सैव शास्त्रवतां कुशस्थलीं पुरीं यदुपतिं समाविशत् । केतुस्थलं रुतं । तत्केतनं मं
डलं अन्नलाचलं वा ॥३५॥ ३६ महार्हवाससः । प्रवृत्तिभिः सुहृद्भिः पूजयामासः ॥३७॥ तत्स्यादिभिः सह आयुधानि पूर्णाय पिनस्याद्ददौ ॥३८॥ ६ मागधैश्चैव यं

॥ निवृत्य पश्चात्कृष्णोऽपि त्वं सात्यकिना सुरः । सज्जं कृत्वा धनुर्दिव्यं प्रवर्षञ्छरैर्नृपान् ॥३५॥ ते शार्ङ्गच्युतबाणौघैः कृत्तबाहूङ्घ्रि ॥
॥ कंधराः । निपेतुः प्रधने केचित् एके संत्यज्य दुद्रुवुः ॥३५॥ ततः पुरीं यदुपतिरत्यलंकृतां रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणां । कु ॥
॥ शस्थलीं दिवि भुवि चाभिसंस्तुतां समाविशत्तरणिरिव स्वकेतनं ॥३६॥ पिता मे पूजयामास सुहृत्संबंधिबांधवान् । महा ॥
॥ र्हवासोऽलंकारैः शय्यासनपरिच्छदैः ॥३७॥ दासीभिः सर्वसंपद्भिर्भटेभस्यंदनवाजिभिः । आयुधानि महार्हाणि ददौ पूर्णस्य ॥
॥ भक्तितः ॥३८॥ आत्मारामस्य तस्येमा वयं वै गृहदासिकाः । सर्वसंगनिवृत्त्याद्धा तपसा च बभूविम ॥३९॥ महिष्य ऊचुः ॥
॥ भौमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा ज्ञात्वाथ नः क्षितिजये जितराजकन्याः । निर्मुच्य संसृतिविमोक्षमनुस्मरंतीः पदंबु ॥ प्र १
॥ जं परिणिनाय य आप्तकामः ॥४०॥

सर्वसंगनिवृत्त्या तपसा स्वधर्मेणाश्रमात्ता तस्य गृहदासिका बभूविम ॥३९॥ क्षितिजये दिग्विजये जितानां राज्ञां कन्या नः अस्मान् तेन रुद्धा ज्ञात्वा ॥ श्रीरामः ॥
ततो निर्मुच्य संसृतेर्विमोक्षोपायमात् । तत्पदांबुजं अनुस्मरंतीर्नः परिणिनाय ॥ उद्धृत्य ताः प्रकामोऽपि यः ॥४०॥ श्री ॥८

नवयमिति साम्राज्यादि न कामयामहे किंतु एतस्य श्रीमत्पादरजो मूर्ध्ना वोढुं कामयामह इति ननु नसेगहितोऽपूर्वं सर्वसंपद्भजः किमेवं का
म्यते आहुः हे साध्वि साम्राज्यं सार्वभौमं पदं स्वाराज्यमैंद्रपदं भोज्यं तदुजयभोगजो... विविधं राजन इति विराट् तस्य भावो वैराज्यं त्वणिमादिसिद्धि
जातं त्वमित्यपरे पारमेष्ठ्यं ब्रह्मपदं आनंत्यं मोक्षं हरेः पदं तत्सालोक्यादि न तु कामयामह इति ४१ यद्वा बहुं च ब्रह्मलोकक्रमेण प्राग्गादिरिक्तु
चतुष्पाधिपत्यानि साम्राज्यं भोजस्वाराज्यभोज्यानि यथाविध्यानि तत्किं पादरज एव काम्यते अत आहुः श्रियः कुच कुंकुमगंधाढ्यमिति

॥ न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भोज्यमप्युत । वैराज्यं पारमेष्ठ्यं च आनंत्यं वा हरेः पदं ॥४१॥ कामयामह एतस्य श्रीमत्पा॥
॥ दरजः श्रियः । कुचकुंकुमगंधाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभृतः ॥४२॥ व्रजस्त्रियो यद्वांछंति पुलिंद्यस्तृणवीरुधः । गावश्चारय॥
॥ तो गोपाः पादस्पर्शं महात्मनः ॥४३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥८३॥ श्रीशुक उवा॥
॥च॥ श्रुत्वा पृथा सुबलपुत्र्यथ याज्ञसेनी माधव्यथ क्षितिपपत्न्य उत स्वगोप्यः । कृष्णेऽखिलात्मनि हरौ प्रणयानुबंधं॥
॥ सर्वा विसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः ॥१॥ इति संभाष्यमाणासु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृषु । आययुर्मुनयस्तत्र कृष्णरामदिदृ॥
॥क्षया ॥२॥ द्वैपायनो नारदश्च च्यवनो देवलोऽसितः । विश्वामित्रः शतानंदो भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥३॥ श्रीकृष्णाय नमः श्रीराम॥

ब्रह्मादिसेव्याः श्रियापि सेवितं तत्पादरेणुं भावः ननु नार्हसि पति दुर्लभं नाकिं तद्वांछ्यात आह व्रजस्त्रिय इति ४२ यत्र य पा गावः गाः मह
त्मनोपि गाश्चारयतः पादस्पर्शं गोपा यथावांछंतितद्वत् तस्य तृणं गुल्मं इति भावः ॥४३॥ इति त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥८३॥ चतु
र्शीतिधिकाशीतितमे मुनिसमागमे वसुदेवमखोत्साहं वंधुप्रस्थापनादिकं ॥ सुबलस्य पुत्री गांधारी माधवी सुभद्रा क्षितिपानां राज्ञां पत्न्यः स

भा०द०
८१

आनर्चुः पूजितवंतः ।६।७ धर्मगोप्त्री तनुर्यस्य स धर्मगुप्तनुः यतानि यतानि वाक्पस्य स इत्यतः शृण्वतः ८ जन्मभृतः सफलजन्मानः तत्फलं जन्मफलं किं तत् यत्
योगेश्वरदर्शनं किंच पुण्यात्मकं दर्शनमेवेतानारेदेवानामपि दुःप्राप्यं अस्माकं तु स्पर्शनादिकमपि कथं नु घटितमिति विस्मयेनाह किमिति ९ स्वल्पतपसां
स्पर्शनादिमात्रेण यो बुद्धिर्येषां तेषां अर्चायां देवप्रतिमायां देवशति चक्षुर्येषां तेषां योगेश्वरस्य दर्शनादिकमिदं किं कथं संभावितमित्यर्थः एतत्र पंचपतितिलिः

	रामः सशिष्यो भगवान् वशिष्ठो गालवो भृगुः	पुलस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च मार्कंडेयो बृहस्पतिः ४ द्वितस्त्रितश्चैकतश्च ब्रह्मपुत्र	
|स्तथांगिराः	अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च वामदेवादयोऽपरे ५ तान् दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रागासीना नृपादयः	पांडवाः कृष्णरामौ च|
	प्रणेमुर्विश्ववंदितान् ६ तानानर्चुर्यथा सर्वे सहरामोऽच्युतोऽर्चयत्	स्वागतासनपाद्यार्घमाल्यधूपानुलेपनैः ७ उवाच सु	
|खमासीनान् भगवान् धर्मगुप्तनुः	सदसस्तस्य महतो यतवाचोनुशृण्वतः ८ श्रीभगवानुवाच || अहो वयं जन्मभृ|
|तो लब्धं कार्त्स्न्येन तत्फलं	देवानामपि दुःप्रापं योगेश्वरप्रदर्शनं ९ किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषां	दर्शनस्प|
	र्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकं १० न ह्यम्मयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः	ते पुनंत्युरुकालेन दर्शनादेव साधवः	
	११ नाग्निर्न सूर्यो न च चंद्रतारका न भूर्जलं खं श्वसनोथ वाङ्मनः	उपासिता भेदकृतो हरंत्यघं विपश्चितो घ्नंति मुहू	
	र्तसेवया १२	

१० अम्मयानि तीर्थानि न इति नकिंतु तीर्थादिचिन्जनं सेवपरंतु उरुकालेन फलं ति साधवः दर्शनादेव ११ वाङ्मनसयोरप्युपासनाविषयत्वं
ब्रह्मोपासनाद इति श्रुतेः अयथन्यदलं मज्ञानं न हरंति अत्र हेतुः भेदकृतः भेरकर्तारः यदा भेदबुद्धिं कुर्वतः पुंसः विपश्चितो निरस्तभेदात् ते तु मुहू
र्तमात्रसेवयोऽपघ्नंतीति १२ श्री

श्री हस्तः
८१

...पुष्पात्स्वजमानो तिमंदस्याह यस्येति आत्मबुद्धिः रहमितिबुद्धिः त्रयो धातवो वातपित्तश्लेष्माणः प्रकृतयो यस्य त
स्मिन् कुणपे शरीरे स्वधीः स्वीया इति बुद्धिः भौमे भूविकारे इज्यधीः देवताबुद्धिः तीर्थमितिबुद्धिः अभिज्ञेषु तत्त्ववित्सु यस्य ताः यो न भजति स एव
गो खर इव ... तृणं अस्य विवेकी यद्वा गवां तृणादिभारवाहः खरो गर्दभ इति १३ दुरन्वयं अननुरूपं त्वमंतो अनवस्थिता धीर्बुद्धिर्येषां ते
१४ ईशितव्यतां अनीश्वरतादिकर्माधिकारितां जनसंग्रहमात्रमेतदित्यूचुः स्मयंतः हसंतः अननुरूपविडंबनं तच्चाहुः यन्मायया येति

॥यस्यात्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके स्वधीः कलत्रादिषु भौम इज्यधीः यत्तीर्थबुद्धिः सलिले न कर्हिचिज्जनेष्वभिज्ञेषु स एव
॥गोखरः १३॥श्रीशुक उवाच॥ निशम्येत्थं भगवतः कृष्णस्याकुंठमेधसः । वचो दुरन्वयं विप्रास्तूष्णीमासन् भ्रमद्धियः॥
१४ चिरं विमृश्य मुनय ईश्वरस्येशितव्यतां । जनसंग्रह इत्यूचुः स्मयंतस्तं जगद्गुरुं॥१४॥मुनय ऊचुः॥ यन्मायया तत्त्ववि
॥दुत्तमा वयं विमोहिता विश्वसृजामधीश्वराः । यदीशितव्यायति गूढ ईहया अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं॥१५॥अनीह एत
॥द्बहुधैक आत्मना सृजत्यवत्यत्ति न बध्यते यथा । भौमैर्हि भूमिर्बहुनामरूपिणी अहो विभूम्नश्चरितं विडंबनं॥१७ श्री॥

१५ तत्त्वविदुत्तमा अपि वयं कालतो मायया विमोहिता इति तमाहुः यदिति यत् यस्मात् ईहया नरचेष्टितेन गूढः सन् ईशितव्यायति
अनीश्वरवदाचरतीति भवान् ननु हमीश्वर एवेति किमित्येवमाचरेयं तत्राहुः अहो इति भगवतस्तव चेष्टितं विचित्रं अतस्तस्मिन् भगवत्येवमाहुः
अनीह इति १६ अनीहः अक्रियः एक एव आत्मना स्वरूपमात्रेण बहुधा तत्र दृष्टांतः यथा भौमैरिति भौमैर्घटादिविकारैरुपलक्षिता बहु
॥हं जन्मादिचरितं विडंबनमनुकरणमात्रं न तु तत्त्वमिति १६ श्री

भा०द०उ०
८२

जनसंग्रहमाहुः। अथापीति त्रिभिः। सत्त्वं शुद्धसत्त्वात्मकं रूपं बिभर्षि स्वलीलया। आचारेण वेदपथं च बिभर्षि अत एव ब्राह्मणेषु बहुमानं करोषी
ति सहेतुकमाहुः। ब्रह्मेति। १९। ब्रह्म वेदरूपं ते शुक्लं शुद्धं ते हृदयं अन्तरंगरूपं कुत इत्यत आहुः। यत्रेति। यत्र ब्रह्मणि व्यक्तं कार्यं अव्यक्तं कारणं ततः
परं सत्। तस्मात् ब्रह्म च तपआदिभिरुपलब्धं तत्त्वं ब्रह्म। १८। तस्माद्वेदप्रवर्तकं ब्राह्मणकुलं शास्त्रयोनेर्वेदप्रमाणकस्य तव स्वधाम श्रे
ष्ठमुपलब्धिस्थानं सभाजयसि संपूजयसि तत्तस्मादेव कारणात्। त्वं ब्रह्मण्यानामग्रणीर्मुख्यः। तत्प्रवर्तकः सत्कर्मी च त्वमित्यर्थः। तस्मादीशा

॥ अथापि काले स्वजनाभिगुप्तये बिभर्षि सत्त्वं खलनिग्रहाय च। स्वलीलया वेदपथं सनातनं वर्णाश्रमात्मा पुरुषः परो भ
वान्॥ १८॥ ब्रह्म ते हृदयं शुक्लं तपःस्वाध्यायसंयमैः। यत्रोपलब्धं सद्व्यक्तमव्यक्तं च ततः परं॥ १९॥ तस्माद्ब्रह्मकुलं ब्रह्मन्
शास्त्रयोनेस्त्वमात्मनः। सभाजयसि सद्धाम तद्ब्रह्मण्याग्रणीर्भवान्॥ २०॥ अद्य नो जन्मसाफल्यं विद्यायास्तपसो दृशः॥
त्वया संगम्य सद्गत्या यदन्तः श्रेयसां परः॥ २१॥ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाकुण्ठमेधसे। स्वयोगमाययाच्छन्नमहि
म्ने परमात्मने॥ २२॥ न यं विदन्त्यमी भूपा एकारामाश्च वृष्णयः। मायाजवनिकाच्छन्नमात्मानं कालमीश्वरं॥ २३॥ य
था शयानः पुरुष आत्मानं गुणतत्त्वदृक्। नाममात्रेन्द्रियाभातं न वेद रहितं परं॥ २४॥ श्रीकृष्णाय नमः। श्रीकृष्णाय॥

स्वजनेषु जनसंग्रहमात्रं च यं तु तव संगत्या कृतार्था इत्याहुः। अद्येति त्रिभिः। २०। सतां संगत्या त्वया संगम्य सत्संगं प्राप्य यत् यतः यस्मात् श्रेय
सां परोऽवधिः। २१। एकस्मिन्नेव त्वय्यात्मन्यारामो येषां तेऽपि कालं सृष्ट्यादिकारिणं ईश्वरं नियन्तारं एतत्सहेतुकं तमाहुः। यथेति। २३। शयानः
स्वप्नान् पश्यन् गुणतत्त्वदृक् स्वप्नविषयेषु तत्त्वदृष्टिः नाममात्रेन्द्रियेण मनसा भासमानं सिंहव्याघ्रादिरूपं आत्मानं वेत्ति रहितं देह

श्रीकृष्णः॥
८२

एवं त्वां नाममात्रेषु स्वप्नादिवत्तुल्येषु विषयेषु इंद्रियैर्या ईहा प्रवृत्तिः सैव माया या विभ्रमाच्छिन्नो न वेद स्मृतेर्विवेकस्योपप्लवान्नाशात् २५ अघौघम
र्षं नशं करोतीति यद्गंगाख्यं तीर्थं तस्यास्पदं मांघ्रिं स्वयं ते हृदि सुपक्वयोगैरपि हृदि कृतं केवलं न तु दृष्टं तस्य ते अंघ्रिं ददृशिम दृष्टवंतो वयं बहुभिः
७ तपेः स्वतोस्मान्नत्वाननुगृहाण भक्तान्न ह्यनुग्रहं कुर्वित्यर्थः न च किं भक्त्या यथा पूर्वं तप एव तप्स्यामिति नेत्याहुः उत्सिक्तया

॥ एवं त्वां नाममात्रेषु विषयेष्विंद्रियेहया ॥ मायया विभ्रमच्छिन्नो न वेद स्मृत्युपप्लवात् २५ तस्याद्य ते ददृशिमांघ्रिम ॥
॥ घौघमर्षतीर्थास्पदं हृदि कृतं सुविपक्वयोगैः । उत्सिक्तभक्त्युपहताशयजीवकोशा आपुर्भवद्गतिमथोनुगृहाण ॥
॥ भक्तान् २६ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यनुज्ञाप्य दाशार्हं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरं । राजर्षे स्वाश्रमान्गंतुं मुनयो दधिरे मनः २७
॥ तद्वीक्ष्य तानुपव्रज्य वसुदेवो महायशाः । प्रणम्य चोपसंगृह्य बभाषेदं सुयंत्रितः २८ ॥ श्रीवसुदेव उवाच ॥ नमो वः सर्व ॥
॥ देवेभ्यः ऋषयः श्रोतुमर्हथ ॥ कर्मणा कर्मनिर्हारो यथा स्यान्नस्तदुच्यतां २९ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ नातिचित्रमिदं विप्रा ॥
॥ वसुदेवो बुभुत्सया ॥ कृष्णं मत्वार्भकं यन्नः पृच्छति श्रेय आत्मनः ३० ॥ संनिकर्षोत्र मर्त्यानामनादरणकारणं ॥ गांगं हि ॥
॥ त्वा यथान्यांभस्तत्रत्यो याति शुद्धये ३१ ॥ श्रीवत्साय ॥ दामोदराय ॥ श्रीगोपालजी शाहय ॥ श्री काशिकावासीनमः ॥

भक्त्या उपहतः प्राप्तनाशः लिंगो जीवकोशो येषां त एव पूर्वे भगवद्गतिमापुस्तान्न इति २६ २७ उपसंगृह्य चरणौ पाणिभ्यां धृत्वा बभाषे इदमिति
संधिरार्षः २८ सर्वदेवमयेषु तेभ्यः यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसंतीति श्रुतेः येन कर्मणा यथाकृतेन च कर्मणां निर्हारो नि
शेषेण नाशः भवति तदुच्यतां २९ श्रीकृष्णहिता स्मान्नः पृच्छतीति विस्मितान्प्रत्याह नारदः नातीति बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया ३० मत्रत्यः गंगातीरवासी ३१ ॥

भा॰द॰उ॰
८३

श्रीकृष्णोऽर्भकत्वाभावेनैव विद्याविद्ये भिन्नत्याह यस्येति ॥ द्वाभ्यां ॥ यस्यानुभूतिर्ज्ञानं कुतश्चिदपि न रिष्यति न नश्यति ॥ तर्हि कथं ॥ कालेन अर्कादिकाफलवत्
स्य विशस्य स्वलयपोत्पत्त्यादिनापि ॥ स्वत एव विद्युदादिवत् ॥ अन्यस्माच्च मुद्गरादिवत् ॥ घटादेः ॥ गुणतो हृष्यां तरोत्पन्ने ॥ न मे वं कुतश्चिदप्यवा
हतानुभवं ३२ ॥ अत एवेश्वरं ॥ किंच ॥ अद्वितीयं कुलं ॥ अन्यः ॥ प्राकृतः ॥ उपगूढमाच्छन्नं मनुष्यं मन्येते ॥ तैः ॥ क्लेशकर्मादिभिः ॥ तत्र क्लेशा रागादय
स्तन्मूलानि कर्माणि च तत्परिपाके ॥ सुखदुःखे च सत्वादिगुणानां पुनः प्रवाहस्तैः ॥ प्राणादिभिश्च स्वविभवैः ॥ स्वकार्यैः ॥ अत्र दृष्टान्तः ॥ अत्र तु

॥ यस्यानुभूतिः कालेन लयोत्पत्त्यादिनास्य वै ॥ स्वतोऽन्यस्माच्च गुणतो न कुतश्चन रिष्यति ३२ ॥ तं क्लेशकर्मपरिपाकगुण ॥
॥ प्रवाहैरव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयं ॥ प्राणादिभिः स्वविभवैरुपगूढमन्यो मन्येत सूर्यमिव मेघहिमोपरागैः ३३ ॥
॥ अथोचुर्मुनयो राजन्नाभाष्यानकदुन्दुभिं ॥ सर्वेषां शृण्वतां राज्ञां तथैवाऽच्युतरामयोः ३४ ॥ कर्मणा कर्मनिर्हार एष सा ॥
॥ धुनिरूपितः ॥ यच्छ्रद्धया यजेद्विष्णुं सर्वयज्ञेश्वरं मखैः ३५ ॥ चित्तस्योपशमोऽयं वै कविभिः शास्त्रचक्षुषा ॥ दर्शितः सुग ॥
॥ मो योगो धर्मश्चात्ममुदावहः ३६ ॥ अयं स्वस्त्ययनः पंथा द्विजातेर्गृहमेधिनः ॥ यच्छ्रद्धयाप्तवित्तेन शुक्लेनेज्येत पूरुषं ॥
॥ ३७ ॥

भावः ॥ रागादिभिः ॥ स्वविभवैः ॥ सूर्यमिवेति ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ चित्तस्योपशमः ॥ उपशमहेतुः ॥ योऽसौ मोक्षोपायश्च ॥ शास्त्रैरात्ममुदावहतीति ॥ न पासुगमः ॥
प्रवृत्त्याश्रयत्वात् ॥ धर्मश्चावश्यकः ॥ अन्यथा विहिताकरणेन मालिन्यप्रसंगात् ॥ ननु कर्मणा प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशु
रित्यादिना त्यागस्यैव विहितत्वात्कथं ॥ कर्म मोक्षोपाय इत्याशंक्य ॥ श्रातवेत्त्यागस्याशंसत्वादित्याशयेनाह ॥ अयमिति सार्द्धचतुर्भिः ॥
३८ ॥ स्वस्त्ययनः ॥ क्षेमः ॥ ईयते ॥ नेनेति ॥ तथा श्रद्धयाभिः ॥ कामनया शुद्धेन ॥ आप्तेन वित्तेन पुरुषं ईश्वरं यजेतेति यत् ॥ एष पंथाः ३७ ॥ श्री

॥ श्रीकृ...॥
८३॥

[illegible] कृष्णात [illegible] श्यां अनुजो विदुरः पार्थो युधिष्ठिरो भीमार्जुनौ यमौ नकुलसहदेवौ [illegible] हृदेनालिंग्य [illegible] देवांते ५८
मनोप्येषमविषयः तमेव महार्णवः ५९ मूढानां बलेन योगिनां ज्ञानेनापीत्यर्थः तत्कृतलाभः अस्मान्निति ६१ कृतान्नेषु सुकृतमुपकारमजानतु
सत्सु मैत्र्यं चावद्भिः प्रतिकल्पानुपमा मैत्री यमर्पिता अफलापि प्रसुका [illegible] पि कर्हिचिद्यद्यस्मान्निवर्तते न स्माही [illegible] तः [illegible] पोयं मवत्ता

॥धनराशृङ्ग अर्जुनः पार्थो भीमोऽनिलः पश्यापमौ नारदो भगवन्व्यासः सुहृत्संबंधिबांधवाः ५७ वंधून्परिष्वज्य यदून्सौहृद॥
॥क्लिन्नचेतसः यदुपुरिरहत्नेष्वेशा स्वरेशं श्वापरे जनाः ५८ नंदस्तु सह गोपालैर्दृष्टस्यापूजयार्चितः कृष्णरामो [illegible] यसेनाद्यैश्च॥
॥वासीदं धुवत्सलः ५९ वसुदेवोजसोजीय मनोरूपमहार्णवं सुहृत्तः प्रीतमनानंदमाहाक्रूरेश्वशत्त्वाः ६० श्रीवसुदेव उवा॥
॥च॥ भ्रातरीशः कृतः पाशो नृणां यः स्नेहसंज्ञितः तं दुस्त्यजमहं मन्ये शूराणामपि योगिनां ६१ अस्मास्वप्रतिकल्पेयं॥
॥यत्कृतान्नेषु सत्तमैः मैत्र्यर्पिताफला चापि न निवर्तेत कर्हिचित् ६२ प्रागकल्पाच्च कुशलं भ्रातर्वो नाचराम हि अधुना॥
॥श्रीमदांधाक्षा न पश्यामः पुरः सतः ६३ मा राज्यश्रीरभूत्पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद स्वजनानुत वंधून्वा न पश्यति य॥
॥यांधदृक् ६४ एवं सौहृदशैथिल्यचित्त आनकदुंदुभिः रुरोद तत्कृतां मैत्रीं स्मरन्नश्रुविलोचनः ६५ श्रीकृष्णायनमः॥

मितिगम्यते इत्यर्थः अकल्पनमेवाह ६२ मानिनि हे भ्रातः अकल्पात् असमर्थत्वात् वः कुशलं प्रियं न हि आचराम न कृतवंतो वयं श्रीम
॥देनांधा न्यस्तीणि येषां ते ६३ राज्यश्रीर्माभूत् पांसो डागमः ६४ श्रीकृष्णः श्रा

अद्यश्व इति आतर्निर्गमे श्वो वा परतो हे गम्यतामिति अपरतो हे निर्गमे श्वो पगम्यतामिति पुनः पुनरेवं मानितः ६६ यापितः महता स्नेहेन प्रस्थापि
तः ६७ ६८ ६९ ७० यदुदेवस्य वसुदेवस्य महोत्सवं यत्राशीत् तत्रत्यं सुहृत्संदर्शनादिकं चेति ७१ इति दशमे चतुराशीतितमोध्यायः ॥ ८४ ॥ पंचाशी

॥ नंदस्तु सख्युः प्रियकृत्प्रेम्णा गोविंदरामयोः अद्यश्व इति मासांस्त्रीन् यदुभिर्मानितोवसत् ६६ ततः कामैः पूर्यमाणः स॥
॥व्रजः सहबांधवः परार्घ्याभरणक्षौमनानानर्घपरिछदैः ६७ वसुदेवोग्रसेनाभ्यां कृष्णोद्धवबलादिभिः दत्तमा॥
॥दाय पारिबर्हं यापितो यदुभिर्ययौ ६८ नंदगोपाश्च गोप्यश्च गोविंदचरणांबुजे मनः क्षिप्तं पुनर्हर्तुमनीशा मथु॥
॥रां ययुः ६९ बंधुषु प्रतियातेषु वृष्णयः कृष्णदेवताः वीक्ष्य प्रावृषमासन्नां ययुर्द्वारवतीं पुनः ७० जनेभ्यः कथ॥
॥यांचक्रुः यदुदेवमहोत्सवं यदासीत्तीर्थयात्रायां सुहृत्संदर्शनादिकं ७१ यद्दंकीर्तयेन्नित्यं शृणुयाद्वापि नित्यतः॥
॥श्रवणात्रयविनिर्मुक्तो गोविंदस्य प्रियो भवेत् ७२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे तीर्थयात्रानुवर्ण॥
॥ने चतुराशीतितमोध्यायः ॥ ८५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथैकदात्मजौ प्राप्तौ कृतपादाभिवंदनौ वसुदेवोभिनंद्याह॥
॥प्रीत्या संकर्षणाच्युतौ १ मुनीनां च वचः श्रुत्वा पुत्रयोर्धामसूचकं तद्वीर्यैर्जातविश्रंभः परिभाष्याभ्यभाषत २ श्री॥

तितमे रामकृष्णौ संप्रार्थितौ सुतौ पितृज्ञानमयो मात्रे मृतान्सुतानानयद्धतां १ नंदयित्वा कृतहेतौ यात्रायां सुहृदो वृहन् तत्राज्ञानं ततः
पिष्टो दिशान्यतत्स्तुतिः २ धामप्रभावस्तत्सूचकं जातविश्रमः उत्पन्नविश्वासः परिभाष्य संबोध २ श्रीकृष्णाभ्यां नमः श्री

॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ ८२ ॥

अस्य वां वस्य यत्साक्षात्स्वरूपं तत्कारणं प्रधानपुरुषौ नाम परौ तयोरपि कारणत्वेनेश्वरौ च साक्षाद्युवामिति जाने न्विदं विश्वं मन्ये कैः कारकै
र्क्रियमाणं कुतः प्रधानपुरुषात्मकं कुतस्तत्राभावयोः कारणत्वेनेश्वरत्वं तत्राह यत्रेति ३ यत्राधिकरणे येन कर्त्रा करणेन वा यतो पादान
वसुदेव उवाच। त्त यस्य संबंधेन वस्यार्थं यस्य कारणत्वे पि निमित्ततोक्ता यस्मै संप्रदानाय यद्यदिति प्रयोज्यकर्तृ कर्म कारके दर्शिते ननु तयोर्नाशित्वेन यथो
क्ते करोति क्रियमाणेन न कश्चित्कर्मणा विना नवस्य सर्वस्य कर्त्ता च करोतेः कर्म जायते न यथा करोत्स्य सर्वस्य कर्त्ता न चिंतु सप्रयोजक आ

कृष्ण कृष्ण महायोगिन् संकर्षण सनातन जाने वामस्य यत्साक्षात्प्रधानपुरुषौ परौ ३॥
॥यत्र येन यतो यस्य यस्मै यद्यद्यथा यदा ॥ स्यादिदं भगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ ४॥
॥एतन्नानाविधं विश्वमात्मसृष्टमधोक्षजः आत्मनानुप्रविश्यात्मन्प्राणो जीवो बिभर्ष्यज ५॥

स १

चिंता नमस्कृत्य प्रयोज्यतं प्रपद्यते इति च समस्तं तथाप्यवस्थाने देनमेदो विवक्षितः दृश्यते चावस्थाभेदः संदुलानोदनं पचति मृद्घटं करो
तीति तदेवं सम्प्रदि नमस्यार्थो दर्शितः यथेति यदेति च क्रियाविशेषणत्वेनान्नानामन्येषां चाव्ययानामर्थः स्यादिति क्रियापदार्थोपलक्षणं॥
एवं सर्वं पंचमहद्भूतात्कारणेन भगवद्रूपतां विधत्ते इदं साक्षादिति प्रधानं नेगंधं पुरुषो नो कांतयोरीश्वरो न भगवांस्त्वमेव साक्षादिति त
योर्भेदेन्न तिप्रत्येक वचनं किंच साधारणे पोषणं कर्त्रपित्वमेवेत्याह एतदिति ४ हे आत्मन् प्राणः क्रियाशक्ति जीवो ज्ञानशक्तिरूपस्तन्

ननुप्राणादीनां विचित्रशक्तीनां कारणत्वावगमात्कथं परमेश्वरस्यैव कारणत्वेन सर्वात्मकत्वमुच्यत इत्याशंक्य प्राणादिशक्तयोपि तस्यैवेत्याह प्रा-
णादीनामिति प्राणः सूत्रं तदादीनां विश्वसृजां विश्वकारणानां याः शक्तयस्ताः परस्य परमकारणस्येश्वरस्यैव कुतः पारतंत्र्यात् यथा वेध-
शक्तिर्न बाणस्य अपितु पुरुषस्य तद्वदित्यर्थः ननु भगवतः प्राणादिवत्स्वातंत्र्यमेव किं न स्यात् अत आह वैसादृश्यात् द्वयोरिति
चेतनाचेतनत्वेन विसदृशत्वात् द्वयोश्चेतनत्वे चेतनपारतंत्र्यमेव युक्तमित्यर्थः यद्वा प्राणादिषु द्वयोर्द्वयोरेवानावद्विसदृशत्वं वित-

॥ प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो याः परस्य ताः ॥ पारतंत्र्याद्वैसादृश्याद्द्वयोश्चेष्टैव चेष्टतां ॥ ६ ॥

द्धक्रियाकारित्वात् किंच नर्वहुनां तस्मादेकेन सर्वज्ञेन सर्वज्ञशक्तिनाधिष्ठितानामेव विशिष्टकार्यारंभकत्वं युक्तं न स्वतंत्राणामिति
तथाचोक्तं यदैते संहता नानात्वात्तेंद्रियमनोगुणाः यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तमः तदा संहत्य चान्योन्यं भगवच्छक्तिचोदिताः सद-
सत्वमुपादाय चोभयं ससृजुर्ह्यद इति तथा नानात्वात्स्वक्रियानीशाः प्रोचुः प्रांजलयो जिविमित्यादिना नु प्राणादीनां क्रियाकारित्वं शास्त्र-
त्वावेकुतः स्यादत आह चेष्टैव चेष्टतामिति चेष्टमानानामेषां चेष्टैव न शक्तिः यथा वायोः शक्त्या तृणादीनां चलनं यद्वा तद्वस्यशक्त्याशक्तानां

स्तेन सुतयोरावयोः किमित्यपरोक्ष्यते अत आह युवामिति भूभारक्षत्रक्षपणार्थं अवतीर्णौ निश्चितं अ कथयसि।१८। न ते अस्मादरणं शरणमाप
न्नानां संसृतिभयापहं नीतिति तथापि तत् ननु त्वमिति सुखी यथा किं निर्विद्यसे अत आह एतावतेति इंद्रियलालसेन इंद्रियार्थलालसायापघ्नेनेंद्रि
यलालसेन मर्त्ये शरीरे आत्मदृक् आत्मबुद्धिर्यस्य अहं त्वयि च परमेश्वरे अपत्यबुद्धिरस्मि तेनालं पर्याप्तमिति ननु कुत एतत् अहं परमेश्वर इति तत्र

॥युवां न नः सुतौ साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरौ भूभारक्षत्रक्षपण अवतीर्णौ तथात्थ ह।१८। न ते गतोस्म्यरणमद्य पदारविंदमा॥
॥पन्नसंसृतिभयापहमार्त्तबंधो एतावतालमलमिंद्रियलालसेन मर्त्यात्मदृक् त्वयि परे यदपत्यबुद्धिः।१९। सूतीगृहे न॥
॥नु जगाद भवानजो नौ संजज्ञ इत्यनुयुगं निजधर्मगुप्त्यै नानातनूर्गगनवद्विदधज्जहासि को वेद भूम्न उरुगाय विभू॥
॥तिमायाः।२०॥ श्रीशुक उवाच॥ आकर्ण्येत्थं पितुर्वाक्यं भगवान्सात्वतर्षभः प्रत्याह प्रश्रयानम्रः प्रहसन्श्लक्ष्णया गि॥
॥रा।२१॥ श्रीभगवानुवाच॥ वचो वः समवेतार्थं तातैतदुपमन्महे यन्नः पुत्रान्समुद्दिश्य तत्त्वग्राम उदाहृतः।२२। अ॥
॥हं यूयमसावार्य इमे च द्वारकौकसः सर्वेप्येवं यदुश्रेष्ठ विमृग्याः सचराचरं।२३। श्री॥

आह सूतीगृह इति।२०। अनुयुगं प्रतियुगं यदा सुतपाः पृश्निरिति युग्मं नौ आवयोः यदा च कश्यपो दितिश्चेति युग्मं अधुना च वसुदेवो देव
की युग्मं अज एवाहं संयज्ञ अवतीर्ण इति भवान जगाद ननु नानासौ चतुर्भुजो देव इति तत्राह नानातनूरिति गगनवद्यसौ एवं तत्र ... सर्व
गतस्य विभूतिरूपा मायाको वेद न कोपीत्यर्थः।२०।२१। उपमन्महे उपमन्यामहे समुद्दिश्य विषयीकृत्य तत्त्वग्रामस्तत्त्वसमूह उदाहृतः सम्यक्

॥ भा॰द॰उ॰ ॥
॥ ९८ ॥

मनुनानाविनाशेन तां कुतो वृत्तलं तं तन्नाह । वृत्तलेनैकोपाधि ह्युपाधिर्हि यथा प्रनीति दिति सदृशां तमाह द्वाभ्यां आत्महीति । यथा व्योमादि भूतानि तत्स्थ्वे तेषु घटा
दिष्या विलि रोत्नावादि यांति एव मसावात्मापि आत्मसृष्टेष्वगुणैः स्वनानात्वमेते ष्वदेहेषु वपुर्धार्यते ३ न अपयाशयं यथायाधिः आविर्भा
वति रोत्नावादिरूपेण प्रतीयते न वस्तुतः कुतः एकोवपुधात्त्वयं ज्योतिर्दृश्यतेन न तिरोनिरुपत्वेन अन्योन्यत्वेन निर्गुणः सगुणत्वेनेत्यादिवपु
॥ आत्माह्येकः स्वयंज्योतिर्नित्योऽन्यो निर्गुणो गुणैः । आत्मसृष्टैस्तत्कृतेषु भूतेषु बहुधेयते ॥ २४ ॥ खं वायुर्ज्योतिरापो भूस्तत्कृतेषु
॥ यथाशयं । आविस्तिरोल्पभूर्येको नानात्वं यात्यसावपि ॥ २५ ॥ शुक उवाच ॥ एवं भगवता राजन्वसुदेव उदाहृतं श्रुत्वा विन
॥ ष्टनानाधीस्तूष्णीं प्रीतमना अभूत् ॥ २६ ॥ अथ तत्र कुरुश्रेष्ठ देवकी सर्वदेवता श्रुत्वानीतं गुरोः पुत्रमात्मजाभ्यां सुविस्मिता ॥
॥ २७ ॥ कृष्णरामौ समाश्राव्य पुत्रान्कंसविहिंसितान् स्मरंती कृपणं प्राह वैक्लव्यादश्रुलोचना ॥ २८ ॥ देवक्युवाच ॥ राम रामा
॥ प्रमेयात्मन्कृष्ण योगेश्वरेश्वर वेदाहं वां विश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ ॥ २९ ॥ कालविध्वस्तसत्त्वानां राज्ञामुच्छास्त्र
॥ वर्तिनां भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौ किलाद्य मे ॥ ३० ॥ यस्यांशांशांशभागेन विश्वोत्पत्तिलयोदयाः ॥ भवंति किल विश्वा
॥ त्मंस्तं त्वाद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥ चिरान्मृतसुतादाने गुरुणा किल चोदितौ ॥ आनिन्यथुः पितृस्थानाद्गुरवे गुरुदक्षिणां ॥
॥ ३२ ॥ तथा मे कुरुतं कामं युवां योगेश्वरेश्वरौ ॥ भोजराजहतान्पुत्रान्कामये द्रष्टुमाहृतान् ॥ ३३ ॥ श्रीरसायनमः ॥

धात्वं प्रपंचनीयं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ सुविस्मिता सती समाश्राव्य संबोध्य ॥ २८ ॥ भूमेर्भारायमाणानां राज्ञामर्थे तेषां निधनार्थं मे मयि किलावतीर्णौ हे
आद्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ यस्यांशः पुरुषस्तस्यांशो मायायास्तस्यांशः गुणाः तेषां भागेन परमाणुमात्रेलेशेन विश्वोत्पत्त्यादयो भवंति तं त्वा गतिं शरणं ॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ ९८ ॥

दैत्यराड् बलिः कथंभूतौ विश्वस्यात्मभूतं दैवं ३४ ३५ सान्वयः सपरिवारः संरंहः सपरिजनः पादाववनिज्य प्रक्षाल्य मूर्ध्ना दधार यदंबु पयो विरंचेने
र्जनोदकं आब्रह्म ब्रह्माणमभिव्याप्य जगत् पवित्रयद्वर्तते ३६ ३७ इंद्रसेनो बलिः प्रेमविभिन्नया प्रेमार्द्रया धिया बिभ्रत् धारयन् गद्गद
तरं यथा स्यात् प्रेम्णा जगाद ३८ अनंताय परेशाय बृहते फललोके हेशे विश्वधाम्नोऽनंत बृहत तस्मै कृष्णाय च वेधसे जगद्विधात्रे सांख्ययो

॥ श्रीऋषिरुवाच ॥ एवं संचोदितो मात्रा रामः कृष्णश्च भारत। सुतलं संविविशतुर्योगमायामुपाश्रितौ ३४ तस्मिन् प्र॥
॥ विष्टावुपलभ्य दैत्यराट् विश्वात्मदैवं सुतरां तथात्मनः। तद्दर्शनाह्लादपरिप्लुताशयः सद्यः समुत्थाय ननाम सान्व॥
॥ यः ३५ तयोः समानीय वरासनं मुदा निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः। दधार पादाववनिज्य तज्जलं सवृंद आब्रह्म पुन॥
॥ द्यदंबु ह ३६ समर्हयामास स तौ विभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः। तांबूलदीपामृतभक्षणादिभिः स्वगोत्रवित्ता॥
॥ त्मसमर्पणेन च ३७ स इंद्रसेनो भगवत्पदांबुजं बिभ्रन्मुहुः प्रेमविभिन्नया धिया। उवाच हानंदजलाकुलेक्षणः प्रहृष्ट॥
॥ रोमा नृप गद्गदाक्षरं ३८ ॥ बलिरुवाच ॥ नमो नंताय बृहते नमः कृष्णाय वेधसे। सांख्ययोगवितानाय ब्रह्मणे पर॥
॥ मात्मने ३९ दर्शनं वां हि भूतानां दुःप्रापं चाप्यदुर्लभं। रजस्तमःस्वभावानां यन्नः प्राप्तौ यदृच्छया ४० दैत्यदानवगं॥
॥ धर्वाः सिद्धविद्याध्रचारणाः। यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतप्रमथनायकाः ४१ ॥ विशुद्धसत्त्वधाम्न्यद्धा त्वयि शास्त्रशरी॥
॥ रिणि। नित्यं निबद्धवैरास्ते वयं चान्ये च तादृशाः ४२ श्री॥

गवितानायेत्यादि पदत्रयमेकत्राविवक्षया योगेश्वराणामपि दुर्दर्शौ युवामस्माभिरीदृशैर्दृष्टाविति तत्र विस्मयमाह दर्शनमिति ३९ दुःप्रापमपि
सुलभं तु यथा केषांचिद्दुर्लभं तु लभमपि भवति तद्वत् रजस्तमःस्वभावानामपि नो दर्शनं प्राप्तौ अहो विदितु बोधयं सान्तिकमनत्कोऽपि तथा

बद्धवैरेण यावत्क्लिष्टा केचनेति चैद्यादयः कामतो भक्त्या गोप्यादयो संनिरुद्धाः तदा मतं प्राप्ताः तथा सत्त्वसंरब्धाः सत्त्वादिष्ठा अपि तु तादृशो न संनिरुद्धा इति न तु सात्विके स्थो पि तज्जसादयः संनिरुद्धा इति चित्रं तत्राह इदमित्थमिति इदमिति ४३ स्वरूपतः इत्थमिति विशेषतस्तत्र तदेवं यद्यपि देवेशस्तावेनापि त्वयाप्रिन्वितं यापि मा स्तां ततः किं कुर्वीतेति प्रार्थयते तन्न इति ४४ तत्तस्मान्नः प्रसीद यथा निरपेक्षैस्तत्र कामैरपि विमृग्यं युष्मत्पादारविन्दं तद्विषयधिषणा यस्य तस्मादन्यद्गृहं तदेवान्धकूपः तस्मान्निःक्रम्य निर्गत्य विश्वस्य शरणं रक्षिता

॥केचनोद्बद्धवैरेण भक्त्या केचन कामतः न तथा सत्त्वसंरब्धाः सन्निकृष्टाः सुतादयः ॥४३॥ इदमित्थमिति प्रायस्तव॥
॥योगेश्वरेश्वर न विदन्त्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयं ॥४४॥ तन्नः प्रसीद निरपेक्षविमृग्ययुष्मत्पादारविन्दधिषणा॥
॥न्यगृहान्धकूपात् निःक्रम्य विश्वशरणाङ्घ्र्युपलब्धवृत्तिः शान्तो यथैक उत सर्वसखैश्चरामि ॥४५॥ साध्व्यस्मानदी॥
नीशितव्येशानिःपाप ॥ नेकृन्तनः प्रत्नोऽपमान्यपद्मद्यातिष्ठन्चोदनायाविमुच्यते ॥४६॥ श्री॥

तेऽरस्तात्तेषां मध्ये बुद्धत्वेषु सत एव गलितैः फलादिभिः तदुपलब्धा प्राप्ता वृत्तिर्जीविका येन सोऽहं शान्तः सन् एक एव चरामि उत अथवा स वैर्भागवतैः सख्यापायो यैर्महान्तस्तैः सह यथा चरामीति कथमस्मत्पुरुषोत्तमामेवं भावः तं न वक्तमस्तीति चेत् नाहं यथैव तद्यथैव दीनस्य पालनं ततः कृपयेत्याह साध्वीति ४५ हे प्रभो ईशितव्याः सर्वे जीवास्तेषामीश यत्तवात्तुशासनं प्रातिष्ठन्नाश्रयन् चोदनाया विधिनिषेधलक्षणाया सकाशाद्विमुच्यते न वै

तड्क्लौ [illegible] मनुवीपुत्र[illegible] मनकारणं स प्रपंचं कथयति आसन्निति पंचभिः प्रथमेंतरे स्वायंभुवमन्वंतरे मरीचेः ऊर्णायां भार्यायां षट्पुत्रा
आसन् ते देवाः सुतां वाचं यभितुं मैथुनेन रमयितुं उद्यतं उद्युक्तं कं प्रजापतिं जहसुः उपहसितवंतः ४७ तेनावद्यकर्मणा पापेन आसुरीं
योनिं अगमन् अधुना तत्क्षणमेव हिरण्यकशिपोर्जाता इत्यर्थः ते च योगमायया ततो नीताः संतो देवक्या उदरे जाताः ४८ हे राजन् बले
ते च कंसेन विहिंसिताः सा च तान् आत्मजान् मत्वा शोचति ते चेमे त्वां तिके अध्यासते ४९ प्रणेष्यामः देवक्याः सकाशं नेष्यामः यतः देवक्याः

॥श्रीभगवानुवाच॥ आसन्मरीचेः षट्पुत्रा ऊर्णायां प्रथमेंतरे। देवाः कं जहसुर्वीक्ष्य सुतां यभितुमुद्यतं ॥४७॥ ते
॥नासुरीमगमन्योनिमधुनावद्यकर्मणा। हिरण्यकशिपोर्जाता नीतास्ते योगमायया ॥४८॥ देवक्या उदरे जाता राज॥
॥न्कंसविहिंसिताः। सा तान् शोचत्यात्मजान् स्वांस्त इमेध्यासतेंतिके ॥४९॥ इत एतान् प्रणेष्यामो मातृशोका॥
॥पनुत्तये। ततः शापाद्विनिर्मुक्ता लोकं यास्यंति विज्वराः ॥५०॥ स्मरोद्गीथः परिष्वंगः पतंगः क्षुद्रभृद्घृणी। षड्मे मत्॥
॥प्रसादेन पुनर्यास्यंति सद्गतिं ॥५१॥ इत्युक्त्वा तान् समादाय इंद्रसेनेन पूजितौ। पुनर्द्वारवतीमेत्य मातुः पुत्रान॥
॥यच्छतां ॥५२॥ तान् दृष्ट्वा बालकान् देवी पुत्रस्नेहस्नुतस्तनी। परिष्वज्यांकमारोप्य मूर्ध्न्यजिघ्रदभीक्ष्णशः ॥५३॥
॥अपाययत्स्तनं प्रीता सुतस्पर्शपरिस्नुता। मोहिता मायया विष्णोर्यया सृष्टिः प्रवर्तते ॥५४॥ पीत्वामृतं पय॥
॥स्तस्याः पीतशेषं गदाभृतः। नारायणांगसंस्पर्शप्रतिलब्धात्मदर्शनाः ॥५५॥ ते नमस्कृत्य गोविंदं देवकीं पि॥
॥तस्याः पीतशेषं गदाभृतः। नारायणांगसंस्पर्शप्रतिलब्धात्मदर्शनाः ॥५५॥ ते नमस्कृत्य गोविंदं देवकीं पि॥
।तरं बलं। मिषतां सर्वभूतानां ययुर्धाम दिवौकसां ॥५६॥

नयानात् शापाद्विनिर्मुक्ताः लोकं देवलोकं ५० स्मरोद्गीथः सुसहितः उद्गीथः सद्गतिं मोक्षं स्मरस्येव पूर्वं कीर्तिमानिति नाम स्मृतः कीर्तिमंतं
प्रथमजं कंसायानकदुंदुभिः दर्पयामास ते सुताः ५१ अयच्छतां अर्पयामासतुः ५२ ५३ ५४ अमृततत्त्वे हेतुः गदाभृतः पीतशेषमिति ना
रायणांगसंस्पर्शप्रतिलब्धं देवा वयमिति आत्मदर्शनं येषां ते ५५ धाम देवलोकं ५६

भा॰ द॰ उ॰
२००

रतानामागमनं निर्गमं च ॥ श्रीकृष्णस्य मायां मेने ॥ नैनैवायस्तादिरूपेण रचितां ॥५७॥ अनन्तं कीर्तिर्यस्य तस्य व्यासपुत्रैरिति बहुवचनं पूजार्थं जगतः
अघं जिनत्तीति तथा तत् ॥ अलं निःशेषं यथा भवति तथा तत्कर्णपूरमिति ॥ तदेव मोक्षहेतुत्वं पहृदयहेतुत्वं चोक्तं तद्भक्तानां तु सत्कर्णपूरं सुख
वहं कर्णभूषणमिति स्वरूपं स्वरूपतामाह किंच भगवति कृतमावेशितं चित्तं येन स तथाभूतः तस्य तेन धाम कालादिभिरप्रतिहतं लोकं या
तीति ॥५९॥ इति श्रीभागवते दशमे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥८५॥ षडशीतितमे भ्रातास्तु सुभद्रामर्जुनो हरत् गत्वा च मिथिलां कृष्णोऽन्वपविप्रावनं

१ देवी

तं दृष्ट्वा देवकी मृतागमननिर्गमं ॥ मेने सुविस्मिता मायां कृष्णस्य रचितां नृप ॥५७॥ एवंविधान्यद्भुतानि कृष्णस्य परमात्मनः ॥
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य सन्त्यनन्तानि भारत ॥५८॥ सूत उवाच ॥ य इदमनुशृणोति श्रावयेद्वा मुरारेश्चरितममृतकी
र्तेर्वर्णितं व्यासपुत्रैः ॥ जगदघभिदलं तद्भक्तसत्कर्णपूरं भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेमधाम ॥५९॥ इति श्रीभागवते म
हापुराणे दशमस्कन्धे मृताग्रजानयनं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥८५॥ श्रीराजोवाच ॥ ब्रह्मन्वेदितुमिच्छामः स्वसा
रं रामकृष्णयोः ॥ यथोपयेमे विजयो या ममासीत्पितामही ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ अर्जुनस्तीर्थयात्रायां पर्यटन्नवनीं प्रभुः ॥
गतः प्रभासमशृणोन्मातुलेयीं स आत्मनः ॥२॥ दुर्योधनाय रामस्तां दास्यतीति न चापरे ॥ तल्लिप्सुः स यतिर्भूत्वा त्रिदण्डी द्वा
रकामगात् ॥३॥

यत् ॥१॥ पित्रोः स्वज्ञानमाश्रिपृच्छ कृष्णेनाप्य जगाम मिथिलां कृष्णः ॥ स्वभक्तप्रियकृत्तमः ॥२॥ देवकामतश्च बलात् अर्जुनस्य सुभद्रा
लाभोऽपि रामप्रतिकूल्यात् दुर्घट इति मन्यमानः प्रसंगात् पृच्छति ब्रह्मन्निति कथामशृणोत् दुर्योधनायेति ॥२॥ अपरे वसुदेवादयो न दास्य
न्तीति तां लिप्सुः प्राप्तुमिच्छुः रामं वंचयितुं पूज्यं तमां त्रिदण्डवेषं विधाय गतः इत्याह स यतिरिति ॥३॥ श्रीकृष्ण:
२००

समाति ... ध्येन निमंत्र्य गृहमानीय बलेन यघूद्रुपोपहृतं परिविष्टं तद्वै संकिलाजुंनो भुभुज इत्यन्वयः ५ मावेनग्र
न्यानिश्राधयणोहृत्जितं मनोरधे ६ व्रीडितापांगा तव्रीडकृ याह्लालस्मिन्ने वन्यस्तं हृदयमीहृणं च यया सा ७ अंतरं हतुमवसरं प्रेप्सुः प्राप्तमि
षुः कामे नव्यमर्षितं यस्य सः सतमादिसन्मान निमित्तं सुखे ८ ९ आसमंताद्रुंधतः शवरलोकं कुर्वतः १० ११ फाद्विवहीलिवरवेध्वो प्रतिदेयामि
॥तत्रवैवार्षिकोमोसान्यवासी स्वार्थसाधकः पौरैः सम्माजितोभीहृणं तमेरोजा न तोचसः ४ एकदा गृहमानीयगृश्रा॥
॥तिथ्येन निमंत्र्य तं श्वद्रुपोपहृतं नैवेद्यं बलेन बुभुजे किल ५ सोपश्यत्तत्र महतीं कन्यां वीमेनोहृती प्रीतिस्पृहे तृणालस्पा॥
॥मावत्कुंद्रमनोरधे ६ स्थापितं चकमे योषित्नारीणां हृदयंगमं हसंतीं व्रीडितापांगीं तन्यस्त हृदये हृणं ७ तां परं समनुध्या॥
॥यंस्तु तंत्र प्रेप्सुरजनिः न लेभे संभ्रमश्चितः कामेनातिबलीयसा ८ महत्सांदेवयात्रायां रथस्थां दुर्गनिर्गतां जहारतु॥
॥मतः पित्रोः सख्यस्य च महात्मनः ९ रथस्योधनुरादाय शूरांश्चारुंधतोमयान् विशब्द्य क्रोशतां स्वानां स्वभागं मृगरा॥
॥डिव १० तच्छ्रुत्वा घुन्नितो रामः पर्वणीव महार्णवः गृहीतपादः कृष्णेन सुहृद्भिश्चान्वशाम्यत ११ प्राहिलोसाविवर्हा॥
॥स्रोवरवेध्वोर्मुहाबलः महाधनोपस्कौभरथ्याश्वनरयोषितः १२ ॥श्रीशुक उवाच॥ कृष्णस्यासीत् द्विजश्रेष्ठः श्रु॥
॥तदेव इतिश्रुतः कृष्णैकमनत्यापूर्णार्थः शांतः कविरलंपटः १३ स उवास विदेहेषु मिथिलायां गृहाश्रमी अनीहया॥
॥गतार्थ निवर्तितनिजक्रियः १४ यात्रामात्रं त्वहरहर्दैवादुपनमत्युत नाधिकं तावता तुष्टः क्रियाश्चक्रे यथोचिताः १५

१२ १३ अनीहया अनुद्यमेनैवागतं यदाहार्यं भोज्यं तेन निवर्तिताः संपादिता निजाः क्रियाः पंचयज्ञाद्यो येन सः १४ यात्रामात्रं श
रीरादिनिर्वाहमात्रं भोज्यं उपनमति तं प्रत्यागच्छति १५ श्रीकृष्णायनमः श्रीरामोहरायनमः श्रीकृष्णायनमः श्रीकृष्णायनमः

भा॰ १॰ ३॰
१०१

मिथिलस्य जनकस्य वंश्यो मैथिलः १६ प्रभुरेव स्वयं विदेहान् देशान् प्रययौ १७ कृष्णो व्यासः रामो भार्गवः १८ अहं शुकः एवमादिभिः
सह १८ १९ आनर्त्तादिर्जना तद्दृशा वर्त्तिनो नृप नार्यः ३ उदारहासं स्निग्धमीक्षणं यस्मिन् तत्तद्दृशो नेत्रैः २० स्ववीक्षणेनैव विनष्ट
तथा तद्राष्ट्रपालोऽङ्ग बहुलाश्व इति श्रुतः मैथिलो निरहंमान उभावप्यच्युतप्रियौ १६ तयोः प्रसन्नो भगवान् दारुकेणाहृतं
रथं आरुह्य साकं मुनिभिर्विदेहान् प्रययौ प्रभुः १७ नारदो वामदेवोऽत्रिः कृष्णो रामोऽसितोऽरुणिः अहं बृहस्पतिः कण्वो
मैत्रेयश्च्यवनादयः १८ तत्र तत्र तमायान्तं पौरा जानपदा नृपाः उपतस्थुः सार्घ्यहस्ता ग्रहैः सूर्यमिवोदितं १९ आनर्त
धन्व कुरुजांगलकंक मत्स्य पांचाल कुंति मधु केकय कोशलार्णाः अन्ये च तन्मुखसरोजमुदारहास स्निग्धे
क्षणं नृप पपुर्दृशिभिर्नृनार्यः २० तेभ्यः स्ववीक्षणविनष्टतमिस्रदृग्भ्यः क्षेमं त्रिलोकगुरुरर्थदृशं च यच्छन्
शृण्वन् दिगंतधवलं स्वयशोऽशुभघ्नं गीतं सुरैर्नृभिरगाच्छनकैर्विदेहान् २१ तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पौरा ज
नपदा नृपाः अभीयुर्मुदितास्तस्मै गृहीतार्हणपाणयः २२ दृष्ट्वा तं उत्तमश्लोकं प्रीत्युत्फुल्लाननाशयाः कैर्धृतां
जलिभिर्नेमुः श्रुतपूर्वं यथा मुनीन् २३ स्वानुग्रहाय संप्राप्तं मन्वानौ तं जगद्गुरुं मैथिलः श्रुतदेवश्च पाद
योः पेततुः प्रभोः २४ न्यमंत्रयेतां दाशार्हमातिथ्येन सह द्विजैः मैथिलः श्रुतदेवश्च युगपत्संहतांजली २५

३ ता

तमिस्रा दृग्भ्यो यांतेभ्यः क्षेमं कुर्वन् अर्थदृशं तत्वज्ञानं च २१ अभीयुः प्रत्युज्जग्मुः २२ प्रीत्या उत्फुल्लानि आननानि आशया अंतःक
[illegible] २५ श्रीकृष्णाय नमः श्रीरामाय नमः श्रीद्वारका[illegible] श्रीकृष्ण[illegible]य नमः श्री राधा[illegible]
[illegible] रामं वन्दे

श्रीकृष्णः
१०१

[illegible] कं न्यां प्रेक्षः ४ तमाति [illegible] भ्याम पिताभ्यां मकृहाद्दत्स्वगेहं यातीत्यलक्षितः [illegible] दिति [illegible] उभाभ्यां तत्पाभ्यां तदलक्षि
तः ताभ्यामलक्षितः २६ २७ उद्धर्षं हृदयं यस्य अस्रैराविले क्षिणे ईक्षणे यस्य सः २८ एवं सच ईश्वरान् ईश्वरं तत्तुल्यांश्चेत्यर्थः

भगवांस्तदभिप्रेत्य द्वयोः प्रियचिकीर्षया उभयोराविशद्गेहमुभाभ्यां तदलक्षितः २६ श्रोतुमप्यसतां दूराज्ज
नकः स्वगृहागतान् आनीतेष्वासनाग्र्येषु सुखासीनान्महामनाः २७ प्रवृद्धभक्त्या उद्धर्षहृदयोस्राविलेक्षणः
नत्वा तदंघ्रीन्प्रक्षाल्य तदपो लोकपावनीः २८ सकुटुंबो वहन्मूर्ध्ना पूजयांचक्र ईश्वरान् गंधमाल्यांबराकल्प
धूपदीपार्घ्यगोवृषैः २९ वाचा मधुरया प्रीणन्निदमाहान्नतर्पितान् पादावंकगतौ विष्णोः संस्पृशन्शनकै
र्मुदा ३० राजोवाच भगवान्हि सर्वभूतानामात्मा साक्षी स्वदृक् प्रभो अथ नस्त्वत्पदांभोजं स्मरतां दर्शनं ग
तः ३१ स्ववचस्तदृतं कर्तुमस्मद्दृग्गोचरो भवान् यदात्थैकांतभक्तान्मे नानंतः श्रीरजः प्रियः ३२ को नु त्वच्चर
णांभोजमेवंविद्विसृजेत्पुमान् निःकिंचनानां शांतानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ३३ यो वतीर्य यदोर्वंशे नृणां सं
सरतामिह यशो वितेने तच्छांत्यै त्रैलोक्यवृजिनापहं ३४ नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुंठमेधसे नारायणा
य ऋषये सुशांतं तप ईयुषे ३५ दिनानि कतिचिद्भूमन्गृहान्नो निवस द्विजैः समेतः पादरजसा
पुनीहीदं निमेः कुलं ३६ इत्युपामंत्रितो राज्ञा भगवान्लोकभावनः उवास कुर्वन्कल्याणं मिथिलानरयो
षितां ३७

२९ प्रीणन् प्रीणयन् संस्पृशन् तं मेने इत्यन्वयः ३० आत्मा चेतयिता साक्षी प्रकाशकः स्वदृक् स्वप्रकाशः ३१ अथ अस्मत्तः कारणात् अनंतो बं
धुरपि श्रीर्भार्यापि अजः पुत्रोपि न प्रियः यथा भक्ताः ३२ ३३ ३४ तच्छांत्यै संसारोपरमाय ३५ गृहान् गृहे स्थित्यर्थः ३६ ३७ ३७

मा॰ १३॰
१०२

पुच्छन् परिभ्रमयन् ॥३८॥ स्ववनिजे प्रक्षालितवान् ॥३९॥४०॥ फलैरामलकादिभिर्दृश्येन उशीरैः लवङ्गविशेषमूलैः सुवासितैः शिवैर्मेन्त्रवस्त्राद्भिरेव भिः तुलस्या चन्दनकस्तूरीप्रमुखैर्यासपर्यया पूजया यथोपपन्नया ॥ तान् पद्मवलध्याचोसरत्नचविवर्द्धनं पदंध ॥ अन्नेनैतेनच ॥४१॥ अथ स्वः सूस्यात्मा सूर्तिलस्यानि केतैर्भक्तैरन्तर्वर्तीर्थास्यहृयाहरेणुभिः ॥ सुसादिभिर्धैः ॥ संगमः समममकुतोन्वतूहीतिश्चन्वितिविस्मयेयदाश्चाइतिवितर्के

॥ श्रुतदेवो च्युतं प्राप्तं स्वगृहान् जनको यथा ॥ नत्वा मुनीन् संहृष्टो धुन्वन् वासो ननर्त्त ह ॥३८॥ धन्योऽहं स्तनकृतोऽहं ॥
॥ सफलामे मनोरथाः ॥ दर्शनं दुर्लभं यस्य स देवो मे पुरःस्थितः ॥३८॥ स्मरतां कीर्तिनं यस्य महापातकनाशनं ॥ सोयं मां ॥
॥ कृपया देव ईहतेतिननर्त्तह ॥४०॥ तत एपीठ दर्भी बेतानानीतेषूपवेश्य सः ॥ स्वागतेनाभिवंद्याग्नीन् सभार्यो वनिजे मु ॥
॥ दा ॥४१॥ तदंभसा महाभाग आत्मानं सगृहान्वयं ॥ स्नापयांचकुरुत्त हर्षो लब्धसर्वमनोरथः ॥४१॥ फलार्हणोशीरशिवा ॥
॥ मृतांभसा मृदा सुरभ्या तुलसीकुशांबुजैः ॥ आराधयामास यथोपपन्नया सपर्यया सत्त्वविवर्द्धनांधसा ॥४२॥ सत ॥
॥ र्कयामास कुतो ममान्वभूत् गृहांधकूपे पतितस्य संगमः ॥ यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णेन वास्यात्मनिकेत ॥
॥ भूसुरैः ॥४३॥ सूपविष्टान् कृतातिथ्यान् श्रुतदेव उपस्थितः ॥ सभार्यः स्वजनापत्य उवाचांघ्र्यभिमर्शनः ॥४४॥ श्रुतदेव उ ॥
॥ वाच ॥ अथ नो दर्शनं प्राप्तः परं परमपूरुष ॥ यर्हीदं शक्तिभिः सृष्ट्वा प्रविष्टो ह्यात्मसत्तया ॥
॥४५॥

तु विस्मये ॥४२॥ उपस्थितः समीप उपविष्टः नर्यानित्रत्र्याः स्वजनाश्च पंत्या निवतैः सहितः ॥ श्रीकृष्णस्यांघ्रिमभिमृशति तं मन्यतीपंघ्र्यभिमर्श नः ॥४३॥ यर्हीदं विश्वं सृष्ट्वैव दर्शनं तापत्रिसएवसन्मात्रोपतनीभूतत्वमित्यर्थः ॥ यद्वानः अस्माकमपरोक्षेण प्राप्तइति न किंतु तदेव
... यस्यजंतमयो विप्रो देवस्य ... ध्यः ...

श्रीकृष्ण
१०२

माया॥ ... ॥ यथेति आत्ममायया त्वविद्ययेत्यर्थः ॥ यद्वा आत्मानं ... ॥ किंच अग्न...
४५ नित्यं श्रवणकीर्तनादि॥४५॥ एणमममलात्मनि गोपहृद्ये वंवसति ममानुलोचनगोचरस्त्वं अहो नाग्नि भवितिनाशः ॥ ननु सर्वेषां हृदि स्थितः कथं
केषांचिदेव हृदि ना भिमेदे ॥ सूर्यवत् ॥ जीवोपाधिरतत्त्वाहिति यदुच्यते ॥ तर्हि न कस्यापि तू यादित्यत आह ॥ हृदिस्थोपीति ॥ ४६ ॥ कर्मभिर्विक्षिप्तं चे
तो येषांते षां मात्मशक्तिभिरहंकारादिर्भिग्राह्यः ॥ अवहितोपि उतेतैर्गुणैः प्राप्त श्रवणकीर्तनादिसंस्कारैः आत्माश्रुतेः कारणं येषांते षा
मंतिसमीपेअमवहितत्वमित्यर्थः ॥ एतदेव प्रपंचयन्नमस्यति ॥ न मोस्त्विति ॥ ४७ ॥ ते तुभ्यं न मोस्तु अध्यात्मविद्भिर्निरस्त देहाद्यहंकारणं पर
॥ यथा शयानः पुरुषो मनसैवात्ममायया ॥ सृष्ट्वा लोकं परं स्वाप्नमनुविश्यावभासते ॥ ४५ ॥ एवं तांगहृतांश श्वहृद्यं॥
तो चालिवंहतां न एणं संवहतामंत हृदि भोऽस्यमलात्मनां ॥ ४६ ॥ हृदिस्थोप्यतिदूरस्थः कर्मविक्षिप्तचेतसां ॥ आत्मशक्ति॥
भिर्ग्राह्योप्यंतु पेतगुणात्मनां ॥ ४७ ॥ न मोस्तु तेध्यात्मविदां परात्मने ॥ नात्मनेत्वात्मविभक्तमृत्यवे ॥ सकारणं का
॥ रणलिंगमीयुषे स्वमायया संवृतरुद्धदृष्टये ॥ ४८ ॥ श्रीकृष्णाय ॥

हर

मात्मने परमात्मत्वेन प्रकाशमानाय मोहः प्रदत्त येत्यर्थः ॥ अनात्मने देहाद्यभिमानिने जीवाय परत्वेनाप्रकाशमानत्वात् तस्मात्मनः प्रका
शात् ॥ विभक्तः समर्पितमृत्युः संसारो येन तस्मै कुत एतद् तत्राह ॥ सकारणं महदादि कार्यं अकार्यं कारणं प्रकृतिः ॥ तदुभय लिंगमुपाधिनि
यम्यतया ईयुषे प्राप्नुवते अतः उभय नियंतुः स्वस्मात्सकाशात् उभय वशाय जीवाय विभक्तमृत्यवइत्यर्थः ॥ नियंतृत्वे नियम्यत्वे कारणं च
ह स्वमायया संवृतेति ॥ अतोतुप्रे स्वर्यवान्नियंत्रे तुभ्यं नमः ॥ किंच रुद्धदृष्टये ॥ मायाविद्यादेव अन्येषां तत्स्वरूपाच्छादित दृष्टिर्येन त
॥ स्मै यद्वा स्वमायाया स्वस्मात् संवृता अन्येषां रुद्धदृष्टिर्येन तस्मै ॥ ४८ ॥ ४८ ॥

भा.द.उ.
१०३

सएवमुक्तेः परमेश्वरत्वं त्वं नो स्मान् स्वभृत्यान् शाधि अनुशिक्षय हे देव ते तव पूर्णस्य किं करवाम नृणां क्लेशः संसारः एतदन्तः यत् यदा भवान् दृष्टिगोचरः
४८ स्वस्मिन्नादरं तत्प्रार्थितं ब्राह्मणेषु मंदमिवालक्ष्य लोकसंग्रहपरो भगवान् भक्तोपि ब्राह्मणेषु स्वभक्त्यतिरेकं कुर्वन्नेवं तमनुशशासेति ब्रह्मन्निति
सप्तभिः ५० न यावत् स्वयं न देवादिभ्योपि ब्राह्मणाः श्रेष्ठा इत्याह देवा इति ५१ ते शनैः पुनन्ति एते तु सद्यः देवादीनि यत्पुनन्ति तदप्यर्हत्तमानामीक्षया

स त्वं शाधि स्वभृत्यान्नः किं देव करवाम ते एतदन्तो नृणां क्लेशो यद्भवानक्षिगोचरः ४८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तदुक्तमित्यु-
पाकर्ण्य भगवान् प्रणतार्तिहा गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रहसंस्तमुवाच ह ५० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ब्रह्मंस्तेऽनुग्रहा-
र्थाय संप्राप्तान् विद्ध्यमून्मुनीन् संचरंती मया लोकान् पुनंतः पादरेणुभिः ५१ देवाः क्षेत्राणि तीर्थानि दर्शनस्पर्श-
नार्चनैः शनैः पुनंति कालेन तदप्यर्हत्तमेक्षया ५२ ब्राह्मणो जन्मना श्रेयान् सर्वेषां प्राणिनामिह तपसा विद्यया
तुष्ट्या किमु मत्कलया युतः ५३ न ब्राह्मणान्मे दयितं रूपमेतच्चतुर्भुजं सर्ववेदमयो विप्रः सर्वदेवमयो ह्यहं ५४
दुःप्रज्ञा अविदित्वैवमवजानंत्यसूयवः गुरुं मां विप्रमात्मानमर्चादाविज्यदृष्टयः ५५ चराचरमिदं विश्वं भावा ये
चास्य हेतवः मद्रूपाणीति चेतस्याधत्ते विप्रो मदीक्षया ५६ तस्माद्ब्रह्मऋषीनेतान् ब्रह्मन्मच्छ्रद्धयार्चय एवं चेद-
र्चितोस्म्यद्धा नान्यथा भूरिभूतिभिः ५७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं प्रभुणादिष्टः सहकृष्णान्द्विजोत्तमान् आराध्यैकात्म-
भावेन मैथिलश्चाप सद्गतिं ५८ एवं स्वभक्तयो राजन् भगवान् भक्तभक्तिमान् उषित्वादिश्य सन्मार्गं पुनर्द्वारवती-
मगात् ५९ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

५२ मम कलापरिकलनं मत्पालितत्वं या या ... ५३ किं च ब्राह्मणाराधनमेव मम प्रेष्ठमित्याह नेति हेतुमाह सर्वदेवमयो विप्र इति प्रमाणाधीना
चास्य ... विप्रे ... ५४ इज्यदृष्टयः ५५ विश्वस्य हेतवो भावा महदादयः मद्रूपा मयैव सर्वत्रेक्षया ५६ ५७ ५८ सन्मार्गं

श्रीरामः
१०३

सप्ताशीतितमेनारायणनारदवादतः। वेदस्तुतिर्निर्गुणत्वं वा निर्गुणं वा विवर्ण्यते।१। ॐ नमो भगवते वासुदेवाय। ॐ वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि। यस्या
स्ते हृदये संवित्तं नृसिंहमहं भजे। संप्रदायविशुध्यर्थं स्वीयनिर्बंधयंत्रितः। श्रुतिस्तुतिमिव व्याख्यां करिष्यामि यथामति। श्रीमद्भागवतं पूर्वैः सारतः सं
निबंधितं। मया तु तदुपस्पृष्टमुच्छिष्टमुपचीयते। पूर्वाध्यायांते एवं स्वभक्तयो राजन् भगवान्भक्तिमान्। उषित्वादिश्य सन्मार्गं पुनर्द्वारवतीमगादित्य
त्र सन्मार्गसत्तात्वतप्रमाणभूतानामाम्नायप्रकारण रहितानां वेदानां मार्गं ब्रह्मपरत्वमुपदिश्य भगवान् गत इत्युक्तं। तत्र वेदानां ब्रह्मपरत्वमघमानं म
न्वानः पृच्छति ब्रह्मन्निति। तत्र ज्ञातान्वयव्यतिरेकगुणगणैर्वेदनं त्रिविधा तद्वृत्तिः। मुख्यापि रूढियोगभेदेन द्विधा रूढिश्च स्वरूपेण जात्या गुणेन वा निर्देशा हेवत्

॥परीक्षिदुवाच॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः। कथं चरंति श्रुतयः साक्षात्सदसतः परे॥१॥

भा॰ टी॰ सत्तासीवें अध्याय में नारायण और नारद को संवाद है जिसमें वेदों ने निर्गुण को
भी वर्णन किया है ॥ श्री॰ ॥ हे ब्रह्मन् ब्रह्म जो है सो [illegible] है कैसे प्रमाण नाहीं और निर्गुण
है साक्षात् कार्यकारण ते परे है और जो श्रुति गुणवृत्ति हैं वेद हैं तिनकी कैसे [illegible] है
[illegible] है सो निर्गुण है [illegible] सगुण मात्र है ॥१॥ श्रीकृष्णाय नमः श्रीराधाकृष्णाय नमः श्री

निसंज्ञाश्रितिसंकेतेन प्रवर्तते। यथा डित्थः गौः शुक्ल इति। लक्षणा च तन्नैव संकेतेन निहितार्थसंबंधिनि। यथा गंगायां घोष इति। गौणी चाभिहितार्थलक्षित
गुणयुक्ते तत्सदृशे। यथा सिंहो देवदत्त इति। यथाहुः। अभिधेयाविनाभूतप्रवृत्तिर्लक्षणेष्यते। लक्ष्यमाणगुणैर्योगाद्वृत्तेरिष्टा तु गौणतेति। योगवृत्तिस्तु एत
त्त्रिविधवृत्तिप्रतिपादितपदार्थाः प्रकृतिप्रत्ययार्थयोगेन। यथा पंकजं अग्रपगवः पावक इत्यादि। तत्र तावत् ब्रह्मणि रूढिवृत्तिर्न संभवतीत्याह साक्षा
त्कथं चरंतीति। तत्र हेतुः अनिर्देश्यत्वेपि हेतुं वदन् गुणवृत्तिं निराकरोति निर्गुणे गुणवृत्तय इति गुणे वर्त्तमानाश्रुतयोपि निर्गुणे कथं चरंतीत्यर्थः। निर्गुण
त्वे च हेतुं वदन् लक्षणां योगं च निराकरोति सदसतः पर इति कार्यकारणाभ्यां परस्मिन् संबंधः केनचिदपि संबंधाभावान्न लक्षणायोगवृत्ती संभवत इत्यर्थः। एवं
पदार्थत्वाभावात्पदार्थस्य च वाक्यार्थत्वाभावान्न श्रुतिगोचरत्वं ब्रह्मण इत्यभिप्रायः।१। श्रीकृष्णाय नमः श्रीवाक्कोवासी श्रीकृष्णाय नमः श्री कृष्णः

त्मस्माद् बुद्धींद्रियमिति बुद्ध्यादीनुपाधीन् जनानामनुशायिनां जीवानां मात्रार्थं प्रभुरीश्वरोऽसृजत् मीयंत मिति मात्रा विषया तदर्थं भवार्थं
न बीजं जन्मकर्मलक्षणकर्मतिक्रमेण स्वचतुष्टयस्य तत्स्वर्गंतिकर्मकरणार्थमित्यर्थः आत्मने लोकांतरगमनं आत्मनत्वत्रलोकमो
गायेत्यर्थः अकल्पना पकल्पतानि रत्न येभुक्तये इत्यर्थः अर्थं च धर्मकाममोक्षार्थमिति क्रमेण पदचतुष्टयस्यार्थः जनानामिति
वदन् भोगार्थमीश्वरस्य सृष्टिरिति दर्शयति प्रभुरितीश्वरस्योपाधिवश्यतामावेन नित्यमुक्ततां दर्शयति अथ प्रम
भिप्रायः सगुणमेव गुणैरनभिभूतं सर्वज्ञं सर्वशक्तिं सर्वेश्वरं सर्वनियंतारं सर्वोपास्यं सर्वकर्मफलप्रदातारं समस्तकल्याणगु
णावेन नित्यमुक्ततां दर्शयति अथ प्रमभिप्रायः सगुणमेव गुणैरनभिभूतं सर्वज्ञं सर्वशक्तिं सर्वेश्वरं सर्वनियंतारं सर्वोपास्यं सर्वकर्मफ
लप्रदातारं समस्तकल्याणगुणनिलयं सच्चिदानंदं भगवंतं श्रुतयः प्रतिपादयंति यः सर्वज्ञः सर्ववित् यस्य ज्ञानमयं तपः स

॥ श्रीशुक उवाच ॥ बुद्धींद्रियमनःप्राणान् जनानामसृजत्प्रभुः मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मनेकल्पनाय च ॥ सर्व
स्य वशी सर्वस्येशानः यः पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिव्या अंतरः सोकामयत बहुस्यां प्रजायेयेति तत्तेजोऽसृजत सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म साधा
नुपाधीन् तेभ्यः स्वात्ममात्सं संसारिणो जीवस्य तन्निवृत्तये तत्त्वमसीत्यादिवाक्यानि बोधयंति तत्र च तत्त्वंपदयोः समानाधिकरण्यं प्रतीय
ते तच्च प्रकारांतरेण घटमानं ब्रह्मणि पर्यवसानं गमयति तथाहि न तावत्त्वैश्वर्यादेव्यामिश्रतिबहुनयोरकार्याभिमानेन
मातानाधिकरण्यं यथोक्तं अभिन्नां देवतायुक्तां वदत्येवैषतद्धितः अभिन्नां पदतां नित्यात्रस्येव विषयार्पणमिति कुतः भिन्नार्थत्वा
त न वाजहत्स्वार्थयोनिरूढ्वं लक्षणया विशेषणविशेष्यभावेन नीलमुत्पलमितिवत् यथोक्तं स्वदुष्ट्याराज्यते येनाविवक्षित
त्वात् न तोजहदजहत्स्वार्थलक्षणया सोयं देवदत्त इतिवत् विरुद्धांशत्यागेनानुगतविदंशो नैकार्थेन समानाधिकारण्येन निर्गुणे
पर्यवसानं अस्थूलादिवाक्यानां तु साक्षादुपाधिनिषेधेन तथा च अत्रैवोपक्रमे स्वस्थितमायायोत्यादिना विशिष्टमालंबनं
स्यातिस्थं तेच श्रुतं यत्वयि फलं तत्त निरसेनेनन्नवान्निधवाङ्गुपसंहरिष्यंति उपासनादिवाक्यानां क्रियार्थप्रशस्तस्याधवलंबनेनशान

सगुणविधानेन मैतस्य विभिस्मिकाहिक ८

ते स्तुति पा

कल्प ... मद्भुत
दृशामनवसा व
स्या एव एकस
प्रति चतुर्युग
स्येकमनःस्यात

२ वक्तारः

श्रयावानादिशिवपरं परागतत्वान्न संदेहो युक्त इत्याह सेवेति सैवापयोक्तालंबना ब्राह्मी ब्रह्मपरा श्रद्धया श्राह रेण चेतं हि तत्क्षेमं गच्छति विशेषेणतः अवतारादिलाधार
चेतसः अकिंचनं निरस्तदेहाद्युपाधिः सततपरं पदं प्राप्नुयादिति एतदेव सर्वश्रुत्यर्थनिरूपेण प्रपंचयितुमितिहासमवतारयति अत्र ते विना नारायणान्विति
नारायणः प्रचक्षते लेनान्वितां यस्यां तो गाथामितिहासं ब्रह्मसत्रमिति यथा यजमाना एव समाना ऋत्विगादिरूपेण यत्र कर्म कुर्वन्तीति तत्र कर्म्मसत्रं
प्रतिहं तथा यत्र समाना एव वक्ता श्रोतारो वेन ब्रह्म मीमांसते तद्ब्रह्मसत्रं सुहोतर्हि मया कथं तन्नतज्ञातमित्यत आह स्वेतद्वीपमिति नहीश्वरं तन्न संमामेवा

॥ सैषाह्युपनिषद्ब्राह्मी पूर्वेषां पूर्वजैर्धृता । श्रद्धया धारयेद्यस्तां क्षेमं गच्छेदकिंचनः ३ अत्र ते वर्णयिष्यामि गाथां नारायणान्विताम् । नार ॥
॥ दस्य च संवादमृषेर्नारायणस्य च ४ एकदा नारदो लोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः । सनातनमृषिं द्रष्टुं ययौ नारायणाश्रमं ५ यो वै भा ॥
॥ रतवर्षेऽस्मिन्क्षेमाय स्वस्तये नृणां । धर्मज्ञानशमोपेतमाकल्पादास्थितस्तपः ६ तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापग्रामवासिभिः । परीतं ॥
॥ प्रणतोऽपृच्छदिदमेव कुरूद्वह ७ तस्मै ह्यवोचद्भगवानृषीणां शृण्वतामिदम् । यो ब्रह्मवादः पूर्वेषां जनलोकनिवासिनां ८ श्री ॥
॥ भगवानुवाच ॥ स्वायंभुव ब्रह्मसत्रं जनलोकेऽभवत्पुरा । तत्रस्थानां मानसानां मुनीनामूर्ध्वरेतसां ९ श्वेतद्वीपं गतवति त्वयि द्रष्टुं ॥
॥ तदीश्वरं ब्रह्मवादः सुसंवृत्तः श्रुतयो यत्र शेरते १० तत्र हायमभूत्प्रश्नस्त्वं मां यमनुपृच्छसि । तुल्यश्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारि ॥
॥ मध्यमाः ११ अपि चक्रुः प्रवचनमेकं शुश्रूषवोऽपरे ॥ सनंदन उवाच ॥ स्वसृष्टमिदमापीय शयानं सह शक्तिभिः । तदंते बोधयांच ॥
॥ क्रुस्तल्लिंगैः श्रुतयः परं १२ यथा शयानं सम्राजं वंदिनस्तत्पराक्रमैः । प्रत्यूषेऽभेत्य सुश्लोकैर्बोधयंत्यनुजीविनः १३ श्रीकृष्णायनमः ॥

नितद्धमूर्त्तिं ननु सर्वज्ञानां लोकस्तत्र वक्ता प्रष्टा वा स्यात्तत्राह तुल्यश्रुतेति श्रुतादिभिरविशेषः अरिमित्रोदासीनहीनत्वेन निरूपमकतरणाः अतः स
वेप्रवचनयोग्याः अपि केनापि कौतुकेनैकं प्रवचक्रुरित्वान्ये पप्रच्छुरित्यर्थः स्वसृष्टमिति स्वयं निर्मितं विश्वं प्रलयसमये अपीय संहृत्य
शयानं योगेन निद्रायमाणमिव वर्तमानं तदंते प्रेमया त्रेतलिंगैस्तत्प्रतिपादकैर्वाक्यैः परं ईश्वरं सृष्टिसमये प्रथमनिश्वासप्रसूताः श्रुत
यः प्रबोधयामासुः सुश्लोकैः शोभनाः श्लोकाः कीर्तियो येषु पराक्रमैः १३ श्रीकृष्णायनमः श्रीरामोद्दताय नमः श्रीकृष्णायनमः श्री

भा॰द॰उ॰
२०५

जयजयेति । नेत्यजितजयदउत्कर्षमाविःकुरु । आहदेवीसार्के नव्यापारेण । अगजगदोकसां । अगानिस्थावराणिजगन्निजंगमानिच । तेकांसिशरीराणि
येषांजीवानां तेषामजामविद्यांजहिनाशय । किमिति । गुणवतीहंतव्येत्यतआह । हेषगृहीतगुणा । होषा यस्यानंदादयाचरणायगृहीतागुणायु
यातां । षगृहोर्गवेहसीतिनिकारः । इयंहिस्वैरिणीवपरप्रतारणायगुणानगृह्णातित्यतोहंतव्येति । नहिमय्यदोषमावहद्दित्रिममापितत्त्वका
शक्तिस्यात् । अतआहं त्वमिति । यत्यस्मात्वंप्रात्मनास्वरूपेणैवसमवरुद्धसमस्तभगः । संप्राप्तसमस्तैश्वर्योसि । चृशीव्रतेमायत्वाहितिभा
वः । ननुस्वयमेवतेत्वानवैराग्यादिनाकिन्नहेत्पुरित्यतआह । अखिलशक्त्यावबोधकेति । तेषांत्वमेवांतर्यामीसर्वशक्त्युद्बोधक । अतोनस्पेत्वा
श्रीहे अजित जय जय अस्मको मो अविकुरु आविकुरु आनंद्यहैं नाको प्रगटकरो प्रगटकरो अन्नानहि

॥श्रुतयऊचुः॥ जयजयजह्यजामजितदोषगृहीतगुणांत्वमसियदात्मनासमवरुद्धसमस्तभगः॥
॥अगजगदोकसामखिलशक्त्यवबोधकतेक्वचिदजयात्मनाचचरतोनुचरेन्निगमः॥१४॥

अज्ञायोमायाहैताहिमारोकैसीमायाहैदोषकेनिमित्तगृहणकरेहैंगुणजिन्नैतुमकैसेहो आत्माकरकेहो
केहैंसमस्तगुणजिन्होने ऐश्वर्यादिकस्थावरजंगमजडचैतन्यजिनकेअखिलशक्तिकेप्रकाशकरनवारेस
वकेतुमहोहैं करके मायांकरके विचरतेयोतुमतिनिगमवेदसोतुमारे पीछेविचरेहैयैसैनगवान्तुमकोनमस्कार
नाहोस्वतन्त्राइतिभावः । अहमकुएवत्ताने श्वर्यादिगुणजीवानांकर्मज्ञानादिशक्त्यवबोधनेनविषाहंतेत्यत्रकिंप्रमाणमित्वेचेत् । अहमेवप्रमा
णमित्याहनिगमवेद । ननुएवंभूतेमयिकथंश्रुतीनांप्रवृत्तिरित्यत्राह । क्वचिदिति । कदाचित्सृष्ट्यादिसमये । अजयामायया । चरतः । क्रीडतः । नित्यंचानु
प्रगतयासस्वरूपज्ञानानंदेनात्मनावर्त्तीवर्त्तमानस्य । निगमानुचरेत् प्रतिपादयेत् कर्म्मणिषड्भ्यो यतोवाइमानिभूतानिजाय
न्ते येोवाालणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोति तस्मै । तदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्ये । यआत्मनितिष्ठन् सत्यंज्ञानमनन्तंब्र
ह्मेयः । सर्वज्ञः । सर्वविदित्याद्यागमकर्तृत्वत्वामेवभूतंप्रतिपादयतीत्यर्थः । जजपाजितजह्यगजंगमावाप्तिमजायानीतत्वागुणां । तहिमवंनमनेपनं

श्रीमद्भागवतसटीकदशम
श्रीरामः
२०५

नतुकथंमंगेव|प्रतिपादयंतियैषत इंद्रोजातोऽवक्षितस्य राजेत्यादिरिंद्रः|पातो जंगमस्य अवक्षितस्य स्थावरस्य स्थावरं चरं जेति प्रतिपाद्यते॥
तथाग्न्युग्निमूर्द्धादिव|इत्यादिश्रेवंभूतेनाग्न्यादयः|प्रतिपाद्यते नत्राह|वृहदुपलब्धमेतदिति|अयमर्थः|एतदुपलब्धं इदमिंद्रादि|सर्वं वृहत्
ब्रह्मत्वमित्येवावयंति जानंति|कथं वृहत एवावशेषतयाऽवशिष्यमाणत्वेन कुतः|यतो वृहतो सर्वस्योदयास्तमयौ उत्पत्तिलयोस्तैर्यापातौ
नत्वात|नहिकिंविकारादित्वं वृहतः|नम्रविकृतात्मविवर्त्ताधिष्ठानत्वेनाविकारादित्यर्थः|बाधाद उपमार्थः|यथा यदारे|विकृतेन्मूर्द्धि|उदयास्तमयौ
तद्वत|वाचारंभणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यं|सर्वं खल्विदं ब्रह्मेत्यादिश्रुत्या प्रतिपादनात् इत्यर्थः|अतः कारणाद् वयोमंत्रलद
एतत्दुपलब्धं वृहतत्त्वयः वृह्माउवह मनवडोहै अविशेषवृत्तकरके यानु लारे वि उदय अस्त है न स्मातें उमाति
होतहै न स्मा विषै लीन होतहै येतें माधीके विकार सत्त कार्य मैं लीन होतहै सब कार्य बाना कै करके रूपविषे है तेमन
वृहदुपलब्धमेतत् एव यत्सर्वशेषतया यतउदयास्तमयौ विकृतेनमृदिवाऽविकृतोऽनन्त॥
॥वृहदुपलब्धमेतत् एवयत्सवशेषतया यत उदयास्तमयौ विकृतेनमृदि वाऽविकृतो नन्त||१४॥
॥ वृहदुपलब्धमेतत् ... तंकथमयथामवंति मुविदन्नपरानि नरणां॥१५॥
॥ऋतं तमसघयोद्धुत्त्वाथिमनोवचनाचरितंकथमयथाभवंतिमुविहितपराति नहोतहै॥२॥ श्री
॥ऋतंतमसघयोद्धुत्त्वाथिमनो वचनाचरितं कथमयथाभवंति चरण पृथ्वी विषे धरे कै सैं पुष्ट होतहै
वचन नाम अम्बरन करके नृत्यारोई ध्यान करे है मनुष्य ने चरण पृथ्वी
वचनमानस्मानवरनकरकेनृत्यारोईध्यानकरेहै|नदयदिकारेषिम
वचनाचरितं तात्पर्यं वचनाचरितमभिधानं वधतवंतः|नदयाग्निकारेष्विस
द्वारोवाचयेमनोवचनाचरितंदधुः|मनसाचरितंदधुः|मनसाचरितं तात्पर्यं वचनाचरितमभिधानं चधतवंतः
अतोयद्वारोवाचयेमनोवचनाचरितं दधुः|मनसाचरितं|यतो गुणादिदत्तानि निक्षिप्तानि अविकथमयथा भवंति|अपदत्तानि भवंति|अतोय
र्थः|अत्र निदर्शनं|कथमयथेति नरणां भूचरणां|यत्र कुत्रापि दत्तानि निक्षिप्तानि भुविकथमयथाभवंति|अदत्तानि भवंति|अतोय
यथा स्त्या वाणो श्रुकादि सुदत्तानि पदानि भुवंनव्यभिचरंति|तथा यत्किमपि विकारजातं वदंतो वेदतत्त्वामेव|सर्वकारणपरमार्थभू
तं प्रतिपादयंतीत्यर्थः|श्रुहिणवहूर्वीदु मत्वाम राजगादंदनभंत्रपयाश्रितं|वहुम्रखे तपिमं त्रगणो जत्त्वमतमूर्त्तितो विनिगद्यते॥१५॥

॥ना॰१०॰उ॰॥
॥१०६॥

त्वमेवसर्वनिगमगोचर। इति सतां श्रुतस्याः १६ यति। इतित्वमति। स्रेति त्वमेवसर्वकारणत्वेन परमोर्थ। इतिकृत्वा अतोऽधिपते। त्रिगुणमायामगानर्थक
रूप। योविवेकिनत्वयाखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धि। सकलजनरजिननिरसन्। हे हरं कीर्तिसुतासाधु। मवगाह्य निषेव्य तप
तीति तपांसि पापानि दुःखानि। माजहुस्त्यक्तवन्त्यः। वदीय कथामात्रेण यत्तपापत्यागस्तत्र किंवक्तव्यं। यपुनः। स्वधामविधुत्यम
लाय कालगुणः स्वरूपस्फुरणेनातिविधुताः। स्यकृताः आशयगुणाः अत्र। कारणं धर्मरागादयः। कालगुणाः जरादयः पये ते तथा। हे पर
हे त्रिधिपते तीनोलोकके अधिपति अरु दोविवेकी हैं अखिलयोलोकं संपूर्ण ताके मलको शुद्ध करे
ऐसा रो कथारूपी अमृत है ताको अवगाहन करते तापशु हैं ताको दोडत हैं अब जो पो धामरूप जनके

॥इति तव सूरयस्त्र्यधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिमवगाह्य तपांसि जहुः॥
॥किमुत पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः परम भजंति ये पदमजस्रसुखानुभवं॥
॥१६॥

योस्फुरनां प्रकाशता करके शुद्ध के ताको दूरतें अंतः करणके धर्म कौनसे ये रागादिक कालगुणनां रह
ताव स्यात् अनंतर सुखको है अब तुमको बजाके निषेविनकी कहा कहिये ॥३॥ श्रीकृष्ण हमको हमारा परबोति
मनवाज अजस्रसुखानुभवं अखंडानंदानुभवं यदं स्वरूपं भजन्ति सेवंते। तथाहुत्ताडुःखानि त्यजंतीति। यथापृष्टकरपोलाशश्चापोन॥
स्नेष्यते। एवमेवैवंविदि पापकर्मणा श्लिष्यते न कर्मणा लिप्यते। पापकेनतत्सुकृतेविधुवंते। एतदुक्तहवावनतपति महंसाधु
नाकरवं किमहं। पापमकरवमित्यादि। श्रुतेरित्यर्थः। सकलवेदगणेरित दिगुणत्वमिति सर्वमनी षिनारताः। त्वपिसुजदग
स। णश्रवणादि भिस्तव पद स्मरणेन गतत हो मा: ॥१६॥ श्री

॥श्रीकृ॰॥
॥१०६॥

...त्मानं ... ...वतंति ये सं ... ...

...यो ऽन्नमये लोः ... ...ता ता ... ...गुपति ये के चात्म हतो जनाः। प्रधान वेद वेदी म... ...नाऽऽत्मा ... ... ये यः पूर्व स्ता

को ऽन्नमय विध मजन ... ...। इत एव इवेति अस्मात्तोन रा यदिते अनुविधा अनु विद धतीत्यनु विधाः। अनु वर्त्तिनो ऽन्नको। इतियावतत

...। अवसंती जीवती सफल जीवना भवंति इत एवेद त इव म ... इव ... स्या ... इत्यर्थः। नन्वन्नकोना मपि को ... दि फलमत्स्येव न कार्य कारणा

नुग्राहकत्वेन जीवन हेतोः लवण जने ... नां ... पि सिद्धे ... त्या दिशा येनाह। महद्‌माद्य इति। महान हंकार ... ... दिर्येषां त एव अनुगृहीत

पस्यानु प्रवेशेन लब्ध सामर्थ्याः संतः अंडं देहं सम ... रूप ... एवं ततः तत्रवयं चापि कोशानन्नमया ... ना विश्य ... काराः सन्न

यं चेतयते सत्वं न ... ह। एतत्त्ववृविध इति। ... ... मयो विविध विधाः आकारो यस्य स तथा। ननु विवेकरस्तस्य कथं तत्तदा कारतातत्वं

॥इत एव इवम् व संत स्यु न्नतो यदिते ऽनुविधा महदाद्यो ऽग्रमस्तजन्य दनुग्रहतः॥

॥ एतत्त्वविधो ऽन्वयो ऽत्रचरमो ऽन्नमयादिषु पः सदसतः परं त्वमथ यदेष्ववशेषमृतम्॥१७॥

हस्त्वयोत्रेति। अत्र एषु अन्नमयादिष्वपर्दैतीत्यन्वयः। अतत्तत्कारते। एवं तर्हि सत्यमसंगत्वं च कथं तथाह। चरमो ऽन्नमयादिषु य इति। अन्नम

यादिषु पदिश्यमानेषु यश्चरमो ब्रह्मपुच्छत्वेनोक्तः। सत्वमिति संबंधः। ननु अन्नमयादि ... ... संगत्वं च ... ... त ... ह। सदसतः

परत्वे मथ्य परेषु व शेषं तमिति सदसतः। स्थूल सूक्ष्माद्यन्नमयादेः। परं व्यतिरिक्तं तत्त्वात्त्विभूतं अवशेषं अवशिष्यतं इत्यवशेषमबाध्यं

... ... तर्हि किमर्पते ... ...

स्यादिना स्थूलसूक्ष्म क्रमेण पंच कोशानुपदिश्यतस्य ... ... यंह ... इति। ... ... स्थि ... ...

... ... प्रतिष्ठे तिसा

दि ... ... तिविरुद्ध ... विफलं ततः॥१७॥

... ... चर्मविधा ... यो को ...

अन्नमय प्राण
मय मनोमय ज्ञा
नमय आनंदमयः॥६॥

भा०१०.उ ॥
॥ २०७ ॥

एवं तावत्सर्वात्मके परमेश्वरे सर्वश्रुतिसमन्वयेन सद्भजनीयत्वमुक्तम् अथ भक्तिं निर्याचत इव ह दीक्षितोप्येष हीनमनवगाह्य महिमानि प्रथमं ताव
दुपाध्यालंबनमुपासनमुदरं ब्रह्मेति शार्कराक्षा उपासते हृदयं ब्रह्मेत्यारुणयो ब्रह्मा हैवनाडी तत ऊर्ध्वं त्वे वापसर्पन्नधिष्ठितोऽश्रयते साध्याः
स्तुत योविद्धीत्याह उदरमुपासित इति ऋषिवर्त्मसु ऋषीणां संप्रदायमार्गेषु ये कूर्पदृशः शार्कराक्षा इदालंबनं मणिपूरकं ब्रह्मोपासनेध्या
यंति शार्कराक्षा इति श्रुति परस्य प्रतिपदं कूर्पदृश इति कूर्पः शार्कराक्षो विद्यते दृष्टं मणिपुरे येषां ते तथा रजः पिहितदृष्टयः स्थूल
दृष्टय इति यावत् उदरस्य हृदयापेक्षया स्थूलत्वात् कूर्पः सूक्ष्मं सूक्ष्मा दृशस्तर्पणः तत्र हृदयस्थं सूक्ष्ममेवावलस्य तत्र वेश्याषु
युक्षय प्रहैति नहे उदरादिक प्रहैति न के विषैमनोस्थिरनके मार्गकरके जिनचित्तमनकरो देवयो ईश्वरना रायणलो कालके

उदरमुपासते य ऋषिवर्त्मसु कूर्पदृशः परिसरपद्धतिं हृदयमारुणयो दहरं ॥
ततउदगादनंत तव धाम शिरः परमं पुनरिह यत्समेत्य न पतंति कृतांतमुखे ॥ १८ ॥
योनपहैनाका सूक्ष्मकरे है तंत उपाश्रितेहहैविषै प्राप्तज्ञ पेदो नारायणहै तिनकी हम उपासनाकरै है ५ श्रीकृष्णः

प्रथमं तूदरस्यामुपासनत इति आरुणयस्तु ताततात् हृदयस्थं दहरं सूक्ष्ममेवोपासते हृदयविशेषणं परिसरपद्धतिमिति परि
तः सरंति प्रसर्पंतीति परितः तासां नाडीनां पद्धतिं मार्गं प्रसरणस्थानमित्यर्थः विशेषणस्य फलमाह अनंत इति नतोहृदयान्नाडी
म नंतं तव धाम उपलब्धिस्थानं सुषुम्नाख्यं परमं श्रेष्ठं योतिर्मयं शिरः मूर्द्धानं प्रति उदगात् उदसर्पत् नलाधारादारभ्य हृदयम
ध्यात् ब्रह्मरंध्रं प्रत्युज्जगामेत्यर्थः कथंभूतं धाम यत्समेत्य प्राप्य पुनरिह कृतांतमुखे मत्यमुखे संसारे न पतंतीति पावश्रुतिः शतं
चैका च हृदयस्य नाड्यः तासां मूर्द्धानमभिनिःसृतैका तयोर्द्ध्वमायन्नमृतत्वमेवति विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे भवंतीति उदरादि

श्रीकृष्णः ॥
॥ २०७ ॥

नन्वक्षरस्यापि । तर्हि जीववद्दुःखद्यादिसंबंधेन तदनुप्रविष्टस्य चेतनान्तरस्येव सति । केन विशेषेणोपास्यत्वमिति मामाशंक्य परिहारं तत्र । एको देवः । सर्वभूतेषु गूढः । सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा कर्माध्यक्षः । सर्वभूताधिवासः । साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्चेत्याद्याः श्रुतयः । अनुवं तीत्याह । स्वकृतविचित्रयोनिष्विति । स्वयं कृता । उच्चनीचमध्यमासु योनिषु । अभिव्यक्तस्य तत्कार्येषु देहादिषु हेतुतया उपादान तया प्रागेव विद्यमानत्वेन तदनुप्रवेशासंभवादिशंक्य वर्त्तमानत्वं तमनोन्यूनाधिकभावेन च कृमिन् । प्रवनाहि । स्वकृतयोनिरनु आपकरके रचितप्रकार्यतिनके विशेषैनातं व्यक्तके रहितनकालवत्तैन्यारो लवके विशेषप्रवेशश्चैते योनारायणो हि

॥ स्वकृतविचित्रयोनिषु विशन्निव हेतुतया तरतमतश्चकास्यनलवत्स्वकृतानुकृतिः ॥
॥ अथ वितथास्वमूष्ववितथं तव धाम समं विरजधियोऽन्वयंत्यभिविपन्यव एकरसं ॥ २८ ॥

तिनको हम भजन करै हैं ६ श्री

करोतीति स्वकृतानुकृतिः । अनलवत् । अग्निर्यथा । स्वतत्तारतम्यहीनोपि काष्ठानुसारेण तथा तथा । प्रकाशते तद्वशात् । अयमप्यनोवितथासु मिथ्याभूतास्वमूषु योनिषु । अवितथं सत्यं यत्नः । सममविशेषं अन्तः । सत्यं तव धाम स्वरूपं । विरजाधियो निर्मलमतयः । अन्वयंति जानं ति बुद्ध इति अपृथक्त्वं यत्र वा अत्र हेतुः । अभिविपन्यव इति । अभि विगतव्यवहाराः । पनव्यवहार इत्यस्य रूपं पन्युरिति । ऐहिकामुष्मिकफ लकर्मरहित इत्यर्थः । अविशेषत्वाद्वैकरसं सन्मात्रं । अतस्त्वोपाधिकृततारतम्याभावाद् अस्य गतैश्वर्यस्योपास्यत्वं मितिमावः । चानिर्मिते

तेषु कार्येषु तारतम्यविवर्जितं सर्वानुस्यूतसमानं तेन गतं नजनाम है ॥

॥भा॰द॰उ॰॥
२१८

अपिच कुतोत्वयिमाशंकास्यादभावतोदेहेषुपाधिकृतदोषप्रसंगइति।यतोअविद्याकामकर्मभिः।संसरतोजीवस्यापिजगद्बलत्वणयावो
धयंत्यलंदेषनिषेधयंति।सयशतत्त्वायंपुरुषेयस्मात्सर्वादिस्सएकः।तत्वमतीत्याद्याः।श्रुतयः।ननुकुत्वर्यस्यात्मनस्तुतियमीश्वरत्वे
नक्रियते।ननुतस्येश्वरत्वंबोध्यते।नतयुत्यतेयत्तत्र।यस्यदेवेपरात्मक्तिर्यथादेवेतथागुरौ।तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनः।इत्या
द्याःश्रुतयः।कुतावतारस्यभगवतश्चरणंमनजनमुपायंवदंतीत्याह।स्वकृतपुरुष्विति।स्वकर्मोपार्जितेषुपरेषुदेहेषुअमीषुनरादिषुजो
त्यत्वेनवर्तमानंपुरुषंअखिलशक्तिधृतः।सर्वशक्त्याश्रयस्यपूर्णस्यतवांशकृतंवदंति।पुंशइवांशकृतएवकृतः।तद्रूपंवदंतीति
हेईश्वरमैयोहतोतुत्यारोग्यंशहनजातिमायाकरकेबंधनकरतेहैंतुह्मारेचरणकीसेवामेंप्रवेशहोकरकेहेपरमानंद

॥स्वकृतपुरेष्वमीष्वबहिरंतरसंवरणंतवपुरुषंवदंत्यखिलशक्तिधृतोंशकृतम्॥
॥इतिनृगतिंविविच्यकवयोनिगमावपनंभवतउपासतेंघ्रिमभवंभुविविश्वसिता॥
॥सिता॥२०॥

संसारतेसुपायोमलसीमनुष्यनकीगतिविचारकरकेतुह्मारीउपासनाकरैहैं।१ श्रीकृष्णः श्रीकृष्णः श्रीकृष्णः श्रीकृष्णः जय।
ननुकार्य्यकारणेमतवतस्यकुतएवंभूजनत्वाह।अबहिरंतरसंवरणमिति।बहिःकार्यमंतःकारणंबलतत्सरावरणंसत्यंतयोरसत्वादित्य
र्थः।इतिएवंनृगतिं।जर्जीवस्यगानि।विविच्यविशोध्यकवयः।अन्ययेदंनप्राप्यतइतिजानंतः।निगमावपननिगमकर्मणावप
नंस्थानमंताडुप्यतेऽस्मिन्नित्यावपनंतेत्रसर्वकर्मार्प्यणविषयमित्यर्थः।यत्रार्पितानिकर्माणिमुक्तफलंफलत्रितंभवंतो
ऽघ्रिमभवंभवतिकर्तव्यंविश्वसिताःकृतविश्वासाउपासतेऽर्चनंदनादिति।सर्वंत्रोभुवीतिमर्त्यलोकइहमेवोचितमितिदर्शय ॥श्रीकृष्ण:॥
ति।चंदशस्यममेशानत्वम्मायाकृतंबंधनंभवदंघ्रिसेवामादिश्यपरानंदनिवर्तयो।२०।श्रीकृष्णायनमः।श्रीकृष्णायनमः।

मेको [illegible] नत्वेत्यत्र [illegible] यन्निमित्तिवर्ण [illegible] मनुचिंतमिदमन्यानेंन किंचिन्न करोति। दुरवगमेति। भो ईश्वर दुर्वेज्ञेयं यदात्मतत्त्वं तस्य निगमाय प्र
पनाय प्रकटनाय तवात्ततनोराविष्कृततनोर्हे। चरितमहामृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः। चरितमेव महामृताब्धिस्तस्मिन् परिवर्तो विगाहनं
न परिश्रवणपरिवर्जनापी श्रमणं श्रमः। गतश्रमा इत्यर्थः। अपवर्गमपि केचित्र परिलषंति नेच्छंति कुतोऽन्यत्। इह यदाहि
केचिदिति। एवंभूतानां भक्तिं तस्मिन् विरलानां दर्शयति। न केवलमन्यन्नेच्छंति किंतु नैनैवमुक्त्वेन पूर्णाः। पूर्वं सतः। पूर्वस्तिर्इंगहादि
धारणा करते हैं शरीर जिन्हों ने मैं ते यो तुमता पत्तुलाते ओरु ना तमतत्त्व है सो दुर्गम है तुम्हारे चरित्र भृत तदपि तम्प्रहना
के विषे स्नान मम हो नो लो [illegible] विषें अपर श्रम है हे ईश्वर अपवर्ग यो मुक्ति है ताको नहिं चाह होत है तुम्हारे चरण

॥दुरवगमात्मतत्त्वनिगमाय तवात्ततनोश्चरितमहामृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः॥
॥न परिलषन्ति केचिदपवर्गमपीश्वर ते चरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहाः॥२१॥

दृ तेन को यो हंस जिन्हो नै कुलसंग गृहको छोडे तेन तुमको प्राप्त होत है ८ श्रीकृष्णरामोहरमाधव येति श्रीकृष्णायनमः
घुमुक्षमपु येतत इत्याह। तव चरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहा इति। तव चरणसरोजे हंसाः परमहंसा येषां
तेषां कुलं संगस्तेन विसृष्टा गृहा यैस्तेन यो। श्रवणकीर्तिनेरशिति। स्तुतिश्रमतेरप्याधिक्यं मत्के दर्शयति। यथाह
पंस वैरकानमंतिमत्वेष्टवोब्रह्मकाशिनश्चेति व्याख्यातं च सर्वज्ञैर्भव्य वद्भिः। मत्को च पितीलयाविग्रहं कृत्वालजं
त इति। चत्कथामृतयायोधौविहरंतो महामुदः। कुर्वंति कृतिनः। केचिच्चतुर्वर्गं तृणोपमं। २१। श्रीकृष्णायनमः। श्रीकृष्ण:

भा·९·३
१०८

स्यात् समस्य परस्य पतिः कश्चिन्न । न तं विरागस्य यस्मात् जनानाऽसत्तत् । मुख्यां कं मंतरं चरतानीं हरेरत । प्रारब्धजन्यत्वाच्चात्मनः उक्तः समस्ते सतीत्वा
द्याः स्युः तथा । तत्र तौ शंसतोः जगत्सत्तानीयरेति तद्परिशांतीस्यात् । त्वदनुपथमिति । त्वदनुवर्ति त्वन्मेवोपयोगिकमिदं कुलायं कोत्ती यत्र इति
कुलायं शरीरं । आत्मसुहृत्प्रियवत् । आत्मा च सुहृच्च प्रियश्च तद्वत् चरति स्यादेवानं तत् यावत्तत्पर्यंतं । तथापि त्वयि उन्मुखे हिते प्रिये
आत्मनि च सत्यपि चकारात् । एवंभूतेषु सत्स्वप्यपि त्वयि वर्तते अहो कष्टं न रमंति । असदुपासनया देहाद्युपलालनेन आत्म
हनः प्रमादिनः । यदनुशया । यस्या असदुपासनाया अनुशया वासना येषां ते कुशरीरभृतः संतः उरुभये संसारे भ्रमंति परिवर्तंते
अत एवात्महन इति भावः । त्वदर्थं त्वन्निजगत्त्वात् आत्मनो रमतामिह करणमेतदं जन्ममात्रं वसंत भविष्यति इदानीं मात्मनात्मा देह

॥ त्वदनुपथं कुलायमिदमात्मसुहृत्प्रियवच्चरति तथोन्मुखे त्वयि हिते प्रिय आत्मनि च । न बत रमंत्यहो असदुपासन॥
॥ यात्महनो यदनुशया भ्रमंत्युरुभये कुशरीरभृतः २२ । निभृतमरुन्मनोक्षदृढयोगयुजो हृदि यन्मुनय उपास॥
॥ ते तदरयोपि ययुः स्मरणात् । स्त्रिय उरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियो वयमपि ते समाः समदृशोंघ्रिसरोजसुधाः २२॥

स्वयं श्रोतव्यो मनव्यो निदिध्यासितव्य इत्याद्याः श्रुतयो ध्यानमंगत्वेनोपदिशंतीत्याह । निभृतमरुन्मनोक्षदृढयोगयुज इति मरुत्
प्राणः सत्त्वमनः अक्षाणींद्रियाणि च । निभृतानि संयमितानि यैस्ते च ते दृढं योगं युंजंतीति दृढयोगयुजस्ते तथा । भूता मुनयो हृदि यत्तत्त्वमुपा
सते तदेवारयोऽपि तावत्स्मरणाद्ययुः प्रापुः । स्त्रियोऽपि कामेन । उरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्ताधिय । शेषाहिदेहसदृशो भुजदंडो विषक्ता धीर्यासां
ताः परिच्छेदवत्याः समदृशः समं परिच्छिन्नत्वं त्वां पश्यंत्यो वयं श्रुतयः समाः । निभृतोऽवतार्य पितेत समाः एवत्वपाविषयतया अंघ्रिसरोजसुधाः
अंघ्रिसरोजं सुधा धारयंत्यः प्राप्ताः इत्यर्थः । तत्र त्वत्स्मरणानुभावः येयोगिनस्तं हृत्पालं वनं उपासते ...
... परिच्छिन्नं ... तियेव देहे ... स्मरणं प्रेम्णा नवदेव

अ१

॥श्रीरामः॥

यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह | को अद्धा वेद क इह प्रवोचत | कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः | अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनेन को वेद यत
आबभूव | अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनं देवा आप्नुवत पूर्वमर्शत् | न ह्यावतोऽस्यानस्येति तिष्ठत् तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधाति इत्याद्या तत्स्तुतय
आगवतन्त तदुक्तं एवं स्तोत्र किमेवोरशकुर्वंतीत्याह | क इह नु वेदेति वत अहो भगवन् | इह जगति अग्रसरं पूर्वसिद्धं त्वां अनु च रजन्मनो यः | अर्वा
चीनोऽस्ति | नाशवान् को नु प्रमान् वेद जानाति | इमं स्य सर्वसिद्ध अन्यस्य अर्वाचीनेन त्वे प्रमाणं वदन् | तानेकारणाभावमाह | यत उदगाद
ति | यतः त्वत्तः | ऋषिर्ब्रह्मा उदगात् यं ब्रह्माणमनु जीवानां उभये अध्यात्मिकाश्चाधिदैविकाश्च देवगणा उभये अस्फला | ततोऽप्यर्वाचीनाः | सर्वे यदा तु न वात्र

||क इह नु वेद बतावरजन्मलयोऽग्रसरं यत उदगादृषिर्यमनु देवगणा उभये ||
|तर्हि न सन्न चासदुभयं न च कालजवः किमपि न तत्र शास्त्रमवकृष्य शयीत यदा || २४ ||

सर्वमवकृष्य उपसंहृत्य शयीत | तर्हि तदा अनुशायिनां जीवानां ज्ञानसाधनं नास्ति | यत तदा न सत् स्थूलं आकाशादि न वा असं | सूक्ष्मं महदादि न
च उभयं सदसद्भ्यां आरब्धं शरीरं न च कालजवः | तन्निमित्तभूतं कालवैषम्यं एवं सति न तत्र तदा न किमपि | इंद्रियप्राणादि अपि न च तज्ज्ञापकं शास्त्रम
पि | अपमितिप्रायः | सर्वोऽपि शास्त्रदिगनतानां देहाद्युपाधिकृतां | नराणां कालवशेन च मलिनसत्वानां न तावत् जगत् तत्त्वज्ञाने सामर्थ्यं | अपाच श्रुतिः
न तं विदाथ य इमा जजानान्यद्युष्माकमंतरं बभूवेत्याद्याः | यदा तु अलयसमये न बहुं तरमस्ति | तदपि साधनाभावान्नान्यत् भगवतस्त्वां जानं | प्रतत्त्वं वेद कश
रणेन तया | श्रवणकीर्तनादिनं किं देवं करोमि | इत्याह तं तच्चर्यादि संतद्र | कोऽन्वमन्महतलवर्द्धिनं धोरयासि यो नकिं मे न हरेर्दिशा | २४ | श्री जुत्याय:

इत्येषां विज्ञानं तु कदापि शास्त्रमपि न मन्वानः तु स्वाभिरुच्या तु जनन मसत इति। असतो जगतो जनिमुत्पत्तिं ये वैशेषिकादयो वदंति। असत एव ब्रह्मत्वस्योत्पत्तिं
ये च पातंजलाद्यः सतः एकैकविंशतिप्रकारस्य दुःखनाशं मोक्षं वदंति ये नैयायिकाः। उत च अपि ये च सांख्यादयः आत्मनि भिदां भेदं। ये च मीमांस
काः। विपणं कर्मफलव्यवहारमृतं सत्यं स्मरंति वदंति। ते सर्वे आरोपितैः तारोपितैः भ्रमैरेवोपदिशंति न तत्त्वदृष्ट्या सदेव सोम्येदमग्र आसी
त् ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति। अनीशया शोचति मुह्यमानः। अविद्यायामंतरे वर्तमानाः स्वयं धीराः पंडितमन्यमानाः। जंघन्यमानाः परियंति मू
ढाः। अंधेनैव नीयमाना यथांधाः। एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म। एकधा बहुधा चैव दृश्यत इत्यादिश्रुतिविरोधात्। किंच वस्तुतः पुरुषस्य त्रिगु

॥जनिमसतः सतो मृतिमुतात्मनि ये च भिदां विपणमृतं स्मरंत्युपदिशंति त आरुपितैः॥
॥त्रिगुणमयः पुमानिति भिदा यदबोधकृता त्वयि न ततः परत्र स भवेदवबोधरसे॥२५॥

णमयत्वेन सर्वमिदं संगच्छेत नतु तदस्तीत्याह। त्रिगुणमयः पुमानिति हा यदबोधकृता त्वयीति त्रिगुणमयः पुमानित्यनेन न हेतुनायाभिदाः
उपलक्षणमेतात् हि तादृशायस्मात् त्वयि विषये अवबोधकृता त्वद्विषयाज्ञानविजृंभिता। नाहि किमज्ञानमस्ति वस्तुतः पुंसि नैवेत्याह। ततः
अवबोधात् परत्र परे सम्यक् अवबोधरसे ज्ञानघने तस्मादवबोधो न भवेत् संभवतीत्यर्थः। मिथ्यात्वं कुतर्ककर्कशेरितमहावादांधकारांतरभ्रा
म्यन्मंदमतेरमंदमहिमन् त्वज्ज्ञानवर्त्मास्फुटं। श्रीमन्माधववामनत्रिनयन श्रीशंकर श्रीपते गोविंदेति मुदा वदन्मधुपते मुक्तः
कदा स्यामहं॥२५॥ श्रीगोपाल श्रीगिरिधारिणे श्रीजगद्गामि श्रीगोविंदायनमः श्रीगोपीनाथाय॥ श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ श्री श्री॥

ननु। यद्यसन्नोत्पद्यते यदि च त्रिगुणमयः प्रकृतेर्न भवति। तर्हि इदं प्रपंचजातं प्रकृतेश्चेद् यदृच्छाजातं स्यात्। कथं तर्हि तयोः सत्वेन सत्वेन प्री
तीतिरनेआह। सदिव मन इति। मनः मनोमात्रविलसितमिदं त्रिवृत् त्रिगुणात्मकं प्रपंचजातं मतदेव सदिव विभाति। कथमिति चेत्तत्राह।
तदीति। अधिष्ठानसत्तया सदिव प्रतीयत इत्यर्थः। न केवलमिदं कारास्यईदं। किंतु आत्मनुजातमनुजः प्रकृतेः प्रभिधाकारः प्रकृतेरभिव्याप्ते
ति। प्रकृतेरपि रयत्कृ सत्वप्रतीतिर्मायामात्रविलसते इत्यर्थः। तथा च श्रुतिः। अतनोधि मनोऽसृजत मन प्रजापतिरसृजत प्रजापतिः प्रजा

॥ सदिव मनस्त्रिवृत्त्वयि विभात्यसदामनुजात्सदभिमृशंत्यशेषमिदमात्मतयात्मविदः॥
॥ नहि विकृतिं त्यजंति कनकस्य तदात्मतया स्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयावसितं॥ २६॥

असृजत तत इदं मनस्येच परमं प्रतिष्ठितं यदिदं किंचेति। ननु आत्मविदामपि विश्वं सदेव स्फुरति इत्यत आह। कथमसत्स्यादत आह। सदभिमृशंती
ति। आत्मविदः अशेषमिदं विश्वमात्मतयैव सदभिमृशंति न इदमिति जानंति। आत्मकार्यत्वादुपयोगि इत्यर्थः। तथा हि यदुपादानकं यत्कार्यं त
त्तेनैव स्वरूपेण प्रतीयते उपास्यते चेति लोकाचारेण दर्शयति। न हि विकृतिमिति। कनकस्य विकृतिं कुंडलादिकं कनकार्थिनो
न हि त्यजंति अत्र हेतुः तदात्मतया कनकस्वरूपत्वेनेत्यर्थः। अतः स्वकृतमिदं विश्वमनुप्रविष्टं च प्रकृतिस्वरूपमात्मतयैवावसितं निश्चि
तं यतस्तत्त्वतः सदात्मा ति॥ जगदेतदर्स्वतः सदाभासमसत्स्यादिन्नू ... भगवतं भजामनं॥ २६॥ श्रीहरये नमः। श्रीहनुमते नमः। श्रीराम

भा॰द॰उ॰

११९

नतु सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्मेनेह नानास्ति किंचन मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति इत्यादि श्रुतिशिरेकंभूतं स्यैव भगवतः प्रतिपादनात् तत्तानं तु
करमेवेति तत्रतंत्रतत्वाश्रनत्वा तव परि ये चरंतीति तवेति कर्मणि षष्ठी त्वां ये परिचरंति ईश्वरस्य वसितामन्वेतिय ६ देनमत्र धान महोक्षः केन रूपेण
अखिलसत्त्वनिकेतनया अखिलानि सत्त्वानि निकेतो यस्य मतया मा व ल्प पास र्वभूतायासन पेक्षर्थः उत एवं अविगणय्य निर्ऋतेः मृत्योः शिरः मूर्द्धानं पदा पादेन आक्रामति मृत्योमूर्ध्नि पदं दधाति तं तरंति मुच्यंत इत्यर्थः ये पुनर्विमुखास्त्वत्तो न्यागिरा वाचा पशूनिव
विबुधानपि विदुषः तानपि परिवयसे बध्नासि कृतात्वयि कृतसौहृदप्रेम येः से ते खलु निश्चितं पुनंति आत्मानमन्यानपीति शेषः नेतरे तथाच श्रु

॥ तव परि ये चरंत्यखिलसत्त्वनिकेततया त उत पदाक्रमंत्यविगणय्य शिरो निर्ऋतेः ॥
॥ परिवयसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तांस्त्वयि कृतसौहृदाः खलु पुनंति न ये विमुखाः ॥२७॥

तिः तस्य वा एतानि नामानि रूपाणि तद्दस्य कर्मा तं त्वा नाम रामतिः सर्वैः सिता मितिः अपमतिप्राय तस्य मे वंभूतं आत्मानं स्तुतयः प्रतियापयंति तत्र च
पद्य पिवलु तपंतु तापैः प्रपतंतु पर्वतादटंतु तीर्थानि पठंतु चागमान्। यजंतु यज्ञैर्विवदंतु योगैर्विना हरिं नैव मृतं तरंति॥ न परोक्षत्वात् परोक्षमेव स्तानुयु
स्यधते तथाप्य संभवता विपरीत भावना तिरस्कृता तत्वानुमलिनाचित्तेषु परोक्षमिव संभवतीति नापरोक्ष संसार भ्रमनिवृत्तिस्तस्मात् भगवत्परिचर्य्यया
तु सम्यगमलचित्तानां तत्प्रसादेन लब्धापरोक्षज्ञानानामयत्नत एव केवलितो मोक्ष इति तेषां च श्रुतयः देहांते देवः परं ब्रह्म तारकं व्याचष्टे य
मेवैष वृणुते तेन लभ्यः यस्य देवे परा भक्तिरित्याद्याः २८ श्रीरामः

॥ श्रीरामः ॥

॥ ११९ ॥

तपंतु तापैः प्रपतंतु पर्वतादटंतु तीर्थानि पठंतु चागमान्॥ यजंतु यागैर्विविदंतु योगैर्हरिं विना नैव तरंति मृत्युं॥

ननु यद्यखिलशक्तिनिकेतनत्वेन भगवतः सेव्यत्वमुच्यते तर्हि तत्कारणसंबंधात् कर्तृत्वमेतस्य प्रसज्येतां न च युक्तः यथावन्मिति चेन्न हि जीवानाम
पि तत्तुल्यमिति केन विशेषेण पुनः सेव्यसेवकत्वमिति मामाशंकापरिहरंस्तं श्रीपाणिपादोपवनो गृहीता पर्यपर्यन्ताः सम्भृतोत्सकर्णाः सर्वोजनेद्य
नेच तस्याखिलेत्यात्तमान्हुर्ग्व्याप्य हतबर्म हं ति इत्याद्याः स्तुतयः स्तुवंतीत्याहः त्वमकरणशेतकरण संबंधरहित एवाखिलकारकशक्तिधरः स्वखिला
नां प्राणिनां यानि यानि कारणानि तेषां शक्तिधरियतीति यथा कृतः स्वराट् स्वेनैव राजसे दीप्यसे न हि परतः सिद्धज्ञानशक्तेरिंद्रियेहेत्वपर्थः स्व
तलब मलिमुद्वहंति प्रजाकुर्वंति अजया निपयासहिताः सहारताः इत्यर्थः अनिमिषाः देवाः इन्द्राद्यः तत्प्रजा विश्वसृजो ब्रह्मादयोपि यथा मर्त्री

॥ त्वमकरणः स्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तव बलिमुद्वहंति समदंत्यजयाऽनिमिषाः ॥
॥ वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृजो विदधति यत्र ये त्वधिकृता भवतश्चकिताः ॥ २८ ॥

कुत एवं किं करणं स्वामिनं सेवंते तथा श्रुति यथा प्रजाः देवादयः स्वामिनं विलोकितं समरंति च मनुष्यैर्ईलं हस्यकथा हिलसुखं बलिं न त्वयं निश्चत
इत्यत आह वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिवेति यथा वर्षभुजः खंडमंडलपतयः अखिलक्षितिपतेः महामंडलेश्वरस्य स्वप्रजादत्तं बलिमुजावलि
मुद्वहंति कथं बलिमुद्वहंतीत्याह विदधति यत्र येऽधिकृता इति तत्तौ नीताः संतो यस्मिन् कर्मणि ये नियुक्तास्तत्तत्कुर्वंति तदाज्ञापालनं कोववहि
निवहत्वमित्यर्थः तथा च श्रुतिः भीषास्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः भीषास्मादग्निश्चेन्द्रश्च मृत्युर्धावति पंचम इति २८ अनिंद्रियोपि योदेवः सर्व
कारणशक्तिमान् सर्ववित् सर्वकर्ता च सर्वसेव्यो नमामि तं १ श्रीकृष्णाय श्रीकृष्णः

भा०१०उ०
११२

तदेव कदणं। प्रवर्तकमीश्वरं कदणोपपत्तेंत्रात तदा मज्जंति। इत्युक्तं न केवलमिदमेव कारणं। ततः उत्पन्नेत्वेनापि तत्परं तत्परं तं ज्ञात्वादीति वदंति। यथाग्नेः क्षुद्रा विस्फुलिंगा व्युच्चरंति। एवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सर्व एत आत्मानो व्युच्चरंति। इत्यादि श्रुतयः। उदाहरणः। स्थिरचरजातयः इति हे विमुक्त। यदि तव कथं जयामायया। विहरतः। विहारः क्रीडा भवति। तदा स्थिरचरजातयः स्थिराश्चरा जातयः जाता लिंगिनो देहा येषां ते जीवाः स्युः न वेयुः कुतः अनुत्पन्नस्य ततोऽजातः परस्य दूरे वर्तमानस्य अप्रसंगस्येत्यर्थः कथं विहरः उदीक्षया ईक्षालक्षणेन न तु मपिलीनानाकथं जन्म स्यात् तत्राह उत्थनिमित्तयुजः ईक्षयैव उत्थितानि निमित्तानि कर्माणि तैर्युक्तानि लिंगशरीराणि तैर्युक्तं तेइति ॥

॥स्थिरचरजातयः स्युरजयोत्थनिमित्तयुजो विहर उदीक्षया यदि परस्य विमुक्त ततः ॥
॥न हि परमस्य कश्चिदपरो न परश्च भवेद्वियत इवापदस्य तव शून्यतुलां दधतः ॥२९॥

यथा। ननु किं निमित्तोस्यानेनमदिध योऽनवत्वं तु न तत्पि वैषम्यानादिपमत्वेद्येयोगादित्याहं परमस्येति। न च परमस्योत्तमस्य परमकाहलोकस्य विपतः। वस्त्राकाशसदृशस्य समस्येत्यर्थः। स्वीयः। परो त्वीयश्च नाभवेत् न संभवता इत्यर्थः। अस्य हाहमगृह्णाशीनतो वैस आपतेस्यादि श्रुत्या भूत्स्पर्वतत्व मिप्रतीयते। न त्वर्धपुनर्विशिनष्टि शून्यतुलां धतः शून्यसाम्यं भजतः। तदेव दर्शयितुं पुनर्विशिनष्टि अपदाते इत्येतत्तत्त्वप्रपदस्य लक्षणस्याप्रतस्यागोचरस्येत्यर्थः। २९। तदेवं जगज्जगत्तो निवृत्तो धिकर्मभिः जातान् संसरतः विच्छेद्य हरेया ९

भा० द० टी०

श्रीकृष्णः
११२

एवं तावत्सर्वमात्मनः सकाशादविद्याकृतकार्योपाधयस्सर्वे जीवा जाताः । संसारन्तो न जन्तीत्युक्तं । तत्र यद्येकविद्या तदा जीवस्याप्येकत्वे ... मुक्तो संसृति
प्रसंगः । अथ पुनर्नानाविद्यास्तर्हि सर्वेषां शरीरे । संसारानपगमादनिर्मोक्ष इत्यादि तर्कबलेन च श्रुतेः । एवं नानात्मानस्सन्ति चेत्ते सन्तु ते देहव्यापिनो नश्वराः
देहपरिमाणत्वेन मध्यमपरिमाणत्वेनां । सावयवत्वेनानित्यत्वात् । अतः सर्वगता नित्या जीवा इति केचन मन्यन्ते । तत्र नतावद्वन्धमोक्षप्रसंगः । अविद्याभेदेन तद्
त्तिभेदेन चाद्युपक्रमस्य व्यवस्थासंभवात् । ईश्वरस्य तु न केनाप्यंशेन संसारित्वमस्तु केवलमेव प्रसिद्धं । चास्मिकं सर्वश्रुतिषु । किंतु इमं पक्षं न पश्यामि । आत्मपरिमाणेन
नित्येन चापरिमितत्वं व्याप्तं न त्वणुरूपेणाभिन्नत्वमेव सर्वगतत्वं । तन्नन्तोजीवाः परिच्छिन्नाः । तर्हि तेषां समत्वात् । समस्य मानयत्वाद्
सत्तनन्ता हि । अपरिमिता इमे नित्यवस्तु नचैतत्तु । सकलेनैव स्वरूपेणापि नित्याः सर्वगताश्चेत्तन्न नोऽहंत्वात् । इतस्तेषां नृपते तत्रूपं । यन्नमयं । तत्पादिपदेषु यदि कामोपायं यज्जिवा स्पृहं । अजनिजातं । तत्तस्य विकार्यत्वे
निरूप्यं हे ध्रुव नियमो नियमनं न तथा न स्यात् । इतः
॥ अपरिमिता ध्रुवास्तनुभृतो यदि सर्वगतास्तर्हि न शास्यतेति नियमो ध्रुव नेतरथा ॥
॥ तदथाजनि च यन्मयं तदविमुच्य नियंतृ भवेत्सममनुजानतां यदमतं मतदुष्टतया ॥ ३० ॥
... ... तस्मादविमुच्यकारणतयाऽपरित्यज्य किंतत्समं यन्मयं । नत्कि यत्तद्धद्धैः । ज्ञानैश्चेदुच्यते इदं तदिति । अनन्याह । अनुजानतां यत्
नियंतृ नियामकं भवेत् । अविमुच्यकारणतया तत्पापरित्यज्य किंतत्समं शुद्धं
इमतमिति जानीमः । इति वदतां अविज्ञातप्रायः । अविषयत्वात् । तथा च श्रुतिः । यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः । अविज्ञातं विजानतां विज्ञात
मविजानतामित्यनेनैव प्रोक्तं । च महतूलीनभूव । इत्याद्याः । किंच तस्य ज्ञातस्य दुष्टतया दोषत्वमेव तथा च श्रुतिः । यदि मन्यसे सुवेदेति । दहरमेवापि
नूनं त्वं वेत्थ ब्रह्मणो रूपं । यदस्य त्वं यदस्य देवेष्विति । इत्यादि तस्मात् यत्तद्रूपं द्वाद्योपमं यत्किमपि सर्वं तत्स्वरूपं तेन समं निर्वचनं न भवेदित्यर्थः ॥
अंतर्यामि तः । सर्वलोकस्य गीतः । श्रुत्या । पुरुषश्चैवमेवाववतेयः । यः सर्वज्ञः । सर्वशक्तिर्नृसिंहः । श्रीमंतं तं चेतसैवावलंबे । श्रीकृष्णाय ॥
श्रीकृष्णाय रामाय । दामोदराय । रघुनाथाय । श्रीगोपालजी । श्रीगोपीनाथाय ॥ गिरिधारिणे नमः । श्रीरंगनाथाय नमः । श्रीकृष्णः ॥

ननु च यदि । परमात्मनो जीवा जायन्ते । इति नियन्तृनियम्यभाव उच्यते । न एवं सति जीवानामनित्यप्रसंगेन । प्रतिदिनं कृतनाशाकृताभ्यागमः । प्रसंगः स्यात् । किंच
तद्धर्मो नाम जीवत्वात्तद्रूपहानिरेव स्यात् । न चैतद्युक्तं तस्मात्कालात्मने विद्याकृतानर्थनिवृत्तिमात्रं तस्य मोक्षतामास्तु परमार्थतया । तत्कोपाधिजन्मनैव जन्म
जीवानामुच्यते । न वस्तुतो घटनादिस्यात् । न घटत इति । तत्र किं प्रकृतेर्जीवरूपेणोद्भवः स्यात् । उत स्वस्य वा उभयोर्वा । आद्ये जीवानां जडत्वापत्तिः । द्वितीये तु
तस्य विकारित्वप्रसंगः । अत एव न तृतीयः । इत्याशयेनोक्तं प्रकृतिपुरुषयोरुद्भवो न घटते । इति श्रुत्या अजत्वप्रतिपादनात् । उपपत्त्या च । अजयोरिति ॥

॥ न घटत उद्भवः प्रकृतिपूरुषयोरजयोरुभययुजा भवन्त्यसुभृतो जलबुद्बुदवत् ॥
॥ त्वयि त इमे ततो विविधनामगुणैः ॥ परमे सरित इवार्णवे मधुनि लिल्युरशेषरसाः ॥ ३१ ॥

तथा च श्रुतिः । अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीः । प्रजाः । जनयन्तीं सरूपाः । अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्य इति । उभय-
तं युजा भवन्ति । उभयं तद्युक्तं । इति पुरुषसंबन्धपरस्पराध्यासमिति यावत् । तेन असुभृतः । प्राणोपाधयो जीवा जायन्त इत्यर्थः । जलबुद्बुदवदि-
ति । यथा केवलैर्न सलिलैर्न वा जलबुद्बुदा न भवन्ति । किंतु मिलिताभ्यां तद्वत् । तत्र यद्यपि लोनिमित्तैर्जलमुपादानं । एवमत्रापि प्रकृतिनि-
मित्तं पुरुष उपादानं । तस्मात् । एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः । ३१ । श्रीकृष्णाय नमः । श्रीहरमोहराय नमः । श्रीगोपीनाथाय नमः ॥ श्रीकृष्णः ॥

श्रसो नामयतनत्तहूसांप्रयेयेति । यथाग्नेः क्षुद्रा विस्फुलिंगा व्युच्चरंति । एवमेवास्मादात्मनः । सर्वे लोकाः । सर्वे देवाः । सर्वाणि भूतानि व्युच्चरंति [illegible]
रिस्रुतिषु । चेतनाचेतनप्रपंचरूपे । परमात्मनोपादानत्वश्रवणात् । नचैव विकारित्वं परिणामत्वं गीकारात् । केचित्परिणाममंगीकृतात्मनो विकारित्वं संगतिपा
विपरीतनमिति निमित्तोपादानभावमिथ्येति । सर्वपातालव्याप्तत्वेति । उक्तश्चैवमाद्भवतीति प्रसिद्धं । नह्येकमेवाद्वितीयं । ब्रह्मजामेकं श्रुवि नाशीयान्ब्रवे । स्वयमात्मेसादि
श्रुतिवलादुत्पत्तिश्रवणात् । जीवानामौपाधिकमेवजन्मनन्तवत्तदुक्तं । उपाधिलयेन परमात्मनि उत्पत्तिश्रवणादपि नाशान्नचं जन्मोत्पादनायित इ
ति । नायिकारणात्मनि तदिमे जीवाः । ततइति यथैव कालत्वं जन्मनतस्माद्विविधनामग्यते ॥ अनेन प्रकारेण कार्योपाधिभिः । महलितत्तु लीनावन्मूवः अनश्रुमप्रलय
घोर्मधुत्ववशेषतस्तोइवलीपंते । यथामधुनि सकलकुसुमरसाः । विशेषतोनुपलक्षणाश्रपितामान्येनोपलक्षंते । एवमोपाधेर्विरोधमात्रलयात्कारणस्यावि
धमानेनतासामान्यतेवर्तंते । यक्तौ तुकारणस्यापिलयात् । नयिनि स्वपाधौ सरित इत्यादौ नेत्तीपंत इति विवेकः । नपाचश्रुतयः । यथा सोम्य मधु मधुकृतो निस्तिष्ठंति
नानातीयानां । रसान्सनवहारमेकतांगमयंति । ते यथा तत्र विवेकंनलभंते । अमुष्याहं वृक्षस्य रसोस्मीति । एवमेव खलु सोम्येमाः सतिसंपद्यनविदुः
सतिसंपद्यामह इति यथानद्यः । स्यंदमानाः । समुद्रेऽस्तं गच्छंति नामरूपे विहाय तथा विद्वान्नामरूपाद्विमुक्तः । परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यमितियाथाः ॥ ७ ॥ श्री
॥ नद्युतवमायया व्रममीश्वगतस्यात्र शांतवधिक्षुधियोमवेरधतिभावमनुप्रमवं । रूपमनुवर्तंतां मनपंतंव यद्भुक्तिः स्वजातिगुहत्वात्॥ श्रीरुद्रः ॥
॥ मिव्वैव बुद्धिरतो भुंक्त ॥ ३२ ॥ श्रीरुद्राय नमः ॥ श्रीविश्वनाथ
यस्मिंश्चुद्धिलयमपि विनातिविश्वंलयातैजीवोपेतंयततकठगयाकेवलात्मावबोधे । श्वंसंजातं व्रजति सासिंधुवतति धूमध्ये । मध्येविनं विद्युवनयजन्ना
वयेच्चरन्निति । एवं तावत्प्राप्ते च तत्जीवानामायंते । नदहोनचकर्माणि कुर्वंति । उनलवलीनत इति संसार चक्रमपमणउक्तं । इदानीं तन्निरतये । परीस्यन्ना
निपरीतलोकान्परीत्यसर्वाः प्रदिशोदिशश्च । प्रजापतिः प्रथमजाऋतस्यात्मनात्मानमभिसंविवेश । इत्याद्यात्मनगवतत्वदृशोविरधतीत्याह । नद्युतेवेति । नद्युतीवेद्युत
माहुतेवमायया व्रमभ्रुक्तं । लहलमवगतवम्बुतात्मा बुधियः । अतंतवपिश्रमवेमवनिवर्तक्रिनानां सत्तावानिरसिद्धीते कुर्वंति । श्वरप्रमवं न्यूनेव प्रमवो
माहुतेव मायया व्रमभुक्तं । रूपमनुवर्तन्तामिति । अनुवर्तमानानां तामेवशरणं । नजतां यंसंसारस्यंकथंभवेत । नक्तं चिरपीतयथं । इतः
यस्मिन्नेतंत्रमंततः । किमतः । किमतस्थाह । रूपमनुवर्तंतामिति । अवतीर्णेनेमपइवायश्छेदः । धीतोसमवर्गकालायश्चसंवत्सरात्मकस्यकलस्यास । अवनवपरतोभुनमवानशस्त्र
यद्यस्मात् । तवेनकुटिकूगंगलस्पपविलोनिः । तिस्रोनेमपइवावश्छेदाः । चीतोसमवर्गकालायस्यसंवत्सरात्मकस्य कलस्य सः । अवनव परतो भुनमवानशरणे
रहितानायेषां तेषेवमयं जन्ममरणादिलक्षणं व्रजति कतेति । अतएवं अजंतं संसारमाकलय्य ननिरतये बुधियस्त्वयिभावं दधंतीति ॥ ३२ ॥ संसारचक्रे कस्मैवे

भा० १०उ०
२२८

सचेन्न भवति । नाचो मनोनियमे सति न भवति । सोपि गुरुप्रपन्नस्य नान्यस्येति । गुरुपसत्तिं विना न विरहयंति । न हि जनाः स्वगुरुतमे वासनि गवेषितुमिन्द्रियाणि । प्रोक्तं च
निष्ठं । वाचा यं वा स्तुनवो वेदनैर्वा तं केवलं मतिरापन्नेयाशेऽका । येनैव भुजनाय प्रेरितास्तद्याह । स्तुतयः । इत्याह विजितहृषीकवायुभिरिति विजितानि हृषीका
णीन्द्रियाणि वायुश्च प्राणो यैः । तैरपि मनस्तं तमनल्पं तुरंगं । यइह ये इह जनाः एवं वधं तेः । दुर्दमत्वात्तस्मात् । ते ये यंतुं नियमितुं यतंति प्रयतन्ते । अतिलोलम
तिचपलं गुरोश्चरणं समपहाय स्वनाभिमस्तो । उपायेषु खिद्यंते । तत्तोपायं तत्तदुपायविदः । सं तः व्यसनशतान्विताः । बहुव्यसनका कुर्वाणा इह संसारे स
मुद्रं तितीर्षवो भृत्वैवं । भवमेव प्राप्नुवंतीत्यर्थः । हे अज । अकृतकर्णधार । नौकेलकायामपि नाविकमिव प्राप्तं तत्त्वदं । उक्तं चत्वेहमाद्यं । ततो गर्भं नृवं तन्न
त्यं गुरुकर्णधारं सपानुकूलेन नभस्वतेरितं युमान् भवाब्धिं न तरेत्स आत्महा । मा नरो । वतेतं । गृहेषु न वगायथाद्यैरिति । धारैर्वाशिरिति । विरोधये
त्सुगुरुत्वं ततः । गुरुतत्त्वोपहितवता गमनं तव तावताम्ना नौ वन्धता । एवं मनोनिग्रहं लेनान्यदेति नाचः । ३२ । यद्यपि तं गुरुनैन चरतोपदहं । मनो मेनगरगृहे तेन । नत

॥ विजितहृषीकवायुभिरदान्तमनस्तुरगं य इह यतन्ति यन्तुमतिलोलमुपायखिदः । व्यसनशतान्विताः समवहाय गुरोश्चरणं वणिज इवा
॥ ज संत्यकृतकर्णधरा जलधौ ॥ ३३ ॥ स्वजनसुतात्मदारधनधामधरासुरथैस्त्वयि सति किं नृणां श्रयत आत्मनि सर्वरसे ॥ इति सदजा
॥ नतां मिथुनतो रतये चरतां सुखयति को न्विह स्वविहते स्वनिरस्तभगे ॥ ३४ ॥ श्री ॥

निरस्तातिलसाधनसमः । श्रेयोपलोऽस्त्वं न वतः कृपात् । १ । परीक्ष्य लोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणो निर्वेदमायात् । नास्त्यकृतः कृतेन । तस्य नियतभावं । यतलव
प्रकृत्यं ते कामायेतं हरिस्थिता । स्वयमज्ञो । न तो न वस्त्वं न बलसमस्तु ते । इत्याह । स्वजनेति । वैरागमंगविद्धत्यात्माह । स्वजनसुतेति । आत्मा देहः । धाम गृहं । असवः
प्राणाः । स्वजनादिभिः किं सर्वत्र से । सर्वरसात्मकानिविद्यंते । यस्मिन् तस्मिन् त्वयि परानंदे । एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवंतीति श्रुतेः । स्वयत
त्वं नेव मानस्यपुंसः । आत्मनि सति नृणां नु यौरेते । किं कः उपयोग इति । सत्सत्यं परमार्थभूतमजानतां चमत एवं मिथुनतः । स्त्रीपुंमिथुनादन्यपरत येभे
मयत्नात् कृतायवरतां प्रवर्तमानानां । कर्मीराघार्जनं जनतः । स्वरतः । तु तथाव्यर्केज्ञप्तर्थः । मुखयति सुखं प्रापयति कश्चिदिह संसारे कर्मपदंभूते स्वविहि
हते स्वत एव नश्वरे स्वनिरस्तभगे स्वत एव गत संसारे पारंतरे कोन्विह यत्स्यपिबोधेयं । सतलखो न मेनोविलिसत्यर्थः । ३४ । नजनो हि तन्नासास्यात्

श्रीकृष्णः
२२८

एवंगु... देशेन ततनमवगम्य । सा सारविवेकेन च सर्वतो निर्विद्य । तरेव महत्संगोपपत्तिरिति । सम्यगवधारयितुं । तीर्थसदनानि भ्रमन यः । पर्यटतीति मं
तव्य । इत्यादि श्रुत्यर्थमाह । भुवि पुरुपुण्यतीर्थसदनानीति । ते उत्कलस्य तोऽस्य ऋषयो विमदा निरस्ताभिमानिनो निरहंकाराः । यतो भवत्पदांबुजहृदः । भवतः । पदांबु
जं हृदि येषां ते । अतः । स्वयमेव च अघभिदंघ्रिजलं येषां ते उत्कृष्टपि तपादिविधौघाश्चापि पुरूणि बहूनि तीर्थानि तत्सदनानि क्षेत्राणि तान्येवोपासते सेवंते
प्राप । तत्रैव महत्संगो भवतीति । अथवा पुरु तच्च अधिकं । भगवद्भक्तिलक्षणं पुण्यं येषां तानि चलन्ति तीर्थानि निगृहत्वः महान्त इत्यर्थः । तेषां सदनानि किंशाम्र

॥ भुवि पुरुपुण्यतीर्थसदनान्यृषयो विमदास्त उत भवत्पदांबुजहृदोऽघभिदंघ्रिजलाः ॥
दधति सकृन्मनस्त्वयि य आत्मनि नित्यसुखे न पुनरुपासते पुरुषसारहरावसथान् ॥३५॥

मान् । यथाहामरसिंहः । निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टे जले गुरौ इति । न च नः । पुरुषसारहराचसथानुपासते । पुरुषवाणी सो विवेकं स्थैर्यं यत्समा
प्राणंति प्रभुत्वं हरंति । इति तथा च ते च अवसथाः गृहाः । तानि न च तेषां गृहाणि अवकुसितसुखोपेते आह । दधति सकृन्मनस्त्वयि यच्चात्म
त्रिनि नित्यसुखे इति सकृद्दयितवियि ये मनो दधति । ते पि गृहाद्याशक्ता नं च मति । किं पुनरेवंभूता इत्यर्थः ॥३५॥ पुंचन्नगतरंगसंगमनिरोतामि
व संचिंतयन्संतः । संतियतोयपतोगत । महात्मानाश्च मानावसन् । निसंतमूलपंकजादिगलिततत्सुरपगायामन्तश्रोतः । सेवितमतो
नदहरे न स्नानमहं देहभृतः । श्रीकृष्णाय नमः । श्रीराधाकृष्णः । श्रीगोविंदाय नमः । श्रीगोपालजी सहायः । श्रीकृष्ण । श्रीकृष्ण कृष्णः

पुं वं सं पु

नन्वात्मा यस्य क्रियार्थत्वात् तदर्थं च तदर्थानं क्रियार्थेन तस्य मन्वय इति । तत्र जैमिनिः । नावेदस्य क्रियापरत्वाभिधानात् । उपनिषदां स्वपि तेदेवयुक्तं
यद्योक्तं तं वार्त्तिककृता । एतेन सर्वार्थेकर्तृप्रतिपादनेन उपनिषदा नैराकं । अंख्याख्यातं इति न । एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म विज्ञानमानंदं ब्रह्म इत्येवं
श्रुतिभिर्वंतं द्विपरीतात्मप्रतिपादनात् । नाद्वितीयपरमतिंदस्य पस्यकर्मांगत्वं युज्यते । न च नानुमतं चैतद्वार्त्तिककृतः । कथं सर्वत्रैव विज्ञानं संस्कार
त्वेन गम्यमानेन पतं नंशात्मविज्ञानादन्यत्रैव ध्यानधार्यतामिति । तेनैवोक्तत्वात् । एतदर्थमेवाम्नायमनयः । पर्यंतं तोत्युक्तं । तत्र तावत्तदेन
स्य सत्यात्वेन वेत्तः श्रेयो वा तदेव तु न । संजवतीति प्रश्नोत्तरात्मा मननेन तत्वावधारणप्रकारमाह । सतत इदमित्थितं सदिति चेति । इदं हि यं धर्म

॥ सतत इदमुत्थितं सादिति चेन्ननु तर्कहतं व्यभिचरति क्वच क्वचमः खानन तथोत्थं यदुक्तं ॥
॥ यव हन्तये विकल्प इशितो ध परं परयात्म मयतिचारनीनउत्तवतिमित कृपजउतन् ॥ ३६ ॥

सदिति साध्यो धर्मः । सततं उत्पन्नत्वात् । यद्यतः । उत्पन्नं तदात्मकमेव दृष्टं । यथा कनकाउत्पन्नं कुंडलादि तदात्मकं तथेति । तत्र यदि सदः साधन
तदा घटादिनत्वाविहर्षिनेवजेदप्रतीतेर्विनिद्धो हेतुः स्यात् । न तु तर्कहतमिति । ननु नामेदं साधयामः । किंतु तदुत्पन्नत्वेन कुंडलादि वद्भेदप्रतिषेधामः ।
तत्राप्येकेव भवन्स्यात् । इति चेदिस्याशंक्या नैकांतिकत्वेन दूषयति । व्यभिचरति । पितृपुत्रादिषु मृदुघटपटप्रध्वंसादिषु तथा दर्शनादिति भावः । ननु त
दुत्पन्नत्वेनानन्यत्व उपादानत्वं नतु तन्निमित्तत्वं स्वतो नानैकांतिकत्वमित्याशंक्य दूषयति । क्वच मखेनिगुणोपादानं स्यापि फलानो गुणानां किं
तु मिथ्यात्वं न्यायात्कुंडलादि वद्बाधप्रसंगात् । सतः प्रत्यनैकांतिकत्वमेवेति भावः । उपनतु तत्र केवलं गुणमात्रं फलितोपादानं किं

पुरुषे। तथा च तस्यावस्तुत्वात् पुरुषे कल्पितानां मिथ्यात्वमित्यर्थः। तन्तुत्यमपीति दूषयति न तयोर्न्यायप्रसिद्धिरिति। अपरमर्थः। अत्राप्यविद्याप्रकल्पितैव सत्त उपादा
नत्वं एवं च तस्य वर्तत धर्मः। तथा सति इदं रूप्यमिति क्रियाकारित्वाद्वस्तुसत्त्वं अतः सदुपादानत्वमात्रसिद्धिमिति न वस्तुसत्प्रपञ्चस्येति। ननु मायायास्तन्न हेतुना
प्रपञ्चस्य सत्त्वं न तरेणानुसाधयामः। तथा सति इदं रूप्यमिति क्रियाकारित्वे विकल्पोऽयमः। इष्टितद्दर्शनवत् कार्यस्य सत्त्वादिनापि व्यवहारदर्शनादिष्टितद्दर्शनादिति। व्यवहाराय
रूप्यक्रियाकारित्वविकल्पोऽयमः। इष्टितद्दर्शवत्। एवं कूटकार्षापणादिनापि व्यवहारदर्शनात्। न त्वेकत्र सत्तोऽप्यत्र तो योऽयं भ्रमः प्रसिद्धः। अत्र सत्तात्सत्त्वे कथं प्र
पञ्चे भ्रमः स्यात् सत्त्वे च नानात्वे तत्सिद्धिः। उक्ते च नन्वैः। अधस्याते अपूर्वमतत्कथमवस्तु प्रज्ञानगणस्तमात्कल्प्यातेऽप्येनवनवेति नेत्याह। अंधपरंप
रयेति। अंधपरंपरयापि विकल्प इत्यन्वयः। प्रपञ्चभावः। संस्कारजन्मो भ्रमः। संस्कारसिद्धये पूर्वप्रतीतिमात्रमपेक्षते। न वस्तुसत्त्वं प्रतीतौ सत्तां
वस्तुसत्त्वताभावेन भ्रमव्यतिरेकादर्शनात्। अतोऽत्रानादित्वात्पूर्वपूर्वभ्रमसंस्कारस्योत्तरत्र कारणतोपपत्तिः। अंधपरंपरान्यायेनानेन व्यव
हारः। तस्य प्रतीत्यप्रयोजको हेतुरिति। नन्वक्षय्यं ह वै चातुर्मास्ययाजिनः सुकृतं भवतीति। अपाम सोमममृता अभूमेत्यादिश्रुतिभिः। कर्मफलस्यनि
त्यत्वप्रतिपादनात् सत्त्वं न घटते। नहि नित्यं वस्तु असद्भवति। तस्मादिदं प्रतिपादित्वात्। द्वैतं सद्वैतं वैत्याशंक्याह भ्रमयतीति। हे भगव
न्न तेन वचनार्थो वेदलक्षणो उक्तं श्रुतिभिः। यो लीलया लक्षणं दिव्यतिर्वक्ति। उत्पद्य जडानां कर्मश्रद्धापरत्वेन मंदमतीन् भ्रमयतिमाह यति
अयं भावः। नहि वेदः कर्मफलं नित्यमयिति प्रति। किंतु लक्षणया प्रशंसामात्रविधेयकत्वात्। अन्यथा यावदपि कुतुकुंडलकंकणं
किंकिणी परिणतं कनकं परमार्थतः। महदहंकृति तत्त्वमयं नरहरे न परं परमार्थतः। २३। तद्भूतं भवतः। सतो विजृंभितं सन्नैव सत्
प्रपञ्चजः। कुर्वन्नकार्यमपोह कूटकनकं वेदोऽपि नैवं परः। अद्वैतं तव सत्पदं तु परमानंदं पदं तन्मुहा बंदे सुंदरमिंदिरानुत हरे मा मुंच मामन

भा०१०उ ॥
॥११६॥

न देवं प्रपंचस्य सत्वे साधकं नास्तीत्युक्तं । इदानीमसत्वे स्थापयंति श्रुतयो यतो वा इमानि भूतानि जायंत इत्याद्याः । तन्मूलं चानुमानप्रमाणमित्याह न य
दिदमिति । यद्यस्मात् । इदं विश्वमग्रे सृष्टेः पूर्वं नासीत् । सदेव सौम्येदमग्र आसीत् । आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत् इत्यादिश्रुतेः । न च निधनादूर्ध्व
[illegible]नुमितं तत्स्वमविद्यमानमपि विभाति । नासदासीन्नो सदासीत्तदानीमित्यादिश्रुतेः । अतः कारणात् । अंतरा मध्येऽपि एकरसे केवले त्वयि यात् [illegible]मिथ्यात्वप
मेव विज्ञातीति । मितं निश्चितं यत एवं अत उपमीयते द्रविणजातिविकल्पपथैः । द्रविणजातीनां द्रव्यमात्राणां मृल्लोहकार्ष्णायसरूपाणां विकल्पभेदा
घटकुंडलादयः । तेषां पंथानो मार्गाः प्रकारास्तैरुपमीयते सदृशतया निरूप्यते । यथा तत्र कार्यकारणानां नामधेयमात्रताकारणं मृदादेव

॥ न यदिदमग्र आस न भविष्यदतो निधनादनुमितमंतरा त्वयि विभाति मृषैकरसे ।
॥ अत उपमीयते द्रविणजातिविकल्पपथैर्वितथमनोविलासमृतमित्यवयंत्यबुधाः ॥ ३७ ॥

न सत्यं तत्कार्याकाराणां नाममात्रताबलैव सत्यं तथा च श्रुतिः । यथा सौम्यैकेन मृत्पिंडेन सर्वं मृण्मयं विज्ञातं स्यात् । वाचारंभणं विकारो
नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यं यथा एकेन लोहमणिना सर्वं लोहमयं विज्ञातं स्यात् । तथा एकेन नखनिकृंतनेन सर्वं कार्ष्णायसमित्यादि । तस्मादस्य
सत्वप्रमाणस्याविद्यमानत्वात् । वितथमनोविलासं असत्यं सत्यमिति ये अवयंति जानंति ते अबुधाः अज्ञा इत्यर्थः । अत्रैव प्रयोगः । विवादाध्या
सितं न सत् आद्यंतयोरविद्यमानत्वात् शुक्तिरजतादिवत् ॥ ३७ ॥ नेदं प्रसंगात् । तद्यथेह कर्मजितो लोकः क्षीयते एव
मेवामुत्र पुण्यजितो लोकः क्षीयत इतिन्यायोपबृंहितश्रुत्यंतरविशेषाच्च । अतः कर्मजडानां भिदं भ्रममात्रमिति । एते नैव तत्त्वा[illegible] ॥श्रीकृष्ण॥
[illegible]त्मनः आकाशमंभूतः [illegible] नामरूपादरतं दर्शितं न भवति ॥ ३७ ॥ श्रीकृष्ण ॥ श्रीरामाय ॥ श्रीदामोदराय ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ ॥११६॥

मु[illegible] कुंडलवं [illegible] किंकिणी परिरण [illegible] पीतः महदहं हतिय प्रभुरवं नयानरहरे न परं परमार्थतः ।

न तु च[illegible]दृश्यं बोनामन[illegible]व न ज्ञायन्ते तेन चैतन्यस्य संबंधं । न घोपि । तर्हि किमपराधं जीवेपनः । स्वयं संसरति । किंवा हुश्युन्यमीश्वरस्य । पतो नित्य
मुक्तः । किं विवपंचनरा । कर्मकांडनित्यपेक्षायां जीवे । ईश्वरशेषं वा हुवर्णसमुज्ञा । न तोया समानवृक्षं । परिष्वस्वजाते । तयोरन्यः । पिप्पलं स्वाद्वत्यन
न्नन्यो अभिचाकशीति । अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां । इत्याद्यावदीनीत्याह । सजर्‍ जयेति । तत्र जीवः । पद्यस्मात् । अजया मायया । अजां अवि
द्यां । अनुशयीत । आलिंगेत । ततः । गुणान् देहेंद्रियादीन् जुषन् । सेवमानः । आत्मतया ध्यवस्यन्नित्यनु अनंतरं । सरूपतां तद्धर्मयोगं च जुषन् । अपेत
भगः । पिहितानंदादिगुणः । सन्मृत्युं संसारं भजति प्राप्नोति । प्राप्नोति । न हि विषयमेव च । कर्मकांडमिति भावः । त्वं जहासि तां मायां मृत्युमपेता ॥

॥ स यदजया त्वजामनुशयीत गुणांश्च जुषन् भजति सरूपतां तदनु मृत्युमपेतभगः ॥
॥ त्वमुत जहासि तामहिरिव त्वचमात्तभगो महसि महीयसेऽष्टगुणितेऽपरिमेयभगः ॥ ३८ ॥

लिकं यस्याग: । तत्राह । अहिरिव त्वचमिति । अयं भावः । यथा भुजंगः स्वगतमपि कंचुकं गतत्वध्यानाभिमन्यते । तथा त्वमजां न हि निरंतरा
हरिसंविजामधेनुवंदपते । अजया त्वमिति तिमुपेक्ष्यसे । इति कुत । एतत्तत्राह । आत्तभगः । नित्यप्राप्तैश्वर्यः । महसि परमेश्वर्ये । अष्टगु
णिते । अणिमाद्यष्टविभूतिमति । महीयसे । पूज्यसे विराजसे । इति यावत् । कथं भूतः । अपरिमेयभगः । अपरिमितैश्वर्यः । नच त्वेवमिव देशका
लादिपरिच्छिन्नं तत्राष्टगुणिते । मैश्वर्यमपि तु परिच्छिन्नं स्वरूपानुवधित्वात् । अपरिमितमित्यर्थः । ३४ । स्वं तात्विकी जीवानां गणना
त्कालस्वभावादिभिर्जीवानां सत्वरजतमो गुणमयान्भ्यालयंती वृहन्मामाक्रम्यपहाशिरस्थिति । मरस्तंमहीयंस्त्वौञ्जस्तोपाते

भा०द०उ०
२८७

एवंतावद्भक्त्यासाधनंकृत्वैवयेभगवंतंभजंतितेमृत्युंतरंतीत्युक्तं।इदानींयेबहिःसंगंपरित्यज्यभगवन्मार्गेप्रवृत्ताअपिकषायंविशाता
शिनःकामान्नमुंचंतितेनभगवंतंप्राप्नुवंतिनचेहामुत्रसुखंलभंतेकेवलंकुयोनीरेवप्राप्नुवंतीतिशोचन्न।कामयतेमन्यमानःसकाम
निर्जीयतेतत्रतत्रेत्यादिश्रुत्यर्थमाह।नयदिसमुद्धरंतीति।हेभगवन्।येयेतयःहृदिस्थिताःकामजटाःकामस्यजटामलानिवसनाः
यदिनसमुद्धरंतिनोत्पाटयंति।तेषामसतांभगवान्हृदिगतोऽपिदुरधिगमःदुष्प्रापः।कथं।अस्मृतकंठमणिः।विस्मृतोयःकंठमणिस्तद्व
त्स्थितः।यथाकंठेवर्तमानोऽपिअस्मृतस्तत्रअप्राप्तइवभवति।तद्वदिति।नकेवलमेतावत्।किंच।असुतृपयोगिनामिंद्रियतर्पणतत्पराणां।यो

॥यदिनसमुद्धरंतियतयोहृदिकामजटादुरधिगमोऽसतांहृदिगतोऽस्मृतकंठमणिः॥
॥असुतृपयोगिनामुभयतोऽप्यसुखंभगवन्ननपगतांतकादनधिरूढपदाद्भवतः॥३९॥

गिनामुभयतोऽप्यसुखं।इहामुत्रचदुःखमेव।तत्रइहअनपगतांतकात्अनिवृत्तान्यत्योर्लोकाराधनधनार्जनादिक्ले
शात्।भोगवैकल्येनकथंभयाच्च।इहतावद्दुःखंभवतःईश्वरादपिदुःखंनरकपर्यंतं।तत्रअनधिरूढपदात्।स्वरूपंयस्यतस्मात्त्वत्
स्वरूपप्रसन्नाचारविद्यावादविषयंतेनप्राप्तनिजधर्मातिक्रमनिबंधनंतत्रदंडरूपनरकंप्राप्तैरमुत्राप्यसुखमित्यर्थः।३९
दंभन्यासमिषेणवंचितजनंभोगैकचिंतातुरंसंमुह्यंतमहर्निशंविरचितोद्योगक्लमैराकुलं।आज्ञालंघिनमज्ञमज्ञजननतास
माननतासन्मदंदीनानाथदयानिधानपरमानंदप्रभोपाहिमां।२५।श्रीधरस्यवाक्यंश्रीकृष्णः।

श्रीकृ०स०
११६

ननु प... किमायक्लस्मलि। प्राप्तव्यमेवमुक्तेः दन्योन्येनापक्षिप्यते। न किंमतिरप्याशप्यते। अयं तोयमुक्तेमिति। सूयते चरम निस्योम हिमा प्राप्तण
स्पन कर्मणा वर्द्धते नो कनीयानित्यादि। तत्राह। त्वदवगमीति हे सगुण पद्गुणै सर्वथा युक्त त्वदवगमी त्वत्ज्ञानवान्। भवद्गुत्पशुभाशुभयोः। जनवतः। कर्म
फलदातुरीश्वरात्प्राप्तयोः। अन्ययोगविगुर्णतयोः। शुभाशुभयोः। प्राचीनपुण्यपापरूपकर्मलोः। फलभूतानन्वयान् विगुणान्वयाननाराध्यगुणविष्णुदुःखसंबंधा
न्। न वेत्ति नानुसंबंधते। तर्हि। तदानन्वदेहभृतां देहाभिमानिनां प्रवृत्तिनिवृत्तीर्गिरः। विधिनिषेधलक्षणाः वेत्ति। विगतदेहाभिमानत्वात्कार्य

दुर१

॥त्वदवगमी न वेत्ति भवदुत्थशुभाशुभयोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्हि देहभृतां च गिरः॥
॥अनुयुगमन्वहं सगुणगीतपरंपरया श्रवणभृतो यतस्त्वमपवर्गगतिर्मनुजैः॥४०॥

को धर्मान्न विमुच्यत इत्यर्थः। उक्तं चैतत्। यतः कारणात्। मनुजैः। अन्वहं श्रवणभृतः। श्रवणेन चेतसि धृतः। त्वं तेषामपवर्गगतिः। अप
वर्गरूपा गतिर्भवसि। कथं श्रवणमतः। अनुयुगं प्रतियुगं यागीतपरंपरा उपदेशसंततिः। तया। संततिरूपासत्संप्रदायानुसा
रेणैत्यर्थः। एतदुक्तं भवति। ये तत्वज्ञानिनः। न तेषां कर्माधिकारशंकापि। ये चानवरतं त्वत्कथाश्रवणादिनिष्ठास्तेषामप्यासन्नत्वा
त्। हानाना विधाः। निषेदवंधः। इतरेषां तु यागादिफलैनिंद्रियलालसानां। अनयतो यमुक्तेमिति। ४०। अवगमं तवमेदिशमाधवस्फुरति
यन्मुखतोसंगमः। श्रवणवर्णनभाव मथापि वा नहि भवानियथा विधिकिंक

दुरव१

भा० द० टी० ८७ ११

ग॰ रु॰ उ॰ ॥ ११८ ॥

नरवगमीनवेत्तिसुत्वदुः तेनचविधिनिषेधविमुक्तो नतननुरूपनवगंतुशाकं दुःखगम्यस्येक्तं नादित्यवमननरगाप्तमहिम्नोवाच्यनसागोच
रत्वात् अविषयत्वेनैवज्ञानमिति दर्शयन्नपदूर्द्ध्वंगार्गीदिशोयदन्याकू पृथिव्यायदंतराद्यावापृथिवीइमेयद्भूतंचभव्यंचविष्णुज्ञेयमित्यादिश्रुति
प्रतिपादितमपरिमितंमहिमानमाह द्युपतयएवेति हेभगवन् तेऽन्तंद्युपतयः स्वर्गादितलोकपतयो ब्रह्मादयोयोगिनोययुःनप्रापुः
ननुतेः यदंतंतवेद्दत्तुनत्किमपिनजनाति श्वासांद्युपतयोनययुरिति यतः यस्मात्त्वंऽपिआत्मनोंतंनयासि कुतस्तर्हिसर्वज्ञतासर्वशक्तिता
च अनन्तमाह अनंततयाअंतभावेननहिशशविषाणज्ञानंसर्वज्ञतांप्रभवशक्तिवैभवंहंति अनंतत्वमेवाह यदंतरेतियस्यतवऽन्तरा
मध्येनतु अत्रहोसावरणात्तत्रदशगुणेसप्रावरणेषुकालः ऽण्डनिचयाब्रह्माण्डसमूहाः वांतिपरिभ्रमंतिवयसाकालचक्रेनतरेरजांसीवस

॥द्युपतयएवतेनययुरंतमनंततयात्वमपियदंतरांऽडनिचयाननुसावरणाः॥
॥खइवरजांसिवांतिवयसासहयच्छ्रुतयस्त्वयिहिफलंत्यतन्निरसनेनभवन्निधनाः॥४१॥

हएकदैवनतुपर्यायेण नहियस्मादेवं अतः श्रुतयस्त्वयिफलंतीति तात्पर्यतःस्वापर्यवसानेनफलंतिनतुसाक्षादिति अयमेवानिर्दिष्टगुणस्य
गुणगणानस्यान्निर्गुणस्यवागोचरत्वात् कथंतर्हिपरमंतात्पर्यमिति तत्रविधिमुखेनावसेनवेदयंतियमः प्रपञ्चस्यैववाक्यार्थत्वा
मिति निषेधमुखेनैवतुनानियमः इत्याह अतन्निरसनेनेति अन्यदेवतदितितात्पर्येण अविदितात् अन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मात् अस्मात्कृताकृतात् इतिप
रः भवन्निधनाभवंति त्वयिनिधनंसमाप्तिर्यासांतास्तथा नहिनिरवधिनिषेधः संभवतीति अतोविधिमुखेनेत्वयिफलंतीतितात्पर्यं॥४१॥श्री॥
द्युपतयोविदुरंतमनंतंतेनभगवतोनगिरः श्रुतिमौलयः त्वयिफलंतीतितुतानमः इत्यतोजयजयेतिभजेनवत॥ ॥श्रीरुद्रम्:॥
॥११८॥

इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसः। इति सर्वश्रुतिपुराणरहस्यतात्पर्यमित्यर्थः ४३ ब्रह्मदायादेति। ब्रह्मैव रहस्यमितिवत् प्रयत्नेन प्राप्यं
त्वंति सेचन। इति तपो ब्रह्मचर्येति वा पूर्णः। कृतकृत्यः ४४ श्रुतधरः श्रुतमर्थं मनसि धारयन्नित्यर्थः। वीरव्रतः नैष्ठिकः ४५ नम इति स्वस्ला

॥श्रीभगवानुवाच। इत्येतद्ब्रह्मणः पुत्रा आश्रुत्यात्मानुशासनं। सनंदनमथानर्चुः सिद्धा ज्ञात्वात्मनो गतिं ४२ इत्यशेषसमा॥
॥म्नायपुराणोपनिषद्रसः। समुद्धृतः पूर्वजातैर्व्योमयानैर्महात्मभिः ४३ त्वं चैतद्ब्रह्मदायाद श्रद्धयात्मानुशासनं। धारयंश्च॥
॥र गां कामं कामानां भर्जनं नृणां ४४ श्रीशुक उवाच। एवं स ऋषिणादिष्टं गृहीत्वा श्रद्धयात्मवान्। पूर्णः श्रुतधरो राजन्ना॥
॥ह वीरव्रतो मुनिः ४५ श्रीनारद उवाच। नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामलकीर्तये। यो धत्ते सर्वभूतानामभवायोशतीः कलाः॥
॥४६ इत्याद्यमृषिमानम्य तच्छिष्यांश्च महात्मनः। ततोऽगादाश्रमं साक्षात्पितुर्द्वैपायनस्य मे ४७ सभाजितो भगवता कृ॥
॥तासनपरिग्रहः। तस्मै तद्वर्णयामास नारायणमुखाच्छ्रुतं ४८ इत्येतद्वर्णितं राजन्यन्नः प्रश्नः कृतस्त्वया॥ यथा ब्रह्म॥
॥ण्यनिर्देश्येऽपि निर्गुणेऽपि मनश्चरेत् ४९ श्रीकृष्णः॥

वतारं तया नारायणं नमस्यति ऊंकोऽहि। एतेषां शकलाः। पुंसः कृष्णस्तु भगवान्स्वयं इति वचनात् ४६ साक्षात्पितुरिति। योनिव्यवधा
नेविना जनकस्य अग्निमनो वचरे कर्पंचिद्दत्तो रेतः। पतितं ममं ध्यानात्तलरैवततउत्पन्नः शुक इति वदंति ४७ ४८ ४९ श्रीकृष्णः॥

भा॰द॰उ॰
११८

समस्तवेदस्तुत्यर्थं संगृह्य अनुस्मारयति। यो स्योत्प्रेक्षक इति। यः अस्य विश्वस्योत्प्रेक्षकः। एवमिदमनुध्यायिनां समस्तपुरुषार्थसिद्धिरिति सू
चितं स्थितिप्रलयावाप्तिप्रापणीयमित्यालोचकः। तस्यार्थः। अनेन निमित्तत्वमुक्तं। एवमालोच्य तस्यादिमध्यनिधने आदिर्जन्म मध्यं पाल
नं निधनं ध्वंसः। एतेषु कर्मसु यो वर्त्तते। अनेनोपादानत्वमुक्तं। ननु प्रकृतिपुरुषयोरुपादाननिमित्तत्वं प्रसिद्धं तत्कथं तयोरपि त
त्प्रवेशोऽद्भुतत्वात् मूलकारणं स एवेत्याह। योऽव्यक्तजीवेश्वरः। इति। यः प्रधाननियमनेऽर्थपति। एवं सृष्ट्वाप्रकारेण इदं विश्वमेत
त्सृष्ट्वा तेन ऋषिणा सहैकायमिति दर्शनात् ऋषिर्जीवः। तेन सह अनुप्रविष्टः। पुरः शरीराणि तत्स्वयोगाय चकार नानाविधः। एवमेताः

॥ यो स्योत्प्रेक्षक आदिमध्यनिधने योऽव्यक्तजीवेश्वरो यः सृष्ट्वेदमनुप्रविश्य ऋषिणा चक्रे पुरः शास्ति ताः। यं संपद्य जहा
त्यजामनुशयी सुप्तः कुलायं यथा तं कैवल्यनिरस्तयोनिमभयं ध्यायेदजस्रं हरिं ॥५०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे
दशमस्कंधे श्रीनारदनारायणसंवादे वेदस्तुतिः समाप्ता ॥

शास्ति तस्यानेऽनुगृह्य परिपालयति। उपासकस्य च कैवल्यं ददातीत्याह। यं संपद्य प्राप्य अनुशयी अनुबंधवत्त्वेनाश्रितत्वात् जीवः। चरणे
मूले शेते इति तथा स जीवः अजां कार्यकारणलक्षणामविद्यां त्यजति। ननु ब्रह्मसंपत्तिः स्वस्यापि जीवत्वेन संबंधो दृश्यते। अतस्तत्राह सुप्तः
कुलायं यथेति। यथा जाग्रत्प्रपञ्चप्रसारि देवतां मन्येत सुषुप्तिस्तु नात्मानं पश्यति एवं जीवन्मुक्तः अध्यस्ते देहे वर्त्तमानोऽपि पश्यति तन्न
किंचित्पश्यतीति। तं हरिं अजस्रं अनवरतं ध्यायेत्। किंभूतमित्याह। अभयं यस्मात् न भयं यस्मात्। नन्वपि निवर्त्तकमित्यर्थः। कुतः एतत्। कैवल्य
निरस्तयोनिं कैवल्येनात्मस्वरूपावस्थानेन निरस्ता तिरस्कृता योनिर्मूलकारणं माया येन तं ॥५०॥ सर्वश्रुतिशिरोरत्ननीराजितपदांबुजः ॥

श्रीरामः
११८

...ष्टाशीतितमे ...वृकस्य ... स्तुते तेन ... ऽवनकस्तु विभूतिमिति निवक्ष्यते १ हरिर्भजतां मुक्तिद इत्युक्तं अन्यं पंध्यायेदज्ञ इति तत्र शंक
ते देवासुरेति अशिवं अवधीरितभोगं भोजा भोगिनो लक्ष्म्याः पतिं सर्वभोगयुक्तं अस्य पमर्दनं तमसस्तु त्रिविधास्त्रिलिंगः त्रिलिंगत्वमाह वैकारि
क इति अहंकारविकारा मनइंद्रियभूततन्मात्ररूपाः षोडशेति इंद्रियनामत्वे दशविवक्षया किंचनेति यत्किंचिद्विकारोपाधिकं भजन् तत्साध्यगुणरू
पाणं विभूतीनां स्वरूपं प्राप्नोतीति ३ उपद्रष्टा साक्षी सन् यतः सर्वदृक् सर्वं पश्यति अतः प्रकृतेः परः प्रकृतिः अत्र द्वंद्वं वक्तुं सं धेहस्यप्र
यमिह श्यते तद्धर्मा योगयोगाभ्यां विरुद्धचरित्रत्वविवक्षितगुणाः सत्वादयः शांतघोरमूढाः स्वभावतः ब्रह्मविष्णुशिवानां च गुणेषु पंतस्वरूपं

॥ राजोवाच ॥ देवासुरमनुष्येषु ये भजंत्यशिवं शिवं प्रायस्ते धनिनो भोजा न तु लक्ष्म्याः पतिं हरिं १ एतद्वेदितुमिच्छामः ॥
॥ संदेहोत्र महान् हि नः विरुद्धशीलयोः प्रभ्वोर्विरुद्धा भजतां गतिः २ श्रीशुक उवाच ॥ शिवः शक्तियुतः शश्वत्त्रि॥
॥ लिंगो गुणसंवृतः वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ३ ततो विकारा अभवन् षोडशामीषु किंचन उपधावन् ॥
॥ विभूतीनां सर्वासामश्नुते गतिं ४ हरिर्हि निर्गुणः साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः स सर्वदृगुपद्रष्टा तं भजन्निर्गुणो भवेत् ५ ॥

णं नातिमनेदेवेषु वेदेन नेदेगुणधर्मैर्दिहांशानः ससत्वसांसानोजानु विलोविलेयमूढते ६ जलमोगुणम्यांतु भवेतां ब्रह्मरुद्रयोः गुणो
मर्दितोनूयस्तदगुणानां च विभक्ता अतः तमग्रसत्वात्वष्यति विलोमोत्तकरीममि अंशातोन्नतिहेतुम्ब्रमपाऽनंदमयी स्यतः अंशला
दतमपेनव्रह्मतद्धारिसेविनां विभूतयोभवंत्येव शानैर्मोक्षोऽपनं शानः इदमेवाभिप्रेत्य तत्र तत्रोच्यते श्रेयांसि तत्र खलु सत्वतनोर्नृ
णां स्युरिति यथा सत्वं यस्य प्रियामूर्तिरिति तथा सत्वं तत्र्यसाब्रजमिति तथा रूपाणामेकजानानां योऽनुपश्यति च स्थितामिति
यथानते मपयुनेऽनेजेचमिरमप्वविवक्षित इत्यादि एवं च सति न किंचिदसमंजसमिति ततद्धक्तानां तु फलतेमोहमात्रमिति ५ श्रीशुक

ना० ९ उ०
॥ १२० ॥

यस्याहमनुगृह्णामीति । अयमर्थः । यो विषयान्धिशिष्टी हीर्बुद्धिर्दर्पकरं वित्तमामेषु सज्जते लिप्यति च तस्य विषयापहारेणैवानुग्रहं करोति । यथा श्रुतत्वे धुवादीनां मे स्वपदविरोधान् । अथवा प्रथमं विरक्तीः कामनानुरूपाः रत्नाशनैर्विषयं भोगावसाने तस्य निर्वेदं तस्याग्रहीष्यामि परमोऽनुग्रहं करणमिति । तदुक्तं भगवतैवानयाचेरित नधियां कामः । कामाय कल्पते इति । दुःखदुःखितमिति । दुःखात्स्वदुःखं दुःखितमिव

॥ निरन्नेष्वसमेधेषु दातापुण्याश्रिता महः । श्रुत्वैवं भगवतोधर्मान्न प्रपद्य दिदमद्भुतं ८ स ग्राह भगवांस्तस्मै प्रीतः सुप्रभवे प्रभुः ॥
॥ नत्वांनिः श्रेयसार्थयोऽवतीर्णो यरोत्कुले ७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये तद्धनं शनैः । ततोऽधनं त्यजंत्यस्य ॥ स्वस्य
॥ स्वजना दुःखदुःखितं ८ स यदा वितथोद्योगो निर्विण्णः स्याद्धनेहया । मत्परैः कृतमैत्रस्य करिष्ये मदनुग्रहं । तद्ब्रह्म प
॥ रमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनंतकं । अतो मां सुदुराराध्यं हित्वान्यान्भजते जनः १० ततस्त्वप्राप्तसुनो विभ्योल ब्धरात्स्त्रियो मृताः ॥
॥ मत्ताः प्रमत्तावरहान्वविस्मरंत्यवजानते ११ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शापप्रस्तावयोरीशा ब्रह्म विसृष्टिवा रयः । सद्यः शापप्र ॥
॥ साहं ग पिशो ब्रह्मा न चाच्युतः । १२ । अग्रैजो हाहरं तीममिति हासं प्रताविं दे । दक्षात्सुतायगिरिशो वरं हत्वाप संकटं १३ श्री ॥

नर्त

प्रतीयमानमित्यर्थः । तत्पुनर्बन्धूनामाग्रहे त्याधनेहयाप्रयत्नोऽपि मदनुग्रहे यतानिः फलोद्यमो निर्विण्णः स्यात्तदा मदनुग्रहमिति समासऽधा रणमनुग्रहं । तमेवाह तद्ब्रह्मेति । अतः पश्चादपि मोहमतोचयन्नप्राप्तमहोऽजरमर्थः एतदेवेतिहासेन तस्य दर्शयितुसाहसापवृत्ता होरिति वृत्तिचैत्यन्वयः २२ श्रीरामकृष्णगोपाल दमोदर रहमाधव मधुसूदन श्रीहरये नमः श्रीकृष्णायनमः श्रीकृष्णायः ॥ ॥ श्रीकृष्णः ॥

॥ १२० ॥

रकुजेपुत्रः । सुतंकंसमा ... लिनं च १५ १६ स्वागत्रनउपाधावत् कपंचात्मकं येणास्मांसेनजुहुनशते १७ श्वचश्वतद्येतुप्र
यतः १८ मूर्तिमानग्निरिवरराध्यमानः पंचधनातेनायथाकेनतुः तेन मर्हुकामंवारयामः । तदस्तिसच उपस्तृताकृतिः वरि पूर्णदेहोभवत्

॥ रकोनाममुरः पुत्रः शकुनेः पथिनारः । इस्तुष्मुनोषंपरिदृष्यदेवेषुत्रिषुदुर्मतिः १६ ॥ सञ्जाहदेवंगिरिशमुपाधावाप्नुसि॥
ध्यति ॥ योऽसौमां गृणहोषोत्यामामनुष्यानिकुप्यतिः १५ । हस्तस्यवालयोमुह्युः । नुवनोवंदिनोरिव । ऐश्वर्यमतुलंदत्तोतत॥
॥ स्यापस्यसंकटं १६ । इत्यादिष्टलमनु उपधावत्स्वगात्रतः । केदारश्वात्मकं यावत्जुहुनोऽग्निमुखेहरं १७ । देवोपलब्धमशाप्य॥
॥ निर्वेदात्सप्तमे हनि । शिरोरक्षितस्वधितिनातत्रीर्पक्लिन्नमर्द्धजं १८ । तदा महाकारुणिकः सधूर्जटिर्यथावयंचाग्निरि॥
॥ वोत्थितोऽनलात् । निगृह्य दोर्भ्यां भुजयोर्न्यवारयत् तत्स्पर्शनाद्भूय उपस्कृताकृतिः १९ । तं माहचांगालमलंवृणीष्वमेय॥
॥ थाभिकामंवितरामितेवरं । प्रीयेयतोयेनन्त्रणांप्रपद्यतामहो त्वयात्मार्थंशमर्ह्नतेदृप्या २० । देवंसवव्रेपापीयान्वरंभूत॥
॥ नयावहं । यस्ययस्यकरंशीर्षिधास्येसम्रियतामिति २१ । तच्छ्रुत्वाभगवान्रुद्रोदुर्मनाइवभारत । ॐमितिप्रहसंस्त॥
॥ स्मैदहेहर्गमतं यथा २२ । इत्युक्तः सोऽसुरोनूनं गौरीहरणलालसः । सतद्वरपरीक्षार्थं शंभोर्मूर्ध्निकिलासुरः २३ स्व॥
॥ हस्तंधातुमारेभेसोऽविभ्यत्स्वकृतात्छिवः । तेनोपसृष्टः संत्रस्तः पराधावत्सवेपथुः २४ । यावदन्तं दिवो भूमेः काष्ठानामुद॥
॥ गादुदक् ॥ श्रीकृ
न्वाप्यगात् २५ एवमाह । ततोयेनापिनजंतोश्रीतः स्थान्वा पातुरेहोरपापीडयतशमिति । रादुमनर्हमपिहनवान् सर्पापत्नीरमिवार । उपस
कः । श्वनुगतः श्वनधावत् उदकू अन्तरतः २३ २४ गोविंदायनमः । श्रीकृष्णगोपाला । जानकीनाथ जगदीशाय नमः । श्रीकृष्णायनमः ।

भा०१०.उ०
१२१

वैकुंठं श्वेतद्वीपं २५ २६ तं तथा सुरं तथा व्यसनं पश्यतं वृजिनार्दनः दुःखहंता दूरतः दृष्ट्वा मेखलादिभिः उपलक्षितः प्रत्युदियात् सन्मुखमागतः
२७ बटुकं निश्चितं किं विस्मयं स्थानं देहः सर्वप्रकारं स्वार्थहेतुः अतो मा पीडयेति २९ प्रायशः पुंभिर्धृतैः स्वार्थान्समीहते साधयितुमिच्छ

अज्ञानेन तः प्रतिविधिं त्रिलोकीमासन्नु देवताः ततो वैकुंठमगमद्भास्वरं तमसः परं २५ यत्र नारायणः साक्षान्न्यासिनां
परमो गतिः शांतानां न्यस्तदंडानां यतो नावर्तते गतः २६ तं तथा व्यसनं दृष्ट्वा भगवान्वृजिनार्दनः दूरात्प्रत्युदिया
द्भूत्वा बटुको योगमायया २७ मेखलाजिनदंडाक्षैस्तेजसाग्निरिव ज्वलन् अभिवादयामास च तं कुशपाणिर्विनी
तवत् २८ श्रीभगवानुवाच शाकुनेय भवान्व्यक्तं श्रांतः किं दूरमागतः क्षणं विश्रम्यतां पुंसः आत्मायं सर्वका
मधुक् २९ यदि नः श्रवणायालं युष्मद्व्यवसितं विभो भण्यतां प्रायशः पुंभिर्धृतैः स्वार्थान्समीहते ३० श्रीशुक उवाच
एवं भगवता पृष्टो वचसामृतवर्षिणा गतक्लमोऽब्रवीत्तस्मै यथापूर्वमनुष्ठितं ३१ श्रीभगवानुवाच एवं चेत्त
र्हि तद्वाक्यं न वयं श्रद्दधीमहि यो दक्षशापात्पैशाच्यं प्राप्तः प्रेतपिशाचराट् ३२ यदि वस्तत्र विश्रंभो दानवेंद्र जगद्गु
रौ तर्ह्यंगाशु स्वशिरसि हस्तं न्यस्य प्रतीयतां ३३ यद्यसत्यं वचः शंभोः कथंचिद्दानवर्षभ तदैनं जह्यसद्वाचं न यद्व
क्तानृतं पुनः ३४ इत्थं भगवतश्चित्रैर्वचोभिः स सुपेशलैः भिन्नधीर्विस्मृतः शीर्ष्णि स्वहस्तं कुमतिर्न्यधात् ३६ श्रीकृष्णः

ति अथवा जनः पुंभिः सहायैः स्वकार्याणि साधयति अतो नः कथ्यतामिति ३० पैशाच्यं पिशाचानामीश्वरत्वं ३२ यतः यथा वक्ता श्रीकृष्णः
वदिष्यति ३४ चित्रैः रम्यैः सुपेशलैः रतिरम्यैः भिन्नधीः भ्रांसितामिति ३५ श्रीकृष्णाय: १२१

कि मुचत्कृत्य । ... स्त्विनापराध इति ३८ अथ्याकृतशक्त्युदन्वतः वाङ्मनसागोचरशक्ति समुद्रस्य गिरिशमोक्षं । शिवमोच
नस्य पंचरित्रं संसृतिभिर्मोनात्यप संसारैः ४० भक्तसंकटमालोक्य रूपाद्भूर्णहरं भुजः । गिरिवं चित्रवास्यान्मोचयामास केश

॥ अथापतद्भिन्नशिरो वज्राहत इव क्षणात् जयशब्दो नमःशब्दः साधुशब्दोऽभवद्दिवि ३४ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि ॥
॥ हते पापे वृकासुरे देवर्षिपितृगंधर्वा मोचितः संकटाच्छिवः ३५ मुक्तं गिरिशमभ्याह भगवान्पुरुषोत्तमः ॥
॥ अहो देव महादेव पापोऽयं स्वेन पाप्मना ३६ हतः को नु महत्स्वीश जंतुर्वै कृतकिल्बिषः क्षेमी स्यात्किमु वि ॥
॥ श्वेशे कृतागस्को जगद्गुरौ ३७ य एवमव्याकृतशक्त्युदन्वतः परस्य साक्षात्परमात्मनो हरेः । गिरित्रमोक्षं ॥
॥ कथयेच्छृणोति वा विमुच्यते संसृतिभिस्तथारिभिः ४० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे नव ॥
॥ मोत्तरेण नाम अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सरस्वत्यास्तटे राजन्नृषयः सत्रमासतः
॥ वितर्कः समभूत्तेषां त्रिष्वधीशेषु को महान् १ तस्य जिज्ञासया ते वै भृगुं ब्रह्मसुतं नृप । तज्ज्ञप्त्यै प्रेषयामा ॥
॥ सुः सोऽभ्यगाद्ब्रह्मसभां २ न तस्मै प्रह्वणं स्तोत्रं चक्रे सत्वपरीक्षया । तस्मै चुक्रोध भगवान् प्रज्वलन्स्वेन ॥
॥ तेजसा ३ स आत्मन्युत्थितं मन्युमात्मजायात्मना प्रभुः । अशीशमद्यथा वह्निं स्वयोन्या वारि
वः ४ ॥ इति श्री दशमे अष्टाशीतितमः ॥ ८८ ॥ नवाशीतितमे दैवे को महानिति संशये । परीक्षयित्वा तत्र भृगुर्मुनिर्भवो वर्णयद्भुः गः १
इति लासांतरमाह सरस्वत्या इति २ ३ न तत्र योन्यास्तस्ये वह्नः पांतरेण भिन्यति स्थाने न तस्य कार्येति स्वर्धिः । निर्णयपाकक्षि दधि शमय

॥ना॰ पु॰ ३
१२२॥

तीर्थकारणानां तीर्थत्वनिमित्तेन १० न सम्मंदयायां नीयो गिरा निर्वृतस्तूष्णीं कम्भूतेनिशेषः १३ विस्मितान्प्रपराधातिरेकेपि निर्विकारत्वेन भूयांसं श्रद्दधुः
महत्त्वं मनिश्चितवंतः १५ यतः यस्मिन्वैराग्यं च चतुर्विधमिति पाठेन चातुर्विध्यमेव द्रष्टव्यं विषमांत्स्य कुवनोपि समानेनेषा प्रागोनामाद्यं वैराग्यं

॥ ततः कैलाशमगमत्तत्र देवो महेश्वरः परिरब्धुं समारेभे उत्थाय भ्रातरं मुदा ५ नैच्छत्त्वं मसत्पथग इति देवं चुकोप ह ॥
॥ शूलमुद्यम्य तं हंतुमारेभे तिग्मलोचनः ६ पतित्वा पादयोर्देवी सांत्वयामास तं गिरा ७ अथो जगाम वैकुंठं यत्र देवो जनार्दनः ॥
॥ ७ सयानं श्रियउत्संगे पदा वक्षस्यताडयत् ततः उत्थाय भगवान् सहलक्ष्म्या सतां गतिः ८ स्वतल्पादवरुह्याथ ननाम ॥
॥ शिरसा मुनिं प्राह ते स्वागतं ब्रह्मन्निषीदात्रासने क्षणं ९ अजानतामागतान्वः क्षंतुमर्हथ नः प्रभो अतीव कोमलौ तात च ॥
॥ रणौ ते महामुने १० इत्युक्त्वा विप्रचरणौ मर्दयन्स्वेन पाणिना पुनीहि सहलोकं मां लोकपालांश्च मद्गतान् ११ पादोदकेन भग ॥
॥ वंस्तीर्थानां तीर्थकारिणा अद्याहं भगवल्लक्ष्म्या आसमेकांतभाजनं १२ वत्स्यत्युरसि मे भूतिर्भवत्पादहतांहसः १२ ॥ श्रीसू ॥
॥ त उवाच ॥ एवं ब्रुवति वैकुंठे भृगुस्तन्मंद्रया गिरा निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णीं भक्त्युत्कंठोश्रुलोचनः १३ पुनः स सत्रमाव्रज्य मुनी ॥
॥ नां ब्रह्मवादिनां स्वानुभूतमशेषेण राजन्भृगुरवर्णयत् १४ तं निशम्याथ मुनयो विस्मिता मुक्तसंशयाः भूयांसं श्रद्द ॥
॥ धुर्विष्णुं यतः शांतिर्यतोभयं १५ धर्म्मः साक्षाद्यतो ज्ञानं वैराग्यं च तदान्वितं ऐश्वर्यं चाष्टधा यस्माद्यशश्चात्ममलापहं १६ ॥

ततो विषयाणां मध्ये लवणादिव्यतिरेकेणापि चतुर्विधं तीयं तत्त्वात्तावपि मनसि रागशेषेपि त्यजेन वाह्येंद्रियैरेव विषयसेवनं तृतीयं तत्राप्येता ॥श्रीकृष्णः॥
तीत्यं चतुर्थं तथाहुः वैराग्यमाद्यं यतमानसंज्ञं तं व्यतिरेकसंज्ञं एकेंद्रियाख्यं हि रागलेशो संस्कारमात्रसाम्य मानवमनवसीकृतात्वमिति ॥१२२॥
१६

पस्यनगजरव १८ पदपि दिविषाज्ञाकृतयः ततो मुक्तत्वमेव तीर्थं साधनं छतन्वार्थसेनु १९ इत्यनिश्चितसारस्वतीतीरवासिनो विप्रा हरिसेवया मुक्तिं प्रापु
रिति २० व्यासनंदनस्य मुखपंकजादुद्गतं गंधयुक्तं पीयूषतुल्यं हरेः प्रशस्तं यशो यः संलाति सेवते समुक्तो भवतीति २१ सर्वोक्तलोत्तमो भगवानृद्ध
	मुनीनां न्यस्तदंडानां शांतानां समचेतसां अकिंचनानां साधूनां यमाहुः परमां गतिं १७ सत्त्वं यस्य प्रिया मूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः	
	भजंत्यनाशिषः शांता यं वा निपुणबुद्धयः १८ त्रिविधाकृतयस्तस्य राक्षसा असुराः सुराः गुणिन्या मायया सृष्टाः सत्त्वं तत्तीर्थसा	
|धनं १९ ||श्रीशुक उवाच|| इत्थं सारस्वता विप्रा नृणां संशयनुत्तये पुरुषस्य पदांभोजसेवया तद्गतिं गताः २० ||सूत उवाच|| इत्येत|
	न्मुनितनयास्यपद्मगंधपीयूषं भवभयभित्परस्य पुंसः सुश्लोकं श्रवणपुटैः पिबत्यभीक्ष्णं पांथोऽध्वभ्रमणपरिश्रमं जहाति २१	
|श्रीशुक उवाच|| एकदा द्वारवत्यां तु विप्रपत्न्याः कुमारकः जातमात्रो भुवं स्पृष्ट्वा ममार किल भारत २२ विप्रो गृहीत्वा मृतकं राज|
	द्वार्युपधाय सः इदं प्रोवाच विलपन्नातुरो दीनमानसः २३ ब्रह्मद्विषः शठधियो लुब्धस्य विषयात्मनः क्षत्रबंधोः कर्मदोषात्पंचत्वं	
	मे गतोऽर्भकः २४ हिंसाविहारं नृपतिं दुःशीलमजितेंद्रियं प्रजा भजंत्यः सीदंति दरिद्रा नित्यदुःखिताः २५ एवं द्वितीयं विप्रर्षिस्तृ	
	तीयं त्वेवमेव च विसृज्य स नृपद्वारि तां गाथां समगायत २६ तामर्जुन उपश्रुत्य कर्हिचित्केशवांतिके परेते नवमे बाले ब्राह्मणं	
	समभाषत २७ किंस्विद्ब्रह्मंस्त्वन्निवासे इह नास्ति धनुर्धरः राजन्यबंधुरेते वै ब्राह्मणाः सत्रमासते २८ श्रीकृष्णाय नमः श्री	

सर्ववेतु २२ कर्मणि पितुमोत्पानंतरमोहरके इति २३ ब्रह्मद्विष इत्यादिकां तां गाथां वाक्यं मयि न कश्चिद्दोषः अतो राजदोषेणैव मम पुत्रा म्रियंत इति वा
रंवारं तु क्रोशोन्यर्थः २४ २५ २६ ब्रह्मन् किंस्विदिति किमयं न्यूपारोपि यतस्त्वन्निवासे धनुर्द्धरोऽपि राजन्यबंधुरपि नास्तीति ब्राह्मणस्य पुत्रकाला
||र्णव तेनु सत्रै याग इव ब्राह्मणा निमित्तमात्मा विनु मर्हंतीत्यर्थः २८ श्री

नदेवाह धनदारात्मजा एवं प्रजाः इति धनादिभिर्विप्रयुक्ता यत्र येषु जीवत्सु शोचंति ते जीवंति केवलं जीविकां संपादयंति । देहतक्तल्पं इति म्रियन्ति प्रवेशे नखमनल
विलापश्रवणपातकात् दूनोऽस्मि वेपमितस्पर्शः अहं तत्कल्मषम्रे इति वा ३० नमस्रपमहे न संभीमः ३१ ३२ ३३ ३४ एवं मोरियाहेर्द्विजं जितः स्विप्राः संशप्त

॥धनदारात्मजापृक्ता यत्र शोचंति ह्यातुराः । ते वै राजन्यवेषेण नटा जीवंत्यसुंभराः ॥२८॥ अहं प्रजाः वां भगवन् रक्षिष्ये दीन॥
॥योरिह । अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्निं प्रवेक्ष्ये हतकल्मषः ३० ॥ब्राह्मण उवाच॥ संकर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नो धन्विनां वरः । अ॥
॥निरुद्धोऽप्रतिरथो न त्रातुं शक्नुवंति यत् ३१ तत्कथं नु भवान् कर्म दुःकरं जगदीश्वरैः । चिकीर्षसि त्वं बालिश्यात्तन्न श्रद्दध्म॥
॥हे वयं ३२ ॥अर्जुन उवाच॥ नाहं संकर्षणो ब्रह्मन् न कृष्णः कार्ष्णिरेव च । अहं वा अर्जुनो नाम गांडीवं यस्य वै धनुः ३३ मा॥
॥ऽवमंस्था मम ब्रह्मन् वीर्यं त्र्यंबकतोषणं । मृत्युं विजित्य प्रधने आनेष्ये ते प्रजां प्रभो ३४ एवं विश्रंभितो विप्रः फाल्गुने॥
॥न परंतप । जगाम स्वगृहं प्रीतः पार्थवीर्यं निशामयन् ३५ प्रसूतिकाल आसन्ने भार्याया द्विजसत्तमः । पाहि पाहि॥
॥प्रजां मृत्योरित्याहार्जुनमातुरः ३६ स उपस्पृश्य शुच्यंभो नमस्कृत्य महेश्वरं । दिव्यान्यस्त्राणि संस्मृत्य सज्यं गांडीव॥
॥माददे ३७ न्यरुणत्सूतिकागारं शरैर्नानास्त्रयोजितैः । तिर्यगूर्ध्वमधः पार्थश्चकार शरपंजरं ३८ ततः कुमारः सं॥
॥जातो विप्रपत्न्या रुदन्मुहुः । सद्योऽदर्शनमापेदे सशरीरो विहायसा ३९॥

तः निशामयन् स्मरन् ३५ ३६ आसन्नोपेतकालेन स्मृत्वा ज्ञायामहेश्वरं नमस्कृत्य ३७ न्यरुणत् आवृतवान् नदेवाह तीर्यगूर्ध्वमिति ३८
॥अदर्शनमापेदे रे हे पिनाकपाणि इत्यर्थः ३९ श्रीकृष्णः

यस्यप्रजाः।नतेनत्वा।४१।प्रसन्नः।कादितः।उपपत्तिज्ञः।प्रतिबोधयुक्तवान्।४२।४३।४४।४५।मावत्समावजानीहि।येनं रातनत ४ [illegible] कौ। यपिबं
ति।निश्चलां।करिष्यति।पार्थं।नरेतुष्टे।हेमंगमपादगंतुकमिति।४६।४७।सप्रसप्रसंव्याजियोपेबुद्धिपेवुतान्।४८।४९।५०।लनमितितिप्रकृतिपरिणामस्य
॥नरहहविप्रोविजयंधिनिंदन्कृष्णसंनिधौ।मोघ्यंपरपतमेप्रोहंस्वहृधेलींचकस्यनं।४०।नप्रद्युम्नोनानिरुद्धोनरामोनचकेशवः॥
॥यस्यरोकुः।पुरित्रातुंकोन्यस्तदृविनेश्वरः।४१।धिगर्जुनमृषावादंधिगात्मश्लाघिनोधनुः।दैवोपसृष्टंयोमौढ्याद्दानिनीषतिदुर्म॥
॥तिः।४२।एवंतंपतितिविप्रथैविघामास्थायफाल्गुणः।ययौसंयमनीमासुयत्रास्तेभगवान्यमः।४३।विप्रापत्यमचक्षाणस्तत॥
॥ऐंद्रीमगात्पुरीं।आग्नेयांनैरृतींसौम्यांवायव्यांवारुणीमथ।रसातलंनाकपृष्ठंधिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः।४४।ततोऽलब्धद्विज॥
॥सुतोह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः।अग्निंविविक्षुःकृष्णेनप्रत्युक्तःप्रतिषेधता।४५।दर्शयेद्विजसूनूंस्तेमावज्ञात्मानमात्मना।येतेकीर्तिं॥
॥विमलांमनुष्याःस्थापयिष्यन्ति नः।४६।इतिसंभाष्यभगवानर्जुनेनसहेश्वरः।दिव्यंस्वरथमास्थायप्रतीचीं दिशमाविशत्॥ ने
॥सप्तद्वीपानसप्तसिंधून्सप्तसप्तगिरीनथ।लोकालोकंतथातीत्याविवेशसुमहत्तमः।४८।तत्राश्वाःशैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः॥
॥तमसिभ्रष्टगतयोबभूवुर्भरतर्षभ।४९।तान्दृष्ट्वाभगवान्कृष्णोमहायोगेश्वरेश्वरः।सहस्रादित्यसंकाशंस्वचक्रंप्राहिणोत्पुरः॥
॥तमःसुघोरंगहनंकृतंमहद्विदारयद्भूरितरेणरोचिषा।मनोजवंनिर्विविशेसुदर्शनंगुणच्युतोरामशरोयथाचमूः।५१।द्वारेण॥
॥चक्रानुपथेनतत्तमःपरंपरंज्योतिरनंतपारं।समश्नुवानंप्रसमीक्ष्यफाल्गुनःप्रताडिताक्षोपिदधेऽक्षिणीउभे।५२।ततःप्रविष्टःसलिलं॥
पंनालोकानाबमामासं।५१।चक्रानुपथेनचक्रमनुगतेनद्वारेणतत्तमः।परंतस्मात्तमसः।परंदूरेवर्तमानंपरंब्रह्मभगवतज्योतिः।सम
॥श्नुवानंप्रसमीक्ष्यप्रताडिताक्षोनेत्रेन्यमीलयदिति।५२।श्रीकृष्णायनमः।श्रीदामोदरायनमः।श्रीकृष्णःकृष्णः

एजंतः उच्चलंतः बृहंतः महांतः ऊर्मयो यस्य तत् तत्र सलिले भवनं महाकालपुरं द्युमत्तमं द्युतिमत्सु श्रेष्ठं ५३ सहस्रमूर्द्धसु भवाः फणाः
तासां मणयः तेषां द्युतिभिः द्विः सहस्रनेत्रैरूर्जितं स्फटिकगिरिसंकाशं शितिकंठजिह्वं कंठश्च जिह्वाश्च शितयः नीलाः कंठजिह्वाः यस्य तं ५४

॥ ततः प्रविष्टः सलिलं नभस्वता बलीयसैजद्बृहदूर्मिभूषणं तत्राद्भुतं वै भवनं द्युमत्तमं भ्राजन्मणिस्तंभसहस्रशो ॥
॥ भितं ५३ तस्मिन्महाभीममनंतमद्भुतं सहस्रमूर्द्धन्यफणामणिद्युभिः विभ्राजमानं द्विगुणोल्बणेक्षणं सिताच ॥
॥ लाभं सितकंठजिह्वं ५४ ददर्श तद्भोगसुखासनं विभुं महानुभावं पुरुषोत्तमोत्तमं सांद्रांबुदाभं सुपिशंगवाससं ॥
॥ प्रसन्नवक्त्रं रुचिरायतेक्षणं ५५ महामणिव्रातकिरीटकुंडलप्रभापरिक्षिप्तसहस्रकुंतलं प्रलंबचार्वष्टभुजं स ॥
॥ कौस्तुभं श्रीवत्सलक्ष्माणं वनमालयावृतं ५६ सुनंदनंदप्रमुखैः स्वपार्षदैश्चक्रादिभिर्मूर्तिधरैर्निजायुधैः पुष्ट्या ॥
॥ श्रिया कीर्त्यजयाखिलर्द्धिभिर्निषेव्यमाणं परमेष्ठिनां पतिं ५७ ववंद आत्मानमनंतमच्युतो जिष्णुश्च तद्दर्शन ॥
॥ जातसाध्वसः तावाह भूमा परमेष्ठिनां प्रभुर्बद्धांजली सस्मितमूर्जया गिरा ५८ श्री[illegible] श्री[illegible] श्री ॥

तद्भोगसुखासनं तस्यानंतस्य भोगो देहः सुखकरमासनं यस्य तं ५५ महांतो मणिव्राताः येषु तेषां किरीटकुंडलानां प्रभा तया परिक्षिप्ताः स्फुरंतः
स्फुरंतः सहस्रपरिमिताः कुंतलाः यस्य तं ५६ कीर्त्यजया कीर्तिसहितया अजया अखिलर्द्धिभिः अणिमादिविभूतिभिः ५७ ऊर्जितया

ने कलावतीर्णाविति संवो धत्तं जीवं प्रमे मह्यं निशाकाशं इतं प्रागत्य तं ५९ सात्वतं मा च तं ६० इदं तु नारद प्रार्थ सर्वं ये वरूत नम प्रश्ने कथयन प्रश्ला
वेनात्रोक्तं ६३ ६४ ६५ ६६ इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कंधे एकोननवतितमोध्यायः ॥ ८९ ॥ चरमे तु पुनः प्रोक्ता कृष्णलीला समासतः यदुवंशप्रसूतानां मानं संख्या च
॥ द्विजात्मजा मे युवयोर्दिदृक्षुणा मयोपनीता भुवि धर्मगुप्तये कलावतीर्णाववनेर्भरासुरान् हत्वेह भूयस्त्वरयेतमन्ति मे ॥
॥ ५९ पूर्णकामावपि युवां नरनारायणावृषी धर्ममाचरतां स्थित्यै ऋषभौ लोकसंग्रहं ६० इत्यादिष्टौ भगवता तौ कृष्णौ परमे
॥ ष्ठिना ओमित्यानम्य भूमानमादाय द्विजदारकान् ६१ न्यवर्तेतां स्वकं धाम संप्रहृष्टौ यथागतं विप्राय ददतुः पुत्रान् य
॥ था रूपं यथा वयः ६२ निशाम्य वैष्णवं धाम पार्थः परमविस्मितः यत्किंचित्पौरुषं पुंसां मेने कृष्णानुकंपितं ६३ इती
॥ दृशान्यनेकानि वीर्याणीह प्रदर्शयन् बुभुजे विषयान्ग्राम्यानीजे चात्यूर्जितैर्मखैः ६४ प्रववर्षाखिलान्का
॥ मान्प्रजासु ब्राह्मणादिषु यथाकालं यथैवेंद्रो भगवान्श्रैष्ठ्यमास्थितः ६५ हत्वा नृपानधर्मिष्ठान्घातयि
॥ त्वार्जुनादिभिः अंजसा वर्तयामास धर्मं धर्मसुतादिभिः ६६ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कंधे द्विजकुमा
॥ राहरणं नाम नवाशीतितमोध्यायः ॥ ८९ ॥ श्री शुक उवाच ॥ सुखं स्वपुर्यां निवसन्द्वारकायां श्रियः पतिः सर्वसं ॥
॥ पत्समृद्धायां जुष्टायां वृष्णिपुंगवैः १ स्त्रीभिश्च
चारुवेषाभिर्नवयौवनकांतिभिः कंदुकादिभिर्हर्म्येषु क्रीडंतीभिस्तडिद्द्युभिः २ श्री रामकृष्णाभ्यां नमः श्री ॥

श्रियः पतिः ॥ षोडशसहस्रपत्नीनामेकवल्लभः ॥ तन्नासां गेहेषु रेमे इत्यन्वयः ॥१॥ गेहविशेषणं प्रोत्फुल्लमालादिभ्यो केन ॥२॥ तथा हि नीषु
चक्रेणो विगाह्य विजहार महानुहयो नैभ्यवंपस्यतः योषितां कुचकुंकुमैर्लिप्तांगः ॥ पतत्मालाभिः परिरब्धः ॥ सूतमागधवंदिभिः स्तो

॥त्रीभिः श्रोत्रमवेषाभिर्नवयौवनकांतिभिः ॥ कंदुकादिभिर्हर्म्येषु क्रीडंतीभिस्तडिद्युतिभिः ॥२॥ नित्यं संकुलमार्गायां मद ॥
॥च्युद्भिर्मतंगजैः ॥ स्वलंकृतैर्भटैरश्वै रथैश्च कनकोज्वलैः ॥३॥ उद्यानोपवनाढ्यायां पुष्पितद्रुमराजिषु ॥ निर्विशद्भृंग ॥
॥विहगैर्नादितायां समंततः ॥४॥ रेमे षोडशसाहस्रपत्नीनामेकवल्लभः ॥ तावद्विचित्ररूपोसौ तद्गेहेषु समर्द्धिषु ॥५॥ प्रोत्फु ॥
॥ल्लोत्पलकह्लारकुमुदांभोजरेणुभिः ॥ वासितामलतोयेषु कूजद्द्विजकुलेषु च ॥६॥ विजहार विगाह्यांभो ह्रदिनीषु म ॥
॥होदयः ॥ कुचकुंकुमलिप्तांगः परिरब्धश्च योषितां ॥७॥ उपगीयमानो गंधर्वैर्मृदंगपणवानकान् ॥ वादयद्भिर्मुदा वीणां ॥
॥सूतमागधवंदिभिः ॥८॥ सिच्यमानोच्युतस्ताभिर्हसंतीभिः स्म रेचकैः ॥ प्रतिसिंचन् विचिक्रीडे यक्षीभिर्यक्षराडिव ॥९॥ ताः ॥
॥क्लिन्नवस्त्रविवृतोरुकुचप्रदेशाः ॥ सिंचंत्य उद्धृतबृहत्कवरप्रसूनाः ॥ कांतं स्म रेचकजिहीर्षयोपगुह्य जातस्मरोत्सव ॥
॥लसद्वदना विरेजुः ॥१०॥ श्लोकस ॥ कलः ॥

पगीयमानः ॥८॥ ताः ॥ क्लिन्नवस्त्राः ॥ अत एव विवृतोरुकुचप्रदेशाः ॥ उद्धृतानि विश्लथानि बृहत्कवरेभ्यः प्रसूनानि यासां ताः ॥ जातेन स्मरेण यः उ
।त्सवः ॥ तेन लसंति वद[illegible] ंता ॥१॥

नासांलनेत्रे विषजितनु भग्नपत्त: क्रीडयाप्रतिबंगे गाभ्रजि निवेशेन धुत: कुंतलवंदवं धीयस्पस: ११।१२।१३ मुकुंदैकधिप: सभाहितार
वत्तलमगिर: सत्यं पुनस्तु मेवेधं चिंतयंभो जडं यथा नवति न पायानि बाप्यानि ऊचु: तानि मे मनो गदत: भ्रिवत्सपे: १४ ईश्वर: श्रीकृष्ण: स्व
पतितं निद्राजं गं कुर्वती विलयति नरोवेन स्वपिचितस्तु चित मित्यर्थ: कस्यचानामरा धत्सवा यास्या रायेनाहु नलिननयनस्य हासेन सतितं
कृष्ण तु तस्मिन विषजित कुंकुमस्रकू क्रीडाजिषं गधुत कुंतलवंदवंध: सिंचन्मु हूर्य वनितभि: प्रतिबिम्ब्य मानो रेमे करेणुभि
रिवेज पति: पतित: ११ नटानां नर्तकानां च गीत वाद्योपजीविनां क्रिडालंकारवासांसि कृष्णो दात्तस्य च स्त्रिय: १२ कृष्णस्येवं विह
रतो गत्याला पेक्षित स्मितै: नर्मक्ष्वेलिपरिष्वंगै: स्त्रीणां किल हृता धिय: १३ ऊचुर्मुकुंदैक धियो गिर उन्मत्तवज्जडं चिंतयं
भोरविंदाक्षं तानि मे गदत: शृणु १४ महिष्य ऊचु: कुररि विलपसि त्वं वीतनिद्रा न शेषे स्वपिति जगति रात्र्यामीश्वरो गुप्तबो
ध: वयमिव सखि कच्चिद् गाढनिर्भिन्नचेता नलिननयनहासोदाररलीलेक्षितेन १५ नेत्रे निमीलयसि नक्तमदृष्टबंधु
स्त्वं रोरवीषि करुणं बत चक्रवाकि दास्यं गता वयमिवाच्युतपादजुष्टां किं वा स्रजं स्पृहयसे कबरेण वोढुं १६ भो भो सदा निष्ट
नसे उदन्वन्नलब्धनिद्रोऽधिगतप्रजागर: किं वा मुकुंदापहृतात्मलांछन: प्राप्तां दशां त्वं च गतो दुरत्ययां १७ श्रीकृष्ण: श्रीकृष्ण: श्री
उत्तरं यल्लीलेक्षितं तेन कश्चिद्गाढं निर्भिन्नचेता: निर्भिन्नचेता: त्वमिति १५ नक्तं रात्रावदृष्टबंधु: सती रोरवीषि किं वा नेतावता त्वपि वयमिव स्व
हयसे १६ अलब्धनिद्र: सदा निष्टनसे क्रोशसि किं वास्माभि: प्राप्तां दशां त्वमपि गतोऽसि प्रलोकदृष्टं यथा वयं संयोगेन मुकुंदापहृतकुचकुं

॥गी॰गो॰॥ १२६॥

मुकुंद गादितानि लक्ष्मानि विस्मरसि तदेक चिंतया कश्चित्त्वं त्वल्लोलसि वयमिव स्थगित गीः लिनवाक् हे इंदोन मथैवोपलक्षसे ॥ ४८ ॥ प्रियापचरलं विनासतो

हीत्तो वनदपाजनतं मलयानिलयनवानुचिन मिथ्या ॥ ४९ ॥ मे चेति ग्रातपा त्रिहत्लणादि तास्मात ॥ त्वं पाद वेदस्य नूनं दयितः सखो ॥ तिग्म तो मवां ल ध्याय

ति ॥ ध्यानेलिंगान्याहुः ॥ अश्रुकंठ इत्यादि ॥ स्रहो किमिति ॥ न पानेन सत्वं कुतं यतो दुःखदलत्यसंग इति ॥ २ ॥ हे कोकिल प्रियस्व स्य ॥ श्रीकृत्स्य पद्यानीव य

॥त्वं प्रस्मरणा वल्लवताप्तिग हीत इंदो सीलल मोन निज दीधितिभिः क्षिणोषि ॥ कश्चिन्मुकुंद गदितानि यथा वयं त्वं विस्मरसि नो॥

॥स्थगित गीरुपलक्ष्यसे न ॥ ४८ ॥ किं त्वं चरितमस्मा निर्मलयानिल ते प्रियं गोविंदापांग निर्भिन्न हृदये सिनः स्मरं ४९ ॥

॥मेघ श्रीमंत्वमसि दयितो याद्वेंद्र स्यनूनं श्रीवत्सांकं व्यमिव कमवान् ध्याय पति प्रेमवश्यः ॥ अश्रुकंठः शवल हृदयो स्म॥

॥द्विधो वाष्पधारा स्यत्वाविल्लजसि मुहुर्दुःखदलत्यसंगः ॥ ५० ॥ प्रियहीन पद्मानि भाव से नत संजीविकया ऽनया गिरा॥

॥करवाणि किमद्य ते प्रियं वद मे वाग्लितकंठ कोकिल ॥ ५१ ॥ न चलसि नवदस्युदार वृद्ध क्षितिधर चिंतयसे महांतमर्थं॥

स्व॰ स्नो॰ २

॥अपि वनवसुदेवनंदनांघ्रिं वयमिव कामयसे स्तनैर्विधर्तुं ॥ ५२ ॥

रानिदानं त्वं भाष्य से त्रजान संजीवयनीति ॥ नयानयाऽनयोकोमलया गिरा वाग्लितकंठ ॥ मेलीयकंठ मे कथय किं तव प्रियं करवाणी ५१

हे क्षिति धर त्वं न वदसि न चलसि अतो नूनं महांतमर्थं चिंतयसे न तर्हि अपि किं यथास्ते नैर्विधर्तुं वयं कामयामहे तथा त्वं सन्नतुलैः स्तं

गै पैर्दं कामयसे ॥ यो मिति चेत्तर्हि तद्वाच्य स्मद्हर वस्मान विक्षिप्य ध्यतीति भावः ॥ ५२ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृ

॥ श्रीराम: ॥ १२७

११ पत्र

नोऽसिंधुपत्न्या । मधः स्मरतिः । नोऽसिंधुर्मे पक्वपत्नी तत्र स्थाना नं स्पतिकस्मैलकं । भवतः स्मृध्यतो हृदयप्रत्याताः । अपगत कमलशोभाः कुरवाः व
यं वचारि यस्य मन्तर्मधुपतेः स्मप्रतिकूल । रर म दैव दैवागतं हंसं दूतं कस्यचिदाहुः हंसेति हे हंसनः प्रख्यातं प्रतिष्ठ तत्र हिति । उक्तं किं वा चलसोहृ
दः स्मरतिन स्मृत्वेव मां प्रस्थापितनवानितरचेतस्मरन्नयमाहुः । हेसौहृदस्य हृदयं स्य दूतकस्मात् तं रयं न जामः । कामार्थमाहूयति पुष्करासानेति चेत् स्मर
न्नाहुः । अहो ताहि तं । दशलाघव पक्षाकारपक्षे मितिगर्धत मिव तं ७ न राहुः । यास्मान्य चयितं । ए को नि दसमते नाश्रियम त्रैत मेवालाप पक्षा
॥ मुष्ण हृदः कर्षिता वनसिंधुपत्न्यः । तंशत्य पाँस्ल कमल श्रियं दश्ममर्तः । यह ह यं यदुपतेः प्रणया वलोकमप्राप्य मुष्ट हृदः ॥
॥ यां कर्शिताः स्मः । २३ । हंस स्वागतमास्यतां पिब पयो ब्रूह्यंग शौरेः । कथां दूतं त्वां नु विद्म कच्चिदजितः । स्वस्त्यास्त उक्तं पुरा ॥
॥ किं वा नश्चलसौहृदः । स्मरति तं कस्माद्भजामो वयं त्यौद्धालाप प्रकामरं श्रियमृते सैवैकनिष्ठा स्त्रियां । २४ । इति हृदयेन भावे ॥
॥ न कुसले यो जे श्वरे श्वरे । क्षिप्रमातोन माधय्योतलेनिरेप तस्मों गतिं । २५ । श्रुतिमात्रोपि यः । छीत्वां सैप्रेष्या कर्षितेसृतः ॥
॥ उत गायो तगीतो वा प स्यं तीनां कृतः पुनः । २६ । श्रीलग्न ॥
तदेकनिष्ठा कथं परिहर्तुं शक्यत इति चेदत आहुः । स्त्रियो जाता वेकस्य च नं । यस्मात् स्त्रीषु मध्ये किं सेकै । कनिष्ठा न तु वयमित्यर्थः । पाठांतरे तु ह्रौ दृं
श्यो मानिन्यः । स्त्रिय एकनिष्ठाः । एकत्रैव स्थत्समानतिस्त्रियो कनिष्ठायामामिति । २५ । २५ । तासां कुशले रंधतोनावोनातिचित्रमित्याह श्रुत
मात्रोपीति । उत स्त्रिर्ग येभीतैः । उत धामगीतवाद्यैः । कैः श्रियदपि गीतैः । यपाक पंक्ति दपि गीतो वेत्यर्थः । २६ । श्री रुक्षाय नमः । श्री रामायनमः ॥

२७ परस्थानं २८ २९ २८ याः रुक्मिणीप्रमुखाः प्रागुदाहृताः प्राक् ३० एवमष्टोत्तरशताधिकषोडशसहस्रमहिषीणां पुत्राः लक्षमेकमशीतिसहस्रं कैश्चित्षष्टिसह

याः संपर्यचरन्प्रेम्णा पादसंवाहनादिभिः जगद्गुरुं भर्तृबुद्ध्या तासां किं वर्ण्यते तपः २७ एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन्सतां गतिः

गृहं धर्मार्थकामानां मुहुश्चादर्शयत्पदं २८ आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमेधिनां आसन्षोडशसाहस्रं महिष्यश्च शताधिकं

२९ तासां स्त्रीरत्नभूतानामष्टौ याः प्रागुदाहृताः रुक्मिणीप्रमुखा राजन्तत्पुत्राश्चानुपूर्वशः ३० एकैकस्यां दश दश कृष्णोऽजीज

नदात्मजान् यावत्य आत्मनो भार्या अमोघगतिरीश्वरः ३१ तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादश महारथाः आसन्नुदारयशसस्तेषां

नामानि मे शृणु ३२ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च दीप्तिमान्भानुरेव च सांबो मधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोऽरुणः ३३ पुष्करो वेदबा

हुश्च श्रुतदेवः सुनंदनः चित्रबाहुर्विरूपश्च कविर्न्यग्रोध एव च ३४ एतेषामपि राजेंद्र तनूजानां मधुद्विषः प्रद्युम्न आसीत्प्र

थमः पितृवद्रुक्मिणीसुतः ३५ स रुक्मिणो दुहितरमुपयेमे महारथः तस्मात्सुतोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतबलान्वितः ३६ स चा

पि रुक्मिणः पौत्रीं दौहित्रो जगृहे ततः वज्रस्तस्याभवद्यस्तु मौशलादवशेषितः ३७ प्रतिबाहुरभूत्तस्मात्सुबाहुस्तस्य चात्म

जः सुबाहोः शांतसेनोऽभूत् शतसेनस्तु तत्सुतः ३८ न ह्येतस्मिन्कुले जाता अधना अबहुप्रजाः अल्पायुषोऽल्पवीर्याश्च अ

ब्रह्मण्याश्च जज्ञिरे ३९ यदुवंशप्रसूतानां पुंसां विख्यातकर्मणां संख्या न शक्यते कर्तुमपि वर्षायुतैर्नृप ४० श्रीशुकः

स्राणि चत्वारि ३१ ३२ अनिरुद्धस्यैतिअतः पुत्राणां मध्ये सप्तदशैव ज्ञेयाः अष्टचत्वारिंशन्नामानि रुक्मिपुत्र इवेति ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

सहस्रा...णां च यदि... कुमाराणामित्यन्वयः ४१ यत्र प्रत्येकं बाहून् स्वध्याय यतामाचार्याणां हि दं संख्यानं ... श्रुत ... नु ... स्य ... ज्ञायते न तु
कुमाराणामेव संख्यानं कर्तुं शक्यते कुतः पुनः सर्वेषां यादवानामिति तेषां चोत्पन्ना इति प्रत्येकं बहूनि हृदयेरितितज्ञेयं ४३ एवमेव यदुकुले पि देवा
इति तथा चोक्तं सहस्रशः समुद्भूता देवा यदुकुले प्रपगिति ४४ तस्मात्कुलस्य कीर्तेः सर्वतीर्थेभ्यो नमेवं कुलस्य च सर्वदेवोत्तमत्वं न विचित्रमित्याह तीर्थं च
करति इतः पूर्वं स्वः सरिदेव सर्वतोधिकं तीर्थमित्यासीत् इदानीं तु यदुषु प्रजनि जातं तीर्थं श्रीकृष्णकीर्तिरूपं पापहरत्वे चं तीर्थं च अन्नमत्यं च के
स्वयमेव सर्वतीर्थेभ्यः परि विराजते इत्यर्थः श्रीकृष्णस्य विद्विषत्स्निग्धाश्च तत्सारूप्यं ययुरित्यपि न विचित्रं तस्य परमकारुणिकत्वात् तथैवं च न विचित्रं कि
॥ न्तिस्रः कोट्यः सहस्राणामष्टाशीतिशतानि च । आसन् यदुकुलाचार्याः कुमाराणामिति श्रुतम् ॥ ४१ ॥ संख्यानं यादवानां कः करिष्यति म ॥
॥ हात्मनां । यत्रायुतानामयुतलक्षेणास्ते स आहुकः ॥ ४२ ॥ देवासुराहवहता दैतेया ये सुदारुणाः । ते चोत्पन्ना मनुष्येषु प्रजा दृप्ता बबा ॥
॥ धिरे ॥ ४३ ॥ तन्निग्रहाय हरिणा प्रोक्ता देवा यदोः कुले । अवतीर्णाः कुलशतं तेषामेकाधिकं नृप ॥ ४४ ॥ तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्वे ॥
॥ नाभवद्धरिः । ये चानुवर्तिनस्तस्य ववृधुः सर्वयादवाः ॥ ४५ ॥ शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानाशनादिषु । न विदुः सन्तमात्मानं वृष्ण ॥
॥ यः कृष्णचेतसः ॥ ४६ ॥ तीर्थं चक्रे नृपोनं यदजनि यदुषु स्वः सरित्पादशौचं विद्विट्स्निग्धाः स्वरूपं ययुरजितपरा श्रीर्यदर्थेन्यय ॥
॥ त्नः । यन्नामामङ्गलघ्नं श्रुतमथ गदितं यत्कृतो गोत्रधर्मः कृष्णस्यैतन्न चित्रं क्षितिभरहरणं कालचक्रायुधस्य ॥ ४७ ॥ श्रीकृष्णः ॥
ततत्वजितपरा अजिता के श्रिरपि अप्राप्ता पराः एवं तेः परिपूर्णा श्रीः कृष्णस्यैव नान्यस्येति तिरेवाह यदर्थेन्ये ब्रह्मादीनां यत्नः इति न तु निर
पेक्षं तमेव लक्ष्मीः स्वयं तद्धि चित्रमेवेति चेत् न हि परममङ्गलनामधेयत्वात्तस्येत्याह यन्नामेति तदपि नार्थस्मरणापेक्षमित्याह श्रुतमथ गदि
तमिति सर्वधर्माश्रयत्वादपीत्याह यत्कृतो गोत्रधर्म इति गोत्रेषु तत्तदृषिवंशेषु धर्मो यत्कृतः येन प्रवर्तितः तस्यैतत् क्षितिभरहरणं नैव चित्रमि
त्याह कृष्णस्यैतदिति कालचक्रायुधस्येति सर्वसंहारककालमूर्तेर्विशेषतो दुरंतप्रभावचक्रायुधस्य किं पुनरेतदित्यर्थः ४७ श्रीशुकः ॥

॥भा॰द॰उ॰॥
॥१२८॥

पतत्य एवं भूतः श्रीकृष्णस्ततः स एव सर्वोत्तम इत्याह जयतीति जनानां जीवानां यः निवासः आश्रयः जे पुनि तन्निसजिस्मंतर्यामितया नपाल
रूसो जयति देवक्यां जन्मेति वादमात्रं यस्य सः यदुवरा पर्षत् सभा सेवका यस्य सः इव मात्रेण निरसन समर्थो पि श्रीअर्थं हितोनि

॥जयतिजननिवासो देवकीजन्मवादो यदुवरपरिषत्स्वैर्दोर्भिरस्यन्नधर्मं स्थिरचरवृजिनघ्नः सुस्मितश्री॥
॥मुखेन व्रजपुरवनितानां वर्द्धयन् कामदेवं ॥४८॥ इत्थं परस्य निजवर्त्मरिरक्षयात्तलीलातनोस्तदनुरू॥
॥पविडंवनानि कर्माणि कर्मकषणानि यदूत्तमस्य श्रूयादमुष्य पदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ॥४९॥ श्रीकृष्णः॥

रधर्मस्यन्नसिपनस्थिरचरवृजिघ्नः अधिकार विशेषानपेक्षमेव वंदावनगतनहलजाहीनां संसारदुःखहंतात्तथा विलासवै
रस्यानपेक्षं व्रजवनितानां च सस्मितेन श्रीमन्मुखेनैव कामदेवं वर्द्धयन् कामस्यासौ दीव्यति विजिगीषति संसारमिति देवस्तं जो

[illegible]

॥श्रीकृष्णः॥
॥१२८॥

भा॰द॰उ॰
१२८

ततत्कार्यविडंबैः स्वकृतमत्स्यकूर्मादिनानामूर्तिविशेषतो यद्वृत्तमस्य सतः परस्य तदनुरूपाणि कातीनि कर्मकलुषघ्नानि क-
र्माणि चरितानि शृण्यात् अनुगृणुयाद्दित्यर्थः ४९ श्रवणादेः फलमाह मर्त्य इति श्रीमत्याः कथायाः श्रवणकीर्तनानुध्यानयाचिंत

॥ मर्त्यस्तयानुसवमेधितया मुकुंदश्रीमत्कथाश्रवणकीर्तनचिंतयैति तद्धाम दुस्तरकृतांतजवापवर्गं॥
॥ ग्रामाद्वनं क्षितिभुजोपि ययुर्यदर्थे ॥ ५० ॥ चित्रं न चैतद् रुगायविचित्रलीलाविध्वस्तकल्मषकं त्व॥
॥ कमुक्तिरूपं स्त्रीणां मुकुंद्यजकृतांतजवापवर्गं ग्रामाद्वनं क्षितिभुजोपि ययुर्यदर्थे ॥ ५१ ॥ इति श्री॥
॥ भागवते महापुराणे दशमस्कंधे कृष्णलीलाचरितानुवर्णने नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ श्री ॥

यासंवर्द्धितयानुसवं यानयान्निष्टत्वेन तस्य धामलोकमेति लोकत्वेपि कालानांकलितमित्याह दुस्तरेति दुर्लभप्रतबार्थ
माह ग्रामादिति ५० ५१ ॥ इति श्रीधरस्वामिविरचितायां दशमस्कंधटीकायां श्रीमद्भागवतभावार्थदीपिकायां नवतित